

بين المللي سياست

ته يوه کتنه

ليکوالان

جان رورکي

مارک بوير

ژباړه اولنډيز

ډاکټر محمد صديق ظهير

Ketabton.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب ټول چاپي حقوق په خپروونکي اړه لري

- * بین المللي سیاست ته یوه کتنه
- * لیکوالان: جان رورکي او مارک بویډ
- * ژباړه او لنډیز: ډاکټر محمد صدیق ظهیر
- * خپروونکی: علامه رشاد خیر ندویه ټولنه
- * کندهار – افغانستان
- * تلیفون: ۰۷۰۰۳۲۶۰۱۱
- * ایمیل: mrohyal@yahoo.com
- * کمپوز او ډیزاین: روهیال نشراتي مؤسسه
- * کچه: ۱۳/۵۰ × ۲۱ سانتي متره
- * لومړی چاپ: ۱۳۹۰ ش
- * چاپ شمېر: زره ټوکه
- * د مخونو شمېر: ۲۴۸
- * د خپرونو لړ: ۴۹

د خپروونکي خبري

په پښتو ژبه کې د سياسي علومو او علمي سياست پوهنې په اړه د علمي کتابونو تشه له ډېره وخته موجوده ده، د دې تشې ډکول او پوره کول د ټولو پښتنو ليکوالو او خپرونکو دنده ده. له نېکه مرغه زموږ د تکړه ليکوال او خوږ ژبي مترجم ډاکټر محمدصديق ظهير دغې خلا ته له وخته پام سوی دی، او په دې برخه کې ئې دا دوهم ترجمه کړې اثر دی چې د سياست مينانو ته ئې وړاندي کوي.

د دوی مخکنۍ ترجمه (پوليتيکل ساينس ته يوه کتنه) په لومړي ځل په کال ۱۳۸۷ش خپره سوه، چې د علاقمندانو د خوښۍ وړ وگرځېده او د شايقينو د زياتو غوښتنو په سبب په ۱۳۸۸ش کال کې د دوهم ځل له پاره چاپ او خپره سوه. د ښاغلي ډاکټر ظهير صاحب مخکنۍ او دغه دواړي ترجمې په عمومي ډول د سياست پوهنې د اصولو او نورمونو سره لوستونکي آشنا کوي، او په دې برخه کې سياست يوه علم په توگه راپېژني. د دغو دواړو ترجمو څخه پر عامو خلکو سربېره د پوهنتونونو محصلين هم ښه استفاده کولای سي، په ځانگړې توگه د سياسي علومو د پوهنځي محصلينو ته ئې مطالعه کول يو مېرم ضرورت دی.

موږ په خپل وار ښاغلي ظهير صاحب ته د دغه پر محتوی اثر مبارکي ورکوو، او د لويه خدايه دوی ته د اوږده، سوکاله او نېکمرغه ژوند غوښتنه کوو.

مطیع الله روھيال

د علامه رشاد خپرنډويه ټولنې مشر

فهرست

۱۴		۱. یادونه
۱۶		۲. یوڅو خبري

لومړی فصل

۲۰		۳. نړيوال سياست په پام کي نيول او د هغه په هکله فکر کول
۲۱		۴. زموږ له پاره د نړيوال سياست اهميت
۲۳		۵. مستقيم عمل کول
۲۳		۶. رايي ورکول
۲۴		۷. پاليسي جوړوونکي کېدل
۲۵		۸. تيوري کي فکر کول: پېښي په متن کي مطالعه کول
۲۷		۹. ريالستي تيوري
۲۷		۱۰. ليبرال تيوري

دوهم فصل

۲۹		۱۱. د نړيوال سياست تکامل
۲۹		۱۲. تکامل کوونکی نړيوال سيستم - لومړنی انکشاف
۳۰		۱۳. لرغونی يونان او روم
۳۰		۱۴. قلمروي دولت
۳۱		۱۵. حاکميت
۳۱		۱۶. نېشنليزم
۳۲		۱۷. ډيموکراسي
۳۲		۱۸. د روم تر سقوط وروسته

۵

۳۳	۱۹. په منځنيو پېړيو کي جهان شموله واک (قدرت)
۳۳	۲۰. مذهبي واک
۳۴	۲۱. غير مذهبي واک
۳۴	۲۲. په منځنيو پېړيو کي سيمه ييز قدرت
۳۵	۲۳. د فيودالي سيستم زوال
۳۵	۲۴. نظامي تکنالوجي
۳۶	۲۵. اقتصادي پراختيا
۳۷	۲۶. د جهان شموله قدرت زوال
۳۸	۲۷. د نړيوال سيستم ظهور - شلمه پېړۍ
۳۹	۲۸. د دوه قطبي سيستم صعود او نزول
۴۱	۲۹. د دوه قطبي سيستم پای
۴۳	۳۰. په شلمه پېړۍ کي د امنيت مسئله
۴۴	۳۱. په يوويشتمه پېړۍ کي جهاني اقتصاد
۴۴	۳۲. اقتصادي وابسته کي
۴۵	۳۳. د شمال او جنوب ترمنځ اقتصادي نابرابري
۴۷	۳۴. په يوويشتمه پېړۍ کي بشري حقوق

دريم فصل

۴۸	۳۵. خارجي پاليسي او د هغه تحليل
۴۹	۳۶. له فردي زاوې څخه تحليل
۴۹	۳۷. انسان د يو نوع په توگه
۵۰	۳۸. ادراکي فکتورونه
۵۱	۳۹. د ادراکي تداوم لټول
۵۱	۴۰. غير عملي هيله درلودل [خيال پلو]
۵۲	۴۱. احساساتي فکتورونه
۵۳	۴۲. جنسيت
۵۵	۴۳. سازماني سلوک
۵۵	۴۴. د رول سلوک

٥٧	٤٥. په سازمانونو کې دننه د تصميم نيولو سلوک
٥٨	٤٦. ليدوران او د دوی انفرادي ځانگړي مشخصات
٥٩	٤٧. شخصيت
٦٠	٤٨. جسماني او دماغي روغتيا
٦١	٤٩. خودخواهي او جاه طلبي
٦٢	٥٠. سياسي سابقه او شخصي تجربې
٦٣	٥١. د دولت په سطحه کې (د دولتي زاوئې څخه) د پاليسۍ تحليل
٦٣	٥٢. د حکومت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٤	٥٣. د حالت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٥	٥٤. د پاليسۍ ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه
٦٦	٥٥. د خارجي پاليسۍ جوړول: سياسي کلتور
٦٨	٥٦. خارجي پاليسي جوړوونکي اکثران
٦٨	٥٧. د سيستم په سطحه کې د پاليسۍ تحليل
٦٩	٥٨. ساختماني [ساختماني] مشخصات
٧١	٥٩. اقتصادي واقعيتونه

څلرم فصل

٧٤	٦٠. د ملت، نېشنلېزم او يو ملتي دولت پېژندنه
٧٤	٦١. د ملت، نېشنلېزم او ملتي دولت تعريفونه
٧٤	٦٢. ملتونه
٧٥	٦٣. ډيموگرافيک او کلتوري مشابهتونه
٧٥	٦٤. گډه ټولنيز احساس
٧٦	٦٥. د سياسي جلاوالي غوښتنه درلودل
٧٦	٦٦. نېشنلېزم
٧٧	٦٧. يو ملتي دولتونه
٧٨	٦٨. د نېشنلېزم پاڅون او مخ پر لور ټوب (صعود)
٧٩	٦٩. لرغونی نېشنلېزم
٧٩	٧٠. د موډرن نېشنلېزم مخ پر لور ټوب (صعود)

۷

۷۱.	د یو ملتې دولت د تشکیل موډلونه	۸۱
۷۲.	ملت او نېشنلېزم تر یو ملتې دولت وړاندې	۸۱
۷۳.	یو ملتې دولت تر ملت او نېشنلېزم وړاندې	۸۱
۷۴.	ملت، نېشنلېزم او یو ملتې دولت یو ځای منځته راځي	۸۲
۷۵.	نېشنلېزم په عمل کې	۸۳
۷۶.	د یو ملتې دولت تخیل myth او واقعیت	۸۳
۷۷.	یو ملت، یو دولت	۸۴
۷۸.	یو دولت، څو ملتونه	۸۴
۷۹.	یو ملت، څو دولتونه	۸۶
۸۰.	بې دولته ملت	۸۷
۸۱.	څو ملته، څو دولته	۸۷
۸۲.	د نېشنلېزم مثبت او منفي اړخونه	۸۹
۸۳.	مثبت نېشنلېزم	۸۹
۸۴.	نېشنلېزم ډیموکراسي پر مخ بیایي	۸۹
۸۵.	نېشنلېزم د امپریالېزم مخه نیسي	۹۰
۸۶.	نېشنلېزم اقتصادي پرمختګ ته لاره خلاصوي	۹۰
۸۷.	منفي نېشنلېزم	۹۱
۸۸.	له نورو سره د مرستې کولو بې علاقه ګي	۹۲
۸۹.	د نورو ردول	۹۳
۹۰.	ځان بې ساري بلل او له پردیو څخه بېره (بېګانه هراسي)	۹۴
۹۱.	کلتوري تبعیض او ظلم	۹۴
۹۲.	خودمختاري	۹۵
۹۳.	د خودمختاری مثبت اړخونه	۹۵
۹۴.	د خودمختاری په هکله اندېښنې	۹۶
۹۵.	نېشنلېزم او د هغه راتلونکې	۹۹
۹۶.	د نېشنلېزم د له منځه تلو اټکل	۹۹
۹۷.	د نېشنلېزم سرسخته پایښت	۱۰۰

۸
پنجم فصل

۹۸	 گلوبالیزم	۱۰۲
۹۹	 گلوبالیزیشن	۱۰۳
۱۰۰	 د گلوبالیزیشن د چټک پرمختګ فکتورونه	۱۰۴
۱۰۱	 د ترانسپورټیشن او کمیونیکیشن گلوبالیزیشن	۱۰۶
۱۰۲	 نړیوال ترانسپورټیشن [حمل و نقل]	۱۰۶
۱۰۳	 نړیوال کمیونیکیشن	۱۰۷
۱۰۴	 اقتصادي گلوبالیزیشن	۱۰۸
۱۰۵	 کلتوري گلوبالیزیشن	۱۰۹
۱۰۶	 ژبه	۱۱۰
۱۰۷	 استهلاکي تولیدات	۱۱۱
۱۰۸	 د اقتصادي گلوبالیزیشن په باب اندېښنې	۱۱۲
۱۰۹	 د کلتوري گلوبالیزیشن په باب اندېښنې	۱۱۴
۱۱۰	 ترانسېشنلیزم (ما فوق ملتیت)	۱۱۵
۱۱۱	 ترانسېشنلیستي سازمانونه	۱۱۶
۱۱۲	 د NGO ګانو انکشاف	۱۱۷
۱۱۳	 د NGO ګانو فعالیتونه	۱۱۷
۱۱۴	 د NGO ګانو تاثیر	۱۱۸
۱۱۵	 منطقوي ترانسېشنلیزم	۱۱۹
۱۱۶	 کلتوري ترانسېشنلیزم	۱۲۰
۱۱۷	 ترانسېشنل مذهب	۱۲۲
۱۱۸	 مذهب او نړیوال سیاست	۱۲۳
۱۱۹	 د مذهبي بنسټ پالني قوت	۱۲۳
۱۲۰	 اسلام او نړۍ	۱۲۵
۱۲۱	 اسلام او ښښلیزم	۱۲۵
۱۲۲	 اسلام او غیر اسلامي نړۍ	۱۲۶
۱۲۳	 د ترانسېشنلیزم راتلونکې به څه وي ؟	۱۲۸

۹
شپږم فصل

۱۲۹	 قدرت، دولتداري او ملي دولت	۱۲۴
۱۲۹	 عنعنوي ساختمان	۱۲۵
۱۳۰	 د دولت تعريف	۱۲۶
۱۳۰	 حاکمیت	۱۲۷
۱۳۲	 قلمرو	۱۲۸
۱۳۲	 نفوس	۱۲۹
۱۳۳	 په رسمیت پېژندنه	۱۳۰
۱۳۶	 داخلي سازمان او اداره	۱۳۱
۱۳۷	 داخلي ملاتړ	۱۳۲
۱۳۷	 د دولت هدف	۱۳۳
۱۳۹	 دولتونه څرنگه اداره کېږي؟	۱۳۴
۱۳۹	 استبدادي حکومت	۱۳۵
۱۴۲	 ډيموکراتيک حکومت	۱۳۶
۱۴۳	 ډيموکراسي او امنیت	۱۳۷
۱۴۴	 د قدرت پرله پېچلی ماهیت	۱۳۸
۱۴۵	 مطلق او نسبي قدرت	۱۳۹
۱۴۶	 د قدرت توان او د قدرت اراده	۱۴۰
۱۴۷	 د قدرت د اېنا مک [محرکه قوه]	۱۴۱
۱۴۸	 ډيپلوماتيک وسایل	۱۴۲
۱۴۹	 ډيپلوماسي د قدرت د اعمال په توګه	۱۴۳
۱۵۰	 څو اړخيزه ډيپلوماسي	۱۴۴
۱۵۱	 د لیدر او لیدر تر منځ ډيپلوماسي	۱۴۵
۱۵۲	 ډيموکراتيکه ډيپلوماسي	۱۴۶
۱۵۳	 خلاصه [پرانستې] ډيپلوماسي	۱۴۷
۱۵۴	 د ډيپلوماسۍ سر ته رسول	۱۴۸
۱۵۴	 مستقيم يا غير مستقيم مذاکرات	۱۴۹
۱۵۵	 لوړ رتبه يا کښته رتبه ډيپلوماسي	۱۵۰

۱۵۱. د تهدید یا بخشش [عوض] څخه کار اخیستل ۱۵۶

۱۵۲. صراحت او یا قصداً مبهم والی ۱۵۷

۱۵۳. د وینا او یاد عمل له لارې کمیونیکېشن ۱۵۷

اووم فصل

۱۵۴. بین الدولتي سازمانونه ۱۵۹

۱۵۵. بین الدولتي سازمانو ته یوه لنډه کتنه ۱۵۹

۱۵۶. د بین الدولتي سازمانو وده او انکشاف ۱۶۰

۱۵۷. د بین الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل ۱۶۲

۱۵۸. د بین الدولتي سازمانو رول ۱۶۴

۱۵۹. د متقابل عمل میدان [زمینه] ۱۶۴

۱۶۰. د همکارۍ مرکز ۱۶۶

۱۶۱. ماورای ملتي سازمان ۱۶۶

۱۶۲. جهاني بین الدولتي سازمانونه ۱۶۷

۱۶۳. ملگري ملتونه ۱۶۷

۱۶۴. غړیتوب او رایه ورکول ۱۶۸

۱۶۵. د غړیتوب عمومي مسایل ۱۶۸

۱۶۶. د بین الدولتي سازمان په ساختار کې دننه د غړیتوب مسایل ۱۶۹

۱۶۷. د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه ۱۷۰

۱۶۸. لیبرشپ ۱۷۲

۱۶۹. د ملگرو ملتو د عمومي منشي ټاکل ۱۷۲

۱۷۰. د ملگرو ملتو اوسنی عمومي منشي ۱۷۳

۱۷۱. اداري او مالي چاري ۱۷۴

۱۷۲. اداره ۱۷۴

۱۷۳. اداري ریفورم ۱۷۵

۱۷۴. مالي چاري ۱۷۵

۱۷۵. د ملگرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه ۱۷۷

۱۷۶. د سولې او امنیت د پرمخ بېولو فعالیتونه ۱۷۷

۱۷۷. د تشدد په مقابل کي د معیارونو منځته راوړل ۱۷۸

۱۷۸. ډیپلوماتیکي مداخله ۱۷۸

۱۷۹. د وسلو کنټرول ۱۷۹

۱۸۰. تعزیرات ۱۷۹

۱۸۱. سوله ساتنه ۱۷۹

۱۸۲. اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور فعالیتونه ۱۸۰

۱۸۳. منطقوي بین الدولتي سازمانونه ۱۸۲

۱۸۴. اروپایي اتحادیه ۱۸۲

۱۸۵. د اروپایي اتحادیې ریښې او تکامل ۱۸۳

۱۸۶. د اروپایي اتحادیې اداري طرز ۱۸۶

۱۸۷. سیاسي رهبري ۱۸۷

۱۸۸. اداري چاري ۱۸۸

۱۸۹. د نظارت سازمانونه ۱۸۹

۱۹۰. مقننه قوه ۱۸۹

۱۹۱. قضائیه قوه ۱۹۰

اتم فصل

۱۹۲. بین المللي قانون او بشري حقوق ۱۹۱

۱۹۳. د بین المللي قانون او عدالت اساسات ۱۹۲

۱۹۴. د بین المللي قانون انکشاف ۱۹۳

۱۹۵. بین المللي قانون په عمل کي ۱۹۳

۱۹۶. بین المللي قانون او سیاست ۱۹۴

۱۹۷. بین المللي حقوقي سیستم ۱۹۵

۱۹۸. د قانون فلسفي ریښې ۱۹۵

۱۹۹. بین المللي قانون څرنګه جوړېږي؟ ۱۹۷

۲۰۰. د قانون منابع ۱۹۸

۲۰۱. د قانون اطاعت کول ۱۹۹

۲۰۲. د قانون اجرا [عملي] کول ۲۰۰

۱۲

۲۰۳. د قانون په اړوند قضاوت کول [فتوا ورکول] ۲۰۱

۲۰۴. د بین المللي محاکمو صلاحیت ۲۰۲

۲۰۵. د بین المللي قانون او عدالت کارول ۲۰۳

۲۰۶. د عادلانه جنګ تیوري ۲۰۳

۲۰۷. د جنګ عادلانه علت ۲۰۴

۲۰۸. د جنګ عادلانه سلوک ۲۰۵

۲۰۹. پرافرادو باندې د بین المللي قانون او عدالت اجرا کول ۲۰۶

۲۱۰. تر دوهمې عمومي جګړې وروسته محکمې ۲۰۶

۲۱۱. اوسنۍ بین المللي محکمې ۲۰۷

۲۱۲. بین المللي جنایي محکمه ۲۰۸

نهم فصل

۲۱۳. د امنیت لټول ۲۱۰

۲۱۴. د جنګ علتونه ۲۱۱

۲۱۵. د سیستم په سطحه کې د جنګ علتونه ۲۱۲

۲۱۶. د دولت په سطحه کې د جنګ علتونه ۲۱۳

۲۱۷. په فردي سطحه کې د جنګ علتونه ۲۱۳

۲۱۸. تېروریزم ۲۱۴

۲۱۹. د تېروریزم سرچینې ۲۱۷

۲۲۰. د تېروریزم علتونه ۲۱۹

لسم فصل

۲۲۱. د ملي اقتصاد رقابت ۲۲۲

۲۲۲. د بین المللي سیاسي اقتصاد تیوري ګانې ۲۲۳

۲۲۳. اقتصادي نېشنلیزم ۲۲۳

۲۲۴. اقتصادي اتېر نېشنلیزم ۲۲۵

۲۲۵. اقتصادي جوړښت ۲۲۶

۱۳

۲۲۶. د نړيوال اقتصاد: گلوبلايزېشن او متقابل تړاو ۲۲۹

۲۲۷. تجارت ۲۳۰

۲۲۸. د تجارت پراختيا ۲۳۰

۲۲۹. د تجارت د پراختيا عوامل (فکتورونه) ۲۳۱

۲۳۰. بين المللي سرمايه گذاري ۲۳۲

۲۳۱. بين المللي سرمايه گذاري او خو ملتي شرکتونه ۲۳۳

۲۳۲. پولي روابط ۲۳۳

۲۳۳. د امريکايانو له پاره د قوي ډالرتاوانونه ۲۳۴

۲۳۴. د امريکايانو له پاره د کمزوري ډالرگتبي ۲۳۴

۲۳۵. د امريکايانو له پاره د کمزوري ډالرتاوانونه ۲۳۵

۲۳۶. عملي اقتصاد او نېشنلېزم ۲۳۶

۲۳۷. د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي ۲۳۷

۲۳۸. د گمرکي تعرفاتو ممانعتونه ۲۳۷

۲۳۹. غير گمرکي ممانعتونه ۲۳۸

۲۴۰. پولي ممانعتونه ۲۳۸

۲۴۱. د سرمايه گذاري ممانعتونه ۲۳۹

۲۴۲. د ملتپالي اقتصادي پاليسۍ راتلونکي ۲۳۹

يوولسم فصل

۲۴۳. بين المللي اقتصاد ۲۴۲

۲۴۴. د اقتصادي همکارۍ سرچينه ۲۴۲

۲۴۵. تجارتي همکاري او پرمختيا: د نړيوال تجارت سازمان ۲۴۴

۲۴۶. بين المللي وجهي صندوق ۲۴۵

۲۴۷. د نړيوال بانک گروپ ۲۴۶

۲۴۸. د بيارغوني او پرمختيا بين المللي بانک ۲۴۷

۲۴۹. د بين المللي پراختيا ټولنه ۲۴۷

۲۵۰. بين المللي مالي ټولنه ۲۴۸

يادونه

ما د ښاغلي ډاکټر محمدصديق ظهير مخکني کتاب (پوليتيکل ساينس) ته په مؤجزه ليکنه کي د پښتو يو متل راوړی وو، چي وايي: (خونه که مي وسوه دېوالونه ئې پاخه سوه). په دغه متل کي راتلونکي ته د هيلي او اميد خورا غښتلی احساس پروت دی. د يوه پښتانه کور لولپه سوی دی خو دی دا مصيبت په دې هيله پر زړه اواروي چي د خوني دېوالونه ئې پاخه سوي دي. د نامېنديو پر ضد دي د هيلو ارمان همداسي پياوړی اوسي.

پر افغانانو باندي د تېرو څلورو لسيزو بخولي (فاجعي) خورا درانه مصيبتونه دي. دې مصيبتو د افغانانو پر مېنه، پر ژوند او فرهنگ خورا ژوري اغېزې کړي دي. د دې اثراتو څېړنه هغه وخت ښه ترا کېدلای سي چي اوسني حالات له خپل څپاند ايشناوه ولوېږي او يو څه کښېني (ته نشين سي). د دې مصائبو تر اغېزې لاندي د منورو او تعليم يافته افغانانو يوه ستره کتله له خپل پلرني ټاټوبي څخه بېخايه سوې ده او په نړۍ کي به اوس داسي هيواد نه وي چي له دغو افغانانو څخه دي يو مخ خالي وي. خود ښکمرغۍ ځای دی چي دغو افغانانو په دا دوهمه مېنه هم پر خپل پلرني ټاټوبي باندي راغلي مصيبتونه هېر کړي نه دي او د هغو د تلافۍ له پاره ئې تر خپل وس زيات تلابونه پيل کړي او په ثمر ئې رسولي دي او زه چي ئې اوس په فرهنگي او ژبنۍ برخه کي کوم نتايج گورم نو په جرئت سره ويلای سم چي هغه کار چي په تېرو څو لسيزو کي پښتو ژبي او فرهنگ ته

سوی دی، په تېرو څو پېړیو کې ئې ساری نه لیدل کېږي. په دغه موده کې د یادوني وړ ګټور او علمي کتابونه تالیف سوي او د چاپ په پساله سمبال سوي دي. د نړۍ له ژونديو ژبو څخه د ننني عصر و زمان علمي آثار ژباړل سوي دي او د دې علمي بریاوو ویاړنه د هغو متعهدو او پر وطن مینو افغانانو په برخه ده چې بې له کوم مادي امتیازه ئې خپله انرژي، خپل فوق العاده مصروف ژوند او خپل قلم و دغې ویاړلې چارې ته وقف کړی دی. دغو هیوادپالو افغانانو ته د درناوۍ سر ټیټېدل بویه!

ښاغلی ډاکټر محمدصديق ظهير له همدغو ویاړلو افغانانو څخه دی. د ده له نامه او کار سره اوس افغاني علمي ټولني او موسسات پوره اشنا دي. ده پښتو فرهنگ ته څه موده وړاندې د (پولیتیکل ساینس) په نامه خورا دروند اثر (ترجمه) وړاندې او دا دی اوس ئې د هغه په تعقیب یوه بله اکاډمیکه ژباړه د چاپ له پاره تیاره کړه. د ژباړې په انتخاب کې د ډاکټر ظهير علمي صلاحیت او سلیقه د ډېرې پاملرنې او ستاینې وړ ده. دی وچ ولانده نه سره ګډوي. هغسی اثر د ژباړې له پاره ټاکي چې د ننني عصر و زمان علمي غوښتنو ته جواب وویلاي سي. زما بشپړ یقین دی چې دا اثر به ئې هم لکه ها بل یو د پوهنتونو او علمي موسساتو له منسوبینو او نورو مینه والو سره د هغوی په اکاډمیکو مطالعاتو کې زیاته مرسته وکړي.

زه ډاکټر ظهير صاحب ته د دې نوي اثر مبارکي وایم. همت دې غښتلی، قلم دې پیاوړی، ژوند دې اوږد او همداسې له بریاوو ډک اوسي. د افغاني فرهنگ پر زېرمه باندي د لا زیاتو آثارو د زیاتېدلو په هیله!

محمد معصوم هوتک

اوکویل – کاناډا

۱۶مه د جنوري ۲۰۱۱ع

یوڅو خبري

ما یو څه وخت په جاپان کي تېر کړی دی او هورې مي د انجنیرۍ په څانګه کي د تحصیل پر څنګ د جاپان د تاریخي او کلتوري جوړښت او همدارنګه د بېساري چټک اقتصادي او تخنیکي پرمختګ په هکله هم څه ناڅه لوستي دي. یوه موضوع چي ما ته ډېره په زړه پوري وه هغه د جاپان په دې بېساري پرمختګ کي د ژباړي رول وو. کله چي جاپانيان د نونسمي پېړۍ په وروستيو کلونو کي له تقریباً درې سوه کلني انزوا څخه راووتل او د نړۍ د پرمختللي او د جاپان د وروسته پاته ساینس او تخنیک څخه خبر سول، نو په دې فکر کي سول چي څه باید وکړي.

پر وطن او قام مین جاپاني مشران له ډېرو سلاوو او مشورو وروسته دې نتیجې ته ورسېدل، چي په غرب پسې د رسېدلو او له دوی سره د رقابت کولو یوه لار دا ده چي د غرب ټول علوم ژر تر ژره جاپان ته د ترجمې له لاري راوړي. که څه هم چي د جاپان اقتصاد په هغه وخت کي د نن په شان قوي نه وو بیا ئې هم ډېر ځوانان خارجي هیوادونو ته د زده کړي له پاره ولېږل او هم ئې د امریکې، انگلستان، فرانسې، جرمني او نورو هیوادونو څخه په لوړو امتیازاتو استادان استخدام کړل، چي جاپاني زده

کونکو ته خارجي ژبي ور زده کړي. په ډېر لږ وخت کي جاپانيان په دې وتوانېدل چي د نړۍ په ژونديو ژبو کي ډېر زيات ليکل سوي کتابونه جاپاني ژبي ته راواړوي او له هغو څخه په ګټه اخيستلو سره خپل هيواد ډېر ژر دنړۍ د پرمختللو هيوادو په ډله کي ودروي.

زما په نظر، زموږ گران هيواد افغانستان هم بايد د پرمختګ له پاره په دې لار کي جدي او هر اړخيزه ګامونه واخلي او چي په وس ئې کېږي د نړۍ له ژونديو ژبو څخه د هر ډول کتابو و ترجمه کولو ته زور ورکړي. په ملي سويه باندي خو په دې نېک کار کي پراخ ګامونه اخيستل او په دې لار کي پوره سرمايه ګذاري کول د دولت له مهمو کارو څخه دي، خو هغه افغانان چي په خارجي هيوادو کي اوسي هم په دې کار کي ډېره مرسته کولای سي.

د (پوليتيکل ساينس ته يوه کتنه) د کتاب تر ترجمې وروسته، چي په کال ۲۰۰۸ کي د علامه رشاد خپرنديوي ټولني له خوا چاپ سو، دا دئ د پوليتيکل ساينس شاگردانو او علاقمندانو ته د (بين المللي سياست ته يوه کتنه) د کتاب ترجمه (لنډيز) وړاندي کوم. دا کتاب چي ستاسي په مخکي دئ د امريکن يونيورسيتي د پوليتيکل ساينس د ماسټري د پروگرام د تعليمي نصاب جز دئ. د دوو امريکايي پروفيسرانو جان رورکي Rourke John T. او مارک بویر Mark A. Boye له خوا په ګډه په کال ۱۹۹۶ کي ليکل سوي او هر دوه کاله د تجديد نظر سره دوباره چاپ سوي دئ. دا اوسنۍ ترجمه ئې د ۲۰۱۰ کال د چاپ څخه سر ته رسېدلې ده. ما دا کتاب تلخيص او ترجمه کړی دئ، په دې معنی چي هغه برخي مي ځني ايستلي دي، چي د امريکې په متحده ايالاتو پوري ډېري مختصي دي او زما په نظر به ئې ښائې د افغاني زده کوونکو له پاره مفهوم اخيستنه له ستونزو ډکه وي. سره له دې هم، څرنگه چي کتاب د امريکايي زده کوونکو له پاره ليکل سوي دئ، ځکه ئې نو ډېر مثالونه او مسايل د امريکې

په سياسي او اجتماعي سيستم پوري اړه لري خو زما يقين دئ چي د همدې مثالو او د امريکا د سياسي، اقتصادي، اجتماعي، او کلتوري ساختمان زده کړه زموږ ځوان نسل ته هم گټوره او هم لازمي ده.

د دې معنی هيڅکله دا نه ده، چي گويا زده کوونکي بايد ټول هغه نظريات چي په کتاب کي راغلي دي په پټو سترگو ومني، او دا معنی هم نه لري چي زه گويا له ټولو سره موافق یم. زما په نظر د دې کتاب د مفاهيمو، نظرياتو او مثالونو پوهه له زدکوونکو سره دا مرسته کولای سي، چي په افغاني ټولنه کي ئې د مثالونو څرک وباسي او د تطبيق ساحه ئې وپلټي.

د دې کتاب يوولس فصلونه ما ترجمه او تلخيص کړي دي. ځيني فصلونه اوږده او ځيني بيا لنډه ځکه دي، لکه مخکي چي مي وويل، موضوعات ئې يوازي د امريکا يانو لپاره مهم دي. گرانو لوستونکو ته معلومه ده، چي و پښتو ژبي ته د مسلکي اثارو ترجمه کول ستونزمن کار دئ. ما ډېر زيار ايستلی دئ، چي ترجمه روانه او اسانه راسي، او ډېره هڅه مي کړې ده چي د هغو پرېپچلو مفاهيمو لپاره چي زه په دې ژباړه کي ورسره مخامخ سوی یم په پښتو ژبه کي مروج مفاهيم استعمال کړم. د وضاحت لپاره مي د ځينوسره انگرېزي لغات هم ليکلي دي. مگر بيا هم که چيري کومه جمله مبهمه وي، لطفاً ئې يو ځل بيا ولولئ ښائې معنی ئې روښانه سي. که بيا هم د جملې مفهوم روښانه نه سو نو دا زه د ځان نيمگړتيا بولم او له گرانو لوستونکو څخه هيله لرم، چي د خپلي بزرگواري له مخي عفوۀ راته وکړي.

زما وروڼو ډاکتر محمد رفيق ظهير او انجنير محمد نادر ظهير زموږ د هفته ييز قدم وهلو پر وخت د مناسبو لغاتو او اصطلاحاتو په برخه کي ډېره مرسته راسره کړېده، چي کور ودانی ورته وایم. په پای کي بايد ووايم چي دا ترجمه، لږ ده که ډېره، ښه ده که بده، د محمد معصوم هوتک له مرستي

پرته ئې تر تاسو ښاغلو لوستونکو پوري رسول ممکن نه وه. معصوم
هوټک سربېره پر دې چې همېشه ئې و دې کار ته تشويق کړی يم، دا
ترجمه ئې، د کلمې په واقعي معنی، ټکي په ټکي لوستلې او ايډيټ کړې
ده. عمر دي ئې ډېر، کور دې ودان او پر قلم دې برکت وي. زه تر حد زيات
ځني ممنون يم، مگر نو د څه کم پنځوسو کالو اشنایي نتيجه بايد همداسي
وي.

په درناوي

محمد صديق ظهير

ويرجينيا - امريکا

فبروري ۲۰۱۱

لومړی فصل

نړيوال سياست په پام کي نيول او د هغه په هکله فکر کول

Thinking and Caring about World Politics

ويليام شکسپير (۱۵۶۴ - ۱۶۱۶ع) وايي: "ټوله نړۍ يو سټېج دی او ټول نارینه او ښځي يوازي لوبغاړي دي". د دې سټېج ځني کرکټرونه قهرمانان او ځيني بيا ناوړه اشخاص دي. هغه اعمال چي پر سټېج باندي سر ته رسېږي ځيني وخت له هيڅانه ډک او کله بيا له غمونو ډک وي. ځيني وخت عدالت سر ته رسېږي، خو خبره تل داسي نه وي. مگر د خپل ټول پرله پېچلي توب سره، نړيوال سټېج ته پاملرنه په کار ده.

کله چي تاسي يوه ډرامه، فلم او يا کوم ټلويزيوني پروگرام گوري، نو په هغوی باندي پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چي تاسي د ډرامې، فلم او يا ټلويزيوني پروگرام په هکله [مثلا د کره کتنې له لاري] يو څه معلومات ولری. په همدې ډول، د دې کتاب پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چي د دې نړيوال سټېج کرکټرونه او د هغه په هکله ځيني مقدماتي معلومات ولرو.

د عادي ډرامې په خلاف، د نړيوال سټېج د ډرامې غړي اشخاص نه بلکي سازمانونه دي. دولتونه د دې سټېج سازماني اکټران دي، او دولتونه دي چي د دې سټېج اساسي لوبغاړي تشکيلوي او تقريباً ۲۰۰ هيوادونه د

دې سټېج لوبغاړي دي. لکه په عادي ډرامه کې چې هر لوبغاړي په ډېر حسادت سره د خپل شهرت د ساتنې له پاره هڅي کوي، پر نړيوال سټېج باندې هم هر لوبغاړی [دولت] د خپل ملي حاکمیت د ساتنې او دفاع له پاره هڅي کوي. همدا ملي حاکمیت دولتونه د نورو لوبغاړو څخه بېلوي. ښکاره خبره ده چې ملي حاکمیت دا معنی هم لري چې نړيواله ډرامه یو ډایرکټر نه لري چې د لوبغاړو تر منځ نظم برقراره کړي. د مرکزي قدرت نسته والی د لوبغاړو تر مینځ د تشنج د منځته راتلو لامل ګرزي. همدارنګه، په داسې حال کې چې ټول دولتونه له حقوقي پلوه سره مساوي دي، مګر واقعیت دا دی چې ځینې لوبغاړي تر نورو ستر رول لري. د امریکا متحده ایالات یقیناً د لوبغاړو د لیست په سر کې ځای لري، چین او ځني نور هیوادونه هم عمده لوبغاړي دي.

یو لړ بین المللي سازمانونه هم د دولتو سره پر سټېج باندې شریک دي. له دې جملې څخه تقریباً ۳۰۰ ئې بین الحکومتي سازمانونه intergovernmental organizations دي چې دولتونه ئې غړي دي. ځینې ئې (د ملګرو ملتو په شان) جهاني او ځینې ئې بیا (د اروپايي اتحاديې په شان) سیمه ییز بین الحکومتي سازمانونه دي. بله ډله بیا غیرحکومتي سازمانونه (NGO) دي چې انفرادي اشخاص ئې غړیتوب لري. د غیرحکومتي (NGO) سازمانو شمېر زرهاوو ته رسېږي او د بین المللي سیاست تقریباً هره برخه ئې په بر کې نیولې ده. یو مثال ئې د اېډز بین المللي ټولنه the International AIDS Society ده.

زموږ له پاره د نړيوال سیاست اهمیت:

د امریکا په متحده ایالاتو کې، زیات خلک په دې قانع نه دي چې دوی باید په نړيواله ډرامه کې فعاله ونډه ولري. ډېر وړوکی اقلیت د

نړيوال سياست په هکله معلومات لري او په منظمه توگه خارجي خبرونه اوري. د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر د يوولسمي تروريستي حملې له نړيوال سياست سره د امريکايانو علاقه يو لږ څه زياته کړه. د سپتمبر تر يوولسمي مخکي، په سلو کې ۳۳ امريکايانو ويل چې دوی بين المللي خبرونه تعقيبوي، دا فيصدي په کال ۲۰۰۶ کې يوازي ۳۹ ته زياته سوه. د ۱۸ څخه تر ۲۴ کلني ځوانان خو بيا د نړيوالو چارو په هکله بيخي لږ معلومات لري. په ۲۰۰۶ کال کې د امريکا د نېشنل جيوگرافیک مجلې يوې سروې وښودله چې په امريکا کې د دغه عمر په سلو کې ۶۳ ځوانانو ونه کولای سواي چې د نړۍ په جغرافيايي نقشه کې پر عراق او په سلو کې ۷۰ ونه سواي کولای چې پر افغانستان باندي گوته کښېږدي (پيدا ئې کړي)، دا په داسي حال کې دئ چې په دې دواړو هيوادو کې امريکائي عسکر جنگېږي.

دا مهمه خبره بايد په پام کې ولرو چې له امريکا سره په مقايسه په نورو پرمختللو هيوادو کې د نړيوالو مسايلو په هکله د خلکو معلومات زيات دي. د هغې مطالعې له مخي چې مخکي ئې بيان وسو، په نهو (۹) هيوادو کې له ۱۸ څخه تر ۲۴ کلونو ځوانانو څخه د نړۍ د جغرافيايي په هکله ۵۶ پوښتني او د نړيوالو مسايلو په هکله ۸ پوښتني وسولې. د امريکا مقام په اتو (۸) هيوادو کې د پای له خوا اول او تر مکسيکو، چې د تعليم امکانات پکښې لږ دي، يو څه لوړ وو. د امريکا د متحده ايالاتو د نفوس په هکله پوښتني ته يوازي په سلو کې ۲۵ ځوانانو صحيح جواب وړاندي کړی وو.

آيا د نړۍ د پېښو په هکله دومره بې علاقه گۍ معقول کار دئ؟ نه، هيڅکله نه. په دې درسي کتاب کې په ندرت سره هڅه کوو تاسي ته ووايو چې څرنگه فکر وکړئ او يا څه وکړئ، مگر پر يوه پيغام چې موږ ټينگار کوو هغه دا دئ: د نړۍ ډرامه مهمه ده او زموږ جدي توجه ورته په

۲۳

کار ده او تر دې لا مهمه خبره دا ده چې موږ باید د غیر فعال کتونکي په رول قناعت ونه کړو.

تر دې خبرې وروسته منطقي پوښتنه دا ده چې: "آیا زه په یوازي سر څه تأثیر لرلای شم؟" بلې هو! تاسي په یوازي سر تأثیر درلودلای سئ. دا واقعیت دی چې موږ ټول نه سو کولای جمهور رئیسان او یا وزیران سو، مگر موږ کولای سو چې عمل وکو او خپل نظریات خلکو ته وروپېژنو.

مستقیم عمل کول:

پر نړیوالو روابطو باندې د تأثیر ښندلو یوه لار په بېلابېلو اشکالو سره مستقیم عمل کول دي. د امریکا په متحده ایالاتو کې، د ملیونو انفرادي محصلینو پراخو مظاهراتو، چې کله کله تشدد هم ورسره ملگری وو، د ویتنام د جگړې په ختمولو کې مرسته وکړه. د پوهنتونو شاگردانو په ۲۰۰۳ کال کې د امریکا له خوا د عراق د اشغال په طرفداري او همدارنګه پر ضد مظاهري وکړې. محصلینو د خارجي مسایلو په اړوند هم مظاهري کړي دي. په کال ۲۰۰۶ کې، د مثال په توګه، د ټکساس په پوهنتون کې په زرهاوو محصلینو د مهاجرینو د حقوقو په طرفداري مظاهري وکړې.

رایي ورکول:

ډیموکراسي ګاني دا امکانات برابروي چې پر نړیوال سیاست باندې د رایي د صندوق له لاري تأثیر وښندل سي. لیدران د انتخاباتي مبارزو د دوران پر وعدو ډېر وخت وفانه کوي، مگر انتخاب سوی لیدر پر پالیسي باندې تأثیر ښندلای سي. د امریکا د متحده ایالاتو د جمهوري ریاست د ۲۰۰۴ کال په انتخاباتو کې، جورج بوش او جان کېري پر یو شمېر بین

المللي مسایلو، د مثال په توګه د عراق جنګ، سره مخالف وه. رایه ورکوونکو د امریکا د خارجي پالیسۍ د پر مخ بیولو له پاره جورج بوش انتخاب کړ. ځیني کسان چي د جورج په انتخابېدو ځوابدي وه، د امریکا ځوانان ملامت وبلل. دا ځکه چي ډېر زیات ځوانان د جان کېري طرفداران وه او په امریکا کي، د نورو هیوادو په شان، ځوانان چندان په رایي ورکولو کي برخه نه اخلي.

مګر په ۲۰۰۶ کال کي د رایي ورکوونکو په افکارو کي ډېر تغیرات راغلل او ډیموکراټ ګوند په کانګرس کي چوکۍ لاسته راوړې. د یوه تحلیل ګر په قول ډېرو کسانو به ویل چي: "زه ډیموکراټ کانډید ته رایه ورکوم، ځکه زما له جنګ څخه بد راځي، زما بوش خوښ نه دی، زه غواړم خپل نظر اظهار کړم". په داسي حال کي چي د ځینو کسانو حتی د ډیموکراټ کانډید نوم هم زده نه وو.

په ځینو هیوادو کي د ریفرنډم له لاري د بین المللي مسایلو په هکله مستقیمه رایي ګیري هم امکان لري. په کال ۲۰۰۵ کي، د مثال په توګه، په لکسمبورګ او هسپانیه کي ئې د اروپایي اتحادې اساسي قانون د مستقیمی رائي ورکولو له لاري تصویب کړ، مګر د فرانسې او هالنډ رایه ورکوونکو هغه د مستقیمی رایي ورکولوله لاري رد کړ. دا چي خلګ د خارجي پالیسۍ په هکله مستقیم تصمیم نیسي، چندان عمومیت نه لري، مګر ورځ په ورځ د امریکا په متحده ایالاتو او اروپایي هیوادو کي د ریفرنډم او مستقیمی ډیموکراسۍ direct democracy پلویان زیاتېږي.

پالیسي جوړوونکي کېدل:

دا هم ممکنه ده چي تاسي د انتخابي مقاماتو له پاره ځانونه کانډید کړی او یا هم کولای سی په هغو ایجنسیو کي وظیفه پیدا کړی چي ستاسي

۲۵

د هیواد د خارجي چارو سره سروکار لري. تاسي همدارنگه کولای سئ په ملګرو ملتونو United Nations او یا په نورو مهمو بین المللي سازمانو کې ځانته کار پیدا کړی. په دې سازمانو کې و یوه لوړ مقام ته رسېدل یو څه وخت غواړي، مګر امکان ئې وجود لري.

د پولیټیکل ساینس مطالعه د پالیسی جوړوونکي مقام ته د رسېدلو په لار کې لومړی ګام ګڼل کېږي. د امریکا پخوانی خارجه وزیره کاندولیس رایس، پخوانی جمهور رئیس بیل کلینټن او مېرمن ئې هیلري کلینټن، او د ملګرو ملتو سرمنشي بان کې مون خپل عالي تحصیلات په پولیټیکل ساینس کې سر ته رسولي دي.

مهم ټکی دا دی چې ستاسي پر عمل باندي حساب کېږي، یعني ستاسي رایه ورکول، اعتراض کول، په سیاسي سازمانو کې برخه اخیستل او د هغوی سره مرسته کول، حتی په سیاسي نظر غوښتنه کې د خپل نظر اظهارول تاثیر لري. لږ انفرادي اعمال په یوازي سر اثر لرلای او یا په نړیوال سیاست کې تغیر راوستلای سي، مګر مجموعه د انفرادي اعمالو تاثیر لرلای سي. سیاست ته د یوه نندارچي په توګه مه ګورئ. په سیاست کې فعاله برخه واخلي.

تیوریتیکي فکر کول: پېښي په متن کې مطالعه کول

Thinking Theoretically: Putting Events in Context

دا مهمه ده چې موږ د نړۍ د پېښو په هکله خپل نظریات سره تنظیم کړو. همدانن ورځ چې دا ټکي لیکل کېږي، د نیویارک ټایمز د لومړي مخ خبرونه د لاندي مسایلو په هکله دي: په افغانستان کې د ځان مرګي بمب، د اسرائیلو په وړاندي د امریکا د متحده ایالاتو خارجي پالیسي، د روسیې او ګرجستان مخالفت، د ایران په اصطلاح ذروي وسلو پروګرام او نړیوال

اقتصادي رکود او د امریکا پر متحده ایالاتو باندې د هغه تأثیرات. هر یو له دې خبرو څخه په یوه ټاکلې موضوع پورې اړه لري، مگر د یوه پراخ متن context اجزاء تشکیلوي. که تاسې د دې مسایلو سره آشنا نه یاست، نو دا ډېره مهمه ده چې په منظمه توګه د خبرې میډیا له لارې ځانونه ورسره آشنا کړئ.

په دې ډول مسایلو باندې د ښه پوهېدلو له پاره دا لازمه ده چې په تاریخي او همدارنګه تیوريکي متن کې ځانونه پوه کړو. په دوهم فصل کې، د نړیوال سیاست په اساساتو باندې د پوهېدلو له پاره، نړیوال سیستم ته یوه لنډه تاریخي کتنه سوې ده. تیوريکي فکر کول په یوه پراخ متن context کې د مسایلو د مطالعه کولو سره مرسته کوي. سیاسي تیوري political theory یوه نظریه یا د یو لړ سره تړلو نظریاتو مجموعه ده چې موږ ته دا ښيي چې شیان ولې پېښېږي او سیاسي پېښې څرنگه یو له بله سره ارتباط لري.

تیوريکي فکر کول ډېرې ګټې لري. یوه ګټه چې دا ده چې زموږ سره د پوهنې knowledge په جوړېدلو کې مرسته کوي. که موږ هره پېښه بېسارې [بې جوړې unique] وبولو، بیا نو موږ د تصادفي او بې ارتباطه پېښو یوه مجموعه په لاس کې لرو. مګر که موږ تیوريکي فکر وکړو، بیا نو موږ په یو پاترن [نمونه، فردي خصوصیات pattern] پسې ګرزو چې زموږ سره د پېښو په ښه ترا پېژندنه، او حتی د پېښو په پېښېدو کې مرسته وکړي. بل دا چې تیوريکي فکر کول موږ ته د یوې مشخصې پالیسۍ د ارزیابي کولو چانس راکوي. د مثال په توګه، د امریکا په متحده ایالاتو او نورو ډیموکراسي ګانو کې دا بحث روان دی چې ایا په منځني ختیځ، او نورو هیوادو کې ډیموکراسۍ ته پراختیا ورکړه سي کنه. د «ډیموکراتیکي سولي تیوري» وایي چې: ډېر لږ پېښېږي چې ډیموکراتیک دولتونه دي یو له بله سره جګړه وکړي. اوس نو که دا تیوري صحیح وي، نو په نړۍ کې د

سولي د راوستلو لار به دا وي چي په منځني ختيځ او نورو هيوادو كي د ډيموكراسۍ د منځته راوړلو او پراختيا له پاره هڅي وسي. په دې كتاب كي به تاسي له بېلابېلو سياسي تيوري گانو سره مخامخ سئ چي عمده ئې د رياليزم او ليبراليزم تيوري گاني دي.

رياليستي تيوري:

رياليزم هغه نظريه ده چي د هغې له مخي نړيوال سياست پر شخصي منافعو راڅرخي. ريالستان په دې باور دي چي هيوادونه د خپل نظامي او اقتصادي قدرت د ساتلو او هم د پراختيا له پاره رقابت او مبارزه كوي. سربېره پر دې، ريالستان د قدرت له پاره مبارزې ته د صفري مجموعي د بازی zero-sum game په سترگه گوري، په دې معنی چي د يوه هيواد گټه خامخا د نورو هيوادو تاوان دی. ريالستان په دې عقیده دي چي د خپلو ملي منافعو د ساتلو له پاره د دولتونو تر منځ مبارزه د نړۍ وال سټېج اساسي عمل تشکيلوي. د دې نظريې له مخي ريالستان په دې عقیده دي چي هيوادونه بايد د خپلي خارجي پاليسۍ په ټاکلو كي د قدرت انډول په نظر كي ونيسي. د ريالستانو په نظر ملي منافع هغه څه دي چي د يوه دولت امنيت، نفوذ، نظامي او اقتصادي قدرت تقويه کوي او يا ئې ساتي. د ريالستانو له پاره زور حق دی ايا لږ تر لږه د برياليتوب لاره هواروي.

ليبرال تيوري:

ليبراليزم عقیده لري چي خلگ او هيوادونه چي د دوی نمايندگي کوي کولای سي يو له بل سره د همکارۍ له لاري، د بين المللي سازمانو او بين المللي قوانينو پر اساس، متقابلې گټې وپلټي. ليبرالان د ريالستانو دا نظريه چي سياست په خپل ذات كي د قدرت له پاره مبارزه ده په کلکه

ردوي. ليبرالان قدرت د يوه فکتور په توګه بالکل نه ردوي، مګر دوی په دې عقیده دي چې اخلاقيات، انساني احساسات، او د همکارۍ احساس هم په نړيوال سياست کې پر ملي لیدرانو باندې تاثیر درلودلای سي. ليبراليزم همدارنګه په دې عقیده دی چې بين المللي سياست کېدلای سي غیر صفري مجموعه وي، يعنې داسې شرايط منځته راتلای سي چې په هغه کې دواړه خواوي ګټه وکړي. ليبرالان همدارنګه په دې فکر دي چې بشريت ټول اشتراک سره لري او کېدای سي چې انسانان د خپلو هیوادو تر سرحداتو په هاخوا د نورو خلکو او ګروپونو سره ښه روابط ولري.

دوهم فصل

د نړيوال سياست تکامل

The Evolution of World Politics

دا فصل دوه هدفه لري. يو ئي دا دئ چې د هغو موضوعاتو او پېښو لپاره تاريخي بنسټ کښېږدي چې تاسي به د بين المللي روابطو په تحليل کي ډېر ځله ورسره مخامخ سئ. بل هدف ئې دا دئ چې د اوسني نړيوال سياسي سيستم د تکاملي جريان يوه خاکه کښېږدي. د بين المللي سيستم مفهوم دا دئ چې: (۱) نړۍ يوازي د اجزاوو يعني هيوادونو مجموعه نه ده، (۲) نړيوال سياست يوازي د هيوادونو تر منځ د انفرادي فعل او انفعال مجموعه نه ده او (۳) د سيستم د اجزاوو تر منځ د فعل او انفعال يو عمومي طريقه او اسلوب وجود لري. د بين المللي سيستم ماهيت او پر نړيوال سياست باندي د بين المللي سيستم تاثير په دريم فصل کي نور هم خپرل سوی دئ.

د دې فصل په لوستلو کي حوصله ولرئ. تاسي به ووينئ چې يوه موضوع په لنډ ډول تشرېح سوې ده او ډېر ژر بله موضوع راميدان ته سوې ده. تاسي به ښائې ووايست چې "لږ ځله، ډېر ځله" دا موضوع يو څه زياته تشرېح غواړي". حوصله مند اوسئ! په نورو فصلونو کي به ئي جزئيات ولولئ.

تکامل کوونکی نړيوال سيستم – لومړنی انکشاف

The Evolving World System: Early Development

بې شمېره جهاني او سيمه ييز بين المللي سيستمونه له ډېر وخت

راهیسی وجود لري. ځیني پوهان ئې رېښه ۷۵۰۰ کاله پخوا د جنوبي بین النهرین د بابل (اوسني عراق) سیمې ته وراوړدوي. د نن ورځي سیاست له پخوا څخه ډېر توپیر لري، مگر د پخواني حالت څخه اوسني حالت ته دا تغیر په تدریجي توګه تکامل راګړی دی.

لرغونی یونان او روم:

موږ د بین المللي سیستم څرک د یونان په ښار – دولت city-state (د ۷۰۰ قبل المیلاد څخه تر ۳۰۰ قبل المیلاد پوري) او همدارنګه د روم د امپراتورۍ په صعود او نزول (د ۵۰۰ قبل المیلاد څخه تر ۴۷۶ بعد المیلاد پوري) کې موندلای سو. په دغه دوران کې موږ د نن ورځي څلور مهم سیاسي مشخصات د لومړي ځل لپاره لیدلای سو. دا مشخصات په راوروسته کې تقریباً له منځه ولاړل، مګر زر کاله وروسته دوباره رانښکاره سول. دا څلور مشخصات په لاندې ډول دي:

قلمروي دولت (یعني هغه دولت چې قلمرو ئې معلوم وي):

د یونان تر ښار – دولت مخکې، سیاسي سازمان پر یوه حکمران یا پر یوه کلتوري ګروپ، لکه قبیلې، ولاړ وو. حکمران یا قبیلې پر قلمرو باندې کنټرول درلود، مګر د هغو خلکو سیاسي ارتباط چې د قلمرو په دننه کې ئې ژوند کاوه د حکمران یا د ګروپ سره وو، نه د قلمرو سره. قلمرو په حکمران اړه درلوده او د خلکو سره د قلمرو د ملکیت احساس وجود نه درلود. د یونان د ښار – دولت په منځته راتلو سره قلمرو هم د یو سیاسي واقعیت په توګه رامنځته سو. د ښار – دولت په دننه کې خلکو د مخکې د ملکیت یو ډول دایمي احساس پیدا کړ، او د قلمرو سره د ارتباط د دوی د سیاسي هویت یو جز وګرځېدی. په نتیجه کې، د تابعیت citizenship

مفهوم وده وکړه او داسي قوانين رامنځته سول چي د هغو پر اساس د يو چا تابعيت او نه تابعيت ټاکل کېدی. تر ۴۵۰ قبل المیلاد وروسته د اتن قانون Athenian law د قلمرو پر اساس د تعريف سوي سياسي واحد په دننه کي خلکو ته تابعيت citizenship اعطا کړ. نوي کسانو ته تابعيت هغه وخت ممکن وو چي مور او پلار دواړه به ئې د اتن تبعه وه او يا به د قانوني لاري د تابعيت لپاره منل کېدل. په مجموع کي به ښايي اتباع citizens د نفوس يو پر دريمه برخه تشکيلول.

حاکميت (استقلال، خودمختاري):

ارسطو (۳۲۲-۳۸۴ قبل المیلاد)، په خپل مهم اثر چي سياست Politics نومېږي، داسي استدلال کوي چي نهائي اقتدار او صلاحيت authority نه يوازي د حکمرانانو څخه بلکي د يو سياسي واحد د قوانينو او حکومتي سيستم څخه سرچينه اخلي. ځکه نو، د يونان هر polis يا ښار - دولت د خپلو قوانينو تر سائي لاندې ځانونه مستقل او خودمختاره بلل. د دې معنی دا وه چي هيڅ يو بل عالي اقتدار، مذهبي او يا غير مذهبي، ئې په رسميت نه پېژندی.

نېشنلېزم:

د يونان د ښار - دولت اتباعو خپل هويت په پوليس polis کي څرگند او هغه ئې د خپل سياسي هويت او همدارنگه د اوسېدلو د ځای په توگه پېژندی. لکه ارسطو چي ويلي دي: "انسان د پوليس يو حيوان دی". دا ډول فکري حالت د نېشنلېزم مقدماتي گامونه وه، چي نن ورځ د سياسي هويت ډېر مهم احساس دی چي خلک، حکومت او قلمرو يو له بله سره نښلوي.

ڊيموکراسي:

همدارنگه، د يونان په ښار - دولت کي، د بشر په تاريخ کي د لومړي ځل لپاره، اولس د سياسي اقتدار سرچينه وگرزېدی. [يعني اولس، نه حکمران يا پاچا؛ د سياسي اقتدار خاوند سو] د اتن خلگو "ځانونه د کوم پاچا رعيت نه بلل.... بلکي دوی تبعه citizens وه چي د خپل پوليس د ادارې او لارښودني مسؤليت ئې پر غاړه درلود" د پوليس په چارو کي د خلگو د برخي اخيستنې مفکوره په اتن کي، چي تقريباً د ۱۵۰ کالو لپاره ډيموکراسي پکښي موجوده وه، خپل اوج ته ورسېدله. په همدې وخت کي روم لوېدیځ لوري ته ډېر پرمختگ وکړ. د اتن په شان، روم هم يو ښار - دولت وو چي لويه امپراتوري ځني جوړه سوه او بالاخره دا امپراتوري هم د زوال سره مخامخ سوه. همدارنگه، روم هم د اتن په شان يوه ډيموکراسي درلوده چي د قبل الميلا د په لومړۍ پېړۍ کي د نظامي ديکتاتوري له خوا تر پښو لاندې سوه. موږ نه سو کولای چي د اتن او روم سياسي سيستمونه د اوسني موږن سيستمونو سره مقايسه کړو. د مثال په توگه، د اتن ډيموکراسي د اتن په بالغ او نارينه اتباعو پوري محدوده وه، چي ښائي د ښاري اوسېدونکو په سل کي ۱۵ به ئې په بر کي نيول. ښځي، مريان، او اوسېدونکي خارجيان، چي ميتيک metics بلل کېدل، د برخه اخيستنې څخه محروم کړه سوي وه. خو سربېره پر دې هم، کولای سو د اوسني موږن دولت د شکل بندۍ، لکه حاکميت، نېشنليزم او ډيموکراسۍ کرښېل و دې لرغوني دوران ته ورسوو.

د روم تر سقوط وروسته، د ۴۷۶ څخه تر ۱۷۰۰ ميلادي پوري:

د روم پنځه سوه کلني استبداد او امپراتوري د ډيموکراسۍ او نېشنليزم ډېر مفاهيم او عقايد له منځه يووړل. مگر بيا هم دا افکار بالکل

مړه نه سول. دوی فقط د یوې زر کلنې دورې لپاره مړ ژواندي پاته سول او د بیرته راژوندي کېدلو لپاره ئې مناسبو تاریخي شرایطو ته انتظار ایستی. په دې اوږده دوران کې، چې منځنۍ پېړۍ Middle Ages بلل کېږي او تقریباً تر ۱۵۰۰ میلادي پوري دوام لري، په لوېدیځ کې سیاسي قدرت په دوو لارو اعمالېدی چې یو ئې د واک جهان شموله universal شکل او بل ئې د واک محلي شکل وو.

په منځنیو پېړیو کې جهان شموله واک (قدرت):

په منځنیو پېړیو کې حکومت داري تر یو حده پر ډېر پراخ قدرت ولاړه وه چې قلمرو او خلک ئې په کنټرول کې وه مګر دا ډول حکومتونه نه په قلمرو او نه هم په خلکو باندې مشخص کېدل. د دې ډول حکومتونو قدرت او واک مذهبي او غیر مذهبي جهان شموله universal پر خونه درلودل.

مذهبي واک

Religious Authority

د روم کاتولیکي کلیسا د دې ډول جهان شموله واک یوه منبع وه چې پر څو لارو ئې په قلمرو کې د اتحاد سره مرسته کوله. کلیسا لاتیني ژبه ژوندۍ ساتلې وه او له دې لارې ئې د روشنفکرانو لپاره مشترکه ژبه وړاندې کړې وه. د حق، عدالت او داسې نورو سیاسي مفاهیمو تکامل د عیسویت پر دکتورین ولاړ وو. حتی پاچهانو هم په تیوري کې (او زیات وخت په عمل کې) د پاپ قدرت ته غاړه ایښووله. پاپ په خپل وار سره، د بېلابېلو زورورو پاچهانو په ملاتړ، د جهاني عیسوي دولت universal Roman-Christian state د پراختیا غوښتنه رامنځته کړل. و دې هدف ته د رسېدلو لپاره په کال ۸۰۰ میلادي کې پاپ دریم لیو Pope Leo III د

یو جرمنی پاچا، شارلمین Charlemagne، پر سر د روم د امپراتور
"Emperor of Romans" تاج ورکښېښود.

غیر مذهبی واک

Secular Authority

د منځنیو پېړیو د مخ پر وړاندې تلو سره، د کاتولیکي کلیسا پراخ
قدرت په سترو شو نژادي امپراتوریو تعویض سو. د استروهنګرین
Austro-Hungarian، برتانیې، چین، هالنډ، فرانسې، جرمني، عثمانی
ترکیې، روسیې، هسپانیې او نورو امپراتوریو تر کنټرول لاندې خلګو په
کلتوري لحاظ د امپراتورانو سره اړه نه درلوده او د دوی په وړاندې ئې د
وفادارۍ احساس ډېر لږ وو. ډېرو پاچهانو بیا په خپل وار سره د عوامو په
وړاندې د قوي سیاسي هویت احساس نه درلود او ادعا ئې درلوده چې د
دوی قدرت د خدای له خوا راغلی دی. دا امپراتورۍ تر شلمې
پېړۍ پورې راورسېدلې، مګر په پای کې د نېشنلیزم په څپو کې له منځه
ولاړې.

په منځنیو پېړیو کې سیمه ییز قدرت:

سیمه ییز (محلي) قدرت د فیوډالي سیستم په نامه یادېدی. دا
سیستم د جاګیردارۍ پر شاوخوا سره تنظیم سوی وو چې په هغه کې
اشرافو تقریباً مکمل حاکمیت درلود. په تیورۍ کې، دا اشراف د یوه پاچا
یا امپراتور تابع بلل کېدل. مګر په حقیقت کې، دوی معمولاً خودمختاره وه او
ځینی وختونه ئې قدرت تر هغه پاچا چې دوی ئې ګویا تابع وه، زیات وو.
په دې مهمه خبره باید پوه سو چې په منځنیو پېړیو کې د قلمرو او
سیاسي قدرت مفاهیمو له اوسني دوران سره ډېر زیات توپیر درلود. په

رشتیا سره هم پاچهانو او اشرافو به یو ټاکلي قلمرو په کنترول کي درلود، مگر په تیوريکي لحاظ دوی پر قلمرو باندې حاکمیت نه درلود. مگر، [د دوی په اصطلاح]، خدای تعالی او د خدای تعالی کلیسا پاچهانو ته پر ټاکلي قلمرو باندې د حاکمیت حق ورکاوه. پاچهانو بیا، په خپل وارسره، د خپل قلمرو ځیني برخي خپلو تابع اشرافو ته وربخښلې. د فیوډالي سیستم ماهیت داسی وو چي متابعین (یعني فیوډالان) په تیوريکي لحاظ د پاچهانو تابع وه، او پاچهان بیا په تیوريکي لحاظ د امپراتورانو او پاپانو (د کلیسا مشر) تابع وه. د دې معنی دا وه چي حاکمیت په حقوقي لحاظ، او زیات وخت په حقیقت کي هم، وجود نه درلود. عوامو ډېر لږ او یا هیڅ قدرت نه درلود او رعیت subjects بلل کېدل، چي مقام ئې د مفهوم له مخي تر تبعه citizen و ملکیت ته نژدې وو. [یعني عوام تبعه نه بلکي ملکیت بلل کېدل].

د فیوډالي سیستم زوال:

په منځنیو پېړیو کي ډېر داسي تغیرات راغلل چي د فیوډالي سیستم د زوال لپاره ئې زمینه برابره کړه. د نظامي تکنالوجی منځته راتلل او اقتصادي پراختیا په دې کار کي تر ټولو عمده رول لوبولی دی.

نظامي تکنالوجي:

د دیارلس سوه کلونو په نیمايي کي په اروپايي جنگونو کي د باروتو او نورو نظامي تکنالوجیو د په کار اچولو په نتیجه کي کوچنیو فیوډالي جاگیردارانو نور نه سوی کولای چي د ځان دفاع وکړي. کم تجربه عوامو ډېر با تجربه او دلاوره شوالیه گان، چي نځه فیوډالي جنگیالي وه، په توپک ویشتلای او له آسه راغورځولای سوی. ډېر لوی فیوډالي دفاعي

قصر و نه په نسبتاً ارزانو توپونو تخریبېدلای سوای. د دې واقعیتونو معنی دا وه چې یو قوي دفاعي سیستم ته اړتیا وه چې هغه یوازې د پراخ قلمرو لرونکي واحد یعنې دولت په وس پوره وه.

اقتصادي پراختیا:

د اروپا پرمختلونکي اقتصاد هم د فیوډالي سیستم بیخ وړو کینښ. پرمختللي تجارت د اقتصادي پیاوړتیا او پرمختګ سره ډېره مرسته وکړه. د دیارلسمې پېړۍ په وروستیو کلونو کې د اسیا او منځني ختیځ پر ډېرو برخو باندې د مغولي امپراتورۍ کنټرول داسې ثبات منځته راووست چې د تجارت د پراختیا له پاره ئې ډېره زمینه برابره کړه. د آسیا سره تجارت اروپایان دې ته وهڅول چې لویې بېړۍ جوړې کړي، چې دې کار په خپل وار سره د تجارت د پراختیا امکانات لا پسي زیات کړل. د ۱۲۷۱ او ۱۲۹۵ کلونو تر منځ و چین او نورو سیمو ته د مارکوپولو سفرونه د دې نویو تجارتي فعالیتونو سره تړاو درلود. د نویو تجارتي لارو همدا پلټنې وې چې، د نورو شیانو تر څنګ ئې، په کال ۱۴۹۲ کې د کریستوفر کولمبوس Christopher Columbus د سفر (د امریکې لویې وچې کشف) لپاره لاره هواره کړه.

د پراخي پیماني تولید mass production د اقتصادي پیاوړتیا یو بل فکتور وو. د انفرادي کسب کارانو ځای ابتدایي فابریکو ونيو. پوره صنعتي کېدل industrialization تر ۵۰۰ نورو کالو پورې لا هم منځته رانغی، مګر د صنعتي انقلاب لومړني ګامونه په ۱۲۰۰ کلونو کې اخیستل سوي وه.

د تجارت او فابریکه یي تولید manufacturing انکشاف ډېر مهم سیاسي نتایج رامنځته کړل. لومړۍ، یوه غني او زوروره تجارتی طبقه (آزاد ښاري اوسېدونکي) راپیدا سوه چې د تولید او تجارت ورځ تر بلې

پراخېدونکي ښاري مرکزونه ئې په خپل کنټرول کي راوستل. دوهم، دا آزادښاري اوسېدونکي (چي برگر burgher بلل کېدل) د مسلط سياسي سيستم څخه ناراضه ځکه وه چي دوی د خپلو فابريکو له پاره په زياته پيمانه اومه مواد او د خپلو توليداتو لپاره بازارونو ته اړتيا درلوده. دريم، آزاد ښاري اوسېدونکو (برگر burghers) د خپلو تجارتي اسانتياوو له پاره د لويو سياسي واحدونو لپاره هلي ځلي کولې، نو پيسه داره طبقه (يعني هغه خلک چي پيسې ئې په لاس کي وې، نه محکي) د پاچهانو، چي د فيوډالانو د کنټرول لپاره ئې هر وخت کونښن کاوه، طبيعي ملگرې وه. د برگر طبقې هغه څه درلودل چي پاچهانو اړتيا ورته درلوده. پاچهانو کولای سواي په قانوني توگه فيوډالان له منځه يوسي؛ د برگر طبقې کولای سواي پاچهانو ته د عسکرو د استخدام او وسلو د رانيولو له پاره پيسې ورکړي خو پاچهان د اشرافو په ماتولو کي بريالي سي. د دې اتحاد په نتيجه کي اوسنی عصري دولت منځته راغی.

لنډه دا چي، په نظامي تکنالوجي کي تغيراتو د فيوډالي جاگيرداري سيستم د يو دفاعي واحد په توگه بې اهميته کړ، او په توليد او تجارت کي تغيراتو د فيوډالي جاگيردارۍ سيستم د يو اقتصادي واحد په توگه بې اهميته کړ.

د جهان شموله قدرت زوال:

په داسي وخت کي چي فيوډالي سيستم مخ پر زوال وو، د پاچهانو ورځ په ورځ زياتېدونکي قدرت بيا د پاپ او مقدس روم د امپراتور د جهان شموله قدرت ادعاگانو ته چلینج ورکړ. کلتوري او روشن فکري ريفورم چي رنسانس (تقريباً ۱۶۵۰-۱۳۵۰ پوري) بلل کېږي، د پاپ د قدرت زوال او د شاهي قدرت د پراختيا سره مرسته وکړه. په دغه دوران

کي د رامینځته سوو مفاهیمو، لکه علمي تحقیق او شخصي آزادي، د کلیسا قدرت ته سختي ضربې ورکړې.

یوه مهمه پایله ئې د پروتستانت ریفورم Protestant Reformation وو. د رنسانس د افکارو تر اغېزي لاندې مارتین لوتر Martin Luther کاتولیک کلیسا د خدای او خلکو تر منځ د لازمي منځګړي په توګه رد کړه. په کال ۱۵۱۷ کي لوتر خپله عقیده اعلان کړه چي هر څوک کولای سي د خدای سره په انفرادي توګه اړیکې ولري (یعني د کلیسا منځګړیتوب ته اړتیا نسته.) د څو لسیزو په دوران کي د لوېدیځي اروپا څلورمه برخه پروتستانت سول. د ریفورم سره سیاسي-مذهبي مبارزې هم د اروپا په نورو سیمو کي د مذهبي آزادی په نامه پیل سوې.

د نړیوال سیستم ظهور

(شلمه پېړۍ)

The Evolving World System: The Twentieth Century

په شلمه پېړۍ کي ډېر مهم او چټک جهاني تغيرات منځته راغلل چي تر نن ورځي پوري دوام لري. د شلمې پېړۍ په پیل کي د نړۍ په ډېرو هیوادو کي پاچهانو حکمروايي کوله؛ کوم مهم نړیوال سازمان وجود نه درلود؛ او په نړۍ کي ۱.۵ بیلونه خلک اوسېدل. کله چي شلمه پېړۍ پای ته ورسېدله، په ډیرو هیوادو کي انتخابي حکومتونه منځته راغلي وه؛ ملګري ملتونو UN او نورو بین المللي سازمانونو برجسته مقامونه درلودل؛ او د نړۍ نفوس و ۶ بلیونه یعنی څلور واره ډېر سوي وو. دا ټول یوازي په یوه پېړۍ کي پېښ سول، چي د ۳۵۰۰ کالو ثبت سوي بشري تاریخ تقریباً په سل کي ۳ په بر کي نیسي.

د دې تغيراتو ډېره برخه د تکنالوجيکي او علمي کشفیاتو د ورځ په ورځ زیاتېدونکي سرعت سره اړه لري. په شلمه پېړۍ کې تلویزیون، کمپیوټر، انټرنیټ، هستوي انرژي، هوائي او فضايي مسافرت او داسې نور په زړه پوري کشفیات منځته راغلل. تکنالوجي پر اېلمونه هم حلوي او هم پر اېلمونه منځته راوړي. د طب په برخه کې پېشفتونه، د مثال په توګه، دا معنی لري چې ډېر کوچنيان ژوندي پاتېږي او خلک زیات ژوند کوي، مګر د دې تغيراتو په نتیجه کې د نړۍ نفوس په بېساري توګه پر سېدلي دی. د نوي ټکنالوجي ګانو له برکته موږ اوس کولای سو نوې معدني مواد راوباسو، په تولید کې واړوو او د پرمختللي وسایلو په وسیله یې تر مصرف کوونکو پوري ورسوو. دلته بیا هم موږ وینو چې د دې اقتصادي پرمختګ له امله د خلکو د ژوند سطحه لوړه سوې ده، مګر د هوا چټلي، کروي تودوخه global warming او داسې نور پر اېلمونه هم منځته راغلي دي.

د دوه قطبي سیستم صعود او نزول:

دوهمه عمومي جګړه (۱۹۴۵-۱۹۳۹) د بشریت له پاره یوه بېساري تراژیدي وه. مګر دوهمي عمومي جګړې پر اروپایي بنیاد ولاړ څو قطبي ساختمان هم ړنګ کړ. په پایله کې یې، ډېر ژر د شوروي اتحاد او امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندې یو دوه قطبي سیستم منځته راغی. هغو کسانو چې د دې سترو قدرتونو تر منځ شدید خصومت لیدلی دی، د دوه قطبي سیستم د له منځه تلوهیڅ پېش بینی یې نه سوای کولای. مګر د دوه قطبي سیستم دوران لنډ وو. تدریجي زوال یې تر یوې لسیزې وروسته پیل او په ۱۹۹۲ کې تاریخ ته وسپارل سو.

دوهمي عمومي جګړې د هغه وخت موجود عمده لوبغاړي له منځه یووړل. پر ځای یې د امریکې د متحده ایالاتو نظامي او اقتصادي ستر قدرت superpower د یوه قطب د لیدو په توګه منځته راغی. شوروي

اتحاد، که څه هم چي په دوهمه عمومي جگړه کي ئې ډېر تاوانونه وليدل، د بل قطب د ليډر په توگه رامنځته سو. شوروي اتحاد له اقتصادي پلوه هيڅکله هم د امريکې د متحده ايالاتو سيال نه وو، مگر شوروي اتحاد يوه ډېره لويه نظامي قوه او همدارنگه يوه تهديدوونکې آيديالوجي درلوده چي په کال ۱۹۴۹ کي يي اټومي وسلې هم لاسته راوستلې. هغه ناآرامه اتحاد چي د دوهمي عمومي جگړې په دوران کي د واشنگټن او ماسکو تر منځ موجود وو، ډېر ژر خپل ځای و ښکاره خصوصت ته ورپرېښود. د دوی تر منځ رقابت په رشتيا سره هم نړۍ پر دوو متخاصمو برخو ووېشله او د ساړه جنگ cold war دوران پيل سو.

تاريخ پوهان اوس هم د ساړه جنگ پر عواملو باندې بحث کوي، مگر موږ ويلاى سو چي بېلابېلو اقتصادي او سياسي مصلحتونو او همدارنگه د قواوو د توازن د پخواني ساختمان د ډنگېدلو په نتيجه کي د قدرت د خلا منځته راتلو يو دوه قطبي سيستم رامنځته کړ چي په هغه کي د نړۍ د سياست زياته برخه د دوو سترو قدرتو superpower تر منځ د مقابلي پر محور راڅرخېدله. د امريکې متحده ايالاتو د شوروي او کمونيزم د تهديد په وړاندې د محدوديت containment دکتورين په رامنځته کولو سره عکس العمل وښود. د دې پاليسۍ له مخي د امريکې متحده ايالاتو د شوروي اتحاد او نورو کمونيستي هيوادو په مقابل کي په نړيواله سطحه مخالفت کاوه. د دې کار لپاره واشنگټن يو شمېر سيمه ييز تړونونه حمايه او منځته راوړل. يو له دې مهمو تړونو څخه د شمالي اتلانتيک تړون North Atlantic Treaty Organization (NATO) دئ چي په کال ۱۹۴۹ کي تاسيس سو. شوروي اتحاد ئې په جواب کي په کال ۱۹۵۵ کي د وارسا تړون Warsaw Treaty Organization جوړ کړ. دواړو خواوو د پرمختلونکو هيوادو، چي د دريمي نړۍ په نوم شهرت لري، د ملاتړ د تر

لاسه کولو لپاره هلي ځلي کولې. په دې کمونستي او ضد کمونستي مسابقه کي د شوروي او امريکې وسلې او پيسې و بېلابېلو هيوادو او ياغي گروپونو ته ورشپوه سولې. د دوی تر منځ د ډېر سخت رقابت سره سره، بيا هم د اټومي جگړې له بېرې دواړو خواوو له مخامخ مقابلې څخه ډډه کوله. د ساړه جنگ په دوران کي تر ټولو ډاروونکې پېښه هغه وخت رامنځته سوه چي په کال ۱۹۶۲ کي شوروي اتحاد په کيوبا کي د زروي ميزايلونو ځای پر ځای کول پيل کړل، او د امريکې متحده ايالاتو جمهور رئيس جان کينډي د اټومي جنگ د خطر په منلو سره شوروي اتحاد مجبور کړ چي خپل ميزايلونه له کيوبا څخه وباسي.

د محدوديت د دکتورين يوه نتيجه په ويتنام کي د امريکې د متحده ايالاتو راگيرېدل وو. ويتنامي قواوو د نېشنليست/کمونيست هوچي مين په مشري د فرانسې استعماري فوج ته په کال ۱۹۵۴ کي ماته ورکړه او استقلال ئې لاسته راوړ. مگر ويتنام په شمال کي د هوچي مين د قواوو او په جنوب کي د يو غير ډيموکراټيک لوېديځ پلوه حکومت تر منځ وېشل سوی وو. د يو واحد ويتنام له پاره مبارزه ډېر ژر پيل سوه، او د امريکې متحده ايالاتو په کال ۱۹۶۴ کي نظامي مداخله وکړه. جگړه ډېر ژر د امريکايانو لپاره يوه لويه روحي ضربه وگرزېدله او له جنگ څخه ستړيا د امريکې متحده ايالات دې ته وهڅول چي له ويتنام څخه ووزي. په نتيجه کي ډېر ژر په کال ۱۹۷۵ کي د هوچي مين برياليو قواوو ويتنام سره متحد کړ.

د دوه قطبي سيستم پای:

د ۱۹۷۰ او ۱۹۸۰ کلونو په اوایلو کي د واشنگتن او ماسکو تر منځ روابط، په لومړي سر کي په کراره او په وروسته کي په چټکۍ سره تاوده سول. ميخايل گورباچوف په کال ۱۹۸۵ کي د شوروي جمهور رئيس سو

او یو لږ داسي ریفورمونه ئې رامنځته کړل چي د شوروي اتحاد په سياسي ساختمان کي ئې اختناق او په اداري او اقتصادي ساختمان کي ئې ملا ماتوونکې بیوروکراسي رالږ کړه. که څه هم د میخایل ګورباچوف اهداف محدود وه مګر د کمونیستي شوروي اتحاد له پاره نور نتایج پر بنا سول او داسي قواوي رالیله سوې چي د ده تر کنترول وتلي وې.

د شوروي د ملا ماتوونکو نظامي مصارفو د لږولو، د تجارت د پراختیا او نورو اقتصادي ګټو د په لاس راوړلو په منظور، ګورباچوف د لوېدیځ سره د ښو مناسباتو د ټینګولو په لټه کي سو. د نورو کارونو تر څنګ ګورباچوف اعلان وکړ چي شوروي اتحاد به د ختیځي اروپا هیوادونه پریږدي چي خپلي داخلي پالیسي تعقیب کړي. په جواب کي دې هیوادونو ډېر ژر د شوروي له مداره ځانونه خطا کړل. تر ټولو په زړه پوري داوه چي د ختیځ المان کمونیستي دولت ډېر ژر سره وپاشل سو. د ختیځ المان محافظینو د برلین د دیوال، چي د برلین ښار ئې پر ختیځ او لوېدیځ سره وېشلی او د ختیځي او لوېدیځي نړۍ د وېش سمبول وو، د نظارت پوستې ایله کړې. مظاهره چیانو او نورو خلکو د دېوال زیاته برخه په خپله ونړوله. ختیځ المان د کال ۱۹۹۰ د اکتوبر په میاشت کي خپل ځان ړنګ کړ، قلمرو ئې د لوېدیځ المان په لاس کښېووت او یو نوی متحد المان منځته راغي. په سیمه کي نور کمونیستي دولتونه هم راوړنډل او په کال ۱۹۹۱ کي د وارسا پکټ (پیمان) هم ړنګ سو. که څه هم چي د چارزه ته نه لوېدله، شوروي اتحاد هم ورپسې سو او د ۱۹۹۱ کال د ډسمبر د میاشتې پر ۲۵ مه ګورباچوف د هغه هیواد د جمهور رئیس په توګه چي نور ئې وجود نه درلود استعفی وکړه. په همدې مازدیګر د شوروي اتحاد د سوپک او لوړ سور بیرغ د اخیری ځل له پاره د کرملین له ځلي راکښته کړه سو او پر ځای ئې د روسیې سور، سپین او شین رنګه بیرغ پورته کړه سو. شوروي

په شلمه پېړۍ کې د امنیت مسئله:

په نړۍ کې اوس هم عنعنوي لار دا ده چې هر دولت د خپل ځان د ساتنې مسئولیت پر غاړه لري او هڅه کوي دومره نظامي قوت ولري چې خپلې ملي ګټې په وساتلای سي. پر یوه هیواد د یرغل په صورت کې ښايي نور هیوادونه د هغو سره مرسته وکړي، مګر دا هغه وخت پېښېږي چې دا کار د مرسته کوونکي هیواد د ملي ګټو سره سمون وځوري. د مثال په توګه، د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۹۱ کې د کویت سره مرسته وکړه، مګر دا کار ئې تر ډېره حده د تېلو له پاره وکړ. که چېرې کویت مېوه جات تولیدولای، نو دا امکان ډېر لږ دی چې نیم ملیون امریکایي عسکرو به د عراقي یرغل څخه د کویت د خلاصون له پاره وردانګلي وای.

د ځان ساتنې مسئولیت پر خپله غاړه اخیستل ځانته ګټې لري، خو ځینې تاوانونه هم ورسره تړلي دي. یو له دې تاوانو څخه د نظامي قوې درلودلو زیات مصرف دی. سره له دې چې سوږ جنګ پای ته رسېدلی دی، بیا هم د کال ۱۹۹۲ او د ۲۰۰۵ تر منځ د نړۍ تجمعي نظامي مصارف نژدې ۱۱،۴ تریلیونه ډالرو ته ورسېدل. یوازي د امریکې د متحده ایالاتو برخه ۴،۴ تریلیونه ډالره ته ورسېدله. بل تاوان ئې دا دی چې مؤثریت ئې مشکوک دی. منقدين دا خبره کوي چې «ملي امنیت» په خپله یو تناقض دی، ځکه چې په شلمه پېړۍ کې ۱۱۱ ملیونه خلګ په جګړو کې وژل سوي دي. دا ګڼګڼ کوونکي شمېره د هغو کسانو تر شمېرې چې په ۱۹ پېړۍ کې وژل سوي دي ۶ واره زیاته او د هغو کسانو تر شمېرې چې په ۱۸ پېړۍ کې وژل سوي دي ۱۶ واره زیاته ده. که د نړیوال نفوس زیاتوالی هم په حساب کې راوړو، بیا هم په هره پېړۍ کې تر تېرې پېړۍ زیات خلګ په

جگړو کي وژل سوي دي. سربېره پر دې، د ذروي وسلو د منځ ته راتلو معنی داده چي بله لویه جگړه به د ټول بشریت د تباهی سبب سي. د عامه تباهی وسلې weapon of mass destruction چي د بیالوجیکي، کیمیاوي، راډیولوجیکي او ذروي وسلو په شکل رامنځته سوي دي، نور هم د راتلونکي لويي جگړې بېره زیاتوي.

په یوویشتمه پېړۍ کي جهاني اقتصاد:

د دوهمي عمومي جگړې را په دېخوا یو لړ تمایلات رامنځته سوي دي چي پر بین المللي سیستم باندي ئې تأثیرات بنډلي دي. اقتصادي وابسته ګي او د شو محدودو ثروتمندو او زیاتو غریبو هیوادو تر منځ نابرابري هغه دوه مهم تمایلات دي چي زیاته توجه ئې جلب کړې ده.

اقتصادي وابسته ګي:

یو تمایل چي تر دوهمي عمومي جگړې راوروسته ئې ډېر زیات انکشاف موندلی دی هغه اقتصادي وابسته ګي ده. په کال ۲۰۰۶ کي د مالونو او خدماتو تبادله تر ۱۴ تریلیونه ډالره زیاته وه؛ یوازي د امریکې د متحده ایالتو دارائي ګاني assets (لکه شرکتونه، ملکیتونه، اسهام) په نورو هیوادونو کي ۱۱،۱ تریلیونه ډالرو ته رسېږي او د امریکې په متحده ایالتو کي د خارجیانو دارايي ګاني تر ۱۳،۶ تریلیونه ډالره زیاتي دي؛ اوس هره ورځ تقریباً دوه تریلیونه ډالره اسعار د هیوادونو تر منځ تبادله کېږي. د هیوادونو تر مینځ د تجارت، سرمایه گذارۍ او اسعارو د دومره آزاد جریان نتیجه دا ده چي هیوادونه د خپل سعادت او بریالیتوب له پاره دومره زیات یو له بله سره تړلي دي چي د یوه واحد یا ملي اقتصاد national economics په هکله خبري کول ښايي زموږ څخه لاره

ورکه کړي.

د اقتصادي وابسته گۍ سره د چلند کولو له پاره، په نړۍ کې یو لړ نړیوال او سیمه ییز اقتصادي سازمانونه رامنځته سوي او تقویه سوي دي. مهم نړیوال اقتصادي سازمانونه جهاني بانک World Bank، بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund او د تجارت نړیوال سازمان World Trade Organization (WTO) دي. د زیاتو سیمه ییزو اقتصادي سازمانو په لړ کې د اروپا اتحادیه European Union (EU)، د جنوب ختیځې آسیا د ملتونو ټولنه Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) او په جنوبي امریکا کې جنوبي مشترک بازار Southern Common Market مهم سازمانونه دي.

مخکې له دې چې د اقتصادي وابستگۍ بحث پای ته ورسوو، دې خبرې ته باید پام وکړو چې د اقتصادي گلوبلایزېشن لاره هواره نه ده او آینده ئې هم روښانه نه برېښي. د هیوادونو تر منځ تجارتي او پولې تشنجات وجود لري. ډېر خلک د دې مخالف دي چې د هیواد استقلال ئې ملگرو ملتونو، د تجارت نړیوال سازمان او نورو بین المللي سازمانو ته ورتسليم سي. د ځینو خلکو سره بیا دا تشویش موجود دی چې آزاد تجارت لویو څو ملتي multinational شرکتونو ته لاره خلاصه کړې ده چې د کارگرو د حقوقو، د تولید د خوندي توب product safety او د سالم محیط د قوانینو څخه سرغړونه وکړي.

د شمال او جنوب تر منځ اقتصادي نابرابري:

اقتصادي شرایطو د نړۍ د نفوسو یو اقلیت چې په یو څو محدودو ثروتمندو هیوادو کې اوسېږي او یو زیات شمېر خلک چې د نړۍ په غریبو هیوادو کې اوسېږي، سره پېل کړي دي. د دې دوو اقتصادي ساحو د بېلولو

له پاره د شمال او جنوب اصطلاح په کار اچول کېږي. شمال د ثروتمندو او صنعتي هیوادو، چي د اقتصادي پلوه پرمختللي بلل کېږي او عموماً په شمالي نیمه کره کې پراته دي، نماینده ګي کوي. په مقابل کې بیا جنوب د غریبو هیوادو چي د اقتصادي پلوه لږ پرمختللي بلل کېږي او زیاتره ئې په جنوبي نیمه کره کې پراته دي، نماینده ګي کوي.

که څه هم چي دا تقسیم بندي ډېره دقیقه نه ده، مګر تاریخ واقعیت دا دی چي د شمال او جنوب تر منځ یوه پراخه اقتصادي نابرابري موجوده ده. په ۲۰۰۵ کال کې، د شمال د هیوادونو د سړي پر سر جی این پی per capita GNP ۳۵۱۳۱ ډالره وه، چي د جنوب د سړي پر سر د جی این پی، چي ۱۷۴۶ ډالره وه، شل چنده (۲۰:۱) زیاته وه. ښکاره خبره ده چي په لږ پرمختللو هیوادونو کې د ډېرو شیانو بیه تر پرمختللو هیوادو کښته ده. مګر د خرید د قوې د په نظر کې نیولو سره بیا هم د شمال او جنوب تفاوت تر شپږ چنده زیات دی (۶:۱).

دا وچي احصائیې ځکه مهمې دي چي د ثروت خلا که ۲۰ چنده او یا ۶ چنده وي، د لږ پرمختللو هیوادو له پاره ویرانوونکي نتایج په بر کې لري. په لږ پرمختللو هیوادو کې تر پنځه کلنۍ مخکي د کوچنیانو د مړیني امکان ۱۲ واره تر شمال زیات دی. د شمال او جنوب خلګ لکه بالکل چي په جلا جهان کې ژوند کوي. په شمال کې تر زیاتي اندازې اقتصادي تضمین، سواد او صحي خدمات وجود لري. بالعکس، په جنوب کې د خلګو ژوند زیات وخت د غربت، بېسوادۍ او ناروغیو سره ملګری وي.

په جنوب کې ډېر خلګ د خپل غربت پړه پر پخواني استعماري فشار باندي اچوي او په دې عقیده دي چي پرمختللي هیوادونه اوس هم هڅه کوي لږ پرمختللي هیوادونه د اقتصادي او سیاسي پلوه کمزوري وساتي خو وکولای سي خپل استعماري تسلط ته دوام ورکړي. که څه هم چي دا

ډول احساسات د تروریزم حقانیت نه سي ثابتولای، مگر دا مهمه خبره باید په نظر کي ولرو چي د امریکې پر متحده ایالاتو باندي د سپټمبر د یوولسمي د حملې د قهر تر شا له فکتورونو څخه یو هم په لږ پرمختللو هیوادو کي بېساری غربت دی.

په یوویشتمه پېړۍ کي بشري حقوق:

پر بشري حقوقو باندي تجاوزونو د بشري تاریخ په اوږدو کي وجود درلود. کوم شی چي توپیر لري هغه دا دی چي نړۍ اوس په پراخه توګه پر بشري حقوقو باندي د تجاوزونو په غندلو او د هغوی په هکله ئې په عمل کولو پیل کړي دی. بین المللي محکمې international tribunals هڅه کوي هغه افراد چي په جنګي جرایمو او د بشریت په وړاندي جرایمو تورن دي په سیرۍ لیون، راوندا او بالکان کي محاکمه کړي. تر ټولو مهمه دا ده چي د قانون لاسونه لوړو دولتي مقاماتو ته هم ورغږېدلي دي. د یوګوسلاویا پخواني جمهور رئیس، سلوبودان میلانویچ، مخکي له دې چي په کال ۲۰۰۶ کي د زړه د ناروغۍ له امله په بندي خانه کي مړ سي، په بالکان کي د جنګي جرایمو په تور تر محاکمې لاندي وو. همدارنګه، د لایبیریا پخواني جمهور رئیس، چارلز ټېلر، د ده د هیواد د داخلي جګړو په دوران کي په ۶۵۰ جنګي جرایمو تورن سوی او په بین المللی جنايي محکمه International Criminal Court کي، چي د هالنډ د هاګ په ښار کي موقعیت لري، تر محاکمې لاندي دی.

دریم فصل

خارجي پالیسی او د هغه تحلیل

Level of Analysis and Foreign Policy

په لومړي فصل کي تاسي ته نړيواله ډرامه او په دوهم فصل کي ئې لنډه تاريخچه درويښندل سوه. اوس دا وخت را رسېدلی دی چي خپله توجه دې ته راواړوو چي د نړۍ پر سټېج باندي د عمل محرکه قوه څه شی ده. [يعنی دا نړيواله ډرامه کومي قواوي سره څرخوي او څرنگه ئې سره څرخوي]. څرنگه چي دولتونه، په اوس عصر کي او هم له ډېر پخوا راهيسي، د نړۍ د سټېج ډېر مهم او باقدرته اکتېران [لوبغاړي] دي، نو موږ به دلته پر دې باندي زيات زور واچوو چي دولتونه خارجي پالیسی څرنگه جوړوي او په څه ډول ئې عملي کوي. د نړۍ په سياسي ډگر کي، زيات وخت ځيني دولتونه يو عمل کوي او نور دولتونه بيا، په مستقيمه يا غيری مستقيمه توگه، د بين المللی سازمانونو له لاري عکس العمل ښکاره کوي. يقيني خبره ده چي يوازي دولتونه نړيوال لوبغاړي نه دي. د ولاديمير پوتين Vladimir Putin په شان افرادو د تصميم نيولو پروسې، د ملگرو ملتونو (UN) په شان بين المللي حکومتي سازمانونه (IGO)، او همدارنگه بين المللي غير حکومتي سازمانونه (NGO) به په راتلونکي فصلونو کي تشرېح سي.

لکه چي په راتلونکو صفحو کي به ئې تفصيل ووينو، د خارجي

پالېسی پروسه ډېره پرله پېچلې ده. تحلیلگران د خارجي پالیسی د پروسې د باریکیو د روښانولو لپاره هغه د دې لاندې درو زاویو څخه مطالعه کوي:

۱. له فردي زاوڼي څخه تحلیل: چي پر پالیسی باندي د خلکو تأثیر د انفرادي اشخاصو په حیث مطالعه کوي.
۲. له دولتي زاوڼي څخه تحلیل: چي پر پالیسی باندي د حکومت د سازمان او اجرأ تو تأثیر مطالعه کوي.
۳. د سیستم له زاوڼي څخه تحلیل: چي د یوه هیواد پر پالیسی باندي د خارجي فشارونو نفوذ مطالعه کوي.

له فردي زاوڼي څخه تحلیل:

د فردي زاوڼي څخه تحلیل له دې نظر څخه راپیل کېږي چي د پالیسي جوړولو ریښه په خلکو کي پرته ده. يعني خلک دي چي پالیسي جوړوي. ځکه نو، د فردي زاوڼي څخه تحلیل د انسانانو د تصمیم نیولو په پروسه باندي پوهېدل په بر کي نیسي. مثلاً په دې باندي ځان پوهول په کار دي چي انسانان د یونوع په توگه څرنگه تصمیم نیسي.

انسان د یو نوع په توگه:

یوه مهمه پوښتنه دا ده چي د انسان ذاتي خصلتونه پر پالیسی باندي څومره نفوذ لري؟ د دې پوښتنی د جواب له پاره باید لومړی په دې ځان پوه کړو چي انسانان ډېر لږ وخت معقول تصمیم نیسي. د مثال په توگه، تاسي دا تصمیم چي کوم کاليج ته باید ولاړ سئ، څرنگه ونیوئ؟ ښکاره خبره ده چي تاسي دا تصمیم د شېر خط له لاری نه دئ نیولی. مگر نو پوره او معقول تصمیم مو هم نه دئ نیولی. آیا تاسي د هیواد ټول کاليجونه، کلنی مصرف ئې، موقعیت، اجتماعي محیط، د استادانو لیاقت، درسی

پروگرامونه، او د فارغه کېدلو په صورت کې د کار د امکاناتو له پلوه مطالعه او تحلیل کړي دي؟ ډېر امکان لري چې ستاسې د کاليج د انتخاب تصميم وکړ او کورنۍ ته د نژدې والي او يا نورو دې ډول مسایلو تر تاثیر لاندې راغلی وي.

زموږ تصور دا دی چې د خارجي پالیسۍ تصميم نیول به کاملاً پر معقولیت بنا وي، مګر رشتیا خبره دا ده چې له ډېرو جهتونو څخه ئې ستاسې د کالج د انتخاب له پروسې او ځینو نورو تصمیمونو سره چې تاسې ئې په ورځني ژوند کې نیسې، چندانې توپیر نه لري. د خارجي پالیسۍ تصمیمونه هم د ادراکي، احساساتي او ځیني وخت حتی د بیولوژیکي فکتورونو تر اغیزې لاندې راځي.

ادراکي فکتورونه:

هغه څه چې تاسې د کاليج په انتخاب کې وکړل او هغه څه چې لیدران ئې د خارجي پالیسۍ په تصميم کې کوي، ادراکي تصميم نیول cognitive decision making بلل کېږي. معنی ئې دا ده چې تصمیمونه د «محدود معقولیت» په چوکاټ کې نیول کېږي. [یعنی د معقول او منطقي تصميم نیولو له پاره محدودیت وجودلري]. ورک، غلط او بې مفهومه معلومات خارجي محدودیتونه دي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش او د برتانیې صدراعظم بلېر د ۲۰۰۳ کال په مارچ کې دې تصميم نیولوته اړ سول چې پر عراق یرغل وکړي مګر په دې نه پوهېدل چې ایا صدام حسین به په عکس العمل کې د امریکې او برتانیې پر قواوو باندې کیمیاوي یا بیولوژیکي حمله وکړي او کنه. د معقول تصميم نیولو په اړه داخلي محدودیتونه بیا زموږ په انساني ضعفونو پوري اړه لري. مثلاً، ځیني وخت د ډېرو پرله پېچلو موضوعاتو د مطالعې له پاره

زمونږ پوهه کفايت نه کوي. په ۲۰۰۳ کال کي د عراق د حملې پر وخت «واقعيتونه» چي هر څه وه، موجود معلومات دومره زيات وه چي د ټولو هضمول د جمهور رئيس بوش، صدراعظم بلېر، جمهور رئيس صدام حسين، ياهم د کوم بل انسان له پاره، ډېر گران کار وو. بنکاره خبره ده چي مونږ نه غواړو داسي فکر وکړو چي مونږ نامعقول يو، نو د دې له پاره چي د خپلو ادراکي محدوديتونو سره مقابله وکولای سو، د لاندې دريو ستراتيژيو څخه کار اخلو.

د ادراکي تداوم لټول:

د ادراکي انسجام د لټولو په لار کي تصميم نيوونکی هڅه کوي پر هغو معلوماتو سترگي پټي کړي چي د دوی د موجودو نظرياتو سره په تناقض کي وي. د عراق په هکله به د وړاندي سوو معلوماتو او ناسمو معلوماتو misinformation [يعني هغه معلومات چي قصداً غلط وړاندي سوي وي] مناقشه تر ډېرو کلونو پوري روانه وي. مگر دا پوښتنه بېخايه نه ده چي ولي په لندن او واشنگټن کي تصميم نيوونکي دې ته لېوال وه چي د برتانيې د استخباراتي ادارې دا ادعا ومنې چي گويا بغداد هڅه کوله د نايجير Niger څخه يورانيوم وپلوري او د امريکې د خارجي استخباراتي ادارې CIA پر وړاندي سوو مستدلو شکونو ئې سترگي پټي کړې. يو علت ئې دا دی چي د صدام حسين په هکله دبرتانيې د استخباراتو د ادارې ادعا د تصميم نيوونکو له منفي ذهنيت سره سر خورې. که چېرې هغه معلومات منل سوي وای چي د عراق د اټومي پروگرام نښتوالی ئې په گوته کاوه، نو دې کار به د دوی له پاره ناوړه ادراکي تناقض او ناښه آهنگي منځ ته راوړې وای.

غير عملي هيله درلودل [خيال پلو]:

د دې له پاره چي خپل تصميمونه توجيه کړو، مونږ انسانان زيات

وختونه ځانونه په دې قانع کړو چې زموږ انتخابي تصميمونه به بريالي سي. د مثال په توګه، په دې خبره باندې پوهېدل ګران دي چې ولي صدام حسين، سره له دې چې د امريکې غوندي ستر نظامي قدرت سره مخامخ وو، بيا هم په خارج کې تر محفوظ تبعيد ئې له امريکې سره د جګړې لاره غوره کړه. دليل ئې، د ده د پخوانيو ملګرو او همکارانو په وينا، دا دئ چې صدام حسين په دې باور وو چې دی به بيا هم پر قدرت حاکم پاته سي. د عراقي ديکتاتور په فکر، په ۱۹۹۱ کال کې د ده ماته يوازي يو تاکتيکي شاتګ وو. د ده دا غير عملي هيله [خيال پلو] د ۲۰۰۳ کال تر جګړې لږ څه مخکې له يوه خبريال سره په خبرو کې ښه څرګندېږي. خبريال دې ټکي ته په اشاره کولو سره چې دا ځل عراقي قواوې تر پخوا لا هم له زيات زورور نظامي قوت سره مخامخ دي، دا پوښتنه رامنځته کړه چې: "تاسي ولي فکر کوئ چې دا ځل به تاسي په جګړه کې بريالي سئ؟" د عراقي مشر جواب دا وو چې: "په ۱۹۹۱ کال کې عراق مات سوی نه دئ. په حقيقت کې، موږ خپلي نظامي قواوې له کويټ څخه د خپل تصميم له مخې راوايستلې... موږ خپلي قواوې د عراق داخل ته رانه ايستلې خو د عراق په دننه کې جګړې ته دوام ور کړای سو." د خپل خيال پلو په دوام، صدام حسين خبريال ته ډاډ ورکوي: "که چيري جنګ پر موږ باندې تحميل سي، عراق به بيا هم پر خپل ځای پاته سي... حتی که ډېر ستر قدرت هم وغواړي چې موږ له منځه يوسي. [موږ] به په اسانۍ سره له منځه ولاړ نه سو."

احساساتي فکتورونه:

موږ داسي فکر کوو چې تصميم نيوونکي ليدران په سره سينه معقول تصميمونه نيسي، مګر واقعيت دا دئ چې دوی هم خوابدي کېږي، درد

ورځي، غمجن کپړي او د نورو په شان د بېلابېلو بشري احساساتو سره مخامخ کپړي. د مثال په توګه، په ۱۹۸۰ میلادي کال کې په ایران کې د امریکې سفارت د ایراني ځوانانو له خوا اشغال او د سفارت مامورین یرغل ونيول سول. د هغوی په ملاتړ، په امریکې کې ایراني زده کوونکو د سپینې ماڼۍ مخې ته په مظاهرو لاس پورې کړ نو د امریکې جمهور رئیس جیمي کارتر Jimmy Carter ډېر په قهر سو او وې ویل دی غواړي "چې جادو ته په خپله ور ووزي او دا... حرامیان وډېوي". کارتر نه سوای کولای چې د پنسلوانیا جادې ته، چې سپینه ماڼۍ پر پرته ده، ورووزي او مظاهره کوونکي په خپله وډېوي. مګر د ده قهر او ناامیدی ښايي پر هغه نامعقول تصمیم تأثیر کړی وي چې ده د یرغملو د نجات په هکله ونيو. همدارنګه، د امریکې جمهور رئیس بوش د سپتمبر د یوولسمې تروریستي حملو سخت په قهر کړ. ده خپل مرستیال چيني Cheney ته وویل: "موږ به هغه کسان چې دا کار ئې کړی دی پیدا کړو او [حيادي وي] کونه به ئې ورځیري کړو".

جنسیت:

ځینې پوهان په دې عقیده دي چې د یوه شخص جنس sex (ښځیتوب او ناریتوب) پر سیاست باندې مهم اثر لري. مګر، جنسیت gender بیا یو اجتماعي ساختمان دی چې زموږ د اجتماعي معاشرت له لارې خلق سوی دی. ښايي ډېر ټولنپوهان په دې عقیده وي چې جنسیت د اشخاصو پر سیاسي سلوک او کردار اثر لري، مګر دا چې جنس sex به هم په همدې اندازه اثر ولري چندانې باوري نه دی. موږ له دې مفکورې سره موافق یو او وینو چې پر سیاست باندې د ښځو او نارینه وو اثر د هغو ارزښتونو نتیجه ده چې د کورنۍ او ټولنې له خوا دوی ته تلقین سوي دي.

پولیتیکل ساینټسټان همدا اوس غواړي دا معلومه کړي چي ایا د خلکو جنسیت د دوی په سیاسي طرز تفکر او طرز العمل کي څه توپیر راولي او کنه. دا ښکاره خبره ده چي د بېلابېلو مسایلو په هکله د عمومي نظر غوښتنې Polls پر وخت، د ښځو او نارینه وو د نظر تفاوت وجود لري. جنگ او سیاسي تشدد یو له هغو موضوعاتو څخه دی، چي ښځي او نارینه د هغو په باب متفاوت نظریات لري. له دوهمي عمومي جگړې راهیسي، د امریکې په متحده ایالتو کي د عامه افکارو سروې polls دا ښيي چي هر وخت ښځي تر نارینه وو لږ د جنگ او د جنگ د دوام غوښتونکي دي. د مثال په توگه، په ۲۰۰۳ ع کي، د امریکې دوه پر درې برخي نارینه وو او یو پر دوه برخو ښځو د عراق د جنگ ملاتړ وکړ. د جنسیت دا ډول خلا په بین المللي نظر غوښتنو کی هم وموندل سوله. د مثال په توگه، په آسترالیا، کانادا، برتانيا او ایټالیا کي، د ښځو په تناسب د ۱۰ څخه تر ۱۵ فیصده زیات نارینه د جنگ پر خوا وه. د سیاسي تشدد د نورو اشکالو په هکله هم مشابه نتایج وجود لري. د یوې سروې له مخي چي څه وخت مخکي په یوولسو اسلامي هیوادونو کي د ځانمرغي بریدونو په هکله سر ته رسېدلې وه، دا ښيي چي په سلو کي ۳۵ نارینه وو او په سلو کي ۳۱ ښځو ځانمرغي بریدونه عادلانه عمل بللی وو.

د جنسیت خلا ولي موجوده ده؟ آیا علت ئې د ښځو او نارینه وو په بیالوجیکي ځانگړیتوب کي دی، او که دا توپیر د ښځو او نارینه وو د اجتماعي معاشرت څخه رازېږېدلی دی؟ د جنسیت مفکوره، چي د جنس سره توپیر لري، پر دې عقیده ولاړه ده چي د نارینه وو او ښځو تر منځ سلو کي behavioral تفاوتونه د دوی د ټولنیز رول څخه راپیدا سوي دي. په دې توگه ویلای سو چي جنس sex بیالوجي او جنسیت gender سلوک یا کردار دی. ځیني پوهان بیا استدلال کوي چي بیالوجي په کلکه سلوک

او کردار کنترولوي.

اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي چي که د خارجي او دفاعي چارو په تصميم نيولو کي ښځي او نارينه برابره (يا ښايي زياته) برخه واخلي آيا دوی به په جهاني سياست کي تغير راوستلای سي؟ فرانسیس فوکویاما (۱۹۹۸) Francis Fukuyama دې نتیجې ته رسېدلی دی چي نړۍ به د ښځو په رهبرۍ "د لږو ټکرونو سره مخامخ وي او پخلاينه او همکاري به تر اوسني حالت پکښې زياته وي". د دې مفکورې په ملاتړ، په دې نژدې وختو کي یوې څېړنې دا وښودله چي ښځي د مناقشاتو د حلولو له پاره د همکارۍ او مصالحې لاره غوره کوي او نارينه بيا د ټکر او تصادم خوا ته میلان لري.

تاسي څه فکر کوئ؟ که د جورج بوش ماندینه، لورا بوش، د امریکې جمهور رئیسې وای؛ ساجده خیرالله، د صدام حسین مېرمن، د عراق مشره وای او همدارنگه د عراق او امریکې ډیپلوماټیکي او د ملي امنیت چاري د ښځو په لاس کي وای، آيا امریکې به پر عراق حمله کړې وای؟

سازماني سلوک:

د انسانانو یوه بله عمومي مشخصه دا ده چي په ډله ییز حالت او انفرادي حالت کي د دوی فکر کول او عمل کول توپیر کوي. دا موضوع په لاندې دوو مفهومو کي ښه تشریح کېدای سي چي یو ئې د رول سلوک او بل ئې د ډگروپي تصميم نيولو سلوک دی.

د رول سلوک:

موږ ټول چي په هر حالت کي قرار لرو، د خپل تفکر پر اساس د هغه حالت په هکله یو رول لوبوو. د مثال په توګه، تاسی د پروفیسر، شاګرد،

آمر، کارگر او یا هم د مور او پلار په توګه بېلابېل رولونه لوبوي. جمهور رئیس او نور پالیسي جوړوونکي هم خپل رولونه لوبوي. د رول له پاره نسخه د دوو شیانو له ترکیب څخه جوړه شوې ده: یو ئې ځاني توقعات دي (یعني چي موږ له خپل ځان څخه د څه ډول عمل توقع کوو)، بل ئې خارجي توقعات دي (یعني چي نور خلګ زموږ څخه د څه ډول عمل توقع کوي). د لیډرانو څخه د خلګو توقعات د مشاورینو، انتقاد کوونکو او عامه افکارو له لاری دوی ته انتقالېږي. یوه عامه توقع دا ده چي لیډران قاطعیت ولري. هغه لیډر ته چي د یوې ستونزي سره د مخامخ کېدلو پر وخت ووايي چي، "زه نه پوهېږم څه وکړم"، او یا "موږ هیڅ نه سو کولای"، د یو کمزوري لیډر په سترګه کتل کېږي.

د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش د سپټمبر د یوولسمي د حملو پر وخت د امریکې د فلوریډا په ایالت کي وو، او د امریکې خفيه سرویس Secret Service غوښتل چي جمهور رئیس تر واشنگټن دباندي په کوم بل ځای کي محفوظ وساتل سي. مګر ډېر ژر پر بوش باندي د جمهور رئیس په حیث د ده د رول احساس غالب سو، او په قهرجنه لهجه ئې خپل د دفتر رئیس ته وویل، "زه غواړم ژر تر ژره بیرته واشنگټن ته ولاړسم". په همدې مازدیګر پر اووه بجې دی بیرته په سپینه ماڼۍ کي حاضر وو او ۹۰ دقیقې وروسته ئې ملت ته خطابه ورکړه. جمهور رئیس دا احساس کړه چي په سپینه ماڼۍ کي د جمهوري ریاست پر چوکۍ دده وجود د خلګو د اطمینان له پاره ډېر اهمیت لري. په راوروسته کي جمهور رئیس بوش وویل: "یو له هغو شیانو څخه چي ما غوښتل په دغه ورځ ئې وکړم هغه د خلګو د اعصابو ارامول وه. ما احساس کړه چي د اعلی قومندان په حیث ما دا وظیفه درلودله چي خلګو ته ډاډ ورکړم چي زه، د جورج بوش په حیث نه بلکي د جمهور رئیس په حیث، محفوظ او سالم یم..."

په سازمانونو کې دننه د تصميم نيولو سلوک :

کله چې خلک په یو سازمان کې دننه مشوره وړاندې کوي او یا تصميم نیسي، دوی نه یوازې باید خپل نظر په پام کې ولري بلکې دا هم باید په نظر کې ونیسي چې د دوی نظرياتو او تصميمونو ته د سازمان نور غړي، په تېره بیا لیدران، څرنگه ګوري. په دې جريان کې ګروپي فکر groupthink انکشاف مومي. د دې مفهوم معنی دا ده چې د سازمان په دننه کې غړي تر فشار لاندې وي خو د مسایلو په هکله دهماڼګۍ او همېرغۍ د لاسته راوړلو له پاره د جاري او مسلط نظر، په تېره بیا د لیدر له نظر سره، موافقه وښيي.

که څوک د سازمان په دننه کې د جاري نظر سره جدي مخالفت وښيي، له سازمان څخه ایستل کېږي او یا د سازمان پرېښوولو ته مجبورېږي. د امریکې د دفاع وزیر رمسفیلډ Rumsfeld په ۲۰۰۳ کال کې غوښتل د عراق د اشغال له پاره په نسبي توګه وړه قوه ولېږي. د امریکې د ځمکنیو قواوو مشر جنرال ایریک شینسکي Eric Shinseki، د دفاع له وزیر سره په مخالفت کې دامریکې کانګرس ته وویل چې د دې کار له پاره خو سوه زره کسيزه قوه په کار ده. مګر د رمسفیلډ د "زما پر لار ولاړه سه یانې پرېږده" د روش له مخې جنرال شینسکي استعفی ته مجبور کړه سو. د رمسفیلډ دې ډول اعمالو ټول نظامي لیدر شپ ته ډېر ښکاره اعلان وکړ چې خاموش اوسي او له انتقادونو څخه ډډه وکړي، په داسې حال کې چې امریکې تر هر وخت زیات و انتقادي قضاوت ته اړتیا لرله. تاریخ وښودل چې په وروسته کې هر څوک په دې پوه سول چې جنرال شینسکي پر حق وو.

په ځینو حالاتو کې، یوه لیدر ته بې خونده او نه خوشحالونکې مشوره ورکول د مشوره ورکوونکي په تاوان تمامېږي. یو د علتو څخه چی صدام

حسین خپل د برياليتوب غلطه محاسبه وکړه دا وو چې د ده جنرالانو ده ته پر واقعيت بنا مشورې ور نه کړې او يا ئې نه سواى ور کولای. دا جنرالان په دې پوهېدل چې دوى د امريکې او برتانيې د حملو تاب نه لري دوى صدام حسين ته د رشتيا ويلو څخه بېرېدل. لکه يوه عراقي جنرال چې وروسته دا تشرېح کړه چې: "موږ هيڅکله رشتيني معلومات وړاندي نه کړل ... هر قومندان چې به رشتيا وويل سر به ئې بایلوى".

حتی که یو لیډر روښانه مشوره وغواړي بیا هم ځیني وخت ډېره مشکله ده لاس ته ئې راوړي ځکه د دې امکان سته چې ګروپي فکر د دې کار مخه ونیسي. یوه مشاور د جمهور رئیس بوش د وخت سپیني ماڼۍ ته د معلوماتو د جریان په هکله تبصره کوله چې: "جمهور رئیس هغه څه چې غواړي په پوه سي، لاس ته راوړي، مګر حتمی نه ده هغه څه لاس ته راوړي چې دی ئې پوهېدو ته اړتیا لري". خراب تصمیمونه زیات وخت د ګروپي فکر محصول وي. ځکه نو د داسي ستراتیژیو غوره کول په کار دي چې د غلطو تصمیمونو مخه ونیولای سي.

لیډران او د دوی انفرادي ځانګړي مشخصات:

د خارجي پالیسیو جوړول زیات وختونه د یوه هیواد د لیډرانو په لاس کي وي. ځکه نو له فردي زاوئې څخه تحلیل پر یو بل روش، چې د فردي خصوصیت تحلیل idiosyncratic analysis بلل کېږي، تمرکز کوي. دا د افرادو په حیث د انسانانو مطالعه ده چې د تصمیم نیولو پر پروسې باندي د هر یوه لیډر شخصي مشخصات (idiosyncratic) تر څېړني لاندې نیسي.

د فردي خصوصیت په تحلیل کي اساسي پوښتنه دا ده چې د لیډرانو شخصي مشخصات د دوی پر تصمیمونو څرنگه اثر ښکدي. ولي، د مثال په

توګه، د ځوانو لیډرانو په تناسب په عمر پاڅه لیډران و نظامي تصادماتو ته زیات میلان لري. د ډیرو ممکنه فکتورونو په لړ کې ئې، دا څلور د پاملرنې وړ دي: شخصیت personality، جسماني او د ماغي روغتیا، خودخواهي او جاهد طلبی ego and ambition، سیاسي سابقه او شخصي تجربیې.

شخصیت:

د انسان د شخصیت او پر پالیسي باندي د هغه د تأثیر په مطالعه کولو کې، پوهان د ځان او نورو خلکو په وړاندي د لیډرانو دریځ ټاکنه، د دوی عمومي سلوک او د سیاسي قدرت سره د دوی د برخورد طرز تر څېړنې لاندې نیسي. د سیاسي شخصیت political personality ډېره مشهوره درجه بندي د فعال – غیرفعال او مثبت – منفي درجه بندي ده. فعال لیډران د پالیسی مبتکرین وي؛ غیرفعال لیډران د پالیسی په وړاندي عکس العمل ښیي. د مثبتې پرسونالیتې خاوندان دومره جاهد طلبی ego لري چي د جنجالي سیاسي محیط څخه خوند اخلي. د منفي پرسونالیتې خاوندان سیاسي انتقادونه نه خوښوي او د ځان له پاره ئې یو دروند بار بولي. ډېر پوهان فعال او مثبت ولسمشران خوښوي، مګر څلور سره موډلونه خپل ځانته کمزوري اړخونه لري. د فعالې پرسونالیتې خاوندان، د مثال په توګه، ښایي په داسي یو حالت کې عملي ګام واخلي چي انتظار او یا هیڅ نه کول په ګټه وي. لکه د امریکې د متحده ایالاتو یو پخواني خارجه وزیر ډین رسک (۱۹۹۰) Dean Rusk چي ویلي دي: "موږ هر وخت د عملي ګام اخیستلو ته لېوال یو. په داسی حال کې چي که وخت ورکړه سي ځیني پر اېلمونه په خپله ځان ته د حل لاره پیدا کوي او یا په خپله له منځه ځي".

هر ترکیب چي په نظر کې ونیسو، فعاله – منفي پرسونالیتې تر ټولو

٦٠

خرابه ده. هر خومره چي یو لیډر فعال وي، په هماغه اندازه د انتقادونو سره مخامخ کېږي. د مثبتې پرسونالیتې خاوند لیډر انتقادونه په سره سینه اوري، مګر د منفي پرسونالیتې خاوندان خپلو مخالفینو ته د دښمنانو په سترګه ګوري. په همدې علت د منفي پرسونالیتې خاوندان پر ځان داسې مشاورین او تر امر لاندې مامورین راټولوي چي د ده ملاتړ کوي او هغوی ده ته د ګروپي فکر پر اساس د داخلي او بین المللی پېښو په باب غیر واقعي تصویر وړاندې کوي. د امریکې دوه جمهور رئیسان، لینډن جانسن Lyndon Johnson او ریچارډ نیکسن Richard Nixon دواړه د فعالې - منفي پرسونالیتې خاوندان وه. دوی پر خپلو مخالفینو حملې کولې او په عمومي توګه ئې د مخفي مورچل ذهنیت bunker mentality ته وده ورکړې وه [یعني هر وخت چي د دښمن څخه په یو پټ ځای کي ناست وي او پر دښمن باندي د حملې په انتظار کي وي].

جسماني او دماغي روغتیا:

د یوه لیډر جسماني او دماغي روغتیا د تصمیم نیولو په پروسه کي مهم فکتور کېدای سي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس فرانکلین روزویلټ Franklin Roosevelt په ۱۹۴۵ کال کي د لوړ فشار لرلو له امله دومره ناروغه وو چي د یوه تاریخ پوه په قول، "د حکومت کولو وړتیا ئې نه درلودله". ځيني تحلیل ګران په دې عقیده دي کله چي جمهور رئیس روزویلټ د ۱۹۴۵ کال د فبروري په میاشت کي د برتانیې د صدراعظم وینستن چرچیل او د شوروي اتحاد له مشر سټالین سره په ایالتو کي وکتل، په دې وخت کي جمهور رئیس روزویلټ دومره ناروغ او کمزوری وو چی پر ختیځې اروپا باندي د شوروي د تسلط په هکله ئې د سټالین د غوښتنو په وړاندي مقاومت ونه کولای سواي. دوی میاشتي وروسته جمهور رئیس

روزويلټ د يوې قوي دماغي حملې stroke له امله مړ سو.

ځيني وخت ليدړان د سايكالوجيکي پرابلمونو څخه هم رنځ وړي. ډېر امکان لري چې آدولف هيتلر د يوې ناروغتيا له امله، چې ښايي د سفليس د ناروغۍ پرمختللی حالت به وو، دماغي توازن نه درلود. ده د خپلې ناروغۍ له امله ډېري دواوي استعمالولې او ښايي دا به د دوهمي عمومي جگړې په ورستيو شېبو کې دده د احساساتي تصميم نيولولو يو علت وو.

الکھول هم کېدای سي چې پرابلمونه منځ ته راوړي. يو وخت د امريکې پخواني خارجه وزير د امريکې جمهور رئيس ريچارډ نیکسن "زمانشه ملگری" بللی وو. ويل کېږي چې يو وخت جمهور رئيس نیکسن له شوروي اتحاد سره په يوه بين المللي بحراني حالت کې دومره نشه وو چې په ځان نه پوهېدی.

خودخواهي او جاه طلبي:

د يوه ليدړ خودخواهي او شخصي جاه طلبي هم پر پاليسي باندې اغېزه ښندلای سي. يوشی چې ښايي صدام حسين ئې تشويق کړی وو هغه د خپل ځان په هکله د سترتوب تصور وو. د يوه استخباراتي رپورټ له مخې، صدام حسين ځان د نيبوکدنصر Nebuchadnezzar [چې تر ميلاد مخکې ۵۶۳-۶۰۵ د بابل ستر پاچا وو]، او صلاح الدين سره [د مصر پاچا چې په ۱۱۸۹ کال ئې عيسويانو ته په دريم صليبي جنگ کې ماته ورکړه] مقايسه کاوه.

د امريکې د جمهور رئيس لومړي بوش خودخواهي ego هم ښايي د امريکې پر پاليسۍ اثر ښندلی وي. کله چې دی په ۱۹۸۹ کال کې د جمهوري رياست پر چوکۍ کښېنوست، د يو بې ارادې جمهور رئيس په حيث ئې شهرت درلود او د نيوزويک مجلې د "د ضعيف

النفسه عنصر" له شعار سره يو ځای خپور کړ. داسي ويل کېدای سي چي د بوش خودخواهي ته صدمه ورسېدله ځکه نو ده هڅه وکړه چي ډير سخت دريځي واوسي. بوش ډېر ژر پر پاناما Panama حمله وکړه، او په دا بل کال ئې د فارس د خليج په بحران کي دومره سخت دريځ غوره کړ چي له عراق سره د مذاکرې له پاره ئې هيڅ ځای پرې نه بنود او عراق بايد يا جنگ کړي وای او يا تسليم سوی وای. يقيناً دا به ډېره درنه ادعا وي که موږ ووايو چي جمهور رئيس بوش پر عراق باندي د حملي تصميم د خپلي خودخواهي د ارضا له پاره ونيو. مگر دا به هم ساده گي وي چي پر دې فکتور باندي سترگي پټي سي. په حقيقت کي، د پاناما او عراق تر ماتي وروسته، جمهور رئيس دې خبري ته اشاره وکړه او وې ويل چي: "هغه کسان دي خپله خبره بيرته واخلې چي پر ما ئې په يوه مشهوره مجله کي د بې ارادې تهمت لگولی وو".

سياسي سابقه او شخصي تجربې:

تصميم نيونکي د دوی د شخصي تجربو تر اغېزي لاندي هم راځي. دا چي په ۲۰۰۳ کال کي د صدام حسين د ايسته کولو په تصميم کي د جمهور رئيس بوش شخصي تجربو څومره اثر درلودلی وو، په فکر کولو ارزې. دا ښکاره خبره ده چي بوش پر خپله کورنۍ باندي ډېر گران دی. د دې فاميلي گرانښت له امله، ځوان بوش د خپل پلار په باب د منتقدينو له انتقادونو سره، چي گواکي ولي ئې عراقي ديکتاتور په ۱۹۹۱ کال کي له منځه يونه ووړ، ډېر حساس وو. ځيني کسان په دې باور دي چي ښايي دې انتقادونو ځوان بوش ته دا فکر ورپيدا کړی وي چي صدام حسين بايد په هر صورت له منځه يووړل سي. سربېره پر دې، زيات کسان په دې عقیده دي چي صدام حسين هڅه وکړه چي لومړی جمهور رئيس بوش، کله چي

په ۱۹۹۳ کال کې د کویټ څخه لیدنه کوله، ووژني. نهه کاله وروسته، د ده زوی دوهم جمهور رئیس بوش په یوه غونډه کې وویل: "په دې کې شک نسته چې صدام حسین نه سي پاتېدلای. ځکه چې ده غوښتل چې زما بابا په کویټ کې مړ کړي". د سپینې ماڼۍ مقاماتو ډېر ژر اعلام وکړ چې د جمهور رئیس مطلب دا نه وو چې د عراقی دیکتاتور له منځه وړل یوه (شخصي) موضوع وګرځوي. مګر د یوه مخلص زوی ضدیت له صدام حسین سره د نه منلو خبره نه ده.

د دولت په سطحه کې (د دولتي زاوڼي څخه) د پالیسي تحلیل:

سره له دې چې بشري فکتورونه ډېر اهمیت لري، پالیسي جوړول د یو سیاسي ساختمان په محدوده کې سر ته رسېږي. هیواد یا مملکت یو له ډېرو مهمو سیاسي ساختمانو څخه دی. د پالیسي په جوړولو کې د سیاسي ساختمانو په اغېزي باندې ځان پوهول زموږ سره د دولت په سطحه کې د پالیسي په تحلیل کې مرسته کوي. دا ډول تحلیل د دولتونو پر مشخصاتو او دا چې دولتونه خارجي پالیسي څرنگه جوړوي تأکید کوي. دا خبره مهمه ده چې د یوه هیواد سیاسي ساختمان او په هیواد کې دننه سیاسي قواوې څرنگه د حکومت پر خارجي پالیسي باندې اثر ښکاري.

د حکومت ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسي پروسه:

یوشی چې د یوه هیواد د خارجي پالیسي جریان او پروسه متاثره کوي هغه په هیواد کې د حکومت ډول دی. هر څومره چې حکومت استبدادي authoritarian وي، په هماغه اندازه ښايي خارجي پالیسي په حکومت کې د یوې محدودې ډلې او یا یوازې د لیدر په لاس کې متمرکز وي. مهمه خبره دا ده چې هیڅ داسې حکومت وجود نه لري چې د یوه فرد

تر مطلق کنترول لاندی وی. دولت یوه ډېره پرله پېچلې پدیده ده چې د یوه فرد په مطلق کنترول کې نه سي راتلای، ځکه نو دوهمه درجه لیدپران (لکه خارجه وزیران)، بیروکراتان او نور داخلي عناصر هم، حتی په ډېرو استبدادي سیاسي سیستمونو کې، یو رول لوبوي.

له بلي خوا، په ډیموکراسي رژیمونو کې د خارجي پالیسی جوړول پرانیستی او ښکاره وي. د مقننه هیأت غړي [پارلمان]، میدیا، عمومي افکار او مخاف گوندونه د خارجي پالیسی په جوړولو کې اثر ښندلای سي. د امریکې پخواني جمهور رئیس بیل کلینتن د پراخو آزمایشتونو د منع کولو معاهده Comprehensive Test Ban Treaty د امریکې د متحده ایالاتو له خوا لاسلیک کړه. مگر د امریکې سنا د ده له نظر سره موافقه نه درلوده او په ۱۹۹۹ کال کې ئې د هغې معاهدې له تصویب څخه ډډه وکړه. خو سربېره پر دې هم، په ډېرو ډیموکراتیکو دولتونو کې د خارجي پالیسی تعینول د مملکت د لوړ لیدرشیپ په لاس کې وي. په پارلماني سیستم کې، چې صدراعظم په پارلمان کې د اکثریت د گوند غړی وي، د خارجي پالیسی په جوړولو او تصویبولو کې د بېلي پروسې څخه کار اخیستل کېږي. یوازي دا چې یو دولت ډیموکراتیک سیستم لري، د دې معنی نه لري چې د خارجي پالیسی جوړلو پروسه به ئې هم د نورو ډیموکراتیکو سیستمونو سره یو شان وي.

د حالت ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسی پروسه:

د خارجي پالیسی د جوړونې پروسه د هیوادونو په دننه کې هم د حالاتو په تغیر سره توپیر کوي. د مثال په توگه، په بحراني او غیربحراني حالاتو کې پالیسي جوړونه فرق کوي. بحراني حالت crisis situation هغه وخت منځته راځي چې تصمیم نیوونکي (۱) له یوې ناڅاپي پېښې سره

مخامخ سي، (٢) د تهديد (په تېره بيا نظامي تهديد) احساس وکړي، او (٣) داسي فکر ورته پيدا سي چي د تصميم نيولو له پاره لږ وخت لري. هر څومره چي يو له دغو فکتورنو څخه قوي وي، په هماغه اندازه بحران هم شديد وي.

په غير بحراني حالاتو کي زيات وخت ډېر کسان د پاليسيو په تشکل کي برخه اخلي، مگر په بحراني حالت کي بنيادي يوازي ليدږ او د ده د مشاورينو يوه وړوکې حلقه د پاليسۍ جوړوني کنټرول په لاس کي واخلي. د دې کار يو دليل دا دی چي په بحراني حالاتو کي عامه خلک او هم نور داخلي سياسي عاملين د ليدږ د ملاتړ کولو ميلان لري. د مثال په توگه، د امريکې په متحده ايالاتو کي د سپټمبر د يوولسمي تر حملو وروسته د جمهور رئيس بوش ملاتړ ډېر زيات وو.

د پاليسۍ ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه:

د خارجي پاليسۍ په هکله تصميم نيول په موضوع پوري هم اړه لري. هغه موضوعات چي پر خلکو باندي لږ اثر لري او يا ئې اثر روښانه نه وي، د سوچه او خالصي خارجي پاليسۍ اصطلاح ورته کارول کېږي. د اجرائيه قوي محدود کسان د دې ډول پاليسيو په هکله تصميم نيسي چي داخلي مخالفت يا ډېر لږ وي او يا هم څوک په خبر نه وي. د مثال په توگه، د امريکې جمهور رئيس بوش په ٢٠٠٤ کال کي د شمالي اتلانتیک سازمان (ناټو NATO) ته د نويو اوو غړو (بلغاريا، ايستونيا، لاتويا، ليتوانيا، رومانيا، سلوواکيا، اوسلووانيا) له وړداخلېدوسره موافقه وکړه. سره له دې چي د ناټو په تړون کي د دې هيوادو ورزياتولو د امريکې د متحده ايالاتو دفاعي مسؤليت نور هم ډېر کړ، د امريکې په دننه کي چنداني څوک په خبر هم نه سول. ميډيا ډېره لږ توجه ورته وکړه، او نظر پوښتونکو

pollsters هم ځانته دا تڪليف ورنه کړ چې د عامه خلکو نظريات په دې هکله وپوښتي. د امريکې د سنا مجلس هم چندانې دلچسپي ورسره ښکاره نه کړه او په ناټو کې دانوی زياتوب د رايو په اتفاق تصويب کړ.

په مقابل کې بيا، هغه خارجي پاليسي چې د امريکې په داخل کې پر امريکايانو ښکاره او مستقيم اثر لري، د خلکو زياته توجه جلبوي. د دې ډول پاليسيو په هکله د تصميم نيولو پر وخت، د پارلمان غړي، ذينفع گروپونه interest groups او د خارجي پاليسۍ جوړولو نور گروپونه فعال کېږي. په نتيجه کې ليدران نه سي کولای د خپلې خوښې خارجي پاليسي جوړه کړي. خارجي تجارت يو له هغو موضوعاتو څخه دی چې ډېره توجه جلبوي، ځکه چې د خارجي تجارت په هکله تصميم پر بين المللي روابطو او هم پر داخلي اقتصاد تأثير لري. د مثال په توگه، سره له دې چې جمهور رئيس بوش د ناټو د پراختيا تصويب له کانگرس څخه په اسانۍ تر لاسه کړ، د تجارتي معاهداتو په برخه کې ئې ډېرې هلې ځلې وکړې چې له کانگرس څخه [د تجارتي معاهداتو په هکله] د مذاکراتو پر وخت زيات اختيارات تر لاسه کړي. سره له دې چې د ده گوند [جمهوري غوښتونکي گوند] په کانگرس کې اکثريت درلود، جمهور رئيس بوش په خپله شخصاً کانگرس ته د قانون گذارانو [legislators] د ملاتړ تر لاسه کولو له پاره ورغی. بيا ئې هم په ولسي جرگه کې د بېخي لږو رايو په تفاوت (۲۱۲-۲۱۵) د اختيارات تر لاسه کړل.

د خارجي پاليسۍ جوړول: سياسي کلتور:

د هر هيواد خارجي پاليسي د هغه د سياسي کلتور انعکاس دی. دا مفهوم د يوې ټولنې عنعنوي ارزښتونه او بنسټيز عادات او رواجونه تمثيلوي چې ډېر ورو او سوکه تغير کوي. ليدران پاليسۍ داسې جوړوي

چي د دوی د ټولني له سياسي کلتور سره متناسبي وي ځکه چي لیدپران هم له خپلي ټولني سره په دې ارزښتونو کي شریک دي. حتی که دوی په یوه ټاکلي ارزښت کي له ټولني سره شریک هم نه وي، لیدپران د داسي پالیسیو څخه ډډه کوي چي د ټولني د سياسي کلتور سره په ټکر کي راځي. د یوه هیواد د سياسي کلتور د تحلیل له پاره، تاسي باید دا پلټنه وکړئ چي د هیواد خلک د ځان او هیواد په هکله څه ډول احساس لري، د نورو هیوادو خلکو ته په کومه سترگه گوري، په نړۍ کي د خپل هیواد د رول په باب څه فکر کوي، او د دوی په نظر اخلاقي سلوک او عمل څه دی.

دا چي امریکایان او چینایان د خپلو ځانونو په هکله څرنگه احساس لري، او د نورو په وړاندي خپلو ارزښتونو ته څرنگه گوري، ښه مثالونه برابر وي. امریکایان او چینایان دواړه په دې قانع کړه سوي دي چي د دوی خپل کلتورونه تر نورو عالي دي. امریکایان دې ته American exceptionalism امریکایي بېساریتوب وايي. د همدې انگېرنې له مخي، د مثال په توگه، یوې احصائې ښودلې ده چي په سلو کي ۸۱ امریکایان پر دې موافق وه چي و نوري نړۍ ته د دوی د ارزښتونو خپرېدل مثبت اثر لري. د ځان لوړ بللو superiority مشابه احساس په چینایانو کي هم وجود لري چي پر چین تمرکز Sino- centrism ئې بولي. چینایان خپل ځانونه او خپل هیواد د نړۍ سياسي او کلتوري مرکز بولي.

امریکایان او چینایان بیا پر نورو باندي د خپل سياسي کلتور د تحمیلولو په برخه کي یو له بله توپیر سره لري. امریکایان ځیني وخت پر نړۍ باندي د امریکایي ارزښتونو د تحمیلولو په برخه کي د مذهبي مبلغینو په شان تعصبي لېوالتیا ښيي. د امریکې د سياسي کلتور د همدې اړخ له امله، د امریکې متحده ایالاتونه یوازي د افغانستان او عراق رژیمونه ښکېل بلکي ډیموکراتیک حکومتونه ئې هم پکښې راوستل. داسي

شواهد هم سته چي د امريکې د متحده ايالاتو حکومت د خارجي مرستو تصميم هم د بشري حقوقو د امريکايي مفکورې پر اساس نيسي. پر نورو باندي د خپلو ارزښتونو د تحميلولو په برخه کي د چينايانو تفکر بيا بل ډول دی. سره له دې چي چينايان په خپل کلتور باندي تر حد زيات افتخار کوي، داسي تاريخي شواهد وجود نه لري چي دوی دي پر نورو باندي د خپل کلتور د تحميلولو هڅه کړې وي. دليل ئې تر يوه حده د کانفيوشنيزم Confucianism پر اصولو ولاړ دی چي په هغه کي بايد څوک خپل عقايد پر نورو په زور او جبر تحميل نه کړي. همدارنگه، له چينايانوسره داسي فکر هم سته چي د دوی کلتور دومره عالي دی چي «وحشيانو barbarians» ته ئې درک کول گران کار دی. ځکه د دوی په فکر وحشيان بايد خپل سر ته پرېښوول سي. [چينايان د غيرچينايي خلکو له پاره د وحشي کلمه استعمالوي].

خارجي پاليسي جوړوونکي اکثران:

د امريکې پخوانی خارجه وزير هينري کيسنجر په ۱۹۸۲ کال کي ليکي: "واشنگټن د روم و يوه سټډيوم [د مسابقې ميدان] ته ورته دی چي په هغه کي گلاډياتوران جنگ سره کوي". د دې تشابه له مخي، خارجي پاليسي جوړول رشتيا هم يوه ارامه پروسه نه ده. د خارجي پاليسي په جوړولو کي بېلابېلي مفکورې تصادم سره کوي، او په جوړولو کي ئې سياسي قدرت او سياسي مهارت مهم رول لري.

د سيستم په سطحه (له زاوئې څخه) کي د پاليسي تحليل:

هيوادونه به ښايي په تيوريکي لحاظ آزاد وي چي د خارجي پاليسي په برخه کي د خپلي خوښي تصميم ونيسي، مگر په عمل کي د يوې بريالۍ

خارجي پاليسي غوښتنه دا ده چي د بين المللي سيستم واقعيتونه په نظر کي ونيول سي. د مثال په توگه، د مکسيکو جمهور رئيس ويسنټ فاکس Vicente Fox د امريکې د متحده ايالاتو هغه پلان چي غوښتل ئې د دواړوهيوادو پر سرحد دېوال جوړ کي، رد کړ او هغه ئې «سپک او شرم آور» کار وباله. مکسيکو د يوه مستقل هيواد په توگه کولای سواى د دې مانع د مخنيوى له پاره له زوره کار واخلي. مگر دا کار به بې ځايه واى ځکه چي دا د اوسني بين المللي سيستم يو واقعيت دى چي د امريکې د متحده ايالاتو نظامي قدرت تر مکسيکو ډېر زيات دى. ځکه نو د بين المللي سيستم واقعيتونه دا حکم کوي چي مکسيکو و خپل هدف ته د رسېدلو له پاره د نورو نرمو لارو څخه کار واخلي او امريکا په دې قانع کړي چي د ديوال جوړول د دواړوهيوادو په گټه نه دي.

د سيستم په سطحه کي تحليل System-level analysis پر خارجي پاليسيو باندي د خارجي ممانعتونو او محدوديتونو تحليل ته توجه کوي. دا د نړيوال سياست د تحليل يو روش دى چي د سيستم [يعنى يو سياسي سيستم] اجتماعي، اقتصادي، سياسي او جغرافيوې مشخصات او پر هيوادونو او ليډرانو باندي د هغوى اغېزې تر څېړني لاندې نيسي.

ساختماني [ساختاري] مشخصات:

ټول سيستمونه، لکه بين المللي سيستم، د يوه مملکت سيستم، او يا يو محلي سيستم لکه په پوهنتون کي د بين المللي روابطو کلاس [ټولگى]، ځان لره د تخيص وړ مشخصات لري. د دې مشخصاتو له ډلي څخه دوه ئې زموږ د تحليل له پاره زيات عملي اهميت لري. يو دا دى چي واک authority په بين المللي سيستم کي څرنگه تنظيم سوي دى او بل دا چي په سيستم کي اکټران [عمل کوونکي] څرنگه عمل کوي.

په بین المللي سیستم کي د واک په تنظیم او ساختمان کي تغيرات راروان دي او زیات تحلیلگران په دې عقیده دي چي د هیوادونو استقلال مخ پر زوال دی. حتی ډېر غښتلي هیوادونه لاهم د بین المللي سازمانونو له خوا وضع سوو قواعدو او بین المللي قوانینو ته غاړه ایږدي. هیوادونه د بین الحکومتي سازمانو (Intergovernmental Organizations (IGO د حکمروايي سره مقاومت کوي او ځيني وخت ئې ردوي، مگر ورځ په ورځ ئې د منلو پله درنږي او ډېر هیوادونه غاړه ورته ایږدي. د مثال په توگه، د نړۍ د تجارت سازمان (the World Trade Organization (WTO په ۲۰۰۶ کال کي، د امریکي د متحده ایالاتو په گټه داسي فیصله وکړه چي گواهی د اروپا اتحادیه (European Union (EU د روغتیايي دلایلو په پلمه و اورپا ته د امریکي د خوراکي موادو د وارداتو مخه نیسي. مگر په همدې کال ئې د اروپايي اتحادئې د هغه شکایت ملاتړ وکړ چي گواکي د امریکي متحده ایالات د مالیاتو له لاري د بوینگ الوتکو جوړولو شرکت ته سبسدي ورکوي. دا کار د نړۍ د تجارت د سازمان WTO د اصولو له مخي د اروپا د اېربس الوتکو جوړولو شرکت په مقابل کي له بوینگ شرکت سره د امریکي د حکومت مرسته ده. [یعنی په دې صورت کي د ازاد رقابت په بازار کي د بوینگ شرکت تر اېربس مخته کېږي ځکه چي د بوینگ شرکت سره د امریکي د سبسيدي له امله د دوی الوتکي ارزانه تمامېږي.] په دواړو فیصلو کی بایلي اړخ غومبر (بونېزی) وکړ او داسي اشارې ئې وکړې چي ښايي دا فیصلې ونه مني. مگر تاریخ ښيي چي هیوادونه بالاخره د WTO د فیصلو سره ځانونه عیاروي. امریکایان، لکه د نورو هیوادو خلک، د خپل استقلال په برخه کي ډېر حساس دي، مگر بیا هم ورځ په ورځ په زیاتېدونکې توگه دا مفکوره مني چي د IGO تصمیمونو ته باید غاړه کښېښوول سي.

اقتصادي واقعیتونه:

د بین المللي سیستم د اقتصادي واقعیتونو په نظر کې نیول له هیوادونو سره په تصمیم نیولو کې مرسته کوي. دا کار په نړیوال سیستم او سیمه ییز سیستم کې یو شان دی. د مثال په توګه، کله چې تاسې خپل تحصیلات پای ته ورسوی نو ډېر امکان لري تاسې یو کار پیدا کړئ او د خپل پاته ژوند زیاته برخه به کار وکړئ، نه دا چې هغه څه وکړئ چې ستاسې زړه درته وایي. تاسې به یقیناً دا کار ځکه وکړئ چې ستاسې د سیمه ییز سیستم اقتصادي واقعیتونه دا ایجابوي چې تاسې د ژوند د اړتیاوو د پوره کولو له پاره پیسې وگټئ. بین المللي سیستم هم په همدې شان باید د ژوند اقتصادي حقایق په نظر کې ونیسي.

یو پر بل باندې تکیه کول interdependence یو له هغو اقتصادي واقعیتونو څخه دی چې د دولتونو پر اعمالو باندې اغېزه بندې. د مثال په توګه، ډېري خپرنې دې نتیجې ته رسیدلي دي چې اقتصادي وابستګي د سولې په لاره کې ځکه مرسته کوي چې هیوادونه یو له بله سره پېژني او د خپلې نېکمرغۍ له پاره یو او بل ته سره اړ دي. د امریکې او چین تر منځ بې ساري لوړ تجارتي کسر (چې په کال ۲۰۰۷ کې ۲۵۶ بلیونه ډالره وو) یو پر بل باندې د تکیه کولو موضوع روښانه کوي. د امریکې حکومت کولای سي چې پر چین باندې ګمرکي تعرفې لوړې کړي او ځینې اقتصادي بندیزونه پر ولګوي. دا کار به په یقین سره د چین اقتصاد ته تاوان ورسوي، مګر د امریکا اقتصاد ته به هم تاوان پېښ کړي. د چینایي تولیداتو معادل امریکایي تولیدات ډیر ګران تمامېږي. په بازار کې به د ماشومانو د بازیو شیان، برقي سامانونه او نور ډېر تولیدات، چې امریکا ئې له چین څخه واردوي، له منځه ولاړ سي. ډېر امریکایي بنیسونه او د هغوي اسهام stocks به تاوانونه وويني؛ ځکه ډېرو امریکایي شرکتونو په

هغو چينايي کمپنيانو کي سرمايه گذاري کړې ده چي د امريکې له پاره شیان توليدوي. لنډه دا چي، د امريکې متحده ايالات کولای سي پر چين باندي تعزيرات [د گمرکي محصول لوړول او نور] وضع کړي، مگر دا کار به لږ تر لږه داسي معنی ولري لکه امريکا چي خپله اقتصادي پښه په خپله په تېشه ووهي.

د طبيعي منابعو توليد او مصرف هم د بين المللي سيستم پر عملياتو اثر لري. له دې ليد perspective څخه ويلاى سو چي په ۱۹۹۰ کال کي پر کويټ باندي د عراق د حملې په وړاندي د امريکې عکس العمل د منځني ختيځ د تېلو په خاطر وو. پر کويټ باندي د عراق حمله د فارس د خليج تېل لرونکي سيمې ته، او همدارنگه، د امريکې او د امريکې اقتصادي ملگرو ته گواښ وو. لکه د امريکې پخواني خارجه وزير جېمز بېکر James Baker چي په هغه وخت کي خبريالانو ته وويل: "د صنعتي نړۍ اقتصادي ښارگ [د فارس] تر خليج تېرېږي، او موږ يو ديکتاتور ته اجازه نه سو ورکولای چي ... پر دې اقتصادي ښارگ باندي چارزانو کښېني".

له بلي خوا، امريکايي مقاماتو په تکرار سره دا خبره رد کړې ده چي د ۲۰۰۳ د عراق جگړه د تېلو له پاره وه. د امريکې د دفاع پخواني وزير رمسفيلډ Rumsfeld، د مثال په توگه وويل چي پر عراق باندي د امريکې حمله (له تېلو سره هيڅ ارتباط نه لري). سره له دې هم، ډير تحليلگران په دې عقيده دي چي تېل د عراق د جگړې اساسي فکتور وو. ځيني په دې عقيده دي چي سعودي عربستان، کويټ، قطر او د سيمي ځيني نور تېل لرونکي هيوادونه دمخه لا د امريکې تر نفوذ لاندي وه. امريکې په ثابت قيمت و صنعتی هيوادو ته د تيلو د دوامداره جريان له پاره وغوښتل عراق هم تر خپل کنترول لاندي راولي. نور تحليلگران بيا په دې باور دي چي د امريکې له پاره د عراق د جگړې محرک د قدرت لوبه وه. د يوه امريکايي

کارپوه په قول: "د عراق کنترول د تېلو څخه د قدرت په توګه د کار اخیستلو په باب دی، نه د تېلو څخه د سونګ د موادو په توګه د کار اخیستلو په باب. د فارس پر خلیج باندي کنترول یعنی پر اروپا، جاپان او چین باندي کنترول درلودل دي. دا داسي معنی لري لکه موږ چي د تېلو د پایپ پر خوله لاس نیولی وي".

داسي ګومان هم کېږي چي، د امریکې له خوا د عراق د یرغل په وړاندي د فرانسې، روسیې او ځینو نورو هیوادونو مخالفت د تېلو سره ارتباط درلود. لاندې په دې کي وه چي د دې هیوادونو د تېلو شرکتونو په عراق کي د تېلو د پلټني او تولید د قراردادونو په هکله اندېښنه درلوده. د تېلو د یوه کارپوه په قول: "د دې هیوادونو مالي ګټي د عراق په موجوده حکومت کي وې. دا ګټي دومره جزیي هم نه وې ... که دا تېل تولید سوي وای نو به په ورځ کي ۲،۵ ملیونه بېلره وای اچي په ورځ کي ۷۰ ملیونه ډالره کېږي".

څلرم فصل

د ملت، نېشنلېزم او يو ملتې دولت پېژندنه

Understanding Nations, Nationalism and Nation-States

په دې فصل کې نېشنلېزم څېړل کېږي، چې د پنځو پېړيو راهيسې موږ خپل سياسي هويت په څرگندوو. نېشنلېزم چې د ډېرو ولسونو د سياسي هويت عمده جزء دی، د عنعنوي جهاني سياست ډېره عمده برخه تشکيلوي. سره له دې هم، نېشنلېزم د يو سياسي هويت په توګه اوس د پخوا په شان دومره مسلط نه دی. ځيني خلګ خو حتی په دې کې شک لري چې نېشنلېزم به د يو سياسي هويت په توګه تر ډېره وخته دوام ومومي او د بېلابېلو ګډملي transnational بدیلونو پېش بينی کوي.

د ملت، نېشنلېزم او ملتې دولت تعريفونه:

د نړۍ سياسي وېش تر ډېره حده پر درو مفاهيمو ولاړ دی: ملت، نېشنلېزم او ملتې دولت. د دې درو مفاهيمو تيوريکي او عملي پوهه او هم دا چې دوی يو له بله څرنگه سره تړلي دي، زموږ د بين المللي سياست په تحليل کې اساسي اهميت لري.

ملتونونه:

ملت هغه ولس دی چې: (الف) ګډ ډيموګرافیک او کلتوري

مشابهتونه ولري، (ب) گډ ټولنيز احساس ولري او (ج) په سياسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولو غوښتنه ولري. په دې حساب، ملت غیرمادي (معنوي) شی دی؛ یو ملت هغه وخت وجود لري چي غړي یې فکر وکړي چي وجود لري. دولت (مملکت) یوه جسماني [مادي] موسسه ده مگر ملت "یو روح او یو معنوي کیفیت دی".

ډیموگرافیک او کلتوري مشابهتونه:

گډ مشابهتونه له یوه ولس سره د ملت په جوړولو کي مرسته کوي. دا مشابهتونه کېدای سي چي ډیموگرافیک مشخصات (لکه ژبه، نژاد او مذهب) وي، یا مشترک کلتور او یا هم گډې تاریخي تجربې وي. داسي ویل کېدای سي چي د امریکې ملت د دوهمي عمومي جگړې، د مارتین لوتر کینګ Martin Luther King، مک دونالد، MTV، د سپټمبر د یوولسمي تروریستي حملې او ډېرو نورو دا ډول پېښونتیجه ده چي د امریکې گډې تجربې بلل کېږي. د امریکې بیرغ او د پک عقاب په شان سمبولونه د امریکایي نېشنلیزم په تقویه کي مرسته کوي.

گډ ټولنيز احساس:

ټولنيز احساس هم د یو ملت په تشکّل کي مرسته کوي. د ملت والي درک او استنباط دلته ډېر مهم رول لري. که یو گروپ هر څومره عيني objective مشابهتونه هم سره ولري، مگر که دوی په زړه کي د ملتوالي عندي subjective احساس ونه لري ملت نه سي بلل کېدلای. د گروپ په دننه کي خلک باید دا درک او استنباط ولري چي دوی گډ مشابهتونه لري او یو له بله سره د دې گډو مشابهتونو په وسیله تړلي دي.

د سیاسي جلاوالي غوښتنه درلودل:

د سیاسي جلاوالي غوښتنه [یعنې په سیاسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولو غوښتنه] هم د یو ملت له تشکّل سره مرسته کوي. د ملت او ایتنیکي ګروپ تر منځ توپیر دا دی چې، د ایتنیکي ګروپ په خلاف، یو ملت غواړي چې خپل حکومت ولري او یا لږ تر لږه [داخلي] خودمختاري ولري. د امریکې په متحده ایالاتو کې ډېر ګروپونه سته، لکه ایټالیایي امریکایان، چې مشترک کلتور او د هویت احساس لري. مګر دا ایتنیکي ګروپونه دي نه ملتونه، ځکه دوی له امریکې څخه د جلاوالي غوښتنه نه لري. په ملي لحاظ سره په وېشل سوو دولتونو کې (لکه قبرس، چې د یوناني اکثریت او ترکي اقلیت ډلو څخه جوړ دی) اقلیت ډلې نه غواړي د اکثریت مشروعیت ته غاړه کېنېږدي.

دا خبره باید په پام کې ولرو چې د ایتنیکي ګروپونو او ملتونو تر منځ تفاوت هر وخت روښانه نه دی. په ډېرو هیوادو کې داسې ایتنیکي ګروپونه سته چې نېشنلیستي (جلاغوښتني) احساسات لري، او یا دا چې ځینې غړي یې نېشنلستان (جلاغوښتونکي) وي. په کاناډا کې، د مثال په توګه، د کیوبیک Quebec په ایالت کې ډېر فرانسوي کاناډایان د کاناډا په دولت کې د خپل موقف څخه راضي نه دي. ځینې کیوبیکیان له کاناډا څخه د جلا کېدلو غوښتنه لري او ځینې یې بیا دا غوښتنه نه لري.

نېشنلیزم:

نېشنلیزم یو سیاسي احساس دی چې په خلکو کې د خپل هیواد په هکله د وطنپالنې فکر راپیدا کوي او خلګ له (دوی-ګروپ) څخه راجلا او له (موږ-ګروپ) سره یې نښلوي. د نړۍ وال سیاست په جوړښت او اجرا آتو کې د نېشنلیزم اهمیت ډېر زیات دی. نېشنلیزم یوه ایډیالوجي

ده. لکه ټولي ايډيالوجي گاني، نېشنلېزم له يو لړ سره تړلو مفکورو څخه جوړ دى چې (۱) د ښه او بد په باب ارزښتونه ټاکي، (۲) خپل پيروان وطن دوستۍ ته رهنمايي کوي، (۳) هغه کسان چې دې ايډيالوجۍ ته معتقد دي يو له بله سره نښلوي، او (۴) او له هغو کسانو څخه يې بېلوي چې دې ايډيالوجۍ ته معتقد نه دي.

د يوې ايډيالوجۍ په توگه، نېشنلېزم په دې باور لري چې ملت بايد د افرادو ډېر مهم او لومړنى سياسي هويت وي. سربيره پر دې، نېشنلېستي ايډيالوجي ټينگار کوي چې د افرادو عمده سياسي وفاداري بايد د وطن دوستۍ له مخي و ملتي دولت nation-state ته وروغځېږي. که څه هم ډېر خلک نور هويتونه هم لرلای سي، مگر نېشنلېزم ډېر وخت د دوى عمده سياسي هويت تشکيلوي. د مثال په توگه، د امريکې جمهور رئيس لينډن جانسن Lyndon B. Johnson يو وخت ويلې وه چې، "زه، په ترتيب سره، يو امريکايي، ټکساسى او ډيموکراټ يم" د جانسن په شان، موږ هم د احساساتو له مخي خپل هويتونه درجه بندي کوو، او هم د جانسن په شان، موږ ته وطن تر ټولو مخکي دى. په همدې ډول، ښايي تاسي به په سياسي لحاظ خپل ځان تر ټولو مخکي او تر ټولو مهم د خپل هيواد تبعه وې. حتی تاسي به ښايي د خپل هيواد لپاره وجنگېږئ. ايا تاسي به د خپل ښار او يا کلي لپاره هم وجنگېږئ؟

يو ملتي دولتونه:

يو بل مفهوم چې زموږ سره د ځان په تعريف او پوهه کي په سياسي لحاظ مرسته کوي يو ملتي دولت دى، چې د ملت مفکوره د دولت سره يو ځاي کوي. دولت، چې په شپږم فصل کي به زياتي خبري پر وسي، يو مملکت او يو مستقل سياسي سازمان دى چې د قلمرو، نفوس او حکومت

په شان د ټاکلو مشخصاتو او خصوصیاتو درلودونکی وي. کاناډا او چین، د مثال په توګه، دولتونه دي. ایډیالي او مطلوب یو ملتي دولت هغه دی چې ټول ملت عملاً د خپل دولت د سرحداتو په دننه کې سره متحد وي، او د دولت اکثریت خلګ خپل هویت په دغه ملت کې څرګندوي. لکه چې موږ به یې په وروسته کې وویښو، ډېر لږ دولتونه ودې ایډیال او مطلوب ته رسېدلي دي، مګر ټول ملتونه د خپل ځان دولتونه غواړي او ټول دولتونه د ملي وحدت په هیله دي.

د نېشنلیزم پاڅون او مخ پر لوړ توب (صعود):

په اوسنۍ نړۍ کې نېشنلیزم دومره زیات نفوذ لري چې څوک باور نه سي کولای چې دې مفکورې به له پخوا څخه وجود نه درلود. مګر نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود او د ډېرو پوهانو په عقیده نېشنلیزم یوه نسبتاً نوې پدیده ده. یقیناً، هر وخت داسې کلتورونه موجود وه چې خلګو په هغو باندې خپل هویت څرګنداوه. دا هم حقیقت دی چې خلګو د تاریخ په اوږدو کې په بېلابېلو سیاسي واحدونو کې ژوند کړی دی. مګر، لکه چې موږ به یې وروسته وویښو، د خلګو په منځ کې له یو سیاسي واحد، یعنې هیواد، سره د دوی د شخصي پیوستون احساس نسبتاً نوې پدیده ده.

دا واقعیت چې نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود، ډېر اهمیت ځکه لري چې که یو شي همېشه وجود نه درلود، نو حتمي نه ده چې د تل لپاره به په آینده کې دوام ولري. لکه چې د دې فصل په وروسته کې به یې وویښو، نېشنلیزم خپل مثبت او منفي اړخونه لري، او ډېر کتونکي په دې عقیده دي چې نېشنلیزم تر وخت تېر، او حتی خطرناکه مفکوره ده چې باید له نظره ولوېږي. په دې باندې پوهېدل چې نېشنلیزم مطلق نه دی موږ دې بحث ته رهنمایي کوي چې څرنگه یې د تاریخ په اوږدو کې تکامل موندلی دی.

لرغونی نېشنلېزم:

دانا ممکنه ده چې په دقیقه توګه د نېشنلېزم د تکامل پیل وټاکو. په لوېدیځ کې، د روم د امپراتورۍ Roman Empire زوال زمینه ورته برابره کړه. په روم کې، لږ تر لږه د امپراتورۍ په بېلابېلو برخو کې د نڅه ګانو تر منځ، یو راز مشترک کلتور، مشترکه ژبه (لاتیني ژبه) او مشترک قوانین جاري وه. د روم تر سقوط وروسته دا مشترک کلتور او سیاسي اړیکې سره ویجاړې شوې.

په نتیجه کې لاتیني ژبه، چې د اروپا ټولو نڅه ګانو خبرې په کولې، په تدریجي توګه له استعماله ولوېده. محلي ژبو چې د لاتین ځای ونیو نو نڅه ګان یې سره ووېشل. دا د هغه پروسې په لار کې لومړي ګام وو چې بالاخره یې د اروپا په لوړو طبقاتو کې د بېلابېلو ملي هویتونو احساس منځته راوړ. تر ۱۵۱۷ع راوروسته، د پروتستانت ریفورم غربي عیسویت سره ووېشه او اروپایي کلتوري نور هم سره ټوټه ټوټه کړ.

د موډرن نېشنلېزم منځ پر لور ټوب (صعود):

موډرن نېشنلېزم په ۱۷۰۰ میلادي کلونو کې سره راپیدا شو. تر دې وخت دمخه، د دولت او د هغه د اوسېدونکو تر منځ اړیکې له اوسني عصر سره ډېر توپیر درلود. ډېر خلګ له هغه دولت سره چې دوی ژوند پکښې کاوه په ذهني او احساسې لحاظ تړلي نه وه. بلکې دوی یوازې د یوه پاچا رعیت وه چې د خدای په امر یې پر دوی حکومت کاوه. په وروسته کې دې حالت د ولسي حاکمیت popular sovereignty د دکتورین تر اغېزې لاندې تغیر وموندی. د دې دکتورین له مخې، خلګ رعیت نه دي، بلکې تبعه citizens دي چې په دولت کې (که هر څومره لږ، او سر سري هم وي) برخه لري. سربېره پر دې، حکمرانان د خلګو په رضایت حکومت کوي

(حتی که دا رضایت یوازي تیوريکي ښه ولري او زیات وخت عملي جنبه ونه لري).

د د اووه لسمي میلادي پېړۍ تر وروستیو کلونو پوري، ولسي حاکمیت په سویټزرلینډ، انگلستان، او یوڅو نورو ځایونو کې په تدریجي توګه تکامل کاوه. وروسته یې د امریکې له انقلاب (۱۷۷۶) او د فرانسې له انقلاب (۱۷۸۹) سره سرعت واخیست. دې هیوادونو ولسي حاکمیت ته ډېر انکشاف ورکړ؛ پاچهان یې په کلي توګه ایسته وغورځول او پر ځای یې، د امریکې د ازادۍ د اعلامیې American Declaration of Independence په قول، دا اعلام کړه چې د حکومتونو "عادلانه قدرت د هغو خلکو د رضایت څخه رازېږي چې حکومت باندې کېږي".

تر دې ډول پیل راوړوسته، د ولسي حکومت مفکوره ټولي نړۍ ته پسې پراخه سوه. د امریکې او فرانسې د انقلاب په ۲۰۰ کلني کې مطلقه شاهي رژیمونه، چې له ډېره پخوا څخه موجوده وه، تقریباً له منځه ولاړل. دا انکشافات په دې دلیل ښه استقبال سول چې د ملت په مفکوره کې د ټولو غړو لپاره د مساوات مفهوم نغښتی دی. لیبرال فیلسوف تامس پېن Thomas Paine پخپل د انسان حقوق (۱۷۹۱) The Rights of Man نومي اثر کې لیکي: په هغه ملتي دولت nation-state کې چې ولسي حاکمیت ولري ملت او ډیموکراسي نه بېلېدونکي اړیکي لري. د ملګرو ملتونو د منشور ۵۵ ماده د نېشنلېزم په ملاتړ کې وايي: "د خلکو د خودمختاری اصل د ثبات او سعادت له هغو شرایطو څخه یو شرط دی چې د ملتونو تر مینځ د سوله ییزو او دوستانه روابطو لپاره ضرور دی". لکه چې د دې فصل په وروستیو برخو کې به وویښو، د خودمختاری مسئله دومره اسانه لاهم نه ده.

د یو مليتي دولت د تشکیل موډلونه:

لکه د نېشنلېزم تاريخ چي ښيي، ملت، نېشنلېزم او مليتي دولت په بېلابېلو اشکالو او موډلونو سره منځته راځي. ځيني وخت ملت او نېشنلېزم تر دولت مخکي شکل مومي؛ کله بيا دولت تر ملت او نېشنلېزم مخکي راځي؛ او په ځينو حالاتو کي بيا ملت او نېشنلېزم د دولت سره يو ځاي تکامل کوي.

ملت او نېشنلېزم تر یو مليتي دولت وړاندې:

د دولت جوړونې اسانه شکل هغه وخت منځته راځي چي د يوه ولس په منځ کي د کلتوري او سياسي هويت قوي احساس وجود ولري، او د ملت تشکل تر دولت مخکي منځته راسي. دا پروسه د "وحدت نېشنلېزم" بلل کېږي. يوروپ يو ل هغو ځايو څخه دی چي لومړی ملتونه سره يو ځاي سول او وروسته په دولتو کي مدغم سول. د مثال په توگه، جرمنيان ډېر مخکي له دې چي په ۱۸۶۰ او ۱۸۷۰ کلونو کي جرمني تاسيس کړي د يو کلتوري ولس په حيث موجود وه. په همدې ډول، د روم د امپراتورۍ تر زوال وروسته، ايټاليا تر هغه وخته ټوټې ټوټې پاته سوه چي د ايټالوي کلتوري وحدت احساس او ورسره مل سياسي نهضت دوباره پکښي راپيدا سو او په کال ۱۸۶۱ کي ايټاليا د يوه متحد مملکت په توگه رامنځته سوه. همدارنگه، په جاپان کي هم نېشنلېزم د جاپان د توکوگاوا شوگونې دوران (۱۶۰۳-۱۸۶۷) د فيوډالي اشرافو تفرقه پاي ته ورسوله او قدرت يي امپراتور ته وړانته انتقال کړ.

يو مليتي دولت تر ملت او نېشنلېزم وړاندې:

ځيني وختونه، لومړی دولت ايجاد سي او وروسته همدا دولت د

خلکو تر منځ او هم د خلکو او دولت تر منځ مشترک ملي هویت منځته راوړي. د دولت جوړونې state-building دا پروسه ډېره مشکل ده. یو علت چې دولتونه یې له یوې ملي هستې څخه په وجود راځي هغه استعمار دی. د مثال په توګه، اروپایي قدرتونه په مصنوعي ډول د بېلابېلو قبیلوي او ایتنیکي سوابقو خلګ د خپلو افریقایي مستعمرو په سرحداتو کې شامل کړل. په راوروسته کې، کله چې دا مستعمرې دولتونه سول اکثره یې یو واحد او منسجم ملت نه درلود چې د استقلال د تر لاسه کولو پر وخت ملي وحدت پر بنا کړي. مثلاً رواندا Rwanda او برونډي Burundi دوه ګاونډي هیوادونه دي چې په هغو کې د هوتو Hutu او توتسی Tutsi قبیلې په استعماري سرحدونو کې واچول شوې. کله چې دوی استقلال ته ورسېدل هماغه استعماري سرحدونه د دې دواړو هیوادو سرحدونه وګرزېدل. ستونزه په دې کې ده چې د دې ولسونو عمده سیاسي هویت رواندایي یا برونډایي نه سو. دوی هماغسې هوتو او توتسی پاته سول، چې څو ځله خونړي تشدد ته سره ورسېدل.

په بالکان، سومالیه، افغانستان او عراق کې تر مداخلې وروسته، د ملي هویت او باثباته دولت جوړولو ستونزو د امریکې د متحده ایالات، ملګري ملتونه او نور سیمه ییز سازمانونه را ایسار کړي او لاریي ځني ورکه کړې ده.

ملت، نېشنلیزم او یو ملتي دولت یو ځای منځته راځي:

زیات وخت، ملت جوړونه nation building او دولت جوړونه state building یو له بل سره تړلي نه وي [یعنې حتمي نه ده چې ملت به تر دولت مخکې او یا دولت به تر ملت مخکې جوړېږي]. ځینې وخت دواړه یو ځای تکامل سره کوي. دا تقریباً هغه جریان دی چې د امریکې په متحده ایالاتو کې منځته راغی. د امریکاییت [ځان امریکایي بلل] او دولت

مفکوره په ۱۷۰۰ کلونو کی راپیل سوه او په داسي حال کي يي پرمختگ او انکشاف وکړ چي يو اوږد داخلي جنگ پر تېر سو، د مهاجرو سپل پر راروان دئ، او نژادي او ايتنيکي توپيرونه پکښي موجود دي. خبره دا ده چي امريکايي نېشنلېزم په کال ۱۷۷۶ کي، چي امريکې خپله ازادي اعلان کړه، نه دئ زېږېدلی، بلکي په يوه دولت کي د اوږدې زمانې ژوند کولو په جريان کي يي تکامل موندلی دئ.

نېشنلېزم په عمل کي:

د خپل ځان د اداره کولو [خودمختاری] لپاره د مشترک هويت لرونکو خلکو له خوا د يو ملتي دولت جوړول ډېره په زړه پوري او ګلالي مفکوره ده. يقيناً چي نېشنلېزم ګټي لرلي دي، مګر واقعيت دا دئ چي خپل ځانته تياره اړخ هم لري. د نېشنلېزم د ګټي او تاوان په څېړلو کي لومړی او مهم ګام دا دئ چي په تيوري او عمل کي د نېشنلېزم په توپير ځان پوه کړو.

د يو ملتي دولت تخيل myth او واقعيت:

د يو ملتي دولت ايډيال او ارمان هم لکه نور ايډيولوژيک تصويرونه، تر واقعيت زيات پر تخيل ولاړ دئ. دليل يې دا دئ چي د ملتونو او دولتونو مخکني [قلمرو] سرحدونه مطابقت نه سره کوي. ډېر دولتونه د نژادي پلوه سره متحد نه دي، او ډېر ملتونه بيا په يوه اويا زياتو ملي سرحدونو کي وېشل سوي دي. د ملتونو او دولتونو تر منځ دا ډول بې تناسبې هر وخت د تشنج او تصادم مورينه وي. پنځه اساسي موډلونه موجود دي چي لومړی يې (۱) د يو ملت، يو دولت ايډيال موډل دئ. څلور نور يې په اصطلاح بې تناسبه موډلونه دي: (۲) يو دولت، څو ملتونه؛ (۳) يو ملت، څو دولتونه؛ (۴) يو ملت، نه

دولت [يعني هغه ملت چي دولت ونه لري]: (۵) خو ملتونه، خو دولتونه.

يو ملت، يو دولت:

د نړۍ د ټولو هيوادونو له جملې څخه يوازي په سلو کي لس يي ايډيال يو ملتي دولت ته نژدې حالت لري چي په سلو کي تر ۹۰ زيات خلک يي په يوه ملت پوري تړلي وي او په سلو کي تر ۹۰ زيات ملت يي د دولت په سرحدونو کي دننه اوسېږي. د امريکې متحده ايالات يو له دغه شان هيوادونو څخه دۍ. په سلو کي تر ۹۹ زيات امريکايان د امريکې په متحده ايالاتو کي اوسېږي، او کوم لوی ايتنيکي گروپ چي استقلال يا خودمختاري غواړي د امريکې په متحده ايالاتو کي وجود نه لري. د ځينو بومي امريکايانو په منځ کي دا ډول يو احساس سته، مگر هغوی په مجموع کي د امريکې د متحده ايالاتو د نفوس په سلو کي يو تشکيلوي. بله خبره دا ده چي په امريکايانو کي ملي وياړ، وطن پرستی او د نېشنلېزم نور احساسات ډېر غېښتلي دي.

يو دولت، خو ملتونه:

ډېر زيات شمېر هيوادونه خو ملتي دولتونه multinational states دي، چي خو ملتونه په يوه دولت کي سره راغونډ وي. حقيقت دا دۍ چي د نړۍ په سلو کي ۳۰ دولتونو کي يو واحد ملت اکثريت نه تشکيلوي. دا خبره بايد په پام کي ونيسو چي په دې هيوادونو کي زياتره اقليتي گروپونه د جلاوالي لپاره هڅي نه کوي، مگر ځيني اقليتي گروپونه جلاوالي ته ميلان لري.

کاناډا يو له هغو هيوادونو څخه دۍ چي ملي وېش او تفرقه پکښي موجوده ده. د کاناډا د ۳۲ ميليونه نفوس يوه څلورمه له نژادي پلوه

فرانسويان دي (فرانسوي کاناډايان) چي فرانسوي خپله مورنۍ او لومړۍ ژبه بولي. د دې گروپ اکثریت خلک د کيوبيک Quebec په ولايت کي اوسېږي چي د امريکې يو ايالت ته ورته دئ مگر په سياسي لحاظ يې خودمختاري پوره ده. کيوبيک بالکل يو فرانسوي ولايت دئ چي د ۷،۲ ميليونه نفوس په سلو کي ۸۰ يې له کلتوري پلوه فرانسويان دي.

له پېرو فرانسوي کاناډايانو سره دا احساس پيدا سوې دئ چي د دوی ممیزه کلتور د کاناډا د مسلط انگرېزي کلتور له خوا سولول سوې دئ. داسي احساس هم پکښي راپيدا سوې دئ چي ګواکي له دوی سره په اقتصادي برخه کي هم تبعيض کېږي. د دې ډول احساساتو په نتيجه کي منځته راغلي نېشنلېزم د کيوبيک تجزيه غوښتونکي ګوند منځته راوړ چي په ۱۹۸۰ او ۱۹۹۰ کلونو کي يې د خودمختارۍ، او حتی استقلال، لپاره هلي ځلي وکړې. په کال ۱۹۹۵ کي له کاناډا څخه د کيوبيک د تجزيې په باره کي ريفرنډم سر ته ورسېد چي په هغه کي کيوبيکانو د کاناډا څخه استقلال په پېر ډنگر اکثریت رد کړ؛ په سلو کي ۵۰،۶ رايي مخالفې او په سلو کي ۴۹،۴ رايي موافقې وې. موضوع يو څه ارامه غوندي سوه، مگر په ۲۰۰۶ کال کي بيا هغه وخت توده سوه چي د کاناډا د عوامو په مجلس [لکه د افغانستان ولسي جرګه] کي د کيوبيک تجزيه طلبه وکيلانو غوښتنه وکړه چي د کيوبيک د ملت تشکل دي په رسميت وپېژندل سي. د کاناډا صدراعظم سټيفن هارپر په دې ډول سوال او جواب باندي د عکس العمل ښودلو پر وخت وويل: "که کيوبيکيان غواړي چي د کاناډا په دننه کي يو ملت جوړ کړي، جواب يي مثبت دئ، او که کيوبيکيان غواړي يو مستقل ملت تشکيل کړي، جواب منفي دئ". دا هم معلومه نه ده چي په راتلونکي کي به څه پېښه سي.

یو ملت، خو دولتونه:

د ملت او دولت تر منځ دا ډول غیر متجانس حالت هغه وخت منځته راځي چي یو ملت د دوو یا زیاتو دولتونو په سرحدونو کي سره غزېدلی پروت وي. د هغو دولتونو تر منځ چي مشترک ملت لري، ټکرونه او تصادمات معمولي کار دی.

د څو دولتي ملت یو موډل هغه دی چي یو ملت په دوو یا زیاتو دولتونو کي مسلط وي. د ساړه جنگ په دوران کي یو شمېر داسي حالتونه منځته راغلل، چي شمالي او جنوبي ویتنام، شمالي او جنوبي کوریا، شرقي او غربي جرمني او شمالي او جنوبي یمن یي مثالونه دي. یو واحد ملت چي په دوو دولتونو کي مسلط وي تل دا غوښتنه لري چي دواړه دولتونه سره یو ځای سي. په ویتنام، کوریا او یمن کي د وحدت پر سر تصادمات هم پېښ سوي دي. نن ورځ یوازي کوریا د دغه ډول تقسیم د نمونې په شکل پاته ده.

د څو دولتي ملت بل موډل هغه دی چي یو ملت په یوه یا زیاتو دولتو کي اکثریت او په یوه یا زیاتو دولتو کي اقلیت وي. ۵.۷ ملیونه البانویان Albanians د دا ډول څو دولتي ملت ډېر ښه مثال کېدای سي. د دوی ۳،۶ ملیونه په البانیا کي اوسي، چي د هغه ځای د نفوس په سلو کي ۹۵ تشکیلوي. ۱.۶ ملیونه البانویان د کوسوو Kosovo د نفوس په سلو کي ۹۰ جوړوي. جګړه هغه وخت رامنځته سول چي په کال ۱۹۹۷ کي د کوسوو البانویانو خودمختاري اعلان کړه. د سربیانو Serbs د ظالمانه انتقامي کمپاین له امله بالاخره، په کال ۱۹۹۹ کي، د متحده ایالاتو په مشرۍ ناټو NATO مجبوره سوه چي پر سربستان Serbia باندې هوایي حمله وکړي، د ناټو امنیتي قواوي کوسوو ته ورننوتلې او تر اوسه همالته پاته دي. همدا رنگه، ۵۰۰۰۰۰ نور البانویان په مقدونیه Macedonia کي، د کوسوو او البانیا په سرحدي سیمو کي پراته دي چي د هغه ځای د نفوس په سلو کي

۲۵ تشکیلوي. په کال ۲۰۰۰ او ۲۰۰۱ کي د دې البانيانو او مقدونيې د حکومت تر منځ شخړو بيا هم د ناټو مداخله ضروري کړه. داسي څو دولتي ملتونه هم سته چي د ملت اکثريت په مربوطه دولت کي نه اوسېږي. ۲۶ ميليونو اذربايجانيانو (اذريان) له جملې څخه يوازي په سلو کي ۲۸ په اذربايجان کي، چي د کسپين د بحيرې په لوبديځ ساحل کي پروت دئ، اوسېږي. تقريباً په سلو کي ۶۶ اذربايجانيان په ايران او پاته برخه يي په گرجستان، روسيه او ترکيه کي اوسېږي. د دوی تر منځ هم د تاريخ په اوږدو کي شخړي رامنځته سوي دي.

بې دولته ملت:

بې دولته ملت stateless nation د ملت او دولت تر منځ موډل دئ. دا هغه وخت پېښېږي چي يو ملت په يوه يا زياتو دولتو کي اقليت وي او د خپل ځان دولت نه لري مگر غواړي چي خپل د ځان دولت ولري. دوه دا ډول بې دولته ملتونه چي په دې وروستيو وختو کي زيات په خبرو کي راوړي، کردان Kurds او فلسطينيان Palestinians دي.

خو ملته، څو دولته:

بل موډل چي د ايډال يو ملتي دولت څخه ډېر ليري دئ، دا دئ چي يو شمېر دولتونه او يو شمېر ملتونه يو پر بل سره راوړي. دا پرله پېچلي شکل عام دئ او د افغانستان او شاوخوا همسايه هيوادونو په مثال سره يې تشرېح کولای سو.

افغانستان، پر هغه راجا پېر هيوادونه، او په هغوي کي ميشته ايتنيکي گروپونه د يو بې ثباته مخلوط بيان دئ چي په هغه کي د ملتونو او دولتونو سرحدونه يو پر بل سره راوړي. افغانستان په قانوني لحاظ د يو دولت په حيث وجود لري، مگر د يو ډېوالي او ناکامه دولت failed state پر څوکه

ولاړه دى. [يعني چي هر گړى يې د راجپه کېدو او د يو دولت په حيث يې د له منځه تللواکمان سته]. دا هيواد پر دومره زياتو ټوټوسره وېشل سوې دى چي د يوه متحد سياسي يا ملي هستۍ په توگه يې شته والى په شک کي دى. که څه هم چي د يرغلگرو په مقابل کي د لنډ وخت لپاره وحدت پکښي راغلى دى، او يا هم ځيني وختونه غښتلو حکمرانانو سره متحد کړى دى، مگر د هيواد د ډېرو خلکو لپاره بيا هم افغان والى اساسي سياسي هويت نه دى؛ بلکي د دوى لپاره ايتنيکي هويت اساسي دى. د ايتنيکي گروپو په حساب په افغانستان کي پښتانه د نفوس (۴۲٪)، تاجيک (۲۷٪)، هزاره (۹٪)، ازبک (۹٪) او نور واړه گروپونه ۱۳٪ تشکيلوي.

که د افغانستان شاوخوا همسايه هيوادونو ته نظر واچوو نو خبره نوره هم پرله پېچلې کېږي. ۱۰ ميليونه پښتانه په افغانستان او ۱۸ ميليونه په پاکستان کي اوسېږي. په مجموع کي دا بې دولته پښتون ملت د خپل دولت، پښتونستان، د جوړولو څه ارمانونه هم لري. د افغانستان په شمال کي بيا تاجيکان، اوزبکان او يو لړ شمېر ترکمنان پراته دي چي په تاجيکستان، اوزبکستان او ترکمنستان کي د خپلو ايتنيکي وروڼو سره تړلي دي. نور بيا هزاره گان دي چي ځانونه د چنگېز خان او منگول Mongol نژاد بقايا بولي، دوى هم د يو مستقل هزارستان خوبونه ويښي. دا گروپونه په ۳۴ ژبو او لهجو خبري کوي.

همدا علت دى چي په ۲۰۰۱ کال د امريکي د متحده ايالاتو لپاره دا اسانه وه چي افغانستان اشغال او د طالبانو رژيم نسکوره کړي، مگر د يو موفق او متحد افغاني دولت جوړول څه اسانه کار نه دى. اصلي پرابلم، د يوه کارپوه په قول، دا دى چي "[په افغانستان کي] يو عملي دولت نشته، او د ملت والي احساس وجود نه لري... په افغانستان کي د ويني شراکت او خپلوي ډېر اهميت لري".

د نېشنلېزم مثبت او منفي اړخونه:

نېشنلېزم يو مثبت قوت دی، مګر نړۍ ته يې خرابۍ او مايوسۍ هم راوړي دي. د ملګرو ملتونو په عمومي اسمبله کې د کاتوليکانو پخواني مشر پاپ جان پال Pope John Paul د دوه ډوله نېشنلېزم په باب خبرې کړي دي. يو مثبت نېشنلېزم دی چې پاپ "له خپل وطن سره د مينې ... او نورو کلتورونو او ملتونو ته د احترام" په توګه تعريف کړی دی. بل منفي نېشنلېزم دی چې د نېشنلېزم يو کرغېړن شکل دی چې خلکو ته د نورو کلتورونو او ملتونو په مقابل کې بې احترامې وړزده کوي او د خپل ملت نېکمرغي د نورو ملتونو د بدمرغۍ په بيه غواړي".

مثبت نېشنلېزم:

ډېر پوهان پر دې خبره اتفاق سره لري چې په خپل فلسفي او تاريخي تخليق کې، نېشنلېزم يو مثبت قوت وو. اوس هم ځينې ګټور اړخونه او ډېر پلويان لري.

نېشنلېزم ډيموکراسي پر مخ بيايي:

د يوه محقق په نظر، "په اوسنۍ نړۍ کې نېشنلېزم يو هغه عمده نظم دی چې ډيموکراټيک شعور ځان پکښې څرګندوي". دليل يې دا دی چې نېشنلېزم دا مفکوره پر مخ بيايي چې سياسي قدرت په ولس کې پروت دی او حکومت د دې قدرت څخه يوازي د ولس په نماينده ګي کار اخلي. ډيموکراټيک نېشنلېزم چې د امريکې د انقلاب محرک هم وو ټولي نړۍ ته، په تېره بيا تر دوهمې عمومي جګړې وروسته پراخ سوی دی. د نړۍ د ډيموکراټيکو هيوادو تناسب چې په کال ۱۹۵۰ کې ۲۸٪ وو، په کال ۲۰۰۵ کې ۴۶٪ ته زيات سو.

نېشنلېزم د امپريالېزم مخه نيسي:

د تېرو سلو کالو په جريان کي، نېشنلېزم د اطريش - مجارستان، عثماني ترکيې او روسيې د امپراتوريو په له منځه وړلو کي عمده رول لوبولی دی. همدارنگه نېشنلېزم تقريباً د ټولو استعماري امپراتوريو کمبله ورټوله کړه، چي د اروپايي هيوادو او د امريکې د متحده ايالاتو په کنترول کي وه. د دې مستعمراتو په ډله کي شرقي تيمور East Timor په دې اواخرو کي استقلال تر لاسه کړ. شرقي تيمور د مېژواندي پر تگالي امپراتورۍ وروستۍ بقايا وه چي خلکو يې په کال ۱۹۷۵ کي استقلال اعلان کړ. ازادي لا زېږېدلې نه وه چي اندونيزيا شرقي تيمور په ځان پوري ملحق کړ. د شرقي تيمور د خلکو لپاره اندونيزيايي باداران هم د پر تگالي بادارانو په شان د منلو وړ نه وه. د خودمختارۍ self-determination لپاره د دوی دوامداره مبارزې او بين المللي فشارونو بالاخره اندونيزيا مجبوره کړه چي په کال ۱۹۹۸ کي يوه ريفرنډم ته غاړه کښېږدي. د شرقي تيمور په سلو کي ۷۹ خلکو د استقلال په گټه رايي ورکړې. د اندونيزيا نظاميانو هڅه وکړه چي د جنايتکارانو د يوې ډلې پر لاس شرقي تيمور کنترول کړي. دې جنايتکارانو د شرقي تيمور په زرهاوو خلک ووژل، خو بالاخره د استراليا او ملگرو ملتونو د نظامي مداخلې په نتيجه کي امنيت په وجود راغی. ملگرو ملتونو United Nations د شرقي تيمور لپاره لومړی يوه انتقالي اداره منځته راوړه، او وروسته يې په کال ۲۰۰۲ کي د حکومت واگي يو کاملاً مستقل شرقي تيمور ته وروسپارلې.

نېشنلېزم اقتصادي پرمختگ ته لاره خلاصوي:

مستعمرې او د دولتو په دننه کي اقليتي ملتونه اکثر وخت له اقتصادي پلوه استعمار سوي دي. په افريقا کي او هم د نړۍ په نورو برخو

کي ډېر هیوادونه تر اوسه هم له استعماري میراث څخه د ځان خلاصولو لپاره سختي هلي ځلي کوي. استعماري قدرتونو د مستعمرو منابع د خپلو گټو لپاره ځني وړي دي او د دوی د اقتصادي زېربنا لپاره یې ډېر لږ څه سر ته رسولي دي. دا کار د شوروي اتحاد په شان څو نژادي امپراتوریو کي، چي په تیوريکي لحاظ یو لاس او متحد گڼل کېدل، هم سر ته رسېدلی دی. د پخواني شوروي اتحاد شپږ جمهوریتونه (اذربایجان، قزاقستان، قیرغیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، او اوزبکستان) چي کله د روسیې/ شوروي تر کنترول لاندې وه، له نظره لوېدلي وه. همدا اوس هم د دوی د سړي پر سر متوسط ناخالص داخلي تولید (یعني GDP) د روسیې یو پر دریمه تشکیلوي، او د کوچنیانو د مړیني اندازه د روسیې څلورچنده ده. ښکاره خبره ده چي دا نوي هیوادونه به د ډېرو کلونو لپاره د اقتصادي ستونزو سره لاس و گړېوان وي، مگر د دوی له نظره، لږ تر لږه به د دوی هڅي د خپلو هیوادو هوساینې او نېکمرغۍ ته متوجه وي.

منفي نېشنلیزم:

د خپلو ټولو ښېگڼو سره، نېشنلیزم تاریک اړخ هم لري. د نېشنلیزم بدمخي د ملتونو تر مینځ له روابطو څخه راپیل کېږي. د تعریف له مخي، نېشنلیزم د نورو هغو مشابه خلگو سره، چي یو ملت جوړوي، د خپلوی یو احساس دی. له نورو څخه د ځانو پېلول په اصل کي کوم بد شی نه دی، مگر دا کار د موږ – گروپ we-group په ښه بللو سره د منفي نېشنلیزم په لار کي لومړی گام دی. څرنګه چي موږ د خپل ځان هویت په موږ – گروپ سره څرګندوو، نو د دوی – گروپ څخه د ځان پېلولو خوا ته میلان لرو. کله چي موږ ځانونه له نورو څخه بېل وگڼو، نو لاندې منفي تمایلات راته پیدا کېږي:

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي، د نورو ردول exclusionism،
 ځان بې ساری [استثنایي] بلل expectionalism او له بېګانه وو څخه بېره
 xenophobia، داخلي ظلم او خارجي تعرض.

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي:

زموږ د توپیر او جلاوالي نېشنلسټي احساس د نورو په وړاندې زموږ د
 مسئولیت احساس محدودوي. ډېر خلګ نه یوازي دا چي د خپل ګروپ په
 دننه کي له نورو سره مرسته کول غواړي، بلکي، د عامه اجتماعي خدماتو د
 بودجې له لاري، له نورو سره مرسته کول خپل مسئولیت ګڼي. مګر په بین
 المللي سويه ډېر لږ خلګ د مسئولیت احساس کوي. د نورو هیوادو
 وحشتناکي پېښي زموږ ډېره لږ توجه ځانته جلبوي، مګر که دا ډول
 حوادث زموږ په وطن کي پېښ سي نو بیا موږ ډېر جدي عکس العمل
 ښکاره کوو. د افریقا د لويي صحرا Sub-Saharan Africa په سیمه کي،
 یوازي په سلو کي ۴۱ خلګ تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي، چي په مقایسه
 یي په سلو کي ۸۰ امریکایان تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي. د افریقا په
 لویه صحرا کي د کوچنیانو د مړیني چانس یو کلنۍ ته تر رسېدلو مخکي
 له امریکې سره په مقایسه ۱۵ واړه زیات دی.

که چېرې دا تراژیدي په امریکا کي پېښه وای، ډېر زیات مالي او
 بشري منابع به یې د له منځه وړلو لپاره په کار لوېدلي وای. مګر، د امریکې
 د حکومت غبرګون د افریقا د لويي صحرا د دې انساني تراژیدۍ په
 وړاندې یوازي په ۴ بلیونه ډالره اقتصادي او بشري مرستي پوري محدود
 دی. دا مقدار پیسې د افریقا د لويي صحرا د نفر پر سر یوازي ۵ ډالره
 کېږي او هر امریکایي ګواکي یوازي ۱۳ ډالره ورکوي. آیا دا پیسې کفایت
 کوي؟ ډېر امریکایان فکر کوي چي کافي دي. یوې احصایې ښودلې ده

چي په سلو کي ۶۴ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي زیاتي پیسې پر خارجي مرستو لگوي. یوازي په سلو کي ۸ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي لږ پیسې پر خارجي مرستو لگوي. یو علت یې دا دی چي، د همدې احصایې له مخي، په اوسط ډول امریکایان فکر کوي چي د دوی د فډرالي بودجې په سلو کي ۳۱ پر خارجي مرستو لگېږي. واقعیت دا دی چي د امریکې ټولي خارجي مرستي د فډرالي بودجي یوازي په سلو کي یو تشکیلوي. د دې معنی دا نه ده چي امریکایان خیر غوښتونکي خلک نه دي. بلکي معنی یې دا ده چي امریکایان، د نوري نړۍ د خلکو په شان، تر نورو هیوادو د خپل هیواد د خلکو په وړاندي د زیات مسئولیت احساس کوي.

د نورو ردول:

هر کال، په میلیونو خلک د سیاسي خشونت، فقر او نورو مجبوریتونو له امله خپل کورونه پرېږدي. مهاجرین اوس یو جهاني پرابلم ګرزېدلی دی. د مهاجرینو په مقابل کي د نېشنلېزم د (موږ - دوی) نظر تقریباً نړیوال مقاومت منځته راوړی دی. په ۴۰ هیوادو کي د خلکو د یوې سروې له مخي، په اوسط ډول په سلو کي ۷۶ خلکو غوښتل چي د دوی هیواد ته د مهاجرینو پر راتګ محدودیتونه نور هم پسي زیات سي. د امریکایانو یو لوی اکثریت (۸۱٪) او د کاناډایانو (۶۹٪) دا ډول احساس لري، په داسي حال کي چي د دې هیوادو اکثریت خلک په خپله مهاجرین دي. دوه هیوادونه چي پر مهاجرینو د لږ محدودیت غوښتونکي دي، جاپان (۴۳٪) او جنوبي کوریا (۳۷٪) دي. مګر خبره دا ده چي دوی همدا اوس د مهاجرینو ډېر سخت قوانین او په نتیجه کي ډېر لږ مهاجرین لري.

ځان بې ساري بلل او له پرديو څخه بېره (بېگانه هراسي):

خپل ملت ته اړېښت ورکول د نېشنلېزم مثبت اړخ دی، مگر تر نورو د ځان لوړ بللو احساس او حتی له نورو څخه بېره او کرکه هم منځته راوړي. بېگانه هراسي xenophobia د نورو ملتونو څخه د بېري او کرکي احساس دی. ځان بې ساري بلل exceptionalism چي خپل ملت تر نورو ملتو ښه بللو عقیده ده، لږ څه زهرجنه ده مگر بیا هم دردونکې ده. د ۴۳ هیوادو یوې نړیوالې سروې ښودلې ده چي په ۳۹ هیوادو کي اکثریت خلک "بالکل" یا "تر ډېره حده" له دې څرگندوني سره چي "زموږ خلک بې عیبه او مکمل نه دي، مگر زموږ کلتور تر نورو عالي دی" موافق وه. په مجموع کي په سلو کي ۶۸ سروې سوو خلکو دا ډول فکر کاوه. په دې سروې کي هیندیانو تر ټولو زیات ځانونه بې ساري بللي او، د عامه ذهنیت په خلاف، لږو فرانسویانو ځانونه بې ساري بللي دي.

کلتوري تبعیض او ظلم:

په هغو دولتونو کي چي یو مسلط ایتنیکي ګروپ او یو یا زیات اقلیتي ګروپونه وجود ولري، مسلط ګروپ تقریباً هر وخت د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي امتیازاتو خاوند وي. په ډېر افراطي حالت کي، ځیني وختونه مسلط ګروپونه پر اقلیتي ګروپونو ظلم کوي او حتی د نسل د له منځه وړلو لپاره یې هڅي کوي. په بوسنیا Bosnia او کوسوو Kosovo کي د سربیانو د نژادي لېونتوب، په رواندا کي د هوتو Hutus له خوا د توتسي Tutsis قتل عامونه، او په دې نژدې وختو کي په سوډان کي د عربو مسلمانانو له خوا د عیسوي تورپوستانو او مسلمانو تورپوستانو ډله یيزي وژني یې مثالونه دي. تر ټولو وحشتناک مثال د نازي جرمني دی چي اډولف هټلر په خپل مشهور کتاب مین کمپف Mein Kampf کي جرمن

نژاد یو خالص "ارین نژاد" او د انساني تکامل مظهر بللی دی. په مقابل کې یې بیا روسان او نور سلاویک خلک یې پر څنډه ولاړ انسانان [یعنې لږ انسانان] بللي دي چې د مریانو په توګه باید کار ځني واخیستل سي. یهودیان او جتان Gypsies د ده په نظر "غیر انسانان" وه چې د لېونیانو او همجنس بازه homosexuals خلکو سره باید محوه سي.

خودمختاري

Self-Determination

یوه بله خلا چې د نېشنلیزم په ایډیال او واقعیت کې رامنځته شوې ده هغه د خودمختاری موضوع ده. خودمختاري په خپله هم مثبت او منفي اړخونه لري.

د خودمختاری مثبت اړخونه:

ډېرو کتونکو د خودمختاری پر نسپ ستایلی دي. د ډېرملتي دولتونو nation-states ریښې د دوی د خودمختاری لپاره په غوښتنه او مبارزه کې پرتې دي. د مثال په توګه، د امریکې د ازادۍ اعلامیه Declaration of Independence له برتانیې څخه د خودمختاری په اعلام سره پیل کېږي.

د خودمختاری د ملاتړ لپاره ډېر دلایل وجود لري. د نېشنلیزم پر ګټو سربېره، چې مخکې یې بیان وسو، خودمختاري له ایتنيکي ستم څخه ډېرو راولاړو سوو ظلمونو ته خاتمه ورکوي. که چېرې ټولو ایتنيکي ګروپونو اجازه درلودای چې په سوله ییز ډول استقلال لاسته راوړي او یا یې هم کولای سوای چې له خپلو ایتنيکي وروڼو سره یو ځای سي، نو به د بوسنیا، چیچنیا، کوسوو، شرقي تیمور، رواندا، سوډان تراژیدي ګاني او په

همدې شان نوري ویر جني پېښي منځته نه وای راغلي.

د خودمختاری په هکله اندېښنې:

د خودمختاری پر نسیب په عمل کي له ډېرو ستونزو سره مخامخ دی. لویه ستونزه یې داده چي په نړۍ کي په زړه اوو ایتنيکي گروپونه وجود لري. له هر ایتنيکي گروپ سره بالقوه دا امکان سته چي ملي شعور پکښي راپیدا سي او د استقلال یا خودمختاری لپاره هڅي پیل کړي. که د خودمختاری پر نسیب ومنل سي او هر ایتنيکي گروپ خپل ځانته یو مستقل دولت ولرلای سي نو به نړۍ د دې دومره زیاتو دولتو سره څه حالت ولري؟

د خودمختاری یوه ستونزه د سره جاروتلي گروپونو بېلول دي. ډېر ملتونه په ډېرو ځایونو کي یو له بله سره جاروتلي دي. بوسنیا Bosnia یې یو مثال دی؛ د بوسنیا مسلمانان، کروټیان Croats او سربیان Serbs په یوه ښار، یوه جاده او یوه بلډینګ کي یو ځای سره اوسېدل. که چېرې دوی هر یو ځانته استقلال اعلان کړي نو څوک څرنگه کولای سي دا گروپونه سره بېل او قلمرو ورته وټاکي؟

د خودمختاری بل پرابلم دا دی چي اوسني دولتونه له کاناډا (کیوبیک) څخه رانیولې بیا تر برتانیې (سکاټلنډ او ویلس) او هسپانیې (باسک او کاتالونیا) پوري باید منحل سي. امریکایان هم باید په دې پرابلم کي چرت ووهي. ځکه چي دوی له ډېر پخوا څخه د خودمختاری د حق پلوي کړې ده نو د امریکې په متحده ایالاتو کي دننه به د خودمختاری پر نسیب څرنگه عملي کېږي؟ که چېرې، د مثال په توګه، د هاوایی اصلي اوسېدونکي native Hawaiians د خودارادیت د پر نسیب له مخي وغواړي چي ځانته مستقل دولت جوړ کړي، آیا ټول امریکایان یې باید ملاتړ وکړي؟

په نوروځايو کي بيا د ايتنيکي پلوه متجانس دولت جوړول هم خپل ځانته ستونزي لري. په افغانستان کي د بېلابېلو ايتنيکي گروپونو څخه د يو ملتي دولت nation-state جوړول په ډېرو سيمو کي د دې گروپونو [چي يو په بل کي سره جاروتلي دي] سره بېلول غواړي. له بلي خوا، تاجيکان او ازبکان به ښايي وغواړي چي د تاجکستان او ازبکستان سره يو ځای سي. او همدارنگه، د پښتنو لپاره د پښتونستان په جوړولو کي بايد د پاکستان، ايران (۴) او افغانستان ټوټې سره ومنېل سي.

د خودمختارۍ بله ستونزه دا ده چي د داسي مستقلو هېوادونو شمېر مخ پر زياتېدو دۍ چي په خپله د خپل پايښت لپاره ډېره لږ توانمندي لري. آيا معقوله ده چي د ميکرو [ډېر واړه] دولتونو منځته راتلو ته، چي ډېر لږ نفوس، کوچنی قلمرو، او محدود اقتصاد ولري، اجازه ورکړه سي؟ ځيني دا ډول دولتونه، لکه اندورا Andorra، موناکو Monaco او سان مارينو San Marino له ډېر پخوا راهيسي وجود لري. مگر د کلونياليزم تر بې اعتباره کېدلو وروسته د ميکرو دولتونو شمېر مخ پر زياتېدو دۍ. د ميکرو دولتونو ستونزي به وروسته په تفصيل سره وڅيړل سي. مگر دومره بايد ووايو چي، د نړۍ د هيوادونو په سلو کي ۳۳ د امريکې د لاس انجلس تر ايالت لږ نفوس لري. دا ډول هيوادونه زيات وخت د خپل ځان دفاع نه سي کولای او له اقتصادي پلوه د ځان تکيه کولو توان نه لري. دا ډول هيوادونه به له يوې خوا له اقتصادي پلوه د نوري نړۍ د اوږو بار وي، او له بلي خوا د دې امکان وجود لري چي د قدرت خلا په وجود راوړي او بې ثباته هيوادونه ځني جوړ سي.

که د خودمختارۍ او د دولتونو د تجزيې اوسنی حالت دوام وکړي، پر سيمه ييز او حتی نړيوال ثبات باندي اثر ښندلای سي. بين المللي ثبات ته د خودمختارۍ او ميکرو دولتونو يو بل تهديد د امريکې د متحده

ایالاتو له خوا په کال ۲۰۰۳ کې د عراق له یرغل سره منځته راغی. د نورو پایلو تر څنګ، د صدام حسین راچپه کېدلو د عراق د تجزیې چانس زیات کړ. عراق اوس د شیعه، سني او کردي مسلمانانو تر منځ وېشل سوی دی. لکه مخکې چې وویل سول، د کردانو نهایی هدف د یوه مستقل کردستان منځته راوړل دي. د کردانو و دې هدف ته د رسېدلو هڅې به یقیناً د عراق له شدید مقاومت سره مخامخ سي. همدا رنگه، عراق به ښایي له ترکیې سره، چې هلته هم په کردي سیمو کې د کردستان جوړولو هلي ځلي رواني دي، لاس یو کړي. د عراق د تجزیې بله مسئله دا ده چې ښایي د ختیځ عراق شیعه ګان د شیعه ایران پر خوا ورولغړي. پر دې سربېره، یو کمزوری عراق به نور د دې توان ونه لري چې د ایران او سعودي عربستان تر منځ، چې دواړه تېل لرونکي ګني هیوادونه دي، یو مؤثر حایل وګرزي. د صدام تر راچپه کېدلو وروسته امریکې او نورو خارجي قواوو د عراق د تجزیه کېدلو مخه نیولې ده؛ مګر کله چې دوی له عراقه ووزي، لکه چې ښکاري ډېر ژر به ووزي، نو د یوه رښتیني او متحد عراق راتلونکې تاریکه ښکاري.

د موجودو هیوادونو لپاره د نوي هیوادونو د په رسمیت پېژندلو موضوع ډېره پېچلې او مهمه ده. کله چې نوي هیوادونه منځته راځي، نو موجوده هیوادونه، له ملګرو ملتونو سره د دوی د تعهداتو له امله، مجبور دي چې پر دوی باندي د خارجي تعرض پر وخت د دوی دفاع وکړي. نوي غریب هیوادونه د اقتصادي مرستو اوسني سازمانونه، چې همدا اوس هم کافي منابع نه لري، نور هم سره کښېکارې. بله خبره دا ده چې د نوو پېلتون غوښتونکو نهضتونو په رسمیت پېژندنه نور تجزیه غوښتونکي نهضتونه تشویقوي.

څرنگه چې ډېر ایتیکي ګروپونه د خودمختاری لپاره تلابن کوي نو دا سوال راپیدا کېږي چې آیا دوی باید حمایه سي او که یې مخه ونیول

سي. که حمایه کېږي نو کوم ایتنیک ګروپ باید حمایه سي او ولي باید حمایه سي. که يې مخه نیول کېږي نو هم دا سوال راپیدا کېږي چي ولي باید حمایه نه سي. دا ښکاره خبره ده چي په دې اوسنۍ پرله پېچلې نړۍ کي د خودمختاری د پر نسپې عملي کول ډېر مشکل کار دی.

نېشنلېزم او د هغه راتلونکې

خلګ هر وخت خپل هویت په یوه یا بل ګروپ کي څرګندوي. دا ګروپ کېدای سي چي کورنۍ، قوم، مذهب او یا کوم بل شی وي. مګر نېشنلېزم چي د سیاسي هویت یو مشخص شکل دی او د مشترک هویت خلګ، د دوی قلمرو او حکومت سره منځلوي د اوسني وخت شی دی. ځيني پوهان د نېشنلېزم رېښې ډېر لرغوني عصر ته رسوي، مګر پر دې خبره پوره اتفاق موجود دی چي نېشنلېزم د یوې مهمې سیاسي مفکورې په توګه یوازې له تقریباً ۵۰۰ کالو راهیسي وجود لري او د یو عمده سیاسي هویت د منبع په توګه تر نونسمي او شلمي پېړۍ پوري لا خپل اوج ته نه وو رسېدلی.

د نېشنلېزم راتلونکې به څرنگه وي؟ څرنگه چي نېشنلېزم هر وخت موجود نه وو، نو نه بدلېدونکی هم نه دی. کېدای سي چي زموږ د یو عمده سیاسي هویت په توګه کمزوری او حتی ښايي له منځه ولاړ سي. د دې امکان په نظر کي نیولو سره، موږ باید دا پوښتنه ارزيايي کړو چي ایا د نېشنلېزم سرسختي [يعني دوامداره موجودیت] او یا له منځه تلل به مثبت که منفي کار وي.

د نېشنلېزم د له منځه تلو اټکل:

دوهمي عمومي جګړې د نېشنلېزم په باب د ډېرو خلګو فکر ته تغیر

ورکړ. دوی د جنگ او د جنگ د وخت د وحشتونو ملامتیا پر فاشیزم او متعزز نېشنلیزم اچوله. کتونکي په دې عقیده وه چې د ۳۰ کالو په دوران کې د دوو عمومي جگړو پېښېدلو دا وښودله چې پر ملي خصوصیت او ضدیت باندې ولاړ دولتي سیستم نه یوازې دا چې تر وخت تېر دې بلکې خطرناکه هم دی. د عمومي تباهی د وسلو منځته راتللو بیا دا خطر نور هم جدي کړ. په کال ۱۹۴۵ کې د ملګرو ملتونو په منځته راتلو سره د هیوادو تر منځ د رقابتي نېشنلیزم پر ځای د تعاوني ګلوبالیزم د انکشاف افکار را پیدا سول.

له دې ډول افکارو سره ډېرو پوهانو د نېشنلیزم او ملي دولت د له منځه تللو او یا لږ تر لږه د تدریجي زوال پېش بینۍ وکړې. مګر داسې څه پېښ نه سول او نېشنلیزم د یو جهاني قوت په توګه نور هم زور واخیستی.

د نېشنلیزم سرسخته پایښت:

د نېشنلیزم په دوامداره قوت کې شک نسته. د دوهمې عمومي جګړې راهیسې هغه دولتونه چې پر ملي خودمختاری باندې د ټینګار کولو له لارې منځته راغلي دي درې چنده سوي دي. د نېشنلیزم د زیات پرمختګ عمده محرکه قوه په افریقا، اسیا او نورو سیمو کې امپریالیستي ضد ازادي غوښتونکي نهضتونه وه. په دې وروستیو کلونو کې نېشنلیزم په اروپا کې هم دوباره ځان را ښکاره کړ. د لوېدیځ او ختیځ جرمني له اتحاد څخه جرمني جوړ سو. هغه دولتونه چې له پخوا څخه موجود وه سره تجزیه سول. د چکسلواکې څخه د چک او سلواک په نوم دوه هیوادونه جوړ سول او یوګوسلاویا پر ۷ هیوادو تجزیه سوه. بل دا چې، د روسیې او په وروسته کې د شوروي د خونړي امپراتوري د سره پاشل کېدلو څخه

۱۵ نوي هیوادونه منځته راغلل. د ۱۹۸۹ کال راهیسي، د شرقي تیمور، ایریتیریا، نامیبیا او پالاو څخه ماسپوا، ټول ازادی ته رسېدلي هیوادونه په شرقي اروپا یا روسیې پوري اړه لري. (FRS). همدارنگه، په برتانیه کي د سکاتپانو، ایرشیانو او وېلشیانو تر منځ هم ځیني نېشنلیستي غوښتنې را پیداسوي دي؛ په هسپانیه کي باسکیان او کاتلان، او د یوروپ په نورو سیمو کي هم دا ډول ګونګوسي وجود لري.

یو نظر دا دی چې نېشنلیزم به د سیاسي هویت په توګه تر ډېره وخته دوام ومومي او موږ به په سیاسي، عملي او تیوريکي لحاظ په ملت پوري تړلي یو.

پنجم فصل

ګلوباليزم

Globalism

که څه هم چي د ګلوباليزم مفهوم ورځ تر بلي موږ ته اشنا کېږي او په دې وروستيو لسيزو کي په پراخه پيمانه منل سوی دی، مګر بيا هم نوی مفهوم نه دی. په حقيقت کي د ګلوباليزم مفکوره لرغوني ريښې لري. په غربي کلتور کي د ګلوباليستي افکارو سرچينه و رواقيونو Stoicism ته رسېږي. دا فلسفه په لرغوني يونان او روم کي د ۳۰۰ قبل الميلا د څخه بيا تر ۲۰۰ بعد الميلا د پوري وده کړې وه. رواقيونو ځانونه د بشريت جزء باله، نه د يوه يا بل واړه سياسي ګروپ غړي.

رواقيونو ته ورته نوري لرغوني غير غربي عنعنوي فلسفې د بوديزم او هندويزم مذهبونه او د کانفيوشنيزم Confucianism فلسفه ده. د مثال په توګه، سیدار تا ګواتاما چي په بودا سره شهرت لري، ټينګار کاوه چي موږ بايد يو جهاني [عالم شموله] ليد او نظر ولرو.

که څه هم چي د رواقيونو فلسفه مخ د انحطاط پر خوا ورو لغښته، مګر مفهوم ئې بيا هم تر پېړيو پوري ژوندی پاته سو. د منځنيو پېړيو Middle Ages په دوران کي، د روم کاتوليک کليسا يو ګلوباليستي قدرت وو. ګلوباليستي افکار د Thomas Pine توماس پين او د اتلسمي پېړۍ د نورو انقلابيونو په فلسفه کي ښکاره دي. امريکايان توماس پين د يوه وطن پرسته انقلابي په توګه په ياد لري، مګر ده خپل سياسي هويت په

امريکايي توب کي نه خرگنداوه او ځان ئې د (نړۍ تبعه) باله.

يوبل فيلسوف، ايمانويل کانت Immanuel Kant، د سولي له پاره د بين المللي همکارۍ مفکوره نوره هم پسې پراخه کړه. دې په خپل يوه اثر کي ليکي چي: "هيوادونه بايد د وحشي گري د بې قانونه حالت څخه راووزي او په يوه داسي ولسي اتحاديه federation کي داخل سي چي په هغه کي هر دولت خپل امنيت ... د يوه متحد قدرت او قانوني تصميمونو څخه لاسته راوړي". د نونسمي پېړۍ د جرمني فيلسوفانو فريدریک انگلز او کارل مارکس په نظرياتو کي هم ډېر قوي مافوق ملتي transnational [ترانس نېشنل] عناصر وجود لري. دوی په دې عقیده وه چي ټول بشري وېش او تقسيم پر اقتصادي طبقه ولاړ دی او دولت د بډايي بورژوازي طبقې په لاس کي يوه وسيله ده چي پر پرولتاريا طبقې باندي د ظلم له پاره کار ځني اخيستل کېږي. کمونيست مانيفست (۱۸۴۸) اعلان کوي چي «کاريگران وطن نه لری». مارکسيستي افکار له زوال سره مخامخ سول مگر گلوباليستي افکارو په دې وروستيو لسيزو کي نور هم زور پسي اخيستی دی.

گلوبلايزېشن

د گلوبلايزېشن له لاري د گلوبليزم پر مختگ ښايي مجرد abstract مفاهيم ښکاره سي، مگر په واقعيت کي زموږ له پاره د هري ورځي پديدې دي. هغه کيبورډ keyboard چي د دې کتاب په ټايپولو کي کار ځني اخيستل سوی دی، په تايلينډ کي جوړ سوی وو، ماوس ئې له چين څخه او مانيتور ئې له جنوبي کوريا څخه راغلی دی. د ورځي په جريان کي ښايي موږ د بېلابېلو هيوادونو د ويب سايټو سره سروکار لرو. [د امريکې] په پوهنتونو کي د نړۍ د بېلابېلو هيوادونو زده کوونکي زده کړه کوي. که

تاسي په دې هکله فکر وکړئ، ګلوبلايزېشن تر هغه اندازې چې موږ فکر کوو لا زيات ستاسي په ورځني ژوند کې نغښتی دی.

د ګلوبلايزېشن د چټک پرمختګ فکتورونه:

تر یوه حده ویلای سو چې ګلوبلايزېشن لرغونی تاریخ لري او له هغه وخت راهیسي وجود لري چې لومړنیو منزوي قبیلو یو له بله سره تجارت او راکړه ورکړه پیل کړه. مګر له بلي خوا، ګلوبلايزېشن د اوسني عصر یوه پدیده ده چې په تېرو ۲۰۰ کلونو کې، په تېره بیا تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ئې په بېساري چټکتیا سره پرمختګ کړی دی. د ګلوبلايزېشن موږن سرعت د دوو فکتورونو محصول دی: تکنالوجيکي پرمختګونه او حکومتی پالیسي.

تکنالوجيکي پرمختګ د تجارتي مالونو، پیسو، معلوماتو، خلکو او مفکورو د انتقال سرعت ډېر زیات کړی دی. ښکاره خبره ده چې خلګ، پیسې، کلتور او علم له ډېر لرغوني وخته تر سیاسي سرحدو تېر سوي دي، خو له پخوا سره ئې توپیر د ګلوبلايزېشن د پرمختګ په چټکتیا کې دی. د تاریخ تقریباً په سلو کې ۹۰ مهم تکنالوجيکي پرمختګونه د ۱۸۰۰ع کال راهیسي منځته راغلي دي. انټرنټ، جټ الوتکي او نور تکنالوجيکي پرمختګونه دي چې نړۍ په ډېري چټکۍ سره ګلوبلايزېشن ته ورپورې وهي.

حکومتي پالیسيو هم، په تېره بیا په اقتصادي برخه کې، د ګلوبلايزېشن په پرمخ بېولو کې مرسته کړې ده. تر لومړۍ عمومي جګړې وروسته، هیوادونو ډېره هڅه وکړه چې د خارجي رقابت څخه خپل اقتصاد پر وارداتو باندي د لوړو ګمرګي تعرفو [ګمرګي محصول] د وضع کولو او د اسعارو د ازادي تبادلې د مخنیوي له لاري وساتي. په پس منظر

کي، پاليسي جوړوونکي دې نتيجې ته رسېدلي دي چي دا يو فاجعه آمېزه
 روش وو. په ۱۹۲۰ع کلونو کي، د يورپ زياته برخه په اقتصادي اخ و پې
 اخته وه، او د لسيزي په پای کي ئې اقتصاد راوړېدې. د ۱۹۲۹ او ۱۹۳۲ع
 کلونو په منځ کي د اروپا صنعتي توليد په سلو کي ۵۰ راولوېدې او بېکاري
 په سلو کي ۲۲ ته جگه سوه. په ۱۹۲۹ع کال کي د امريکې د متحده
 ايالاتو د اسهامو بازار راوړېدې او ورپسې د امريکې او همدارنگه د جاپان
 او نورو هيوادو اقتصاد سره وچاودې. نړيوال تجارت له مخکي ووهل سو او
 نړۍ و ستر اقتصادي رکود Great Depression ته ورارتاوسوه. د ۱۹۲۰
 کلونو په دوران کي فاشيست ډيکتاتور بنيتوميوسوليني Benito
 Mussolini په رېږدې ايتاليا کي قدرت ته ورسېد او د ستر اقتصادي
 رکود په دوران کي آدولف هيتلر او نور فاشيستي ډيکتاتوران په جرمني،
 جاپان او هسپانيا کي قدرت ته ورسېدل. دوهمه عمومي جگړه د خپل ټولو
 ويجاړيو او فجايعو سره ورپسې پېښه سوه. ډېرو تحليلگرانو دا استدلال
 کاوه چي تر لومړۍ عمومي جگړې وروسته بنديز لگوونکي اقتصادي
 پاليسيو اقتصادي رکود منځته راووست چي فاشيزم ته ئې لار خلاصه
 کړه، فاشيزم په خپل وار دوهمه عمومي جگړه منځته راوړله.

د دوهمي عمومي جگړې د علتونو د تحليل پر اساس، تر جنگ
 وروسته پاليسي جوړوونکو داسي پلانونه رامنځته کړل چي د راتلونکو
 نړيوالو ټکرونو او تصادماتو مخه ونيسي. په اقتصادي برخه کي، د امريکې
 د متحده ايالاتو په مخکښۍ، د تعرفاتو او تجارت عمومي موافقت نامه
 General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) او په همدې
 نامه يو پيمان او سازمان هم منځته راغی چي وروستی هدف ئې د هغو
 تجارتي ممانعتونو او بنديزونو له منځه وړل وه چي د دوهم عمومي جنگ
 ملامتيا ورپه غاړه وه. (وروسته دا سازمان د نړۍ د تجارت سازمان the

World Trade Organization, WTO په نوم ونومول سو). پالیسي جوړوونکو همدارنګه بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) تاسیس کړ.

د ترانسپورټېشن او کمیونیکېشن ګلوبالایزېشن:

د ګلوبالایزېشن اوسنی پرمختللی حالت د هغه تکنالوجیکي پېشرفت نتیجه ده چي په پراخه پیمانه تولیدات او خلګ تر ډېرو ليري فاصلو پوري په ډېر سرعت سره انتقالولای سي. همدارنګه، ګلوبالایزېشن پر هغه تکنالوجی تکیه دی چي موږ په دې توانوي چي د ټولي نړۍ هر ګوټ ته په ډېري چټکۍ او اسانۍ سره ډېټا، تصویر، لیکلي توري او اواز [صوت] ولېږو.

نړیوال ترانسپورټېشن [حمل و نقل]:

موږن ترانسپورټېشن انسانان او د هغوي تولیدات په دومره زیات حجم او په دومره زیات سرعت له یوه هیواد څخه تر بل هیواد پوري انتقالوي چي ډېر لږ وخت مخکي ئې تصور نه سوای کېدای. بحري ترانسپورټېشن ئې ښه مثال دی. د ۱۸۰۰ ع په نیمایي کلونو کي د نړۍ مشهوره تجارتي بېړۍ فلاينګ کلاوډ Flying Cloud وه چي ۲۲۹ فوټه اوږدوالی ئې درلود. اوس په بحر کي د جاهرۍ وایکنګ Jahre Viking په شان د تېلو انتقالوونکې بېړۍ چلېږي چي اوږدواله ئې ۱۵۰۴ فوټه ته رسېږي. دا بېړۍ دومره لویه ده چي کارګران ئې له یوه ځایه څخه تر بله ځایه پر بایسکلانو ځي. تقریباً ۲۸۰۰۰ تجارتي بېړۍ او د تېلو ټانکرونه څه دپاسه ۷۳۳ ملیونه ټنه مالونه انتقالوي. دا لويي هیولوي (اشاوي) نه یوازي دا چي زیات تجارتي مالونه له یوه ځایه بل ته انتقالوي، بلکي د

حمل و نقل د قیمت په راکښته کولو سره ئې نړیوال تجارت نور هم پسې پراخ کړی دی. په ۲۰۰۶ کال کې، د مثال په توګه، د منځني ختیځ څخه د امریکې تر متحده ایالاتو پورې د یوه ګېلن تېلو د انتقال بیه یوازې درې ستنه وه. په حمل و نقل کې تکنالوجیکي پرمختګ له یوه ځایه څخه بل ته د انسانانو په چټک انتقال کې هم مهم رول لوبولی دی. بین المللي مسافرت نن ورځ بالکل یو عادي کار ګرځېدلی دی. هر کال په سلهاوو میلیونه مسافرین له یوه هیواد څخه بل ته په څو ساعته کې رسېږي.

نړیوال کمیونیکېشن:

پر بین المللي روابطو باندې د موډرن کمیونیکېشن تأثیرات ډېر زیات دي او په تېره بیا د یوې نیمې پېړۍ په جریان کې ډېر خارق العاده پرمختګ پکښې راغلی دی. ټلیګراف، عکاسي، راډیو، د پېښو فیلم اخیستل، ټلیفون، ټلويزیون، فاکس، انټرنیټي اړیکې او ایمېل ئې یوازې یو څو مثالونه دي. د کمیونیکېشن د پراخوالي محاسبه کول ډېر ګران کار دی. مګر که د بین المللي ټلیفون له لارې یو له بله سره اړیکې نیول د مثال په توګه وګورو، نو به د کمیونیکېشن په پرمختګ باندې پوه سو. د ۱۹۹۱ع څخه بیا تر ۲۰۰۵ع کال پورې د بین المللي ټلیفون دقیقې له ۴۰ بلیونو څخه ۱۴۰ بلیونو ته زیاتې سوي دي. [یعنې په ۲۰۰۵ کال کې خلګو د بین المللي ټلیفون له لارې ۱۴۰ بلیونه دقیقې یو له بله سره تماس نیولی دی].

د کمیونیکېشن په برخه کې د تکنالوجیکي انقلاب له برکته، اوس د نړۍ په هر ګوټ کې ډېر خلګ خپل خبرونه له یوې واحدې منبع څخه لاسته راوړي. ښکاره مثال ئې سي این این CNN دی چې تقریباً د نړۍ هر ګوټ ته رسېدلی دی او په نهو ژبو خپروني کوي. که سي این این و نړۍ ته د پېښو او شیانو امریکایي لید perspective وړاندې کوي، غیر امریکایي

ټلويزیوني شبکې بیا خارجي لید د امریکې ټولنې ته وړاندې کوي. د الجزیرې ټلويزیوني شبکه، چې په ۱۹۹۶ کال کې ئې له قطر څخه په عربي ژبه خپروني پیل کړې اوس ئې، د نورو شیانو تر څنګ، د اوسامه بن لادن د صوتي او ویديويي کسټونو په خپرولو سره ډېر شهرت لاسته راوړی دی. په ۲۰۰۶ کال کې د الجزیرې ټلويزیون د امریکې د متحده ایالاتو له پاره په انګرېزي ژبه خپروني پیل کړې. د الجزیرې خبري ایجنسي په انګرېزي او عربي ژبو انټرنیټي پاڼه هم په نړۍ کې ډېره مشهوره ده.

د انټرنیټ له لارې نه یوازي تقریباً آني خبرونو ته لاس رسې سته، بلکې د هغو کسانو شمېر چې له انټرنیټ څخه استفاده کوي په بېساري سرعت مخ پر زیاتېدو دی. د ۱۹۹۰ کال څخه بیا تر ۲۰۰۴ کال پورې د هغو کسانو شمېر چې له انټرنیټ څخه کار اخلي، د نړۍ د نفوسو له ۵٪ څخه ۱۴٪ ته لوړ سو او مجموعي شمېر ئې یو بلیون کسانو ته ورسېدی. سربېره پر دې اوس خلک له انټرنیټ څخه په کار اخیستلو سره د ای-مېل له لارې په نړیواله سویه یوله بله اړیکې ټینګولای سي.

اقتصادي ګلوبلايزېشن:

د هیوادونو تر مینځ اقتصادي تبادلې نړۍ سره نژدې کړې او هیوادونه ئې په اقتصادي لحاظ یو پر بل متکي کړي دي. مهمه خبره داده چې د نړیوال تجارت د زیاتوالي له برکته د بېلابېلو هیوادونو خلک هم سره نژدې کېږي؛ ځکه چې دوی د تماس او هم د تولیداتو له لارې یو له بله سره بلدېږي. ځیني دا ډول تماسونه شخصي بڼه لري؛ بین المللي اقتصاد د دوی د کلتوري تفاوتونو په سره نژدې کولو کې رول لوبوي. د جاپان د خارجي تجارت تر نیمايي زیات د غربي صنعتي هیوادونو سره سر ته رسېږي. د دې دومره پراخ تجارت تأثیر و غږ ته د جاپانیانو د نژدېوالي

په احساس کي ښکاره دئ. د يوې څېړنې له مخې، کله چي له جاپانيانو څخه وپوښتل سوه چي آيا دوی و آسيایي او که غربي هیوادونو ته ځانونه نژدې احساسوي، په سلو کي ۵۴ هغو کسانو چي دې پوښتني ته ئې جواب ورکړ، وويل چي دوی ځانونه «غربي هیوادونو» ته نژدې بولي. د دې پوښتني په جواب کي چي ولي دوی ځانونه غربي هیوادونو ته نژدې بولي، په سلو کي ۸۹ جواب ورکوونکو «اقتصادي فعل او انفعال interaction» د دې کار دليل وباله.

کلتوري گلوبلايزېشن:

د نړۍ د مختلفو ژبو، عنعناتو او بېلابېلو کلتورونو انکشاف ځکه منځته راغلی دئ چي انساني گروپونه يو له بله جلا سره پراته وه. دا عجه نه ده چي د حمل و نقل او کميونيکېشن انکشاف يوه اندازه کلتوري امتزاج هم منځته راوړی دئ.

سره له دې چي د جهاني کلتور د مينځته راتلو خبري تر وخت دمخه دي، او ښايي جهاني کلتور اصلا منځته راهم نه سي، مگر همدا اوس په نړۍ کي د کلتوري امتزاج ډېر شواهد وجود لري. د چين ليډرانو يو وخت د «ماوو دريشي» اغوستله؛ اوس غربي طرز دريشي اغوندي. په غير رسمي وخت کي، دشانگهای، لاگوس او مکسيکوسيتي خلک، د خپل عنعنوي لباس پر ځای، کاوبای پتلون، ټي شپرت [بې لستوني او بې کالره کميس] او کرميچ بوټونه اغوندي. تقريباً هر ځای، ځوان نسل و غربي په تيره بيا امريکايي موسيقۍ ته غوړ نيسي.

دمخه تر دې چي د کلتوري امتزاج پر نورو شواهدو وږغېږو، دا يوه خبره بايد په پام کي ولرو چي ډېر هغه څه چي موږ د نړيوال کلتور په سترگه ورته گورو، غربي په تېره بيا امريکايي ريښې لري. د دې معنی دا

نه ده چي غربي کلتور ګواکي تر نورو لوړ دئ؛ بلکي تأثیر ئې د لوېديځي اروپا او امريکې د سياسي او اقتصادي قوت له امله دئ. همدارنګه، د امتزاج په پروسه کي د غربي کلتور زياتوالی دا معنی هم نه لري چي دا جريان يو طرفه دئ. امريکايي کلتور هم د ډېرو خارجي وارداتو څخه متأثر سوی دئ. د مکسيکو فهيتا [يو ډول غذا ده]، جاپاني سوشي [جاپانی غذا ده]، اروپايي ساکر [چي موږ يی فوټبال بولو] يو څومثالونه دي.

ژبه:

د کلتوري تقارب يو مهم اړخ انګرېزي ژبه ده چي نن ورځ د بزنیس، ډيپلوماسۍ، مفاهمې او حتی د کلتور مشترکه ژبه ګرزېدلې ده. د افغانستان جمهور رئیس حامد کرزی او هم د ډيرو هيوادو ليدېران او د بين المللي سازمانو مشران په انګرېزي ژبه خبري کوي. په رشتيا سره هم، د ملګرو ملتونو د عمومي منشي بان کي موون، چي د جنوبي کوريا تبعه دئ، په شمول، ډېرو ليدېرانو انګرېزي ژبه په امريکايي پوهنتونو کي زده کړې يا پراخه کړې ده. يو څه په کراړۍ سره، په تدريجي توګه انګرېزي ژبه د نړۍ و عامو خلکو ته ورغزېږي. په اروپا کي، د مثال په توګه، د ښوونځيو د شاګردانو په سلو کي ۸۹ انګرېزي ژبه زده کوي.

موږ دن کميونیکېشن په نړۍ کي د انګرېزي ژبي د پراختيا يو بل فکتور دئ. سره له دې چي ګوګل Google په نژدې سلو ژبو باندې، وهغو کسانو ته چي انګرېزي ئې مورنۍ ژبه نه ده، د پلټني زمينه برابره کړې ده، مګر بيا هم په انټرنيت کي ډېر زيات موجود مواد په انګرېزي ژبه دي. لکه د يوه روسي ويب سايټ اداره کوونکی چي وايي: «د يوه روسي له پاره دا ډېره اسانه ده چي د روسي پرځای د داستايوفسکي د يوه اثر انګرېزي ترجمه له انټرنيت څخه ډاون لوډ او په انګرېزي ژبه ئې ولولي». بزنیس او

تجارت هم دې ته اړتيا لري چې د انگرېزي ژبي د نړيوالي پراختيا له پاره کار وکړي. د نړۍ د اقتصادي قدرت په حيث د امريکې د متحده ايالاتو د موقف له امله په نړۍ کې دا ډېره عامه ده چې د بزنيس او تجارت ډېر زيات کسان انگرېزي ژبه زده کړي. د جاپان د حکومت په يوه خپاره سوي رپورټ کې ويل سوي دي چې: "په جهاني سويه لوړتيا او تفوق دا ايجابوي چې ټول جاپانيان د انگرېزي ژبي کارې پوهه لاسته راوړي". انگرېزي ژبه به نوره هم په نړۍ کې پسې پراخه ځکه سي چې د نړۍ په هر څوټ کې زيات خلک په دې عقیده دي چې د انگرېزي ژبي زده کړه د دوی د ماشومانو په آينده کې ګټوره اغېزه لري.

استهلاکي توليدات:

د مشهورو مصرفي مالونو تبادله د کلتورونو په نژدېوالي کې يو بل فکتور دی. امريکايي فلمونه د نړۍ په ډېرو برخو کې شهرت لري. د امريکې د متحده ايالاتو د فلم جوړولو د صنعت له پاره په خارجي هيوادو کې د هغوی توزيع ډېره مهمه ده، ځکه چې د امريکې د فلم جوړوونکو شرکتونو د عايد په سلو ۶۱ له خارجي هيوادو څخه راځي. په مقابل کې، خارجي فلمونه د امريکې د فلم د مارکېټ يوازي په سلو کې ۳ تشکیلوي. امريکايي ټلويزيوني پروګرامونه هم په خارجي هيوادو کې ډېر شهرت لري، مګر دا شهرت پر لږېدو روان دی. کاوبای پتلون، همبرګر او کوکا کولا هم د نړۍ په ډېرو برخو کې ډېر عام سوي دي.

عمده او د ټينګار ټکی دا دی چې، د کلتورونو په برخه کې يو ډېر مهم امتزاج منځ ته راغلی دی. ښه دی که بد، غربي، په تېره بيا امريکايي کلتور د دې جريان په منځ کې روان دی. ډېره مهمه خبره دا ده چې د مشترک کلتور منبع دومره مهمه نه ده، بلکې د کلتوري امتزاج بالقوه

نتایج ډېر اهمیت لري. ځيني تحليلگران دې کلتوري امتزاج ته د يو مثبت قوت په توګه ښه راغلي وايي او په دې باور دي چي دا کار به خلګ، او بالاخره، سياسي واحدونه سره نژدې کړي. نور تحليلگران بيا ترانسېشنل transnational کلتور د مطلوب تنوع له پاره يو خطر بولي. [د دې خبري معنی دا ده چي ځيني خلګ غواړي خپل کلتور وساتي او کلتوري امتزاج د دوی کلتور ته خطر پېښوي.]

د اقتصادي ګلوبلايزېشن په باب اندېښنې:

د اقتصادي ګلوبلايزېشن د تاثيراتو تحليل ډېر پرله پېچلی کار دی چي په ۱۱ فصل کي به په تفصيل خبري پر وسي، مګر يو څه بيان ئې دلته هم لازم دی. يوه اندېښنه له دې استدلال سره تړاو لري چي د ملتونو نېکمرغي prosperity په مستقيمه توګه د سولي سره تړي او يا ئې هم په غيرمستقيمه توګه د ډيموکراسۍ له لاري له سولي سره تړي. که څه هم چي د دې استدلال د ملاتړ له پاره ډېر شواهد وجود لري، مګر داسي تحليلگران سته چي و دې استدلال ته د شک په سترګه ګوري.

بله اندېښنه د اقتصادي ګلوبلايزېشن په باب دا ده چي لاسته راغلي ګټي څرنگه وېشل کېږي. د انتقاد کوونکو اساسي استدلال دا دی چي د اقتصادي ګلوبلايزېشن د ګټو توزیع مساويانه څه چي مساويانه ته نژدې هم نه ده. بډايان ډېره ګټه ځني اخلي او غريبانو ته لږ او يا هيڅ ګټه نه رسېږي، حتی ځيني وخت په نسبي توګه تاوان هم وررسېږي. د ۱۹۴۵ کال راهيسي د نړۍ نېکمرغي په مجموع کي لوړه سوې ده. د امريکي د متحده ايالاتو په مخکښي له اقتصادي پلوه د پرمختللو هيوادونو اقتصادي حالت په بېساري توګه ښه سوی دی. له اقتصادي پلوه لږ پرمختللي هيوادونو کي هم اقتصادي حالت په عمومي صورت ښه سوی

دی. د دې هیوادونو په ډله کې ځینو ئې لوړ ګامونه اخیستي دي او د ځینو چي اقتصادي حالت ښه هم نه دی بیا هم په عمومي توګه د پخوا په تناسب دومره غریبان نه دي. سره له دې، اوس هم په نړۍ کې یو بلیون خلګ په بېساري غربت کې ژوند کوي. سربېره پر دې، د اقتصادي پلوه پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادونو تر منځ د سړي پر سر د ثروت *per capita wealth* خلا زیاته شوې ده. په ۱۹۸۰ ع کال کې، په لږ پرمختللو هیوادونو کې د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کې پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۱۴ ډالره ثروت تولید کړی وو (۱:۱۴ خلا). په ۲۰۰۷ کال کې دا خلا ۱:۲۴ ته لوړه سوه. [یعنې په لږ پرمختللو هیوادونو کې د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کې پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۲۴ ډالره ثروت تولید کړي وو].

په افراطي اړخ کې، ځیني په دې عقیده دي چي غربت ځکه وجود لري او د ثروت خلا ځکه ډېره شوې ده چي ګلوبالیزېشن د اقتصادي پلوه د پرمختللو هیوادونو په لاس کې یوه وسیله ده چي لږ پرمختللي هیوادونه په استثماروي. د اقتصادي پلوه پرمختللي هیوادونه پر لږ پرمختللو هیوادونو زور اچوي چي خپل اقتصاد د پرمختللو هیوادونو د نفوذ او کنټرول له پاره پرانيزي. بله مناقشه دا ده چي حتی د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو په دننه کې هم ثروتمندان د ګلوبالیزېشن څخه په استفاده کولو سره خپل ثروت نور هم پسي زیاتوی. هغه کسان چي ګلوبالیزېشن ته د غریبو هیوادونو او په غریبو هیوادونو کې دننه د غریبانو د استثمار له لاري د بډایانو د لا بډای کېدلو د یوې پروسې په سترګه ګوري، په نړیوال اقتصاد او پالیسۍ کې د بنیادي تغیر غوښتونکي دی. یو لږ څه بې ازاره نظر بیا دا دی چي د ثروت د خلا د زیاتېدلو علتونه په لږ پرمختللو هیوادونو کې په نړیوال بازار کې د رقابت کولو له پاره کافي

اقتصادي شرايط وجود نه لري. د دې نظرې له مخي، د حل لار دا ده چي د گلوبلايزېشن په پروسه کي داسي ريفورم راسي چي د لږ پرمختللو هيوادونو سره اقتصادي مرستي وسي.

د کلتوري گلوبلايزېشن په باب اندېښني:

د نړۍ د بېلابېلو سيمو خلک د کلتوري امتزاج په هکله څه فکر کوي؟ د دې پوښتني جواب څو برخي لري. زيات خلک د خارجي کلتور موجوديت ته ښه راغلي وايي. يوې نړيوالي سروې ښودلې ده چي په ۴۵ هيوادو کي په سلو کي ۷۷ خلکو د خارجي توليداتو موجوديت ښه بللی وو، او په سلو کي ۶۱ کسانو خارجي فلمونه او د ساعت تيري ميډيا ښه بللي وه. مگر لږ خلک د خارجي کلتور واردولو ته مثبت نظر لري او ډېر خلک د دې مسئلې په هکله متضاد افکار څرگندوي. د نړۍ اکثريت خلک په عين وخت کي له يوې خوا کلتوري واردات ښه بولي، او له بلې خوا بيا وايي چي د دوی د ژوند لار [طرز] تر تهديد لاندې دی چي بايد د خارجي نفوذ څخه وساتل سي. د کلتوري وارداتو په هکله د خلکو عمومي عکس العمل تر يوه حده پيموگرافیک [د ټولنپوهني هغه مشخصات چي خلک د سن، جنس، عايد او نورو شيانو پر اساس طبقه بندي کوي] دی. سن ډېر رول لوبوي، په عمر پاڅه خلک عموماً تر ځوانانو د کلتوري وارداتو څخه کرکه څرگندوي. د لوېديځي افريقا د سينګال په هيواد کي، د مثال په توګه، په سلو کي ۷۶ ځوانانو (د ۱۸ څخه تر ۲۹ کلن پوري) کلتوري واردات ښه وبلل.

د کلتوري وارداتو په باب بله خبره دا ده چي ځيني وخت حکومتونه د نېشنليستي احساساتو د تحريک او يا د نېشنليستي گروپونو د فشار له امله پر کلتوري وارداتو بنديزونه لګوي. فرانسه او چين دوه ښه مثالونه دي. لږ تر لږه د فرانسې په سلو کي ۹۰ خلک مشهورو کلتوري وارداتو ته

په ښه سترگه گوري او په دې عقیده دي چې د دوی ماشومان باید انگرېزي ژبه زده کړي. مگر بیا هم د فرانسې حکومت د خارجي کلتور د تجاوز په مقابل کې کلک مقاومت کوي. د فرانسې پخواني جمهور رئیس ژاک شیراک اخطار ورکړ چې د انگرېزي ژبې پراختیا "د بشریت له پاره لوی خطر دی". د فرانسې حکومت ټینګار کوي چې د زده کړې په مؤسساتو، بزنس او حکومتي ادارو کې دي یوازي د فرانسوي ژبې څخه کار اخیستل کېږي. همدارنګه حکومت پر تفریحي صنعت زور اچوي چې د فرانسوي ژبې فلمونه او موسیقي خلکو ته وړاندې کړي. مګر دې کارو چندانې ګټه نه ده کړې او خلک اوس هم د انگرېزي ژبې له فلمونو سره علاقه ښيي.

د فرانسویانو په شان، په سلو کې ۹۰ چینایان هم کلتوري وارداتو ته په ښه سترگه گوري. مګر د کلتوري وارداتو مخالفین د عنعنوي چینایي کلتور د له منځه تللو په هکله ډېر اندېښمن دي. د ۲۰۰۶ کال په پای کې د چین یوه حکومتي ویب سایټ په چین کې د کریسمیس د مشهوره کېدلو په باب خبرداری ورکړ او له خلکو څخه ئې وغوښتل چې د کلتوري درانه خوبه راویښ سي او پر خپل عنعنوي چینایي کلتور لاسونه ټینګ کړي. مګر ټول خلک ورسره موافق نه وه. په یوه چینایي بلاګ کې یو چالیکلي وه چې: "د عنعنوی چینایي کلتور له پاره به ښايي دا بده نه وي چې د غربي کلتور تر نفوذ لاندې یو څه تغیر پکښې راسي. د بېلابېلو کلتورونو تر منځ باید رقابت موجود وي".

ترانسېشنلېزم (ما فوق ملتیت)

Transnationalism

یو په بل سره تړلي اقتصاد، پراخ او عام کمیونیکېشن، چټک

مسافرت او نورو مدرنو فکتورونو په نړۍ کې د خلکو ژوند سره منډلولي او یو بل راز پروسه ئې منځ ته راوړې ده چې ترانسېشنلیزم transnationalism ئې بولي چې د هغه په نتیجه کې په لوړه کچه مافوق ملتي تماسونو پرمختګ کړی دی.

ټرانسېشنلیزم هم د عمل او هم د هویت عناصر په ځان کې لري. د عمل په برخه کې، ټرانسېشنلیزم یوه پروسه ده چې افراد د خپلو دولتي سرحداتو په هاخوا د نورو افرادو سره یو ځای د یوه ګډ هدف له پاره کار کوي او د هویت په برخه کې، د نېشنلیزم پر ځای د سیاسي هویت بدیل alternative وړاندې کوي. د دې مفهوم معنی دا ده چې موږ څرنگه خپل ځانونه د کمونیزم په شان آیدالوجۍ سره، د اسلام په شان مذهب سره، او یا د یوروپ په شان سیمې سره منډلوو. د ټرانسېشنلیزم د آیدې په باب به وروسته وږغېږو، مګر دا یوه مهمه خبره باید وکو چې ډېر خلګ به تر نژدې راتلونکي پورې د نېشنلیزم څخه لاس وانخلي. دا هم باید په پام کې ولرو چې تغیر راروان دی، او لږترلږه ځینو خلګو خپل سیاسي هویت د نېشنلیستي هویت څخه بېل کړی دی او ځانو ته ئې نور هویتونه انتخاب کړي دي. د مثال په توګه، د اروپایي اتحادې ځینې تبعه ځانونه د فرانسوي یا جرمني پر ځای اروپایان بولي.

ټرانسېشنلیستي سازمانونه:

د ټرانسېشنلیزم د زیاتېدونکي قوت یوه نښانه د ترانسېشنلیستي سازمانونو، چې غیر دولتي سازمانونه nongovernmental organizations (NGO) بلل کېږي، د شمېر او فعالیتونو زیاتوالی دی. دا سازمانونه تر ملي سرحداتو په هاخوا فعالیت کوي، غړي ئې خصوصي افراد وي، او هیڅ یوه دولت ته په جواب ورکولو مکلف نه دي.

د NGO گانو انکشاف:

د ۱۹۰۰ او ۲۰۰۵ کلونو تر منځ، د NGO گانو شمېر د ۶۹ څخه و ۱۱۴۰۰ ته ورسېدئ. دې ته مو باید پام وي چي د انکشاف ډېره زیاته برخه د ۱۹۷۵ کال راوروسته، يعني د گلوبلايزېشن د چټک انکشاف سره موازي، سر ته رسېدلې ده. د دې NGO گانوله جملې څخه ۲۰۰۰ ئې د ملګرو ملتونو سره مشاورتي موقف لري. دا ګروپونه بېلابېل مسایل په برکي نیسي؛ سوله، بشري حقوق او چاپېريال environment ئې يوازي څومثالونه دي.

د NGO گانو زیاتېدونکې شمېر او د فعالیتونو تنوع په څو لارو باندي د گلوبلايزېشن اثر ښيي. لومړی، له ډېرو خلګو سره دا مفکوره پيدا سوي ده چي ډېر مسایل په کلي يا جزئي توګه ترانسېشنليستي بڼه لري. د مثال په توګه، که يو هيواد اتموسفېر [د مځکي ګردچاپېره فضا] ته داسي ګازونه ورايله کوي چي اتموسفېر د اوزون طبقې ته ضرر رسوي، نو دا کار نه يوازي په هماغه هيواد کي بلکي په ټوله نړۍ کي د پوست د سرطان د زیاتېدلو سبب ګرزي. دوهم، د NGO گانو ځکه وده کړې او شمېر ئې زیات سوی دی چي د حمل و نقل او کمیونیکېشن په برخه کي بېساري پرمختګ ترانسېشنل transnational تماسونه اسانه، چټک او ارزانه کړي دي. درېم، د NGO گانو وده او پرمختګ د اوسني سياسي سازمانونو سره، چي د يوه ټاکلې دولت په کنټرول کي وي، د خلګو دلسردی او بې علاقه ګي ښيي. په نتیجه کي، خلګ نوي لاري چاري پلټي چي تر سرحدونو په هاخوا يوله بله سره يو ځای کار او فعالیت وکړي.

د NGO گانو فعالیتونه:

په اصل کي NGO گاني داسی سازمان سوي ګروپونه دي چي په

یوازي سر او یا د نورو ګروپونو سره په ګډه خپل اهداف مخي ته بيايي. د چاپېريالي سياست environmental politics په برخه کي، د مثال په توګه، د مځکي د کرې بين المللي ملګري Friends of the Earth International په شان يو سازمان وجود لري. دا سازمان ، چي مرکز ئې په هالنډ کي دئ، د چاپېريال د ساتني لپاره د ترانسېشنليستي هڅو د انسجام چاري پر غاړه لري، او همدارنګه د دې سازمان د ۵۰۰۰ غړو تر منځ چي په ۷۰ هيوادونو کي سره تيت دي ارتباط ټينګوي. د نورو داخلي مشترک المنافع ګروپونو interest groups په شان، NGO ګاني هم خپل اهداف خلګو ته د معلوماتو او استدلال د وړاندي کولو، او په ملي او بين الدولتي سازمانونو کي د فعاليت له لاري مخ ته بيايي. (بين الدولتي سازمانونه intergovernmental organizations (IGO) هغه بين المللي سازمانونه دي چي غړي يي دولتونه تشکيلوي).

NGO ګاني د ملګرو ملتونو او نورو بين الدولتي سازمانونو د پاليسي جوړولو په پروسه کي مهم رول لوبوي چي د وخت په تېرېدو سره ئې اړيکي نوري هم پسي پراخي سوي دي. په ۱۹۴۸ کال کي ۴۰ دانې NGO ګاني، چي د ملګرو ملتونو د مؤسسې سره ئې مشاورتي موقف درلود، موجودي وې. دا شمېره په ۱۹۹۶ کي تر ۱۰۰۰ او اوښتل او په ۲۰۰۸ کي ۳۱۸۷ ته ورسېده. NGO ګاني همدارنګه په هغو بين المللي کنفرانسونو کي چي د ملګرو ملتونو او نورو بين الدولتي سازمانونو له خوا جوړېږي هم فعاله ونډه لري.

د NGO ګانو تاثير:

پر پاليسي جوړولو باندې د NGO ګانو د تاثير اندازه کول او معلومول ګران کار دئ، خو داسي نښې نښانې موجودي دي چي NGO

ګاني ورځ په ورځ د مشروع سازمانونو په توګه په رسمیت پېژندل کېږي او د پالیسي جوړولو په پروسه کې یې رول مخ پر زیاتېدو دی. یوه نښه یې دا ده چې مالي منابع یې مخ پر زیاتېدو دي. هغه مرستې چې د NGO ګانوله لاري و لږ پر مختللو هیوادو ته ورکول کېږي په ۱۹۷۰ کال کې یو بلیون ډالره وې، اوس دا ډول مرستې ۱۰ بلیونه ډالرو ته رسېږي. NGO ګاني زیات مالي منابع د خپلو غړو څخه لاسته راوړي. په دې وروستیو کلونو کې ډېر حکومتونه او بین الدولتي سازمانونه خپلې مرستې د NGO ګانوله لاري سرته رسوي. د مثال په توګه، د امریکې د متحده ایالاتو د بین المللي انکشاف ایجنسي (USAID) د خپلو مرستو یوه برخه د NGO ګانوله لاري و لږ پر مختللو هیوادو ته ورکوي.

منطقي ترانسېشنلیزم:

اروپايي اتحادیه (EU) د منطقي سازمان یو مثال ګڼل کېږي. اروپايي اتحادیه چې تر دوهمې عمومي جګړې وروسته راوړېږېدل اوس یې د یو پرمختللي اقتصادي اتحاد په توګه تکامل موندلی دی. په دې پسې سیاسي اتحاد، که څه هم سوکه او کرار دی، ورته را روان دی. دې تغیراتو د سیاسي هویت د څرګندولو په برخه کې هم پر اروپایانو اثر بڼدلی دی. که څه هم په دې کې شک نسته چې نېشنلیزم اوس هم په اروپا کې مسلط دی، د نورو هویتونو احساس هم په ځینو خلکو کې راپیدا سوی دی. په سلو کې ۴۰ اروپایان ځانونه د خپل هیواد تبعه بولي. په سلو کې ۴۴ اروپایان ځانونه لومړی د خپل هیواد تبعه او دوهم اروپایان بولي. په سلو کې د ۸ کسانو سره تر ملت د اروپايي والي احساس ډېر دی او په سلو کې ۴ تنه ځانونه په ځانګړي توګه اروپایان بولي. په دې توګه، سره له دې چې نېشنلیزم پوره مسلط دی، د اروپايي اتحادې په سلو کې ۱۲ له

عنعنوي نېشنليستي هویت څخه اروپايي هویت ته تغير موندلی دی. د نړۍ په هېڅ برخه کې د اروپا اتحادې ته ورته د اقتصادي او سياسي اتحاد سازمان وجود نه لري. ځکه نو، نن ورځ د منطقوي سياسي هویت احساس يوازي په اروپايي اتحاديه کې لیدل کېږي. مگر په ۱۹۵۰ کلونو کې، د اروپا مشترک بازار Europe's Common Market نوی پیل سوی او يوازي په تجارت پوري محدود وو. همدا مشترک بازار وو چې اروپايي اتحادې ته یې تکامل وموند.

کلتوری ټرانسنيشنلېزم:

زیاتو څېړنو دا ښودلې ده چې ګډ کلتوري بلدیت [یعنی چې خلګ یو د بل له کلتور سره اشنا سي] د خلګو تر منځ د بېرې او شک په لږولو کې مرسته کوي. ځکه نو د بېلابېلو کلتورونو تماس چې د ګلوبالیزېشن په نتیجه کې منځ ته راځي، په نړۍ کې د تصادماتو د لږېدلو امیدواري رامنځ ته کوي.

یو تاریک نظر دا دی چې کلتوري ټرانسنيشنلېزم د تمدنونو تصادم clash of civilization منځته راوړي. د دې تیورۍ مشهور ملاتړ کوونکی سامویل هنتینګټن Samuel Huntington دی [چې د «تمدنونو تصادم» په نوم اثر یې لیکلی دی]. د ډېرو تحلیلګرانو په شان، هنتینګټن په دې عقیده دی چې نېشنلېزم به «د هویت د یوې منبع په توګه ... کمزوری سي.» د ده پېښېني دا ده چې نوي کلتوري هویتونه به رامنځته سي چې «دا خلا به ډکه کړي» او هیوادونه به ځانونه په اوو یا اتو کلتوري بلاکونو کې سره تنظیم کړي. دا به «غربي، کانفیوشسي Confucian، جاپاني، اسلامي، هیندويي، ارتودوکس سلاویکي، لاتین امریکايي، او ښايي افريقايي» بلاکونه په بر کې ونيسي. هنتینګټن پېښېني کوي چې دا

بلاکونه به «د تصادما تو اساسي سرچینه» وګرزي.

اکثره غربي پوهان د هټیتکتین تیوري ردوي. مګر بیا هم، داسي ښکاري لکه د نړۍ په نورو برخو کې چې د منلو وړ وي. په مسلمانانو کې پوره اندازه داسي بدګوماني موجوده ده چې د دوی د دین او کلتور د له منځه وړلوله پاره منظمي هڅې روانې دي. دې مهم ټکي ته باید توجه وکړو چې یوازي مسلمانان نه بلکې نور کسان هم سته چې د اسلام پر ضد اعمالو ته ئې پام اووښتی دی. تر مړینې لږ څه مخکې د امریکې پخواني جمهور رئیس، ریچارډ نیکسن Richard Nixon د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام د مخنیوی له پاره د غرب د اوږده څنډ په باب لیکي: «دا یو بدخونده مګر انکارناپذیره حقیقت دی چې که د سراجیوو Sarajevo [د بوسنیا پایتخت] زیات اکثریت مسلمانان نه بلکې عیسویان یا یهودیان وای، نو متمدنې نړۍ به دې ډول وحشت ته اجازه نه وای ورکړې».

د عیسویت او اسلام تر منځ اختلافات او ټکرونه تر زرو کالو زیات تاریخ لري او د ځینو مسلمانانو له پاره د امریکې په مشري د غرب اوسنۍ پالیسي د همدې ټکرونو ادامه ده. مسلمانان، د نورو مسایلو تر څنګ، د امریکې او یوروپ د پالیسیو ولاندي ټکو ته ګوته نیولای سي.

- د سربیا د عیسویانو له خوا د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام پر وخت هیڅ نه کول.
- په اروپایي اتحادیه کې، چې اکثریت ئې عیسویان دي، د اسلامي ترکیبې نه شاملول.
- د عراق او ایران د هستوی وسلو د لاسته راوړلو سره ضدیت کول او د اسرائیلو پر هغې سترګې پټول.
- پر عراق او افغانستان یرغل او په دواړو هیوادو کې د غربي نظامي قواوو موجودیت.

- پر روسیې باندې، چې اکثریت ئې عیسویان دي او د چیچنیا پر مسلمانو باندې ظلم کوي مگر اقتصادي تعزیرات نه پر وضع کېږي.
- د اسرائیلو ملاتړ.

دا چې دا ډول اعمال د اسلام پر ضد د تعصب او یالېرتلرېره د کلتوري بې تفاوتۍ انعکاس دی کله څه خبره ده، خو دا ډېره مهمه ده چې د ډېرو مسلمانانو په نظر پورته بیان سوي اعمال حقیقت لري. یوه سروې، چې د اسیا، افریقا او منځني ختیځ په ۱۴ اسلامي هیوادو کې سر ته رسېدلې ده، دا ښودلې ده چې تر نیمایي زیات خلک داسې احساس کوي چې د دوی مذهب له خطر سره مخامخ دی.

ترانسېشنل مذهب:

د نړۍ اکثره لوی مذهبونه یو ډېر قوي ترانسېشنلیستي [ماډل] ملتي] عنصر له ځان سره لري. دا عنصر په خاصه توګه هغه وخت قوت مومي چې مذهب، کوم چې د روحاني هویت اساس تشکیلوي، د سیاسي هویت سرچینه وګرزي. کوم وخت چې مذهبي او سیاسي هویت یو له بله سره ونښتلی شي، د هغه مذهب پيروان ښايي یو لږ سیاسي اعمال سر ته ورسوي. یو له هغو اعمالو څخه به دا وي چې د هیواد قوانین او خارجي پالیسي له خپلو مذهبي ارزښتونو سره برابره کړي. بل دا چې په نورو هیوادونو کې د خپلو هم مذهب خلکو د غوښتنو سیاسي ملاتړ وکړي. د ملاتړ د دې احساس له امله، د مثال په توګه، د ټولې نړۍ یهودیان ښايي د اسرائیلو دفاع وکړي او مسلمانان بیا ښايي هر چیرته چې وي د فلسطین دفاع وکړي. همدا د مذهب دلیل دی چې اسامه بن لادن، چې د سعودي عرب دی، وکولای سوای د امریکې د متحده ایالاتو او یورپ په شمول، د

مصر، پاکستان، چیچنیا او نورو هیوادونو مسلمانان د القاعدې له پاره جلب او استخدام کړي.

مذهب او نړیوال سیاست:

د بین المللي روابطو یو محقق موږ ته خبرداری راکوي چي: "که تاسي داسي فکر کوئ چي مذهب په نړیوال سیاست کي بې طرفانه رول لوبوي، نو تاسي په سترگو سم نه وینئ". دا ډېره هوښیاره مشوره ده، ځکه چي مذهب په نړیوال سیاست کي زیات رول لري. زیات وخت، مذهب د سولي، عدالت او بشریت یو قوت دی. مگر دا خبره هم رشتیا ده چي مذهب له ډېر وخت راهیسي د خونړیو جگړو، ټکرونو او سیاسي تشدد یو فکتور وو او دی. د مثال په توگه، مذهب د اسرائیلو او عربو د اوږدې شخړې یو عنصر تشکیلوي. همدارنگه د پاکستان او هندوستان وېش پر مذهب ولاړ دی. دواړه هیوادونه زروي وسلې لري چي د ځینو کسانو په عقیده د نړۍ ډېر خطرناک حالت پکښې راتلای سي.

مذهب د یوه هیواد په دننه کي هم د شخړو د علت او یا د شخړو د تشدید رول لوبولای سي. یوگوسلاویه تر یوه حده پر مذهبي اساس، پر کروټانو، مسلمانانو او سربیانو ووېشل سوه. په دې نژدې کلونو کي، مذهب په کوسوو کي د سربي او البانوي مسلمانانو په خونړي کلتوري وېش کي هم رول لوبولی دی. د یوه مذهب په دننه کي هم تصادم منځته راتلای سي، چي په عراق کي د سنیانو او شیعه گانو، او حتی په خپله د شیعه گانو، تر منځ خونړی جگړې ئې مثالونه دي.

د مذهبي بنسټ پالنې قوت:

د مذهب یو اړخ چي د نړۍ په ډېرو برخو کي ئې زور اخیستی دی

هغه بنسټ پالنه [fundamentalism] ده. رشتيا هم، يوې څېړنې بنودلې ده چې: "نړۍ په مجموع کي تر پخوا زيات د عنعنوي مذهبي افکارو لرونکي خلگ لري او لا نور هم د نړۍ د نفوسو په تناسب مخ پر زياتېدو دي". په دې ځاي کي، بنسټ پال/عننه پال هغه چا ته ويل کېږي چې محافظه کاره مذهبي ارزښتونه لري او غواړي چې خپل دغه ارزښتونه د هيواد په ملي قانون کي ځای کړي. [د دې معنی دا ده چې هر مذهبي سړی بنسټ پال نه دی.] ځيني بنسټ پال خپل سياسي هویت هم په مذهب سره څرگندوي نه په خپل وطن يا دولت سره. دا ډول لید perspective تر ملي سرحداتو په هاخوا د هم مذهبو خلگو تر منځ همکاري منځ ته راوړي؛ او داسي معنی هم لري چې بنسټ پالونکي د سرحداتو په دننه کي هم د نورو مذهبونو د پېروانو د آزادۍ مخه نیسي.

پر دې خبره ډېر بحثونه روان دي چی آیا په نړۍ کي د بنسټ پالني ډېرښت د مجردو پېښو يوه سلسله ده او که يو پراخ جهاني تمايل دی. هغه کسان چې د بنسټ پالني پراختيا يو جهاني تمايل بولي په دې عقیده دي چې، تر يوه حده پوري، د مذهبي سياسي جنجالونو زياتوب د کلتوري امتزاج په مقابل کي پر مقاومت ولاړ دی. يعنې بنسټ پال/عننه پال په دې فکر دي چې کلتوري امتزاج هغه ارزښتونه چې د دوی د مذهب اساس پر ولاړ دی له منځه وړي. دا ډول احساس په خلگو کي د دوی مذهبي هویت ته پاملرنه او د خپلو هم مذهبو خلگو سره تر ملي سرحدونو په هاخوا د همکارۍ روحیه زياتوي. دا احساس په غريبو هيوادو کي زيات دی مگر په بډايو هيوادو کي ئې هم اغېزې ښکاره دي. په نړيوال سياست کي د بنسټ پالني د پراختيا موضوع ځکه د اهميت وړ ده چې سياسي محافظه کاري political conservatism، مذهبي بنسټ پالنه او جدي نېشنليزم په بېلابېلو لارو يو په بل کي سره گډېږي.

اسلام او نړۍ :

اسلام د وحدانيت يو مذهب دی چې محمد صلی الله عليه وسلم ئې اساس کښېښود. د اسلام لغت و خدای (الله) ته د «تسليم» معنی لري او مسلمان يعني «هغه څوک چې تسليم وي».

زموږ دلچسپي دلته په سياست کي د مسلمانانو لخوا د اسلام د په کار اچولو سره ده. د اسلام يو عنعنوي مفهوم د امت ummah مفکوره ده چې مطلب ئې يوه داسي ټولنه ده چې معنوي، کلتوري او سياسي وحدت ولري. محمد صلی الله عليه وسلم د امت لومړنی ليدږ وو.

د اسلام سياسي عواقب ځکه مهم دي چې په نړۍ کي تر يو بيليون زيات مسلمانان اوسېږي او په ډېرو هيوادونو کي اکثریت تشکيلوي. سربېره پر دې، مسلمانان د فيليپين په شان هيوادو کي چې اقليت هم دي د يو مهم سياسي قوت رول لوبوي. په مجموعي توگه، د هرو څلورو مسلمانانو څخه يو عرب دی او په نړۍ کي تر ټولو لويه اسلامي کميونټي (۲۰۴ ميليونه) په اندونيزيا کي پرته ده چې د دې هيواد د نفوسو په سلو کي ۸۸ جوړوي. [د اسلام او اسلامي امت په باب څرگندوني او نظريات د کتاب د ليکوال دي او ژباړونکی ئې يوازي د ترجمې مسئوليت پر غاړه لري].

اسلام او نېشنلزم :

د معاصر اسلام ځيني عناصر د واقعي امت له لاري د ټولو مسلمانانو وحدت غواړي. تر پېړيو خارجي استعمار وروسته، په اسلامي نړۍ کي، د گابون Gabon څخه رانيولې بيا تر اندونيزيا پوري، د «اسلامي وياړ» نهضت راپيل سو. د فلسطين د آزادۍ سازمان ملاتړ، د اسلامي مقدسو ځايونو د ساتني له پاره د هڅو انسجام او د پاکستان د زروي وسلو درلودلو

ملا تږ ددې نهضت يو څو مثالونه دي. د عربي مسلمانانو تر منځ، د اسلام اشتراک په دوی کې د پان – عرب Pan-Arab احساسات راوړېږول. د پان – عرب احساس د منطقوي همکارۍ ځينې سازمانونه (لکه عرب ليگ (Arab Leage) منځته راوړل او حتی د عربي هيوادونو د يو ځای کېدلو هڅې هم رامنځته سولې. له دې امله، په اسلامي هيوادو کې اکثریت مسلمانان خپل هویت د خپل هيواد په پرتله په مذهب سره څرگندوي.

سره له دې هم، د دې امکان ډېر لږ دی چې په نژدې راتلونکي کې به مسلمانان د يوه واحد امت په توګه سره متحد سي. د دې کار د مخنيوي يو فکتور نېشنلېزم دی. ډېر اسلامي هيوادونه يو له بله جدي اختلافونه سره لري او د منطقوي نفوذ له پاره يو له بله سره په رقابت کې دي. د مثال په توګه، په ۱۹۸۰ کلونو کې عراق او ايران اته کاله سره وجنګېدل چې لږ تر لږه يو ميليون خلګ پکښې مړه سول. د اسلامي هيوادونو تر منځ عمده ايتنيکي تفاوتونه وجود لري چې دا هم په خپل وار د نېشنلېزم په تقويه کې رول لري. د مثال په توګه، له کلتوري پلوه د اندونېزيا خلګ د سورنې له خلګو سره ډېر تفاوت لري. حتی همسايه اسلامي هيوادونه هم ډېر سره بېل دي. اکثریت ايرانيان له ايتنيکي پلوه فارسيان Persian دي چې په فارسي ژبه خبرې کوي. له بلې خوا، عراقيان بيا له ايتنيکي پلوه عرب دي او په عربي ژبه خبرې کوي. سربېره پر دې، په ډېرو اسلامي هيوادو کې د وطن پرستۍ وياړ ډېر قوت لري. د نېشنلېزم هغه وخت ډېر زور اخلي چې له خارجي نفوذ سره مخامخ سي، لکه د امريکې متحده ايالاتو چې په عراق کې تر جنګ وروسته داسې وليدی.

اسلام او غير اسلامي نړۍ:

د مسلمانانو سياسي تاريخ د خارجي نړۍ، په تېره بيا د غرب، په

وړاندي د دوی پر تفکر اثر کړی دی. ډېر مسلمانان د امریکې متحده ایالاتو ته د اروپايي - عیسویت د وارث په سترګه ګوري. [یعني هغه څه چې اروپایانو پخوا د اسلامي نړۍ سره کول اوس امریکا هغه کارونه کوي]. همدارنګه، مسلمانان فکر کوي چې د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د اسرائیلو یو اړخیز ملاتړ د منځني ختیځ د کنټرول له پاره د غرب د تاریخي هڅو یوه برخه ده. یوه مصري تحلیلګر دا ټکی داسې په ګوته کړی دی: "داسې یو ژور احساس [د مسلمانانو سره] موجود دی چې د عربو سره زیږ، او د اسرائیلو سره نرم چلند روان دی".

د نظر غوښتنې احصائيې opinion polls هم د مسلمانانو تر منځ په پراخه پیمانه د دې ډول احساساتو موجودیت تصدیقوي. حتی د امریکې په رهبرۍ د عراق تر یرغل مخکې، د نهو اسلامي هیوادونو د یوې سروې له مخې، په سلو کې یوازې ۲۲ جواب ورکونکو کسانو د امریکې متحده ایالاتو ته ښه نظر ښودلی وو. په سلو کې یوازې ۱۲ مسلمانانو فکر کاوه چې غریبان اسلامي ارزښتونه ته احترام کوي. د اسرائیل او فلسطین د پوښتنې په هکله، په سلو کې ۸۴ کسانو ویل چې د امریکې متحده ایالاتو د اسرائیلو ته تر فلسطین ترجیح ورکوي. ښکاره خبره ده چې د عراق د ۲۰۰۳ کال تر یرغل وروسته د مسلمانانو نظر د غرب، په تېره بیا د متحده ایالاتو، په وړاندي نور هم منفي سو.

امریکایان هم د مسلمانانو په هکله منفي تصویر له ځان سره لري. د سروې له مخې، په سلو کې یوازې ۲۴ امریکایان د اسلامي هیوادونو په هکله ښه نظر لري، په داسې حال کې چې په سلو کې ۴۱ امریکایانو منفي نظر ښودلي دي. سروې دا هم ښودلې ده چې زیات امریکایان اسلامي کلتور ته لږ احترام لري. په سلو کې ۶۶ امریکایان په دې نظر دي چې که مسلمانان غربي او امریکایي ارزښتونه ومني ژوند به ئې ښه سي.

همدارنگه، زيات امريکايان احساس کوي چي د مسلمانانو له خوا تر تهديد لاندې دي او زيات مسلمانان بيا احساس کوي چي د امريکايانو له خوا تر تهديد لاندې دي.

د ترانسنيشنليزم راتلونکې به څه وي؟

د دې اټکل چي ترانسنيشنليزم به څومره پرمختگ وکړي، ناممکن کار دى. دا له تصويره ليري نه ده چي تر نن يوه پېړۍ وروسته به انسانان يو مشترک کلتور او حتى يو مشترک حکومت ولري. مگر، بيا هم، دا خبره يقيني نه ده. ځيني کسان په دې کي شک لري چي د نن ورځي مافوق کلتوري تمايلات به اينده ته هم وراوږده سي. مثلاً ځيني تحليلگران په دې عقیده دي چي انگرېزي به د انټرنېټ د مشترکي ژبي په توگه خپل ځاي پرېږدي ځکه چي د نورو ژبو خلک په زياتېدونکې توگه له انټرنېټ څخه کار اخلي.

سربېره پر دې، نېشنليزم د گلوبلايزېشن او ترانسنيشنليزم په وړاندې نه ماتېدونکى خنډ دى. د مثال په توگه، دا خبره تر يوه ځايه رشتيا ده چي د اروپايي اتحادې په اړه د اروپايانو تر منځ ترانسنيشنليستي هویت رامنځته سى دى. مگر د دې نوي سياسي هویت خلک يو کوچنى اقليت تشکيلوي او د هغو کسانو فيصدي ډېره زياته ده چي په اروپايي اتحاديه کي ژوند کوي او خپله عنعنوي وفاداري ئې اوس هم د خپل هيواد سره ساتلې ده.

شپږم فصل

قدرت، دولتداري او ملي دولت

عننوي ساختمان

Power, Statecraft, and the National State: The Traditional Structure

د خپل ټول اهمیت سره، بیا هم دولتونه هر وخت موجود نه وه. د تاریخ په بېلو مراحلو کې، انسانانو ځانونه په ښارو، ډلو، امپراطوریو او نورو سیاسي ساختارو کې سره منظم کړي دي. په حقیقت کې، د دولت مؤسسه په نسبي ډول یوه نوې سازمانی اختراع ده او په منځنیو پېړیو کې سره راپیداسوې ده. د تکامل یوه مرحله یې هغه وخت منځته راغله چې اروپایي حکمرانانو د روم د امپراطورۍ او د پاپ د مذهبي واک څخه ځانونه رابېل کړل. دوهمه مرحله یې هغه وخت رامنځته سوله چې پاچهانو د خپلي حکمروايي په سیمه کې فیوډالي او نور واړه ملکیتونه تر خپل واک لاندې راوستل. زیاتره اوسني دولتونه تر ۱۰۰ کالو لږ عمر لري. دا خبره، چې دولت د ادارې د یوه شکل په توګه له یو ځایه راپیل سوی دی او زیاتره دولتونه نوي دي، پوره مهمه ځکه ده چې د دې امکان رامنځته کېدای سي چې ښايي دولت د یو اداري سازمان په توګه د تل له پاره په آینده کې وجود ونه لري. که څه هم تصور یې ډېر ګران دی، د سیاسي سازمان نور اشکال هم وجود لرلای سي. ملګري ملتونه او اروپایي اتحادیه

د دې ډول سازمانو مثالونه کېدای شي، چي په راتلونکي فصل کي به پر ورځېږو.

د دولت تعريف:

دولت د حکومت داری یو واحد دی، چي پر یوه ټاکلي قلمرو او دهغه پر اوسېدونکو قانوني او حقوقي واک چلوي او کوم بل [تر ځان] لوړ مشروع خارجي واک په رسمیت نه پېژني. لکه په څلرم فصل کي چي د نېشنلېزم په بیان کي وویل سول، دولت همدارنگه د ډېرو خلکو د سیاسي هویت اساسي عنصر تشکیلوي. کله چي د المپیک قهرمانان د خپلو مډالونو د لاسته راوړلو له پاره سټېج ته پورته سي، د دوی د هیواد بیرغ پورته کېږي او د دوی ملي سرود ږغول کېږي. همدارنگه، دولت تر ټولو زورور سیاسي قدرت دی. د ځینو شرکتونو ثروت د ځینو غریبو هیوادونو تر ثروت زیات وي، مګر هېڅ فرد، شرکت، ګروپ یا بین المللی سازمان د دولت په شان د فشار او تهدید قدرت نه لري. دولتونه که هر څومره یو له بله تفاوت سره ولري، بیا هم د لاندې شپږو مشخصاتو څخه ټول یا زیات مشترک سره لري: حاکمیت sovereignty، قلمرو territory، نفوس population، سیاسي په رسمیت پېژندنه diplomatic recognition، داخلي سازمان internal organization، او کورنی ملاتړ domestic support.

حاکمیت:

د یوه دولت تر ټولو مهمه سیاسي مشخصه حاکمیت دی، چي معنی یې د لوړ ترین قانوني واک درلودل دي. د دولت په برخه کي یې مفهوم دا دی چي [دولت] د خپل قلمرو او دهغه په دننه سرحداتو کي د اوسېدونکو د اداره کولو انحصاري حق لري او پر خپل ځان باندي د هېڅ خارجي

قدرت مشروعیت په رسمیت نه پېژني. حاکمیت د دولتونو تر مینځ د قانوني مساوات څرگندوی هم دی. د دې مهم پرنسپ د عملي کېدلو نڅېنه داده چې د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله او هم په نورو بین المللي غونډو کې ټول غړي دولتونه یوازي یوه رایه لري. ایا ټول دولتونه په رشتیا سره هم مساوي دي؟ راسی چې سان مارینو San Marino او چین سره مقایسه کړو. سان مارینو ټوله د ایتالیا په دننه کې پرته ده او د نړۍ ډېر پخوانی جمهوریت دی چې تاریخ یې څلرمي میلادي پېړۍ ته رسېږي. تر ډېرو کلونو پوري سان مارینو د نړۍ د سیاست څخه ځان ګوښه ساتلی وو، مګر په ۱۹۹۲ کال کې یې د ملګرو ملتونو غړیتوب ومانه او په عمومي اسامبله کې یې د چین او نورو مستقلو هیوادونو سره مساوی نماینده ګي لاسته راوړه. په ملګرو ملتونو کې د یوه غړي هیواد خارجه وزیر وویل: "دا حقیقت چې د یوه وړوګي هیواد استازی د نړۍ د ډېرو مهمو دولتونو د استازو سره پر یوه مېز کېښې، پخپله د حاکمیت ښکارندوی دی".

دې مهم ټکي ته باید پام وکړو، چې حاکمیت، چې یوه حقوقي او تیوريکي اصطلاح ده، د استقلال سره، چې یوه سیاسي او عملي اصطلاح ده، توپیر لري. استقلال د بېګانه وو د کنټرول څخه د ازادۍ په معنی دی. په یوه ایډیال او د قانون پر لار برابره نړۍ کې به د حاکمیت او استقلال معنی یو شی وي. مګر چیرې چې قدرت مهم وي، استقلال مطلق نه دی. ځیني وختونه یو وړوکی هیواد دومره د خپل زورور همسایه هیواد تر نفوذ او کنټرول لاندې وي چې استقلال یې په شک کې وي. په خاصه توګه د خارجي او دفاعي پالیسیو په برخه کې ویلای سو، چې په حقوقي لحاظ حاکم sovereign دولتونه لکه بوتان Bhutan (چې د هندوستان تر کنټرول لاندې دی)، د مارشال جزیرې (چې د امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندې دي) او موناکو Monaco (چې د فرانسې تر کنټرول لاندې

ده) يوازې محدود استقلال لري.

قلمرو:

د دولت بله مشخصه قلمرو دی. دا ښکاره خبره ښکاري چې یو دولت باید فزیکي سرحدات ولري او پېر دولتونه رشتیا هم سرحدات لري. مګر، که ښه په غور ورته ګورو د قلمرو مسئله پېچلې او مغلقه ده. د سرحداتو پر سر پېري بین المللي مناقشې موجودې دي؛ قلمروي سرحدات سره پراخېدلای، کوچنۍ [منقبض] کېدلای او تغیر موندلای سي؛ حتی دا هم ممکنه ده چې یو دولت قلمرو ونه لري. پېر هیوادونه فلسطین د مستقل دولت په توګه په رسمیت پېژني، او فلسطینیان هم تر یوه حده پوري پر غزه (چې د اسراییل او مصر تر منځ پرته سیمه ده) او غربي ساحل West Bank (چې د اسراییل او اردن تر منځ پرته سیمه ده) باندې خودمختاري چلوي [یعنې محدود کنټرول پر لري]. سره له دې هم، دا سیمې په اسانۍ سره د فلسطین قلمرو، چې په هغه کې فلسطینیان خپل مستقل حاکمیت چلوي، نه سي بلل کېدای. پاکستان پر دولتي قلمرو باندې د واک چلولو د محدودیت یو بل مثال دی. شمال غربي پاکستان د پښتنو، چې په افغانستان کې هم اکثریت قوم دی، په کنټرول کې دی. د پاکستان حکومت، چې د پنجایانو په کنټرول کې دی، د سرحدی سیمو پر مسلحو پښتنو باندې محدود واک چلولای سي. یو دلیل چې اسامه بن لادن وټوانېدې چې د ۲۰۰۱ کال راهیسې په دې سیمه کې پټ سي پر دې سیمه د پاکستان محدود کنټرول دی.

نفوس:

ولس د هر دولت ښکاره لازمي شرط دی، مګر د نفوس شمېره هم د

هيوادونو تر منځ ډېر زيات توپير لري؛ د واتيكان نفوس ۹۳۲ او د چين نفوس بيا تقريباً ۱,۳ بليونو ته رسېږي. دا هم ښکاره نه ده چې د بين المللي سيستم د تکامل سره د يوه هيواد د خلکو وفاداري څرنگه تغير مومي. تابعيت هم د پخوا سره په مقايسه په تغير کي دي. د مثال په توگه، د اروپايي اتحاديې (EU) د يوه هيواد تبعه چې د اروپايي اتحاديې په کوم بل هيواد کي اوسېږي، اوس کولای سي چې دهغه هيواد په محلي انتخاباتو کي رايه ورکړي او حتی کولای سي يو محلي مقام لاسته راوړي. همدارنگه، زياتېدونکي شمېر هيوادونه (چې اوس تر ۹۰ زيات دي) دوه گون تابعيت dual citizenship، يعنی د دوو هيوادو تابعيت، په رسميت پېژني. د مثال په توگه، په دې نژدې وختونو کي مکسيکو پخپلو قوانينو کي داسي اصلاحات راوستل چې د هغو پر اساس اوس هغه مکسيکويان چې د امريکې متحده ايالاتو ته يې مهاجرت کړی دی کولای سي خپل د مکسيکو تابعيت وساتي. دوی کولای سي د مکسيکو د جمهوري رياست په انتخاباتو کي رايه ورکړي، حتی د دوی اولادونه چې د امريکې په متحده ايالاتو کي زېږېدلي وي هم کولای سي دوه گون تابعيت لاسته راوړي.

په رسميت پېژندنه:

دولت والی پر دوو شيانو ولاړ دی؛ يو دا چې يو دولت پخپله د دولت والي ادعا وکړي او بل دا چې موجود دولتونه يې په رسميت وپېژني. دا چې د دولت والي د لاسته راوړلو له پاره بايد څومره دولتونه هغه په رسميت وپېژني يوه ډېره پرله پېچلې موضوع ده. کله چې اسراييل په ۱۹۴۸ کي خپله آزادي اعلان کړه، د امريکې متحده ايالاتو او شوروي اتحاد ډېر ژر هغه په رسميت وپېژاند. د هغه عرب گاونديانو نه يوازي اسراييل په

رسمیت ونه پېژندی، بلکې حمله یې پر وکړه؛ ځکه چې دوی اسراییلو ته د یو صیهوني یرغلگر په سترګه کتل. ایا اسراییل په دغه مقطع کې یو دولت وو؟ یقیناً داسې ښکاري، ځکه مهمه دا ده چې کوم هیوادونه او څومره هیوادونه یې په رسمیت پېژني. دې ته ورته حالت اوس کوسوو Kosovo لري چې یو آزاد دولت دی او پخوا د یوګوسلاویې یو ولایت وو. همدا اوس، د دې لیکنې تر لیکلو پوري، ۵۲ هیوادونو د کوسوو دولت والی په رسمیت پېژندلی دی.

همدارنګه، په رسمیت نه پېژندنه، حتی که د اکثریت هیوادونو له خوا هم وي، د دې معنی نه لري چې یو دولت ګواکې وجود نه لري. کله چې په ۱۹۴۹ کال کې د ماؤتسې تونګ کمونستي حکومت په چین کې قدرت ته ورسېدی، د نورو هیوادونو له خوا یې سیاسي په رسمیت پېژندنه سوکه او سسته وه. د امریکې متحده ایالاتو د چین په رسمیت پېژندنه تر کال ۱۹۷۹ پوري وځنډوله. ایا د دې معنی دا وه چې د چین د خلګو جمهوریت People's Republic of China په دغه دوران کې وجود نه درلود؟ د دې سوال جواب معلومداره منفي دی. د ځینو هیوادونو سیاسي موقف، چې د چین مات سوی او تایوان ته تښتېدلی نېشنلیستي حکومت یې مشروع باله، له لومړۍ سره یوه ښکاره افسانه وه.

د په رسمیت پېژندلو موضوع تر اوسه هم یوه جدي بین المللی اندېښنه پاته سوې ده. تایوان په عمل کې له هره درکه یو آزاد هیواد دی چې تر دوو درزنو زیاتو هیوادونو په رسمیت هم پېژندلی دی. سره له دې هم، تایوان پخپله د چین څخه د جلا والي او آزادۍ ادعا نه لري. ځکه نو تایوان په حقیقت کې یو de facto دولت دی مګر د قانون له مخې یو de jure دولت نه دی. کله چې د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۷۹ د چین سره ډیپلوماټیک روابط قايم کړل، د امریکې متحده ایالاتو هر وخت د

چين او تايوان په هکله يو حساس توازن ساتلی دی. له يوې خوا له چين څخه د تايوان د بېل هویت ملاتړ کوي او له بلې خوا نه غواړي د چين سره خپل مناسبات (په تېره بيا اقتصادي مناسبات) خراب کړي. د دې فصل په پای کې به ځيني نور تايوان ته ورته حالتونه تشرېح سي.

د په رسمیت پېژندلو په برخه کې يوه بله ستونزه د فلسطين ده. د چين او هندوستان په شمول تقريباً سلو هيوادو د فلسطين ملي اداره (Palestinian National Authority (PNA د فلسطين د حکومت په توگه په رسمیت پېژندلې ده. PNA د ملگرو ملتونو په شمول د يو شمېر بين المللي سازمانونو مکمل يا د مبصر په توگه غړيتوب لري. په کال ۲۰۰۲ کې د ملگرو ملتونو د امنيت شورا د يو بېل فلسطيني دولت د جوړېدو پرېکړه صادره کړه. د امريکې متحده ايالات او زيات شمېر نور هيوادونه د يوه فلسطيني دولت د جوړېدلو ملاتړ کوي. سربېره پر دې هم، ښکاره خبره ده چې يو مستقل فلسطين وجود نه لري.

که څه هم د دولت والي statehood او سياسي په رسمیت پېژندنې تر منځ رابطه وضاحت نه لري، بيا هم دولت والی ډېر مهم فکتور تشکيلوي. د مثال په توگه، د فلسطين ملي اداره د ملگرو ملتونو په عمومي اسامبله کې چوکۍ لري، مگر رايه نه سي ورکولای. د دولت په رسمیت پېژندنه له دې امله هم مهمه ده چې يوازي دولت کولای سي په قانوني توگه دولتي اسهام خرڅ کړي [ځيني وختونه د دولتي بودجې د کسر د رفع کولو له پاره دولت دولتي اسهام bond پر خلکو خرڅوی چې په اصل کې د خلکو څخه پيسې په پور اخلي]. همدارنگه يوازي دولت کولای سي په بين المللي بازار کې درنې وسلې وپلوري. په کال ۱۹۴۸ کې سياسي په رسمیت پېژندنې د اسرايلو د بقا سره مرسته وکړه؛ ځکه د دو لته په حيث اسرايلو وکولای سوای پيسې راغونډې کړي او په امريکا او

اروپا کي درنې وسلې وپلوري.

داخلي سازمان او اداره:

دولتونه باید په نورمال حالت کي یو ډول سیاسي او اقتصادي ساختمان structure ولري. دولت والی په ډېر بحراني دوران کي، حتی په انارشي کي، دوام درلودلای سي. د تېري لسيزي په دوران کي افغانستان، لایبیریا، سومالیه، او ځیني نور موجود دولتونه بشپړي بې نظمۍ ته ورنښوېدلي دي. مګر بیا هم دابې نظمه دولتونه په حقوقي او قانوني توګه وجود لري. هر یو له دې دولتونو څخه د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله کي د یو مستقل او مساوي دولت په شان چوکۍ اورایه لري.

د مثال په توګه، سومالیې د ۱۹۹۰ کلونو راهیسي یو کاري حکومت [یعني چي د حکومت په شان وظیفه سر ته رسوي] نه دئ درلودلی. تر ډېره وخته پوري د سومالیا انتقالي فډرال حکومت Transitional Federal Government (TGF) په کینیا کي موقعیت درلود، ځکه دومره زور یې نه درلود چي په موګه دیشو [د سومالیې پایتخت] کي په خوندي او محفوظه توګه غونډي وکړي. په عین حال کي، د سومالیې اصلي کنترول د بېلابېلو قبیلو د جنګسالارانو تر منځ وېشل سوی وو. دا جنګسالاران په کال ۲۰۰۶ ع کي د افراطي مسلمانانو د یوې ډلې له خوا، چي د اسلامي عدالت Islamic Courts په نامه یادېدل، مات سول. وروسته په کال ۲۰۰۷ ع کي بېوزلي او ناامیده انتقالي فډرال حکومت (TGF) دوباره هغه وخت سومالیې ته راستون سو، چي یو تویا یي قواوو، د امریکې د هوایي حملو په ملاتړ، افراطیون [د اسلامي عدالت ډله] له قدرتته لیري کړل. سره له دې هم، د افراطیونو ماتي دا معنی نه درلوده چي انتقالي فدرالي حکومت ګواکي قدرت ته ورسېدی.

داخلي ملاتړ:

د دولت يوه بله لازمي مشخصه داخلي ملاتړ دی. ډېر مثبت شکل يې هغه دی چې خلک پخپله خوښه د دولت واک ته غاړه اړېدي، دولت ته وفاداره وي او هغه ته مشروعت وړبخښي. منفي او غیر فعال شکل يې هغه دی چې ولس په ناخوښۍ سره د حکومت واقعيت مني او د هغه و قدرت ته غاړه اړېدي. د زور او قدرت د ټولو هغو وسايلو سره چې دولتونه يې په اختيار کي لري، بيا هم که د ولس لږ تر لږه غیر فعال رضائيت موجود نه وي، د دولت پايښت ډېر مشکل دی. د چکوسلواکيې، شوروي اتحاد او يوگوسلاويې انحلال د څو ملتني دولتونو د ړنگېدلو مثالونه دي. د تر جنګ وروسته عراق يوه لويه ستونزه دا ده چې ايا پر شيعه، سني او کرد باندې سره وېشل سوی ولس به د حکومت ملاتړ وکړي او کنه.

د دولت هدف:

ايا تاسی يو وخت په دې کي فکر کړی دی چې دا موږ انسانان ولي ځانونه په سياسي واحدونو کي د حکومت سره په تنظيم کښېباسو؟ ځکه په حکومت باندې ډېرې پيسې لگېږي، او له بلي خوا حکومت موږ ته وايي چې دا کار وکړئ او ها کار مه کوئ. سره له دې هم، انسانانو د تاريخ په اوږدو کي خپل ځانونه د حکومت تابع گرځولي دي.

که څه هم د سياست فلاسفه پر دې موضوع باندې موافقې ته نه دي رسېدلي چې ولي انسانانو ټولني جوړي کړي او حکومتونه يې منځته راوړي دي، مگر په دې هکله د انفرادي [شخصي] بهبود او ترقي پر موضوع سره جوړ دي. [يعنی د سياست فلاسفه پر دې موضوع سره جوړ دي چې انسانانو د خپل ځان د بهبود او پرمختګ له پاره ټولني جوړي کړي او حکومتونه يې منځته راوړي دي]. دا موضوع د توماس هابس Thomas

Hobbs (۱۵۸۸-۱۶۷۹) او جان لاک John Locke (۱۶۳۲-۱۷۰۴) غوندي کلاسیک تیوریسانو په لیکنو کې ښکاره ده. دوی دواړه په دې عقیده دي چې انسانانو یو وخت د افرادو په شکل او یا هم د فامیلی ګروپونو په شکل په طبیعي حالت state of nature کې ژوند کاوه. د بې اړیکو افرادو ټولني موجودي نه وې او خلګ د انفرادي حاکمیت sovereignty خاوندان وه. د دې معنی داده چې دوی تر خپلې کورنۍ دباندي هیڅ چا او هیڅ شي ته د دوی او د دوی د چارو د اداره کولو واک نه وو سپارلی. هابس او لاک همدارنګه په دې عقیده دي چې خلګو ته بالاخره دا ډول غیر متمرکز ژوند د قناعت وړ نه وو. ځکه نو، د خپل د ژوند د سمون غوښتنی افراد او کورنۍ دې ته اړایستلې چې ټولني جوړې کړي، د خپل حاکمیت تر زیاتي برخې تېر سي، او د ټولني د چارو د اداره کولو له پاره حکومتونه تشکیل کړي. دا ټول شیان پر یوه ضمني تفاهم چې اجتماعي قرارداد social contract نومېږي ولاړ دي چې [دا اجتماعي قرارداد] د حکومتونو اهداف او محدودیتونه ټاکي.

هابس او لاک بیا پر دې سره موافق نه وه چې کوم شي خلګ دې ته اړ ایستل چې طبیعي حالت پرېږدي او ټولني جوړې کړي. هابس ادعا درلوده چې بېرې [وېره fear] خلګ دې کار ته اړ ایستل. بې له حکومته ژوند ډېر بېروونکي او خطرناکه وو، ځکه نو خلګو د خپل ځان د ساتنې له پاره قوي حکومتونه منځته راوړل. لاک بیا یو مثبت نظر درلود او ادعا یې درلوده چې خلګ یو له بله ځکه سره یو ځای او ټولني یې جوړې کړې چې دا ورته څرګنده سوه چې دوی خپل ژوند یو له بل سره د همکارۍ له لارې، نه د انفرادي هڅو له لارې، ښه کولای سي.

د هابس او لاک په هکله مهم ټکی دا دی چې دوی دواړه پر دې سره موافق وه چې حکومتونه د عملي او مفیدو اهدافو له پاره منځته راوړل سوي

دي او تر هغه وخته مشروعيت لري چي خپل عملي رسالت سر ته رسوي او د اجتماعي قرارداد له مخي له خپل واک څخه ناوړه استفاده و نه کړي. دې ته د حکومت د مفیدیت تیوري instrumental theory of government وایي. د امریکې د پخواني جمهور رئیس په قول، «حکومت پخپله باید نهایی هدف ونه ګرځول سي؛ حکومت یوه وسیله ده ... دولت د ټولنې له پاره وجود لري، نه ټولنه د دولت له پاره».

دولتونه څرنگه اداره کېږي؟

دا چي دولتونه څرنگه اداره کېږي، په نړیوال سیاست کي یو لړ نتایج پر بنا دي. دا نتایج له دې پوښتنو سره اړه لري چی ولي ځیني حکومتونه د نورو په تناسب جګړه مار دي، ایا ځیني حکومتونه پخپلو خارجي پالیسیو کي تر نورو موفق دي، او ایا دا معقوله ده چي د حکومت کولو یو مشخص ډول [شکل] د پر مخ بېولو له پاره کار وسي. د مثال په توګه لکه د امریکې متحده ایالات چي په نړۍ کي د ډیموکراسۍ د ودي او ملاتړ لوز کړی دی.

د دې پوښتنو په ارتباط موږ کولای سو، چي د حکومت کولو governance تیوري ګاني پر دوو پراخو کټه ګوریو ووېشو. یو استبدادي حکومتونه authoritarian دي چي د حکومت د لوړپوړو مقاماتو ماسوا نورو افرادو او ګروپونو ته په تصمیم نیولو کي هیڅ یا ډېره لږ برخه ورکوي. بل بیا ډیموکراتیک حکومتونه دي چي خلکو ته اجازه ورکوي چي په سیاسي پروسه کي پراخ او له معنی ډک ګډون وکړي.

استبدادي حکومت:

د تاریخ په اوږدو کي، د حکومت داری ډېر عام شکل دا وو، چي یوه

فرد يا يوه ګروپ پر خلکو کنترول چلاوه. له دوی سره دا اندېښنه پوره لږ او يا هيڅ موجوده نه وه چې خلکو د دوی او يا د دوی له پالیسيو سره موافقه درلوده او کنه. د ديکتاتوري بېلابېل اشکال د يوه فرد يا يوه ګروپ له خوا د قدرت د لاسته راوړلو له لاري رامنځته سوي دي. سره له دې بيا هم، د استبدادي رژيم د ملاتړ له پاره يو شمېر منطقي دلايل وجود لري.

د ادارې يو له ډېرو پخوانيو اشکالو څخه تيوکراسي theocracy، يعني د روحاني لیدرانو حکومت دی. نن ورځ، د حکومت دارۍ دا شکل تقريباً له منځه تللی دی، او واتيکان په اوسنۍ نړۍ کې يوازينی خالص روحاني حکومت دی. ځيني روحاني عناصر، که څه هم چې قانوني شکل نه لري، بيا هم په ځينو ځايونو کې پاته دي؛ د جاپان د امپراطور موقف، د تايلينډ پاچا او (تر ټولو قوي) د تبت د لای لاما يې مثالونه دي. د ايران حکومت هم تر يوه حده روحاني دی. سربېره پر دې، اسلامي مذهبي قانون (شريعت) په ډېرو اسلامي هيوادونو کې ډېر قوي رول لوبوي. همدارنگه، په ډېرو ځايو کې د مذهبي بنسټ پالنې د زياتېدونکې قوت سره د تيوکراسۍ بيا راژوندي کېدل د امکان څخه ليرې خبره نه ده.

غيرمذهبي secular استبداد هم لرغوني ريښې لري. د مثال په توګه، يوناني فيلسوف افلاطون پخپل مشهور اثر، جمهوريت، کې ډيموکراسي رد کړه. د ده په عقیده ډيموکراسي «د ګډوډۍ... ډکه ده چې په هغه کې ګويا مساوي او غير مساوي ته په يوه سترګه کتل کېږي. [دلته اشاره د هغه وخت طبقاتي سيستم ته ده]» د ده په عقیده، د عامو خلکو له خوا د دولت اداره به داسې معنی ولری لکه د يوې بېړۍ ماڼوګان چې «د بېړۍ پر چلولو جګړه سره کوي؛ هر يو فکر کوي چې بايد د بېړۍ کنترول په لاس کې واخلي، که څه هم چې د ده به د بېړۍ چلول navigation هيڅ زده هم نه وي...» د افلاطون نتيجه ګيري دا وه

چي «هغه کسان چي غواړي اداره سي بايد په هغه سړي پسې چي دوی اداره کړای سي وگرځي او پيدا يې کړي».

سلطنت Monarchism د سکیولر استبداد یو بل شکل دی. که څه هم، دا تیوري چي خدای تعالی پاچهانو ته د فرمانروايي مقدس حق وربخښلی دی، یو مذهبي اړخ لري. د حکومت داری دا ډول میراثي سیستم اوس چندان پاته نه دی. یوازي یو څو زورور پاچهان (لکه د سعودي عربستان پاچا) پر ځای پاته دي، مگر نور یې مشروطه شاهي constitutional monarchy رژیمونه دي چي قدرت یې ډېر محدود دی.

کمونیزم چي ولادیمیر لینن په شوروي اتحاد، ماؤتسه تونگ په چین او نورو کمونستي لیډرانو په نورو ځایونو کي پیاده کړ، د استبدادي رژیمونو په ډله کي راځي. کارل مارکس توقع درلوده چي د سرمایه داری او کمونیزم تر منځ سوسیالیستي انتقالي دوره کي به پر بورژوازي باندی د «پرولتاریا دیکتاتوري» چلېږي. لینن دې نظریې ته رسمیت ورکړ او قدرت یې د کمونیست گوند په لاس کي متمرکز کړ، چي گوند بیا پخپل وار سره د پولیت بورو Politburo او د هغه د مشر په تسلط کي وو. کمونیزم د شلمې پېړۍ په وروستی برخه خپل عظمت ته هغه وخت ورسېدی چي کمونیستي حکومتونه په شوروي اتحاد، چین، شرقی اروپا او ځیني نورو هیوادونو کي، چي د نړۍ د نفوسو په سلو کي ۳۰ یې تشکیلول، مسلط وه. تر هغه راوروسته کمونیزم ډیر بد سره ولږېدی، او د حکومت د سیستم په توگه یوازی په چین، کیوبا، شمالي کوریا او ویتنام کي لا تر اوسه پاته دی. سره له دې هم، کمونیست گوندونه په ډېرو هیوادو کي فعال دي. د مثال په توگه، کمونیستانو د نیپال د ۲۰۰۸ کال په انتخاباتو کي اکثریت وگاټه او اوس د یوه ایتلافي حکومت رهبری په لاس کي لری.

یوه بله استبدادي سیاسي فلسفه فاشیزم fascism دی. دا اصطلاح زیاتره وخت په غلط شکل د هغو کسانو له پاره کارول کېږي چي په سیاسي لحاظ ډېر راست [محافظه کار] وي. د فاشیزم هغه اصول چي د ایټالېي بېنیتو موسیولیني او د جرمني آدولف هیتلر یې ملاتړ کاوه په لاندې ډول بیانېدلای سي:

۱. د معقولیت ردول او د حکومت کولو له پاره د خلکو پر احساساتو تکیه کول.
۲. د ځینو ګروپونو پر تفوق [ښه والي] او د ځینو پر حقیروالي [کښته والي] عقیده درلود.
۳. د «حقیرو» هیوادو د خلکو تر لاس لاندې کول.
۴. د انفرادي حقوقو ردول (د جمعي حقوقو له پاره).
۵. اقتصادي فعالیتونه باید د دولت د ملاتړ له پاره وي.
۶. عقیده درلودل چي د فرد عالیتیرینه څرګندونه په خلکو کی ده. [یعني ټولنه تر فرد مهمه ده].
۷. عقیده درلودل چي د خلکو عالیتیرینه څرګندونه د هغوی په لیډر کی ده.

ډیموکراتیک حکومت :

ډیموکراسي تر میلاد ۵۰۰ کاله مخکي د لرغوني یونان په ښار – دولتونو city-states کي منځته راغله او د ۲۰۰۰ کالو راهیسي، وخت ناوخته دلته هلته وجود لري. په انګلیستان کی د ډیموکراسۍ تدریجي پاڅون او د اتلسمي پېړۍ په پای کي د امریکې او فرانسې انقلابونو ډیموکراسي په یوې مهمي سیاسي نظریې تبدیله کړه. سربېره پر دې هم، د ډیموکراسۍ خپرېدل په کرار او بڼي شکل جریان درلود. وروسته، په تېرو څو لسیزو کي د ډیموکراسۍ د پراختیا جریان ډېر زیات چټک سو.

ډيموکراسي، لږ تر لږه، د حکومت يو داسي سيستم دی چې دوه ډوله حقوق خلکو ته وړاندي کوي. لومړی ډول يې يو لړ سياسي حقوق دي چې خلک په ازاده توګه و خپلو کانديدانو ته د رایې ورکولو حق ولري. کانديدان چې د مختلفو نظرياتو لرونکي وي، د انتخاب په صورت کې به د حکومت د پالیسۍ په جوړولو کې مهم اثر ولري. دوهم ډول يې بيا يو لړ مدني ازادي ګانې دي؛ لکه د بيان آزادي، د اجتماعاتو آزادي، او د قانون په وړاندي مساوات چې د يو آزاد حکومت له پاره مهم دي. دې خبرې ته پام وکړئ چې زموږ د ډيموکراسۍ په تعريف کې د «لږ تر لږه» کلمه موجوده وه. دا ټکی د دې حقيقت څرګندوی دی چې ډيموکراسۍ ته منسوب خصوصياتو په هکله، او هم دا چې کوم هيوادونه ډيموکراټيک او کوم ډيموکراټيک نه دي، بحثونه او مناقشې روانې دي. دا خبره په خاصه توګه مهمه ده چې ۱۰۰٪ آيدپال ډيموکراسي وجود نه لري.

ډيموکراسي او امنيت:

د ډيموکراټيکي سولي تيوري د ډيموکراسۍ او نړيوال سياست تر منځ يو په زړه پوري تړاو تشکيلوي. دا تيوري جرمني فيلسوف ايمانويل کانت Immanuel Kant په خپل يو اثر کې چې ابدی سوله Perpetual Peace (۱۷۹۵) نومېږي رامینځته کړې ده. ده عقیده درلوده چې د نړۍ ټولو هيوادو ته د ډيموکراسي پراخېدل به جنگ له منځه يوسي. کانت استدلال کاوه چې ډيموکراټيکه سوله به ځکه رامینځته سي چې «که د جنگ د اعلانولو په تصميم کې د خلکو رضائيت لازم سي... نو دا ډېره طبيعي خبره ده چې دوی به د جنگ د اعلان په برخه کې محتاط واوسي». اوسنۍ څېړنې هم د دې نظريې د تاييد پر خوا تمايل لري چې ډيموکراټيک هيوادونه ډېر لږ يو د بل په مقابل کې وسلې ته لاس اچوي.

د ډيموکراتيکي سولي د تيورۍ په هکله بايد خو ټکو ته پام وسي. لومړی دا چي ډيموکراسي هم جنگ کوي. ښکاره مثال يې د امريکې متحده ايالات دي چي يوه مخکښه ډيموکراسي ده او هم د ۱۹۴۵ راهيسي زيات وخت په جنگ کي اخته ده. دوهم دا چي، ټول خپرونکي د ډيموکراتيکي سولي د تيورۍ سره موافق نه دي. د مثال په توگه، ځيني تحليلگران په دې باور دي چي د ډيموکراسيو تر منځ د جنگ نښتوالی يو تاريخي بې قاعده توب دی چي ښايي په آينده کي دوام ونه کړي. راتلونکی تاريخ ښايي د ډيموکراتيکي سولي تيوري غلطه ثابته کړي. مگر همدا اوس د سکالرانو تر منځ پر دې خبره يو ډول توافق سته چي ډيموکراسۍ [ډيموکراتيک دولتونه] خپل تر منځ، د استبدادي دولتو په تناسب، ښه روابط سره لري.

د قدرت پرله پېچلی ماهيت

د يوه لوړ رتبه امريکايي مامور په قول، «تر څو چي د انسانانو طبيعت تغير نه وي موندلی، قدرت او زور به د بين المللي اړيکو زړه تشکيلوي». هر څوک به ښايي د دې ډول تاريخ عملي سياست *realpolitik* سره موافق نه وي، مگر د ډيپلوماسۍ په ساحه کي د قدرت رول او اهميت په ښه توگه بيانوي. کله چي د دولتونو اهداف او منافع سره په ټکر کي سي، عموماً د هغه اړخ په گټه تصميم نيول کېږي چي زيات قدرت ولري.

د قدرت *power* اصطلاح به موږ دلته د يوه هيواد د مجموعي توانايي [يعني هغه څه چي يو هيواد يې د کولو قدرت ولري] په توگه استعمالوو. په عادي محاوره کي قدرت د «پر سر ټکولو» او يا په چا باندي په زوره د يو کار د کولو په معنی کارول کېږي. دا خبره ډېره مهمه ده چي موږ دلته

قدرت په بله معنی استعمالوو. لکه چي وروسته به وڅپړل سي، قدرت کېدای سي پر مثبت قناعت ور کولو او يا هم پر منفي تهديد تکیه ولري. په رشتيا سره هم، قدرت ډېر اشکال لري. نظامی زور، ثروت او ځيني نور اشکال يې ډېر ښکاره او محسوس دي. نور بيا لکه ټينگه ملي اراده او ډيپلوماټيک مهارت دومره ښکاره او محسوس نه دي.

مطلق او نسبي قدرت:

هغه قدرت چي بې له شکه وجود لري او د استعمال امکان يې موجود وي مطلقه قدرت بلل کېږي. يو مثال يې هغه تقريباً ۵۰۰۰ ذروي گولی دي چي د امريکې متحده ايالاتو په تقريباً ۱۰۰۰ ميزايلونو او جنگي الوتکو کي ځای پر ځای کړي دي. دا گولی بې له کوم شک او شېبې وجود لري او که کار ځني واخيستل سي ډېر تاثير به وښندي. په تيوريکي لحاظ يې د کارولو اختيار د جمهور رئيس په لاس کي دی.

په تيوري کي چي هر څه وي، قدرت په خلا کي وجود نه سي لرلای. څرنگه چي قدرت په يو چاباندي په زور د يوه کار د کولو او يا نه کولو توان درلودل دي، نو يوازي د مقابل طرف سره په مقايسه کي اندازه کېدای سي. له دې امله نو نسبي يا مقاييسوي قدرت هم بايد په نظر کې ونيول سي. د مثال په توگه، موږ بې له دې چي د کوم هيواد سره يې مقايسه کړو نه سو ويلای چي چين يو پياوړی هيواد دی. د چين د قدرت منابع چي هر څه وي، د جاپان سره په مقايسه يې قدرت لږ او د ويتنام سره په مقايسه يې قدرت ډېر دی. کله چي د چين اسيايي رقيب هندوستان په کال ۱۹۹۸ کي دهستوي وسلو ازموينه سر ته ورسوله، د چين قدرت د هندوستان په تناسب رالږ سو.

د قدرت توان او د قدرت اراده:

د هر هیواد قدرت په عمده توګه د هغه د قدرت په شتمنی سره څرګندېږي. نظامي او اقتصادي قوت، لیډر شپ، نفوس، د خلکو استعدادونه او ځیني نور داسې فکتورونه د یوه هیواد د قدرت ظرفیت [یعنې په بین المللی ساحه کې قدرت د استعمال توانمندی] تشکیلوي. مګر یوازې د دې عمده قدرتونو په درلودلو سره د یو هیواد څخه نړۍ وال قدرت نه جوړېږي. دا شیان و یوه هیواد ته د قدرت څخه د کار اخیستلو توان او ظرفیت ور په برخه کوي. مګر د دې له پاره چې یو هیواد په نړۍ وال ډګر کې مؤثر وګرځي، د قدرت اراده will to power هم ورته په کار ده. یعنې دا چې یو هیواد باید د قدرت د استعمال اراده هم ولري.

جاپان په دې برخه کې یو ډېر ښه مثال وړاندې کوي. له اقتصادي پلوه جاپان د نړۍ دوهم قوي هیواد دی. د جاپان ناخالص ملي تولید GNP یوازې د امریکې د متحده ایالاتو په وړاندې دوهم مقام لري، مګر بیا هم د چین، فرانسې او برتانیې تر مجموعي ناخالص ملي تولید زیات دی. د جاپان ۱۲۷ ملیونه په لوړه سویه تربیه سوی نفوس هم د دې هیواد یو بله عمده شتمني ده. همدا رنگه، بې له دې چې د چا توجه دي جلب کړي، جاپان یوه ډېره مجرزه نظامی قوه جوړه کړې ده چې کالنی بودجه یې تر ۴۱ بلیونو ډالرو زیاته ده. پر دې ټولو سربېره، د جاپان جهاني نفوذ تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ځکه محدود پاته سوی دی چې پخپله نه غواړي میدان ته راووزي. په سیمبولیک شکل، د جاپان اساسي قانون «د زور له لاري د بین المللي شخړو حل کول منع کړي دي». بله مهمه خبره دا ده چې جاپان نه یوازې د قوي د استعمال مخالف دی، دوی د خپلو نظریاتو د ترویج په برخه کې هم د جدي موقف نیولو څخه ډډه کړې ده.

دې طرز تفکر اوس تغير موندلی دی. احصائې ښيي چې د جاپان په خلکو کې د ملي غرور احساس ورځ تر بلي زياتېږي. جاپان په ډېره تدريجي توگه خارجي هيوادو ته د نظامي واحدونو په لېږلو پيل کړی دی. جاپان همدارنگه د ملگرو ملتو د سولي ساتنې په ماموريت کې برخه اخلي او په کال ۲۰۰۳ کې يې ۶۰۰ غير محاربوي عسکر (انجينري او طبي واحدونه) په عراق کې ځای پر ځای کړي دي. پر دې سربېره، د جاپان بحري قوه د خپلي لومړنۍ هليکوپتر وړونکي بېړۍ له پاره تيارۍ نيسي او د کوماندو واحدونو تېريننگ يې چټک کړی دی. دې کار د جاپان گاونډي هيوادونه په تشويش کې اچولي دي. همدارنگه، جاپان د ملگرو ملتو د امنيت په شورا کې د دايمي چوکۍ د په لاس راوړلو له پاره هلي ځلي پيل کړي دي. د امنيت په شورا کې د امريکې د متحده ايالاتو سفير په دې وروستيو کې داسي تبصره کوي چې «جاپان په تغير کې دی او وايي چې موږ يو ستر هيواد يو، د نړۍ دوهم اقتصاد لرو او د الکاهل په بحر کې دوهمه بحريه لرو. موږ د امنيت په شورا کې دايمي چوکۍ غواړو. موږ غواړو په بين المللي ډگر کې رول ولوبوو». له دې امله د دې اټکل کېدای سي چې جاپان به خپل د قدرت ظرفيت په عملي قدرت واړوي او په بين المللي ډگر کې به په قوي رول ولوبوي.

د قدرت ډاينامک [محرکه قوه]:

د قدرت اندازه کول هم ځکه مشکل دی چې هر وخت په تغير کې وي. د هيوادو اقتصاد مخته يا شاته ځي، نظامي قواوي موډرنې کېږي يا له موډه لوېږي، نوي طبيعي منابع کشفېږي يا لږېږي، خلک د حکومتو ملاتړ کوي يا پر بې اعتمادۍ کېږي. د روم څخه رانيولې بيا د برتانيې تر امپراطورۍ او شوروي اتحاد پورې، هيڅ سوپر پاور تر پايه دوام نه دی

موندلی. هر یو له دغو څخه له زوال سره مخامخ سو او شوروي اتحاد خو بالکل له منځه ولاړ. د دوی پر ځای نوي هیوادونه، لکه د امریکې متحده ایالات، د لویو قدرتو په قطار کې ودرېدل. چین هم هڅه کوي چي خپل پخوانی برم بیرته لاس ته راوړي.

د یوه هیواد قدرت ته رسېدل یا له قدرتته رالوېدل په یو شمېر فکتورونو پوري اړه لري چي د قدرت منابع په هغو کي مهم رول لوبوي. تقریباً ۶۰ کاله مخکي دهستوي وسلې منځته راتلو دهغو هیوادو د مقام په لوړېدلو کي چي هستوي وسلې یې لرلې ډېر رول ولوباوه. داخلي شرایط هم د هیوادونو پر قدرت اغېزه ښندي. شوروي اتحاد ځکه راجپه سو، چي نور یې د اکثریت خلکو وفاداري له ځانه سره نه درلوده. اکثریت امریکایان وطن پرسته دي، مګر که د امریکې خلک ونه غواړي په بین المللي سیستم کي د لیږد پاته کېدلو مصارف پر ځان ومني، نو دوی هم د سوپرپاور په توګه دوام نه سي موندلای. د دې معنی دا نه ده چي د امریکې متحده ایالات دي باید دنړۍ رهبري پر غاړه واخلي، بلکي خبره داده چي که امریکا غواړي سوپرپاور پاته سي باید د رهبرۍ دروند بار پر اوږو واخلي.

ډیپلوماټیک وسایل

The Diplomatic Instrument

ډیپلوماسي په عمل کي د قدرت کارول دي، چي موږ به وروسته پر ورغېږو. ځکه نو، ملي ډیپلوماسي یوه پرله پېچلې لوبه ده چي په هغه کي یو هیواد هڅه کوي چي نور هیوادونه یا بین المللی سازمانونه په خپله خوښه وڅرخوي. که څه هم موږ ته زیات وخت داسي تصویر وړاندي کېږي چي ډیپلوماسي ګواکي په ډېره سړه سینه په ښایسته دفترونو کي

سر ته رسېږي، مګر په واقعیت کې خبره هر وخت داسې نه ده. د اوسني عصر ډیپلوماسي پر سفیرانو او نورو ډیپلوماټانو سربېره د کمیونیکېشن ډېري نوري پروسې په برکي نیسي. که څه هم چې، ډیپلوماسي د خارجي پالیسي د یوازنی وېشلې په توګه وړاندي کېږي، مګر واقعیت دا دی چې د ډیپلوماټانو د ماهرانه مذاکراتو پر وخت د اقتصادي او نظامي قوت څخه هم په غیر مستقیمه توګه کار اخیستل کېږي.

ډیپلوماسي د قدرت د اعمال په توګه:

د ملي ګټو د پر مخ بېولو له پاره د یوه هیواد د قدرت په کار اچول ملي ډیپلوماسي تشکیلوي. که څه هم چې د قدرت په کار اچول موږ ته د نظامي قوې یا د اقتصادي بندیزونو فکر راپیدا کوي، مګر د قدرت په کار اچول ډېره پرله پېچلې موضوع ده. د یوه هیواد اقتصادي او نظامي زور د هغه هیواد په زېربنا کې پروت دی او قوي زېربنا د یو هیواد په ډیپلوماټیک قوت کې زیاتوب راولي.

تر ۱۹۰۰ مخکې، د ډیپلوماټیکو مذاکراتو نورمال شکل د دوو هیوادو تر منځ مستقیم مذاکرات وه چې دوه اړخیزه ډیپلوماسي bilateral diplomacy بلل کېږي. په راوروسته کې څو اړخیزې ډیپلوماسي، چې یو شمېر هیوادونه برخه پکښې اخلي، انکشاف وموند. په کال ۱۹۲۰ کې د ملتونو د اتحاديې League of Nations منځته راتلل د څو اړخیزې ډیپلوماسي د انکشاف مثال دی. اوس ۲۵۰ نړۍ وال او سیمه ییز دایمي بین الدولتي سازمانونه (IGO) وجود لري. د امریکې متحده ایالات د ډېرو بین المللي سازمانو غړیتوب لري، او امریکايي ډیپلوماټان هره ورځ په څو اړخیزو مذاکراتو کې برخه اخلي. د مثال په توګه، د امریکې متحده ایالات د دې له پاره چې شمالي کوریا دې ته وهڅوي چې د اټومي وسلو تر

پروگرام تېره سي، په شپږ اړخيزو مذاکراتو کي، چي مشرتوب يې د چين پر غاړه دئ، برخه اخلي. د دې مذاکراتو نور غړي شمالي کوريا، روسيه، جنوبي کوريا او د امريکې متحده ايالات تشکيلوي.

څو اړخيزه ډيپلوماسي:

که څه هم ځيني استثنائات وجود لري، تر ۱۹۰۰ مخکي د مذاکراتو نورمال شکل دوه اړخيزه ډيپلوماسي bilateral diplomacy، يعنې د دوو هيوادو تر منځ مستقيم مذاکرات وه. په راوروسته کي، څو اړخيزه ډيپلوماسي multilateral diplomacy، يعنې د څو هيوادو گډو کنفرانسونو، زيات پرمختگ کړی دئ. په کال ۱۹۲۰ کي د ملتونو اتحاديې the League of Nations منځته راتلل په دې لار کي يو مهم گام وو. اوس تقريباً ۲۵۰ دايمي نړيوال او سيمه ايز بين الدولتي سازمانونه وجود لري. تر کال ۱۹۰۰ مخکي، د امريکې متحده ايالاتو په اوسط ډول په کال کي يو ځل په څو اړخيزو کنفرانسونو کي برخه اخيستله. اوس د امريکې متحده ايالات د ډېر شمېر بين المللي سازمانو غړيتوب لري، او امريکايي ډيپلوماټان هره ورځ په څو اړخيزو مذاکراتو کي برخه اخلي.

د اوسنۍ موډرنې تکنالوجۍ له برکته، چي د هيوادونو تر منځ يې تماس اسانه کړی دئ، د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ له پاره زياته زمينه برابره سوې ده. بل دا چي، ډېر نړيوال موضوعات، لکه د محيط [چاپيريال] پرابلمونه، د يوه هيواد يا دوه اړخيزي ډيپلوماسۍ له لاري نه سي حل کيدای. د دې ډول پرابلمونو حل نړيوالي همکارۍ ته اړتيا لري. او همدارنگه، په اوسنۍ نړۍ کي د مهمو بين المللي اعمالو له پاره، په تېره بيا هغه چي د نظامي قوې کارول غواړي، د ملگرو ملتونو په چوکاټ کي د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ زياته توقع کېږي.

په مقابل کي بيا يو اړخيزه ډيپلوماسي unilateralism قرار لري. دا هغه وخت پېښېږي چي يو ځانگړی هیواد، بې له دې چي د کم بين الدولتي سازمان موافقه له ځانه سره ولري، په ځانگړې توگه عمل کوي. د عراق معاصره جگړه دا موضوع ښه تشرېح کولای سي. د فارس د خليج تر جگړې مخکي (۱۹۹۱)، د امريکې د هغه وخت جمهور رئيس جورج ايچ بوش له کويټ څخه د عراق د ايستلو له پاره د ملگرو ملتو اجازه تر لاسه کړه، او د امريکې په مشري يرغل د ۳۳ هيوادو ملاتړ درلود. په کال ۲۰۰۳ کي، د امريکې جمهور رئيس جورج ډبليو بوش د ملگرو ملتو د تصويب او اجازې پرته پر عراق حمله وکړه، چي يوازي د برتانيې عمده او د درو نورو هيوادو تش په نامه ملاتړ ورسره وو.

دليډر اوليډر تر مينځ ډيپلوماسي:

په پخوا وختونو کي ډېر لږ پېښېدل چي پاچهان او يا نور ليډران دي يو له بله سره وويني او يا مخامخ مذاکرات سره وکړي. اوس موږن ترانسپورټېشن او کميونیکېشن مخامخ ليدني کتني يو عادي کار گرځولی دی. د امريکې جمهور رئيس بوش پخپل لومړيو شپږو کلونو کي ۳۶ سفرونه وکړل او په همدې وخت کي يې د خارجي هيوادونو له ۲۱۹۰ ليډرانو او خارجه وزيرانو سره وکتل. همدارنگه، د جمهور رئيس او خارجي ليډرانو تر منځ ټيلفوني خبري يوه عادي پېښه ده.

د ليډرانو تر منځ مخامخ ليدني کتني ځيني گټي لري. ځيني وخت دا ډول ليدني کتنې زيات سيمبولیک ارزښت لري. په کال ۱۹۷۲ کي د چين د مشر ماؤتسه تونک سره د امريکې د پخواني جمهور رئيس ريچارډ نکسن ملاقات د امريکې د متحده ايالاتو په پاليسۍ کي د يو عمده تغير خرگندوی وو. ځيني وخت ليډران په دې توانېږي چي د مخامخ ليدنو

کتنو له لاري د څرگندو تغيراتو له پاره لاره هواره کړي. د ۱۹۷۸ کال د کیمپ ډېويډ معاهدات Camp David Accords، چي د مصر او اسرائيلو تر مينځ يې تر ډېرو کلونو خصومت او درې واره جنگ وروسته د روابطو د نورمال کېدلو پروسه راپيل کړه، هغه وخت منځته راغلل چي د امريکې جمهور رئيس جيمي کارټر، د مصر جمهور رئيس انورسادات او د اسرائيلو صدراعظم ميناخيم بېگین د امريکې د ميرلنډ ايالت په کیمپ ډېويډ کي سره وکتل.

د ليدر او ليدر تر منځ ډيپلوماسي ځيني وخت ځيني مشکلات هم لري. ډېر داسي وختونه راغلي دي چي دوه ليدران په مخامخ خبرو کي يوې موافقې ته سره رسېدلي وي، مگر وروسته ښکاره سي چي دوی يو له بله سم نه وي سره پوهېدلي. بل مشکل دا دی چي ليدران کولای سي د کښته رتبه مقاماتو غلطۍ رد کړي، مگر د يوه ليدر تعهد، که معقول هم نه وي، په اساني سره بيرته نه سي اخيستل کېدای. د امريکې پخواني خارجه وزير، هينري کيسنجر وايي: "کله چي جمهور رئيسان مذاکرات کوي، نو د تېښتي لاره پر ځان تړي".

ډيموکراتيکه ډيپلوماسي:

تر شلمي پېړۍ مخکي په لږو هيوادو کي ډيموکراسي موجوده وه. له دې امله نو د ډيپلوماسۍ کارول او د نورو هيوادو سره د معاهدو امضا کول د پاچا په واک کي وه. ځکه نو شپاړسم لويي ويل چي «زه دولت یم». د اجرائيه قوې مشران اوس هم د خارجي پاليسيو په هکله د تصميم نيولو په پروسه کي ډېر کنترول لري، مگر نن ورځ دا کار د دوی په انحصار کي نه دی. اوس ډيموکراتيکه ډيپلوماسي معيار ده چي په هغه کي مقننه قوه، ډينفع گروپونه interest groups او عامه افکار هم عمده رول لوبوي.

په رشتيا سره هم، د خارجي پالیسۍ په جوړولو کي د داخلي سیاست اهمیت زیات دی. د یوې پالیسۍ د بریالیتوب له پاره باید ډیپلوماټان هڅه وکړي د حل داسي لار غوره کړي چي هم په بین المللي او هم په داخلي سطحه کي د منلو وړ وي. د تایوان د راتلونکي په باب خو ځله د چین او د امریکې متحده ایالاتو لیډرانو هڅه کړې ده چي نه یوازي خپل ترمنځ د توافق ټکي پیاده کړي، بلکي دواړو خواوو ډېره هڅه کړې ده چي د خپلو هیوادو په دننه کي هم هغه داخلي قواوي دفع کړي چي د بحران و عمیق کېدلو ته یې لمن وهله. د چین جمهور رئیس دا خبره وکړه چي «هر لیډر که د تایوان آزادي ومني له قدرته به ایسته کړه سي».

خلاصه [پرانستې] ډیپلوماسي:

پتوالی یو وخت د ډیپلوماسۍ معیاري شکل وو، چي مذاکرات او ځیني وخت حتی معاهدې او قراردادونه په پټه سر ته رسېدل. د امریکې پخواني جمهور رئیس وېرو ویلسن د خلاصې ډیپلوماسۍ بڼ پورته کړ او له هغه وخت راهیسي پرانستې ډیپلوماسي معیار ګرځېدلې ده. اوس د مذاکراتو او بین المللي تړونو او توافقاتو رپورټونه ثبتیږي او په ډاګه اعلانېږي. دا تغیر که څه هم چي د ډیموکراټیکي ادارې د پرنسیپ له پاره مهم دی، ځیني تاوانونه هم لري. سر خلاصې مذاکرات مشکلات لري. که ستاسي د چنې وهلو ستراتیژي خلکو ته ښکاره سي نو بیا ستاسي د امتیازاتو د لاسته راوړلو وړتیا له منځه ځي. د عامه انتقادونو په صورت کي امتیاز لاسته راوړل ګران کار دی. ښایي په ټول تاریخ کي ډېر مهم او مخفي مذاکرات په کال ۱۹۶۲ کی د کیوبا د بحران پر وخت د امریکې د متحده ایالاتو او شوروي اتحاد تر منځ مذاکرات وه. په دې پټو مذاکراتو کي د امریکې متحده ایالاتو ژمنه وکړه چي د کیوبا څخه د شوروي اتحاد

د ذروي وسلو د بيرته ايستلو په صورت کي به د امريکې متحده ايالات د فيډل کاسترو د له منځه وړلو هڅي نه کوي.

د ډيپلوماسۍ سر ته رسول:

د ډيپلوماسي تر ساينس د هنر برخه ډېره ده. پاڅه ډيپلوماټان، د دې له پاره چي مؤثريت ولري، بايد خپل روش د شرايطو سره عيار کړي. مگر سربېره پر دې هم، د ښه ډيپلوماسۍ له پاره ځيني مقررات وجود لري چي بايد ځانونه په پوه کړو.

مستقيم يا غير مستقيم مذاکرات:

يوه موضوع چي ډيپلوماټان ورسره مخامخ کېږي هغه دا ده چي يو له بله سره مستقيمي خبري وکړي او که د ميانځگړي پر لاس غير مستقيم مذاکرات سر ته ورسوي. مستقيم مذاکرات دا گټه لري چي په هغه کي د غلط فهمۍ او غلط تفسير مخه نيول کېدای سي. همدارنکه، مستقيم مذاکرات ژر سر ته رسېدلای سي.

غير مستقيم مذاکرات هم خپل ځانته گټي لري. مستقيم تماس تر يو حده د مشروعيت سمبول کېدای سي چي يو هيواد ښايي ونه غواړي يو بل هيواد ته يې ورکړي. د مثال په توگه، د جمهور رئيس بوش [د امريکې پخواني جمهور رئيس] ادارې د ايران سره د مستقيم او دوه اړخيزو مذاکراتو په هکله مقاومت کاوه، ځکه چي دې کار به و يوه داسې هيواد ته چي د امريکې حکومت يې په رسميت نه پېژني ډيپلوماټيک برياليتوب ور په برخه کړی وای. د امريکې متحده ايالات د ۱۹۸۰ کال راهيسي ايران په رسميت ځکه نه پېژني چي د ايران حکومت مظاهره کوونکو ته اجازه ورکړه چي په تهران کي د امريکې سفارت اشغال او ۵۲ امريکايي

ډیپلوماټان د ۴۴۴ ورځو له پاره یرغمل ونیسي. سربېره پر دې هم، واشنگتن د ډیپلوماسۍ دروازه په مکمله توګه تړلې نه ده او د ایران سره یې یو لړ غیر رسمي تماسونه اوس هم ژوندي ساتلي دي.

لوړ رتبه یا کښته رتبه ډیپلوماسي:

د ډیپلوماسۍ یو بل مهم اړخ دا دی چې څوک باید ډیپلوماټیک مذاکرات سر ته ورسوي. و کوم کنفرانس ته باید لوړ او یا کښته رتبه ډیپلوماټان ولېږل سي، د یوه هیواد موقف باید د یوه لوړ رتبه مقام، لکه د دولت مشر، او یا که د کوم کښته رتبه مقام له خوا اعلان سي؟

لوړ رتبه ډیپلوماسي خپل ځانته ګټي لري. د حکومت د رئیسانو له خوا تقریري او تحریري بیانيې په نورو پایتختونو کې جدي ګڼل کېږي. د امریکې د پخواني جمهور رئیس بوش دا خبره چې «ما په ډاګه ویلي دي چې موږ پر شمالي کوریا د یرغل خیال نه لرو»، د شمالي کوریا په موقف کې تغیر راوستی. پخوا شمالي کوریا د امریکې سره د رسمي معاهدې غوښتنه کوله، مګر وروسته یې موقف نرم سو او د امریکې د متحده ایالاتو او نورو هیوادو سره د خبرو له پاره تیاری وښود.

کښته رتبه ډیپلوماسي بیا هم په ځینو حالاتو کې په کار ده. په کښته رتبه کمیونیکېشن کې د انعطاف زمینه موجوده وي. د کابینې د یوه غړي له خوا په امتحاني توګه یو زورور تهدید اعلانېږي، مګر کله چې په وروسته کې نامعقول ثابت سي، د یو لوړ رتبه مقام له خوا ردېږي. د تایوان په تشنج کې، عمده مشرانو د نظامي تهدید په هکله د کښته رتبه مقاماتو څخه کار واخیست. د مثال په توګه، د چین نظامي ورځپاڼې (د آزادۍ د اردو ورځپاڼه)، چې د رسمي پالیسي جوړوونکو څخه ډېره لیرې ده، په عصابي کوونکې لهجه تهدید وکړ، چې که تایوان آزادي اعلان کړي چین

به «له هیش ډول خونړۍ جگړې څخه مخ ونه ګرځوي». همدارنګه، په واشنگټن کې له قدرت څخه ډېر لیرې د دفاع د وزارت یوه کښته رتبه مامور، د همدې موضوع په ارتباط، په ډېر قهر وغږومېدی چې که چین پر تایوان حمله وکړي «له بې حسابۍ ټټاچو سره به مخامخ سي».

د تهدید یا بخشش [عوض] څخه کار اخستل:

یو بل ډیپلوماټیک انتخاب دا دی چې د سوتې او که د زردکي [یعني د تهدید که بخښنې] څخه کار واخیستل سي. د تهدید ډیپلوماسي هغه وخت مؤثره واقع کېدای سي چې ستاسي سره د تهدید د عملي کولو قدرت، تصمیم او اعتبار وجود ولري. یو وخت کله چې چین د تایوان د خاصو مقاصدو څخه خبر سو، نو یې تایوان ته نژدې نظامي «ټرېننګ» پیل کړ. د خپل نظامي قدرت د اظهارولو په منظور یې، د نورو کارونو تر څنګ، شپږ په اټومي کوپړۍ warhead سمبال کېدونکي میزایلونه د تایوان سواحلو ته وروغوځول. په مقابل کې بیا د امریکې متحده ایالاتو هم، د چین د غیر مستقیم تهدید په وړاندې، ډېره لویه بحري قوه د تایوان اوبو ته ولېږله. د تهدید ډیپلوماسي نیمګړتیاوي هم لري. که تهدید کار ونه کړي او یا تهدید عملي نه سي، نو ستاسي کمزوري ښيي چې ستاسي اوسني او هم ښايي راتلونکي مخالفینو ته به نور هم جرئت ورکړي. مګر خبره دا ده چې د نظامي تهدید څخه کار اخيستل او عملي کول ډېرې پیسې او بشري قوه غواړي.

ځینې وختونه د بخښنې یا عوض ورکول تر تهدید زیات اثر درلودلای سي. د مرستو زیاتول، تجارتي امتیازات او یا ځینې نور محسوس او یا هم سیمبولیک بخښنونه ښايي ډیپلوماټیک موافقتونه منځته راوړي. په کال ۲۰۰۷ کې د شمالي کوریا د ذروي وسلو د پروګرام

په هکله د مذاکراتو پیل ځکه ممکن سو، چي د امریکې متحده ایالاتو شمالي کوریا ته د سوو ملیونو ډالرو اقتصادي مرستو وعده وکړه.

صراحت او یا قصداً مبهم والی:

د ډیپلوماسۍ ډېر کارپوهان په ډیپلوماتیک کمیونیکېشن کي صراحت ډېر مهم بولي. مگر داسي وختونه راځي چي قصدي ابهام ته هم اړتیا پیدا کېږي. په تحریري او تقریري کمیونیکېشن کي صراحت ځکه گټور وي چي د غلط فهمۍ مخه نیسي. صراحت، په تېره بیا چي د یو ملي لیدر له خوا رامنځته سي، د رښتیني او واقعی تعهد څرگندوی وي.

ابهام هم کېدای سي ځیني وخت ښه ستراتیژي واوسي. د صراحت نستوالی یو هیواد په دې توانوي چي د لزوم په صورت کي خپل تعهد بیرته واخلي. په کال ۲۰۰۵ کي د چین پارلمان حکومت ته د تایوان په مقابل کي د قوې د استعمال واک په دې شرط ورکړ، چي که تایوان د آزادۍ غوښتنې په لار کی «مهم گامونه» واخلي، او یا «د سوله ییزي لاري [د چین سره د تایوان] د وحدت ټول امکانات له منځه ولاړ سي». څرنگه چي د چین حکومت هیڅکله هم د تش په نامه پارلمان څخه اجازه اخیستلو ته اړتیا نه لري، خو بیا هم دا عمل و تایوان ته یو قوي خبرداری وو. همدارنگه، د چین لیدرانو «مهم گامونه» او «د سوله ییزي لاري د وحدت د امکاناتو له منځه تلل» تعریف نه کړل او خبره یې په آینده کي د مانور له پاره مبهمه پرېښووله.

د وینا او یا د عمل له لاري کمیونیکېشن:

په ډیپلوماسۍ کي د کمیونیکېشن له پاره د خبرو [وینا] او یا د عمل څخه کار اخیستل کېږي. تقریري او تحریري کمیونیکېشن، که په

مستقیم ډول او یا هم د عامه خرڅندوني له لاري مقابل لوري ته ورسول سي، ډېره ښه ډیپلوماټیکه ستراتیژي کېدای سي. واشنگتن ډېر ځله پیکینگ ته ډاډ ورکړی دی چې د امریکې متحده ایالات د تایوان استقلال نه خوښوي او د تایوان د استقلال د یو اړخیز اعلان ملاتړ به ونه کړي. دې ډول کمیونیکېشن د چین بېړه رالږ کړه چې په نتیجه کې یې د تایوان د استقلال غوښتونکي حکومت په وړاندې د چین عکس العمل هم لږ کړ.

د عمل له لاري مقابل لوري ته اشاره کول هم خپل ځای لري. کله چې د امریکې پخوانۍ خارجه وزیري، رایس، په کال ۲۰۰۵ کې جنوبي کوریا ته رسمي سفر وکړ، په عمل کې یې شمالی کوریا ته ور وفهمول چې د امریکې متحده ایالات به د شمالي کوریا په مقابل کې د جنوبي کوریا کلک ملاتړ وکړي. مګر ځینې وختونه د دې ډول فزیکي اشارو سره ستونزې هم رامینځته کېږي، او د خبري تریبیرته اخیستلو د عمل څخه تر شا کېدل ډېر مشکل وي.

اووم فصل

بين الدولتي سازمانونه

Intergovernmental Organizations

که څه هم چي د دولت مؤسسه له ډېر وخت راهيسي په بين المللي سيستم کي عمده رول لوبوي، مگر بين الدولتي سازمانونه Intergovernmental Organizations (IGO) هم په بين المللي سيستم کي په يو بل شکل سره عمده رول لوبوي. هيوادونه د دې ډول بين المللي سازمانو غړي وي. په دې توگه، بين الدولتي سازمان (IGO) پر شخصي او انفرادي غړيتوب ولاړ غير دولتي سازمان nongovernmental organization (NGO) سره تفاوت لري.

بين الدولتي سازمانونه يوه لنډه کتنه:

د بين الدولتي سازمانو تر منځ بيخي زيات تفاوت وجود لري. ځيني يې، لکه د ملگرو ملتو مؤسسه، ډېر غړي لري. ځيني بيا، لکه د افريقا د ستر جهيل د هيوادو اقتصادي ټولنه، يوازي درې غړي لري. د بين الدولتي سازمانو د طبقه بندۍ يو بل شکل د وظيفي پر اساس دی. د ملگرو ملتو او اروپايي اتحاديې په شان څو هدفې multipurpose بين الدولتي سازمانونه پراخ او بېلابېل وظيفې سر ته رسوي، او د عربو د وجهي صندوق Arab Monetary Fund په شان اختصاصي بين الدولتي سازمانونه بيا ډېر محدود وظيفې سر ته رسوي. سربيره پر دې، د جهاني بانک په شان

نړیوال بین الدولتي سازمانونه او د افریقایي اتحادیې African Union په شان سیمه ایز بین الدولتي سازمانونه وجود لري.

د بین الدولتي سازمانو مثالونه په تاریخ کې هم موندلای شو. داسې ویل کېدای شي، چې د بین الدولتي سازمان د یو ابتدايي شکل اساس په ۴۷۸ قبل المیلاد کې اینسول سوی دی، چې په هغه کې د یونان ښار دولتونو City States د فارس Persia د تهدید په مقابل کې د دیلین لیګ [تړون] Delian League منځته راوړ. که څه هم چې دا لیګ یو ابتدايي اتحاد وو، مګر د بین الدولتي سازمان دوه مشخصات یې په ځان کې درلودل. لومړی دا چې دایمي شکل یې درلود. دوهم دا چې، دې لیګ د نماینده گانو یوه شورا درلوده چې غړي یې د ښاري-دولتو له خوا ټاکل کېدل.

د بین الدولتي سازمانو وده اوانکشاف:

د بین الدولتي سازمانو د منځته راتلو تیوري چې هر څه وي، بین الدولتي سازمانونه په اصل کې د اوسني عصر یوه پدیده ګڼله کېږي. د ۱۸۰۰ میلادي کلونو په دوران کې په شمېر لږ بین الدولتي سازمانونه چې د مشخصو مافوق ملي چارو سره یې سروکار وو، په نړۍ کې موجود وه. د راین د بیړۍ چلولو مرکزي کمیسیون Central Commission for the Navigation of the Rhine چې په کال ۱۸۱۵ کې منځته راغی، تر ټولو پخوانی او تر اوسه هم پاته بین الدولتي سازمان دی. د تلګراف بین المللي اتحادیه (چې اوس یې نوم د ټیلی کمیونیکیشن بین المللي اتحادیه دی) په کال ۱۸۶۵ کې تاسیس سوه او تر اوسه هم وجود لري تر ټولو پخوانی بین الدولتي سازمان دی چې نړیوال غړي لري. سره له دې هم، د ۱۸۰۰ کلونو په ټول دوران کې یوازې شپږ بین الدولتي سازمانونه منځته راغلل. د ۱۹۰۰ کلونو په لومړیو برخو کې د بین الدولتي سازمانو مینځته

راتل په تدريجي توگه پيل سول. د پېړۍ په پيل كې د هاگ سيستم Hague System تشكيل سو، چي د وسله والو نښتو د مخنيوی له پاره لومړني بين الدولتي سازمان وو. د هاگ د سيستم نوم ځكه وركړه سو، چي د ۱۸۹۹ او هم د ۱۹۰۷ دوه كنفرانسونه يې د هالنډ د هاگ په ښار كې جوړ سول. د دې سيستم اهداف دا وه چي وسلې محدودې كړي، د بين المللي مناقشو د منځگړيتوب لپاره كړنلار او طرز العمل مينځته راوړي، او د وسله والو نښتو مخه ونيسي. دوهم كنفرانس نور هم جامع وو، چي د اروپا، شمالي امريكا، اولاتيني امريكا ۴۴ هيوادو گډون پكښي كړی وو. د سازماني پلوه يې يوه محدوده عمومي اسامبله او هم يو قضايي سيستم درلود. د هاگ دريم كنفرانس د كال ۱۹۱۵ لپاره په پلان كې نيول سوی وو، مگر د لومړۍ عمومي جگړې (۱۹۱۸-۱۹۱۴) له امله سر ته ونه رسېدی.

تر جنگ وروسته، د ورسايليس Versailles د سولي كنفرانس (۱۹۱۹)، د نوي نړيوال نظم د راوستلو لپاره، د نورو شيانو په اړخ كې، د ملتونو ټولني League of Nations د تأسيس په لټه كې سو. د ملتونو ټولني [جامعه ملل يې هم بولي]، د هاگ د سيستم په پرتله، يو ډېر پرمختللي سازماني ساختار درلود. كه څه هم په اصل كې يو سوله ساتونکی سازمان وو، د ملتونو ټولني د اجتماعي او اقتصادي همكاريو ځيني عناصر يې هم په ځان كې درلودل. له بده مرغه سوله بيا بريالۍ نه سوه، او د ملتونو ټولنه League of Nations د دوهمي عمومي جگړې د اور په لمبو كې مړه سوه.

سره له دې هم، د هاگ د سيستم او د ملتونو ټولني تر شا اساسي مفكوره مړه نه سوه. د دوهمي عمومي جگړې په پای كې تر ۵۰ زيات هيوادونه سره كښېنستل او په ۱۹۴۵ كال كې يې د ملگري ملتونو United Nations اساس كښېنېد. د ملتونو د ټولني په شان، د ملگري ملتونو

اساسي هدف هم د سولي ساتنه وه، مگر پر دې سربېره د بشري ټولنې د اجتماعي او اقتصادي بهبود چاري هم ور په غاړه سوې. د دې تعهد د سر ته رسولو لپاره، د ملګري ملتو سازمان اوس په پراخه توګه د نړۍ د زيات شمېر مسايلو سره سروکار لري. د ملګري ملتونو د جوړېدو په شاوخوا کلونو کې د بين الدولتي سازمانو په شمېر او نوعيت کې چټک پرمختګ راغی. په تېره بيا د ۱۹۶۰ او ۱۹۷۰ کلونو په دوران کې، چې ډېري مستعمرې آزادي سوې، زيات نوي بين الدولتي سازمانونه منځته راغلل. په آسيا، افريقا او نورو سيمو کې آزاد سوي هيوادونو لاسونه سره ورکړل او د خپل اجتماعي او اقتصادي پرمختګ لپاره يې سيمه ييز بين الدولتي سازمانونه منځته راوړل. په کال ۱۹۸۴ کې د بين الدولتي سازمانو شمېر ۳۶۵ ته رسېدی. په راوروسته کلونو کې يې په شمېر کې لږوالی راغی چې په کال ۲۰۰۵ کې يې شمېر ۲۴۶ ته راټيټ سو. زياتره هغه بين الدولتي سازمانونه له منځه ولاړل چې سيمه ييز وه او يا يې د نورو بين الدولتي سازمانو کارونه تکرارول.

د بين الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل:

سمدستي محرکه قوه چې به يې هر څه وي، ټول بين الدولتي سازمانونه ځکه منځته راغلي دي چې دولتونو د ادراک کړه چې د بين الدولتي سازمان له لاري «دوی کولای سي هغه څه لاسته راوړي چې په يوازي سر يې لاسته نه سي راوړلای». د انکشاف لپاره يې د لاندي عواملو يادونه کولای سو.

۱. د بين المللي تماس زياتوالی:

د کميونیکېشن او حمل و نقل په تکنالوجي کې د انقلاب له برکته د نړۍ د دولتونو تر منځ تماسونه ډېر زيات سوي دي. د دې له پاره چې دا

ډول تماسونه دوامداره او په یو تنظیم کښې ایستل سي د بین الدولتي سازمان په شان یو ساختار ته اړتیاسته.

۲. په نړۍ کې یو پر بل باندي د تکیه کولو زیاتوب:

بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) او جهاني بانک هغه دوه بین الدولتي سازمانونه دي، چي د بین المللي اقتصادي موضوعاتو سره سروکار لري مگر د انفرادي هیوادو سره اړه نه لري.

۳. د مافوق ملتي transnational پرابلمونو پراخېدل:

د ځینو مسایلو حل چي زیات شمېر هیوادونه متأثره کوي، د یوه واحد دولت تر وس وتلی وي. له دې ډول مسایلو څخه یو هم مافوق ملتي جرایم دي چي د بین المللي جرایمو پولیسي سازمان International Criminal Police Organization (Interpol) سروکار ورسره لري.

۴. واړه (کوچني) دولتونه هڅه کوي د مشترک عمل له لاري قوت لاس ته راوړي څرنگه چي نظامي او اقتصادي قدرت په یو څو هیوادو کي متمرکز دی، نو واړه او نسبتاً کمزوري هیوادونه هڅه کوي چي د همکاری له لاري خپل تاثیر وښدي. د مثال په توگه ۱۱۶ لږ پرمختللو هیوادو د بېطرفو هیوادو نهضت Nonaligned Movement او د ۷۷ گروپ (G-۷۷) منځنه راوړ څو په اقتصادي برخه کي یو له بله سره همکاري وکړي. د دوی یوه ستراتیژي دا ده، چي د «مشترکو مذاکراتو» له لاري پر پرمختللي هیوادو باندي فشار واچوي څو دوی لږ پرمختللو هیوادو ته خپلي انکشافی مرستي زیاتي کړي، د لږ پرمختللو هیوادو د صادراتو په مقابل کي ممانعتونه ليري کړي، او هم د لږ پرمختللو هیوادو په گټه نور گامونه واخلي. دا فکتور په ۱۹۶۰ او ۱۹۷۰ کلونو کي د بین الدولتي سازمانو د شمېر د زیاتوالي لوی علت دی.

د بین الدولتي سازمانو رول:

د بین الدولتي سازمانو د شمېر له زیاتېدو سره موږ باید ځانونه پوه کړو، چې دا سازمانونه څه کوي او موږ څه غواړو چې دوی یې سرته ورسوي. په عمده توګه بین الدولتي سازمانونه درې عمده رولونه لوبوي: د متقابل عمل د میدان په توګه رول، د متقابلو همکاریو د منځته راوړلو رول، او د ماورای ملتي سازمان رول. اوس یې هر یو جلا جلا تشریح کېږي.

د متقابل عمل میدان [زمینه]:

د بین الدولتي سازمانو یو رول دا دی، چې غږو دولتو ته دا زمینه برابر وي چې د خپلو ځانګړو ملي ګټو لپاره کار وکړي. په دې هکله څوک په ښکاره بیان نه کوي، مګر د ملګرو ملتو او هم د نورو بین الدولتي سازمانو په دننه کې د خپلو منافعو لپاره د هیوادو او یا د هیوادو د یوې ډلې سیاسي مبارزه له ورايه ښکاره ده. په ۲۰۰۵ کال کې د امریکې د متحده ایالاتو د سنا د خارجي روابطو د کمیسیون مشر دا خبره په ډانګ پېیلې وکړه، چې د ملګرو ملتو په سازمان کې د امریکې د متحده ایالاتو د نوي سفير «عمده سیاسي رسالت باید دا وي چې د امریکې د متحده ایالاتو د ملي امنیت او خارجي پالیسیو لپاره بین المللي ملاتړ تر لاسه کړي». دا به وکتل سي چې په راتلونکي کلونو کې به د جمهور رئیس اوباما اداره، چې د امریکې د سفير مقام یې د کابینې و درجې ته راوړ کړ، د ملګرو ملتو او د امریکې د متحده ایالاتو تر منځ روابط څرنگه پر مخ بیايي.

ښکاره خبره ده، چې نور هیوادونه هم د خپلو ملي ګټو د ساتنې لپاره د دې ډول عملي سیاست realpolitik څخه په کار اخیستلو سره د امریکې د متحده ایالاتو د پالیسیو سره مخالفت کولای سي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۳ کال کې کله چې د امریکې متحده ایالاتو د عراق د حملې په هکله د

ملګرو ملتو د ملاتړ تر لاسه کولو لپاره د امنیت په شورا کې مانورې کولې، فرانسه او روسیه (چې دواړه د امنیت په شورا کې د ویتو حق لري) او همدارنګه جرمني د مخالفینو په سر کې ولاړ وه. پر عراق باندې د حملې په هکله د دوی پر نظریاتو سربېره، دې هیوادو غوښتل چې له یوې خوا خپل سیاسي استقلال ښکاره کړي او له بلې خوا یې غوښتل چې د متعزې او مغروري امریکې متحده ایالاتو ته تناو ورواچوي [مخه یې ونیسي]. دا خبره د فرانسې د پخواني جمهور رئیس جاک شیراک Jacques Chirac په وینا کې ښکاره ده، «فرانسه ځان د امریکایانو یو ملګری بولي، مګر حتمي نه ده چې یو له چاپلوسانو څخه به یې هم وي. کله چې موږ باید یو څه ووايو، موږ یې وایو». همدارنګه، د روسیې یو تحلیلګر یادونه کوي چې د ده د هیواد لیدوران «نه غواړي ملګري ملتونه کم ارزښته کړل سي، مګر دا هم نه غواړي د امریکې د متحده ایالاتو پر هژموني [تفوق] ولاړ نه‌یوال نظم رامنځته سي».

د بین‌الدولتي سازمانو څخه د متقابل عمل د میدان په حیث کار اخیستل ځینې ګټې هم لري. یوه ګټه یې دا ده چې حتی که یو کار د یوه هیواد د ملي ګټو لپاره په عملي سیاست real politik باندې پیل سي، بیا هم څرنګه چې پروسه د بین‌الدولتي سازمان په دننه کې سرته رسېږي، همکاري او مصالحه ورسره ملګرې کېږي. بله ګټه یې دا ده چې ځینې وخت که یو بین‌الدولتي سازمان یو عمل تصویب کړي نو بیا د غړو هیوادو لپاره له سیاسي پلوه د هغه عمل تأییدول او یا د هغه په هکله عملي ګام اخیستل اسانه وي. د مثال په توګه، په ۱۹۹۱ کال کې د عراق په مقابل کې د نظامي عمل په وړاندې د ډېرو هیوادو توافق ځکه موجود وو، چې د ملګرو ملتونو ملاتړ ورسره ملګری وو. همدارنګه، د ملګرو ملتونو د ملاتړ له امله، (د ۲۰۰۳ کال د حملې پر خلاف) د ځینو اسلامي هیوادو لپاره هم له

سیاسي پلوه اسانه وه، چی د عراق په حمله کي، چی د عیسوي قواوو (د امریکې متحده ایالات، برتانیه او فرانسه) له خوا سر ته رسېدل، برخه واخلي.

د همکارۍ مرکز:

د بین دولتي سازمانو بل رول دا دی چی د دولتو او نورو بین المللي اکټرانو تر منځ همکارۍ منځته راوړي. کوفي عنان، د ملگرو ملتو پخواني سرمنشي، دې ټکي ته ښه اشاره کړې ده چی د ملگري ملتو «غږي هیوادونه د ډېرو نوو او بې سارو تهدیدونو او چلینجونو سره مخامخ دي. دا تهدیدونه او چلینجونه تر سرحداتو اوښتي دي او د هیڅ یوه هیواد په وس پوره نه ده چی په یوازي سر معامله ورسره وکړي». همدا دلیل دی چی هیوادونه د امنیت، محیط، اقتصاد او نورو مسایلو په برخه کي یو له بله همکاري سره کوي. د ملکي هوانوردۍ بین المللي سازمان او د هغه په شان نور بین دولتي سازمانونه د مشخصو اړتیاوو له مخي منځته راغلي دي او د خپلو عملیاتو په جریان کي یې د لازیاتو همکاريو لپاره زمینه برابره کړې ده.

ماورای ملتي سازمان:

ځیني خلک په دې عقیده دي چی نړۍ د یو بین المللي حکومت د مینځته راتلو خوا ته په حرکت کي ده. یو محقق لیکي، "د اوسنۍ بین المللي صحنې پرله پېچلتوب پخپله د یو مناسب او مؤثر نړیوال حکومتی سیستم مینځته راتلل ایجابوي". د دې نظریې د خیالي تصور له مخي، بین دولتي سازمان د ماورای ملتي سازمان *supranational organization* رول لوبوي چی د غړو هیوادو د حاکمیت *sovereignty* د بې اغېزې کولو

قانوني واک ولري.

ځيني بين الدولتي سازمانونه اوس هم په خاصو حالاتو کي يوه اندازه ماورای ملتي صبغه ځکه لري چي ډېر دولتونه په عمل کي د بين الدولتي سازمانو واک ته غاړه اېږدي. د مثال په توگه، که نړيوال تجارتي سازمان World Trade Organization (WTO) فيصله وکړي چي د کوم هيواد کومه پاليسي د دې سازمان د اساسي تړون، يعني د گمرکي تعرفاتو او تجارت له عمومي موافقتنامې General Agreement on Tariffs and Trade سره، تناقض لري، نو هيوادونه په عمومي صورت د هغه فيصلې ته غاړه اېږدي. تر ټولو زيات ماورای ملتي واک، په سيمه ييزه سطحه کي، په اروپايي اتحاديې European Union کي پروت دی. اروپايي اتحاديې نه يوازي د يوه مکمل حکومت ځيني ساختارونه په ځان کي لري، بلکي پاليسي گاني جوړوي، محکمې لري، او ماليات راټولوي. که څه هم چي اوس لا محدود شکل لري، اروپايي اتحاديې داسي وظيف سرته رسوي لکه د اروپا يو حکومت چي وي.

جهاني بين الدولتي سازمانونه

ملگري ملتونه

د بين الدولتي سازمانو د فعاليتونو په لړ کي د ملگرو ملتونو United Nations فعاليتونه ډېر څرگند او د اهميت وړ دي. له دې امله، موږ په دې برخه کي د بين الدولتي سازمان په حيث د ملگرو ملتو يوه عمومي مطالعه کوو. موږ په ملگرو ملتونو کي د غړيتوب او راڼي ورکولو مسايل، اجرائيه ليدرشيپ، اداري او مالي چاري او هم د ملکي ملتو فعاليتونه گورو.

غړيتوب اوراڼه ورکول:

په اصل کي، هر بين الدولتي سازمان يو بين المللي سازمان دی چي دوه يا زيات هيوادونه يې غړيتوب لري. ځکه نو د يو بين الدولتي سازمان په فعاليت باندي د پوهېدلو لپاره د هغه د غړيتوب په ساختار او د رايي ورکولو په پروسه باندي ځان پوهول په کار دي. د مثال په توگه، په دې خبره ځان پوهول ډېر گران دي، چي ولي د ملگرو ملتو پنځه غړي هيوادونه د امنيت په شورا کي د ویتو حق لري او نور ۱۸۷ هيوادونه دا حق نه لري.

د غړيتوب عمومي مسايل:

د تيوری له مخي، په ملگرو ملتونو او هم په زياتو نورو بين الدولتي سازمانو کي د غړيتوب دروازه و هر هغه دولت ته خلاصه ده چي د نوموړي بين الدولتي سازمان په جغرافيايي ساحه کي پروت وي او هم د هغه اصول او اعمال ومني. مگر په واقعيت کي، ځيني وخت سياست هم پر اضافه کېږي. نن ورځ، د واتيکان ماسپوا، د ملگرو ملتو غړيتوب جهاني شکل اخيستي دی، مگر خبره هر وخت داسي نه وه.

د نوي غړو د شموليت معيار ځيني وختونه د سياسي جنجالونو موضوع گرځېدلې ده. د مثال په توگه، يو جنجال هغه وخت پېښ سو، چي په ۱۹۹۸ کال کي د ملگرو ملتو عمومي اسامبلې په زيات اکثريت سره فلسطينيانو ته يو ډول غير رسمي غړيتوب ورکړ. دوی د رايي حق نه لري، مگر کولای سي د ملگرو ملتو په مباحثو کي برخه واخلي او د نورو دولتو په شان د ملگرو ملتو ځيني وظيف سر ته ورسوي.

د جانشين [وارث] دولت موضوع هم سياسي جنجال گرځېدای سي.

کله چي ملګرو ملتو روسیه د پخواني شوروي اتحاد د جانشین په توګه په رسمیت وپېژندله، د دې معنی دا وه، چي د ملګرو ملتو د امنیت په شورا کي د پخواني شوروي اتحاد دایمي چوکۍ او د ویتو حق هم روسیې ته په میراث ورسېدی. په مقابل کي بیا، په ۱۹۹۲ کال کي ملګرو ملتونو د بلګراد حکومت، چي د سربیانو تر تسلط لاندې وو، د پخوانۍ یوګوسلاویې د جانشین په توګه په رسمیت ونه پېژندی. د ملګرو ملتو عمومي اسامبلې د یوګوسلاویې څخه وغوښتل چي د غړیتوب لپاره له سره درخواست وکړي، چي په ۲۰۰۰ کال کي یې درخواست ومنل سو.

د بین الدولتي سازمان په ساختار کي دننه د غړیتوب مسایل:

د بین الدولتي سازمان د تصمیم نیولو په پروسه کي دا حتمي نه ده، چي د ټولو دولتو نمایندګان باید برخه پکښي واخلي. د ملګرو ملتو او همدارنګه نورو بین الدولتي سازمانو په مرکز کي عموماً د ټولو غړو دولتو د نمایندګانو څخه جوړه یوه بشپړه تنه [بدنه] وجود لري. د ملګرو ملتو عمومي اسامبله د ملګرو ملتو بشپړه تنه تشکیلوي. په بین الدولتي سازمانو کي دا ډول اسامبلې ګانې [چي د ټولو غړو دولتو د نمایندګانو څخه متشکلي وي] عموماً د سازمان په دننه کي د ډېر قدرت لرونکي وي. په بین الدولتي سازمانو کي د محدودو دولتو د نمایندګانو څخه جوړي شوراګانې councils هم وجود لري. د تیوري له مخي، د دې ډول کوچنیو ګروپونو مؤثریت تر لویو اسامبلو زیات وي. د مثال په توګه، د ملګرو ملتو اقتصادي او اجتماعي شورا Economic and Social Council د ۵۴ غړو هیوادو له نمایندګانو څخه جوړه ده، چي د عمومي اسامبلې له خوا د درو کلونو له پاره د یو پلان له مخي ټاکل کېږي. د ملګرو ملتو د امنیت شورا Security Council پنځه دایمي غړي لري. (دا پنځه غړي چین، فرانسه،

روسیه، برتانیه او د امریکې متحده ایالات دي). دا پنځه هیوادونه د دوهمي عمومي جگړې په پای کې عمده فاتح قدرتونه ول او داسې فکر کېدی چې دوی به په نړۍ کې د سولې د ساتلو په برخه کې خاص رول ولوبوي. د دې نظریې پر اساس چې د غړو د شمېر محدود ساتل مؤثریت زیاتوي، د امنیت شورا د غړو شمېر ۱۵ ټاکل سوی دی، چې ۱۰ غړي یې غیر دایمي دي او د عمومي اسامبلې له خوا د دوو کالو له پاره ټاکل کېږي. دا چې د امنیت شورا د پنځو قدرتمندو دایمي غړو پر رول زیات تاکید کېږي، باید داسې تعبیر نه سي چې ګواکي نور غیر دایمي ۱۰ چوکۍ لږ اهمیت لري. سره له دې چې د پنځو دایمي غړو په پرتله دوهمه درجه اهمیت لري، د دې چوکیو د په لاس راوړلو لپاره ډېر تلابنونه کېږي. د دې غیر دایمي غړو سره د دوی د همکارۍ د په لاس راوړلو لپاره د امریکې د متحده ایالاتو، او ښایي د نورو قدرتمندو هیوادو له خواهم، زیاتي اقتصادي مرستې کېږي.

د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه:

د امنیت شورا د پنځو غړو دایمي والی او د ویتو حق درلودل د ملګرو ملتو یوه جنجالي موضوع ده. د نارضايتۍ لپاره څو سرچینې وجود لري. یو انتقاد د ډیموکراسۍ نسته والی دی. د زمبیا جمهور رئیس استدلال کوي چې د امنیت شورا نور نه سي کولای د نړۍ د نورو هیوادو په هکله، چې د امنیت شورا غړي کېدای نه سي، تصمیم ونيسي. بل انتقاد دا دی چې د امنیت په شورا کې جغرافیوي او ډیموګرافیک [نفوس] توازن وجود نه لري. اروپا او شمالي امریکا د امنیت شورا د پنځو څخه څلور دایمي چوکۍ په اختیار کې لري او دا څلور دایمي غړي هیوادونه په عمده توګه سپین اروپایي عیسویان دي. بل انتقاد بیا دا هم دی، چې دایمي غړي د قدرت د

واقعیتونو درست انعکاس نه کوي. لکه په ملګرو ملتو کې د جرمني هیئت چي وایي، "د امنیت شورا اوسنی حالت دنن ورځي د نړۍ انعکاس ځکه نه سي کولای چي په نړۍ کې د ۱۹۴۵ کال راهیسي بېساري تغیرات راغلي دي". د دې لید په حساب، جرمني، هندوستان، جاپان او ځني نور قدرتمند هیوادونه د خپلو ځانو لپاره د دایمي چوکیو غوښتنه کوي.

په دې وروستیو کلونو کې د امنیت شورا د پراخوالي په هکله یو شمېر وړاندیزونه منځته راغلي دي. ځینی غواړي چي د دایمي غړو شمېر زیات سي، مګر تر نن ورځي پوري په دې هکله کومه موافقه منځته نه ده راغلې. د دایمي غړو د ویتو د حق د له منځه وړلو وړاندیزونه هم سوي دي. ډېر هیوادونه د ملګرو ملتو د ریفورم طرفدار دي، مګر د ملګرو ملتو په منشور او د امنیت شورا په ترکیب کې تغیر راوستل دوه مهم مانعونه په مخ کې لري. لومړی، په منشور کې تغیر راوستل د امنیت شورا د دوه پر درې غړو منظوري لازمي. د امنیت شورا پنځه دایمي غړي نه غواړي د نوی دایمي غړو په زیاتولو سره خپل نفوذ کمزوری کړي، او د ویتو د حق د له منځه تلو ته خو بیا بېخي زړه نه ښه کوي. د پنځو دایمي غړو تر مینځ خاصو رقابتونو هم خپل تاثیر ښندلی دی. د مثال په توګه، چین نه غواړي دوه قدرتمند اسیایي رقیبان یې، لکه جاپان او هندوستان، دایمي چوکۍ لاسته راوړي. د چین بل شکایت دا دی چي جاپان د دوهم عمومي جنګ په وخت کې د خپل تعرض او ظلمونو په هکله پوره بڅښنه نه ده غوښتې. دوهم، په منشور کې تغیر راوستل د عمومي اسامبلې دوه پر دریمه رایي ایجابوي. دا کار هم د ۱۹۲ هیوادو تر مینځ د بېلابېلو حساسیتونو له امله ډېر ګران کار دی. د مثال په توګه، د هندوستان د دایمي چوکۍ په هکله پاکستان ډېر حساسیت ښيي.

ليډر شپ:

د يوه سازمان لپاره بې له يو اداري واحد څخه فعاليت کول ډېر گران کار دی، ځکه نو تقريباً ټول بين الدولتي سازمانونه يو اجرائيه رئيس chief executive officer د ملگرو ملتو اداري ساختمان دارالانشاء Secretariat بلل کېږي او عمومي منشي يې اجرائيه رئيس دی. د ملگرو ملتو عمومي منشي او همدارنگه د ډېرو بين الدولتي سازمانو مشران يوازي اداره کوونکي نه دي؛ دوی په عين وخت کې ډېر مهم سياسي شخصيتونه هم دي.

د ملگرو ملتو د عمومي منشي ټاکل:

په رسمي اواظهري توگه د امنيت شورا يو يا څو کانديدان د عمومي منشي د چوکۍ لپاره معرفي کوي او عمومي اسامبله له هغو څخه يو کانديد د پنځو کلونو لپاره انتخابوي. مگر په واقعيت کې دومره ډيموکراسي هم نه ده. په عمل کې د امنيت شورا يوازي يو کانديد و عمومي اسامبلې ته وړاندي کوي. سربېره پر دې، د دايمي غړو څخه هر يو يې يو کانديد وپتو کولای سي. په ۲۰۰۶ کال کې د ملگرو ملتو د عمومي منشي بان کې مون Ban Ki-moon انتخاب نسبتاً لږ جنجالي ښکارېدی، مگر بيا هم د تړلو دروازو شا ته د ډېرو سياسي مانورو څخه کار واخيستل سو. په لومړي سر کې اووه کانديدان نومول سوي ول او هر کانديد د خپل هيواد له خواراوپاندي سوی وو. شپږ کانديدان د اسيایي هيوادو څخه رامخته سوي ول (افغانستان، هندوستان، اردن، جنوبي کوريا، سیريلانکا، او تایلينډ). اووم کانديد د لاتويا څخه وو، چې په دې مسابقه کې يوازی ښځه وه، او د گټلو واقعي چانس يې ځکه نه درلود، چې د عمومي منشي چوکۍ، په غير رسمي ډول، په منطقوي حساب نوبتي شکل لري.

د ملګرو ملتو اوسنی عمومي منشي:

بان کي مون Ban Ki-moon د ۲۰۰۷ کال د جنوري د مياشتي په لومړۍ ورځ د ملګرو ملتو د اتم عمومي منشي په توګه خپله وظيفه اشغال کړه. د انتخابېدلو پر وخت ۶۲ کلن بان کي مون د جنوبي کوريا د خارجي چارو او تجارت وزير وو. ده په واشنگټن کي د جنوبي کوريا په سفارت کي ماموريت کړی او په ۱۹۸۵ کال کي يې د امريکې د هارورډ پوهنتون Harvard University څخه د عامه ادارې public administration په برخه کي د ماسټرۍ ډيپلومه تر لاسه کړه.

بان کي مون، تر ده مخکي دوو عمومي منشيانو په شان، ځکه وټاکل سو چی د يوه نرم او آرام ډيپلومات په توګه يې شهرت درلود. له ده څخه دا توقع نه کېدله چې په نړيوال سياست کي د ملګرو ملتو د مستقل رول په پر مخ بېولو کي قاطعيت وښيي. مګر، نه بوتروس غالي او نه هم کوفي عنان دې توقعاتو ته غاړه کېښېووله. دا معلومه نه ده چې بان کي مون به په آينده کي څه وکړي. دی خپله د ځان په هکله وايي: "زه به ښايي ظاهراً نرم ښکارم، مګر د لزوم په صورت کي داخلي قوت راسره ملګری دی".

د امريکې متحده ايالات له بان کي مون څخه په خاصه توګه دوې غوښتنې لري. يوه يې دا ده چې دی په ملګرو ملتونو کي اداري اصلاحات راولي، چې بان کي مون دا ژمنه کړې ده. دوهمه غوښتنه يې دا ده چې بان کي مون د بوتروس غالي او عنان په پرتله د امريکې د متحده ايالاتو د غوښتنو زيات خيال وساتي. دا به وکتل سی چې بان کي مون به په راتلونکي کي د امريکې څومره خيال ساتي. مګر که د بان کي مون د کار پيل ته وکتل سي، ښايي امريکا يو ځل بيا مايوسه سي. د کار تر پيل دوې هفتې وروسته بان کي مون د امريکې له جمهور رئيس او نورو لوړ رتبه مامورينو سره د خبرو لپاره واشنگټن ته سفر وکړ. واشنگټن غوښتل بان

کي مون دې ته تشويق کړي چي په عراق کي د ملگرو ملتو د لا نوري زياتي برخي اخيستنې سره موافقه وکړي، خو د بوش د ادارې اوږې يو څه سپکي سي. د کوفي عنان په شان، بان کي مون هم دا غوښتنه په دې دليل رد کړه چي د امريکې متحده ايالات نه سي کولای د ملگرو ملتو د اصولو په خلاف په عراق کي مرداري جوړ کړي او بيا يې د ملگرو ملتو څخه د پاکولو توقع وکړي. د خپل سلف په شان، بان کي مون هم د امريکې د متحده ايالاتو څخه وغوښتل چي د ملگرو ملتو په وړاندي خپل مالي تعهدات پر ځای کړي. د واشنگتن پر ناخوښۍ دا خبره هم ورزياته سوله کله چي بان کي مون د امريکې څخه وغوښتل چي د کيوبا په گوانتانامو کي د امريکې بحري اډې، چيري چي د ۲۰۰۱ کال راهيسي په اصطلاح تروريستان پکښي بنديان دي، وتړي.

اداري او مالي چاري:

هيڅ يو سازمان بې له منظمو تشکيلاتو او بودجوي منابعو بريالی کېدای نه سي. د ملگرو ملتو او همدارنگه نورو بين الدولتي سازمانو لپاره هم د خپلو وظيفو د سر ته رسولو لپاره اداري او مالي چاري ډېرې مهمي دي.

اداره:

عمومي منشي د دارالانشاء نور مهم مامورين ټاکي. مگر، د دارالانشاء د مامورينو په ټاکلو کي بايد عمومي منشي د لويو قدرتونو د غوښتنو خيال وساتي، او همدارنگه بايد د دارالانشاء د غړو جغرافيوې ترکيب ته پاملرنه وکړي [يعني د دارالانشاء مامورين بايد د بېلابېلو سيمو او هيوادو څخه وټاکل سي] وخت ناوخته د دې موضوع په هکله بحثونه راپورته سوي دي، خو په دې اوس کلونو کي په نيويارک کي د ملگرو ملتو په مرکزي

قرارگاه او هم د جینیوا، نایروبی او ویانا په سیمه ییزو دفتر و کي د مامورینو د زیاتوالي او مؤثریت په هکله زیات انتقادونه رامنځته سوي دي. په یوه حساب، د ملګرو ملتو سازمان هم د نورو بین الدولتي سازمانو په شان، سره پر سپډلی دئ، بېکاره او بې مسئولیته بیوروکراسي ځني جوړه سوې ده.

اداري ریفورم:

د ملګرو ملتو انتقاد کوونکي، په تېره بیا په متحده ایالاتو کي، هر وخت دا تور لګوي چي د ملګرو ملتو سازمان ډېر مصرف لري، ډېر زیات خلګ یې استخدام کړي دي، او د چارو اداره یې ډېره کمزورې ده. په جواب کي بیا د ملګرو ملتو مدافعین وايي چي دا تورونه د متوازي ارزیاې پر ځای د ملګرو ملتو سره د دښمنۍ انعکاس دئ. مګر حتی د ملګرو ملتو مدافعین هم پر دې توافق سره لري چي سازمان و اصلاح او ریفورم ته اړتیا لري. د عمومي منشي په توګه تر ټاکل کېدلو وروسته کوفي عنان د ملګرو ملتو عمومي اسامبلې ته راپور وړاندي کړ، چي: "د تېري نیمي پېړۍ په جریان کي د ملګرو ملتو ځینی برخي سره متلاشي، ځینی یې تکراري، او ځيني نوري یې بیا شخي [انعطاف ناپذیره] سوي دي". په دې وروستیو وختونو کي، زیات اداري اصلاحات منځته راغلي دي. د ملګرو ملتو په عادي بودجه کي معتدل زیاتوالی راغلی دئ، او سره له دې چي د ملګرو ملتو سوله ساتونکي عملیات زیات سوي دي د مامورینو شمیر یې ثابت پاته سوی دئ. سره له دې هم، د امریکې متحده ایالات او هم ځینی نور حکومتونه د ملګرو ملتو د اداري مؤثریت په هکله ناخوښي څرګندوي.

مالي چاري:

ټول بین الدولتي سازمانونه د خپلو عملیاتو د سر ته رسولو لپاره مالي

منابعو ته اړتيا لري. حکومتونه هم مالي منابعو ته اړتيا لري، مگر دوی په قانوني توګه د مالیاتو د وضع کولو او راټولولو واک لري. په مقابل کې، بین دولتي سازمانونه د خپلو غړو د مالي ملاتړ د لاسته راوړلو لپاره ډېر لږ واک لري.

د ملګري ملتو د بودجې سیستم یو څه پرله پیچلی دی. په سازماني لحاظ ملګري ملتونه دوه ډوله بودجه لري. یوه عادي بودجه ده چې د ملګرو ملتو مرکز، د هغه بېلابېل اورګانونه او عمده اداري واحدونه په بر کې نیسي. بله د سولي ساتنې بودجه ده چې د امنیت شورا د عملیاتو مصارف په بر کې نیسي. د ملګرو ملتو سازمان د خاصو ایجنسیو او همدارنګه د خپلې خوښې [رضاکارنه] بودجه هم لري. په دې وروستیو کلونو کې د ملګرو ملتو بودجه ۲۰ بلیونو ډالرو ته رسېږي.

د خپلو عادي او هم د سوله ساتنې عملیاتو لپاره د ملګرو ملتو سازمان تقریباً په کلي توګه د غړو هیوادو پر حق العضویت تکیه لري. د ملګرو ملتو د منشور په امضا کولو او د ملګرو ملتو په سازمان کې د غړیتوب په لاسته راوړلو سره، غړي هیوادونه قانوني تعهد کوي چې حق العضویت تادیه کړي. که د کوم غړي هیواد حق العضویت تر یوه کال زیات وځنډېږي نو ښایي په عمومي اسامبله کې یې د رایې ورکولو حق تعلیق سي. د حق العضویت مقدار، د غړو هیوادو د ملي شتمنۍ پر اساس، د یوه پرله پیچلي فورمول له مخې د عمومي اسامبلې له خوا ټاکل کېږي. په نتیجه کې، نهه هیوادونه، هر یو جلا جلا، د ملګرو ملتو د بودجې ۲٪ یا زیات حق العضویت تادیه کوي. دا نهه هیوادونه او د هغوی برخه د ملګرو ملتو په عادي بودجه کې په لاندې ډول دي: د امریکې متحده ایالات (۲۲٪)، جاپان (۱۹،۵٪)، جرمني (۸،۷٪)، برتانیه (۶،۱٪)، فرانسه (۶٪)، ایټالیه (۴،۹٪)، کاناډا (۲،۸٪)، هسپانیه (۲،۵٪) او چین (۲،۱٪). له بلي

خوا، اته څلوبښت هیوادونه حداقل حق العضویت (۰,۰۰۱٪) ورکوي. د ملګرو ملتو د خاصو ایجنسي ګانو د حق العضویت اندازه هم د عادي بودجې په شان ټاکل کېږي. د خاصو مسؤلیتونو (او همدارنګه د ویتو د حق په شان خاصو امتیازاتو) له امله، د سوله ساتني د عملیاتو په بودجه کې د امنیت شورا د غړو هیوادو ونډه زیاته ده (د امریکې د متحده ایالاتو ونډه ۲۵٪ ده).

څرنګه چې ځیني هیوادونه خپل حق العضویت نه تادیه کوي، یا یې پر خپل وخت نه تادیه کوي، په ۲۰۰۶ کال کې غړي هیوادونه د عادي او سوله ساتني د بودجې په برخه کې ۳,۳ بلیونه ډالره پورې ول. په نتیجه کې د ملګرو ملتو مالي حالت هر وخت، په تېره بیا هغه وخت چې بشري او اجتماعي خدماتو ته یې ډېره اړتیا وي، بې ثباته او نامطمئه وي.

د ملګرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه:

د هر بین الدولتي سازمان مهم اړخونه دا دي چې کوم کارونه کوي، څومره زموږ د توقعاتو سره مطابقت کوي، او چاري په څومره ښه والي سر ته رسوي. په لاندې پاڼو کې به موږ د بین الدولتي سازمانو، په تیره بیا د ملګرو ملتو، فعالیتونه تر څیړني لاندې ونیسو.

د سولې او امنیت د پرمخ بېولو فعالیتونه:

د ملګرو ملتو منشور په لومړي سر کې حکم کوي چې د ملګرو ملتو سازمان به "راتلونکو نسلونو ته د جګړې له مصیبت څخه، چې بشریت ته یې ډېر غمونه ورپه برخه کړل، نجات ورکوي". ملګري ملتونه هڅه کوي پر څو لارو دا هدف سر ته ورسوي.

د تشدد violence په مقابل کي د معیارونو منځته راوړل

هغه هیوادونه چي د ملګرو ملتو منشور امضا کوي، دا پرنسپ مني چي "بې له مشترکو منافعو څخه [یعني بېله هغو حالاتو څخه چي مشترک منافع یې ایجابوي] باید د نظامي قوې څخه کار وانه خلي" دوی همدارنګه موافقه کوي چي "پخپلو بین المللي روابطو کي به د قوې د تهدید یا استعمال څخه ډډه کوي". د منشور د دې مفکورې په تأیید، ملګرو ملتو (او هم نورو بین الدولتي سازمانو) په ۱۹۹۰ کال کي د عراق له خوا د کویت یرغل، د ګاونډیانو پر ضد د سریانیو تعرض، او نور ورته اعمال وغندل. که څه هم چي دې ډول غندنو د تشدد مخه ونه سوای نیولای، مګر بیا هم د مسؤلیت بار پر هغو هیوادو ولوېدی چي لومړی یې عمل وکړ. کله چي، د مثال په توګه، په ۱۹۸۹ کال کي د امریکې متحده ایالاتو په پاناما کي د جنرال مانویل نوری اېګا Manuel Noriega رژیم له پښو وغورځاوه، ملګرو ملتو او همدارنګه د امریکایي دولتو سازمان Organization American of States د واشنگټن دا عمل وغانده. پنځه کاله وروسته، کله چي د امریکې متحده ایالاتو د هایتی Haiti رژیم راوغورځاوه، واشنگټن ډېره هڅه وکړه چي د ملګرو ملتو ملاتړ تر لاسه کړي. ښکاره خبره ده، لکه چي په ۲۰۰۳ کال کي د امریکې له خوا د عراق یرغل وښوول چي د معیارونو منځته راوړل د هیوادو د تعرض مخنیوی نه سي کولای. سربیره پر دې هم، دا چي د امریکې او برتانیې ډیپلوماتانو د عراق په هکله د ملګرو ملتو د تصویب د په لاس راوړلو لپاره هڅي کولې، دا خبره تاییدوي چي یو معیار وجود لري.

ډیپلوماټیکي مداخله:

د بین الدولتي سازمانو بل رول دا دی چي هیوادونه دې ته تشویق

کړي چي خپلي شخړي د سوله ييزي لاري حل کړي. بين الدولتي سازمانونه د متضادو اړخونو لپاره د خبرو اترو بېطرفانه زمينه برابروي، د مخالفو اړخونو تر مينځ روغه جوړه کوي، او حتی د عدالت د بين المللي محکمې International Court of Justice په شان محاکمو کي د متخاصمو ډلو تر مينځ تصميم نيسي.

د وسلو کنترول:

د وسلو کنترول او بې وسلې کولو د پروگرام پر مخ بېول د بين الدولتي سازمان يوه بله وظيفه گڼل کېږي. د اټومي انرژۍ بين المللي ايجنسي the International Atomic Agency د زروي وسلو د انتشار د مخنيولو لپاره يوه خاصه ايجنسي ده.

تعزيرات:

تعزيرات يوه بله قوي وسيله ده، چي پر هغو هيوادو وضع کېږي چي پر خپلو گاونډيانو حمله وکړي او يا له بين المللي قوانينو څخه سرغړونه وکړي. تعزيرات جنجالي شيان دي او زيات وخت کار نه ورکوي، مگر ځيني وختونه مؤثر واقع کېږي او د بين المللي ټولني د نظرياتو د مهم سمبول په توگه وظيفه اجرا کوي.

سوله ساتنه:

سوله ساتنه peace keeping د ملگرو ملتو او ځينو نورو بين الدولتي سازمانو ډېره پيژندل سوې دنده ده. د سوله ساتني په هکله به په بل فصل کي وږغېږو، خو دلته د ځينو ابتدايي حقايقو بيانول مناسب ښکاري. په ۲۰۰۸ کال کي ملگرو ملتونو د سوله ساتني ۶۳ عمليات سر ته

رسولي دي، چي په هغو کي يې د اکثر و غړو هیوادو د نظامی او پولیسي پرسونل څخه کار اخیستی دی. د دې عملیاتو څخه ځیني یې د سپکو وسله والو مبصرینو عملیات، او ځیني یې بیا وسله وال نظامي عملیات په برکي نیسي. بین المللي قواوي هیڅکله هم دومره فعالی نه وې. تر ساره جنگ راوروسته د ملگرو ملتو د سوله ساتني عملیات ډېر زیات سوي دي. د ۲۰۰۸ کال د ډسمبر په میاشت کي، دنړۍ په بېلابېلو برخو کي، د ملگرو ملتو ۱۶ سوله ساتونکي قواوي موجودي وې چي د ۱۱۹ هیوادو ۸۹۰۰۰ عسکرو برخه پکښي درلوده. له ښه مرغه، د ملگرو ملتو سوله ساتونکي قواوو په نسبي توگه لږ تلفات لیدلي دي، خو بیا هم ۲۵۰۰ کسه د نړیوالو په خدمت کي مړه سوي دي.

اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور فعالیتونه:

د سولي د ساتلو او اعاده کولو پر فعالیتونو سربیره، بین الدولتي سازمانونه په یو لړ نورو فعالیتونو کي هم برخه لري. په لومړیو کلونو کي، د ملگرو ملتو زیات تأکید پر امنیت باندي وو، چي تر اوسه هم دوام لري. اوس ځیني اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور غیر نظامي امنیتي موضوعات پر زیات سوي دي. د ۱۹۶۰ کال راهیسي د لږ پرمختللو هیوادو محیط او همدراڼگه بشري او سیاسي حقوقو ته توجه زیاته کړې ده. د ملگرو ملتو پخواني سرمنشي کوفي عنان وایي: "سوله ساتونکي عملیات ډېره زیاته توجه جلبوي، مگر د ملگرو ملتو د بودجې او پرسونل ډېره غټه برخه و داسي کار ته وقف ده چي لږ پام ورته کېږي... د کارونو په منځ ته راوړلو او د ژوند د سطحی په لوړولو کي د هیوادو سره مرسته؛ د لوږي، جنگ، او طبیعي آفاتو قربانیانو ته مرستې رسول؛ د مهاجرینو سره مرستې؛ د سواد پر مخ بېول؛ او د امراضو پر ضد مبارزه د دې ډول عملیاتو

یوڅو نمونې دي".

دا به ناممکنه وي چي د ټولو هغو وظيفو لیست چي ملگري ملتونه او نور بین الدولتي سازمانونه یې سرته رسوي دلته تشریح سي. دومره ویلای سو، چي دا وظيفې د هغو موضوعاتو ډېره برخه په برکي نیسي چي انسانان د حکومت په سطحه کي ورسره مخامخ کېږي. په راتلونکي فصلونو کي به پر دې کارونو روڼا واچول سي، خو دلته به هم یو څو پروگرامونه او د ملگرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو بریالیتوبونه بیان سي.

د اقتصادي پرمختګ تشویق یو مهم رول دی چي ملگري ملتونه یې د ملگرو ملتو پرمختیايي پروگرام United Nations Development Program (UNDP)، جهاني بانک، او یو زیات شمېر نورو نړیوالو او سیمه ییزو بین الدولتي سازمانونو سره یو ځای د لږ پرمختللو هیوادو د اقتصادي پرمختګ لپاره سر ته رسوي. یوازي د ملگرو ملتو پرمختیايي پروگرام (UNDP) یو بلیون ډالره کالنی بودجه لري.

د بشري حقوقو دفاع د بین الدولتي سازمان د رول سره نژدې ارتباط لري. په ۱۹۴۸ کال کي د بشري حقوقو د جهاني اعلاميې Universal Declaration of Human Rights سره سم، ملگرو ملتونو په فعاله توګه د سیاسي، مدني، اقتصادي، اجتماعي، او کلتوري حقوقو د دفاع موافقت نامې منځته راوړې او مخ په وړاندي یې بېولي دي. د ملگرو ملتو د بشري حقوقو کمیسیون The UN Commission on Human Rights د خپل تحقیقاتي قدرت څخه په کار اخیستلو سره د بشري حقوقو سرغړوني افشا کړي او پر سر غړوونکو باندي یې فشارونه وارد کړي دي. د کار بین المللي سازمان International Labour Organization (ILO) د تقریباً ۲۵۰ ملیونو هغو کوچنیانو د خلاصون لپاره هلي ځلي کوي چي په ښوونځي کي د درس ویلو پر ځای کار کولو ته مجبور کړه سوي دي او هم

چي د کوچنيانو سره جنسي وحشت ته، چي د نړۍ په ځينو برخو کي لوی بيزنيس گرځېدلی دی، خاتمه ورکړي.

د بشري هستۍ د کيفيت لوړول هم د ملګرو ملتو او بين الدولتي سازمانو مهم رول دی چي ډېر اړخونه لري. د مهاجرو [ريفيوجي] لپاره د ملګرو ملتو عالي کميشنر له لاري د جګړې، کاڅتۍ او نورو خطرونو له امله تر ۳۰ مليونو زياتو مهاجرو سره مرسته سوې ده. بېلابېلو بين الدولتي سازمانو خپله انرژي روغتيا، تغذيې او سواد ته وقف کړې ده. د مثال په توګه، د غذا او کرهڼي سازمان The Food and Agriculture Organization داسي يو پروګرام رامنځته کړی دی چي د هغه له مخي د نوي جنيتيکي تخنيکونو له لاري قوي اهلي حيوانات منځته راوړل کېږي چي په خاصه توګه به د لږ پرمخ تللو هيوادونو لپاره ګټور وي.

منطقوي بين الدولتي سازمانونه

اروپايي اتحاديه

European Union

تر دوهمي عمومي جګړې مخکي کوم مهم منطقوي بين الدولتي سازمان وجود نه درلود. اوس منطقوي بين الدولتي سازمانونه دومره زيات دي چي د ټولو بين الدولتي سازمانو په سلو کي ۷۰ تشکيلوي. ډېر زيات يې، لکه د عربو د همکارۍ شورا Arab Cooperation Council، اختصاصي شکل لري چي د منطقوي بين الدولتي سازمانو زياته برخه په برکي نيسي. نور منطقوي بين الدولتي سازمانونه بيا عام شکل لري چي د ډېرو مسايلو سره سروکار لري. افريقايي اتحاديه (AU) African Union او د امريکايي دولتونو سازمان Organization of American States (OAS) يې مثالونه دي.

يوه بله مهمه خبره د منطقوي بين الدولتي سازمانو په هکله دا ده چي

ځينو يې د اختصاصي شکل څخه و عام شکل ته انتقال موندلی دی. په ۱۹۶۷ کال کې د جنوب ختيځې آسيا د ملتونو انجمن The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) د منطقي اقتصادي همکارۍ د پراختيا په منظور منځته راغی. مگر په دې وروستيو کلونو کې دې انجمن زيات سياسي رنگ اخيستی دی، چې په خاصه توگه، بڼايي په منطقه کې د چين په مقابل کې د توازن ساتلو يوه وسيله وگرځي. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولنه The Economic Community of West African States (ECOWAS) هم په دې اوس کلونو کې خپل رول پسي پراخ کړی دی. داسازمان چې په ۱۹۷۵ کال کې د اقتصادي راکړې ورکړې په برخه کې د اسانتياوو د منځته راوړلو په هدف جوړ سو، اوس يې د يوه پارلمان او د بشري حقوقو د محکمې شکل اخيستی دی. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولنې همدارنگه د منطقي امنيت مسؤليتونه هم پر غاړه اخيستي دي او د عاج ساحل Ivory Coast، لايبريا Liberia، اوسيريا ليون Sierra Leone په داخلي جنگونو کې يې مداخلې کړي دي. د منطقي بين الدولتي سازمانو تر ټولو ډېر مهم مثال اروپايي اتحاديه ده چې ۲۷ هيوادونه يې غړيتوب لري. دې اتحاديې پر پوره اقتصادي اتحاد سربيره، تر زياتي اندازې سياسي همکاري هم لاسته راوستلې ده.

د اروپايي اتحاديې ريښې او تکامل:

د اروپايي اتحاديې پيدايښت له هغه وخته راپيلېږي چې په ۱۹۵۲ کال کې بلجيم، فرانسې، ايټاليې، (غربي) جرمني، لکسمبورگ، او هالنډ د ډبرو د سکرو، اوسپني او فولادو د توليداتو يو مشترک بازار د اروپا د ډبرو د سکرو او فولادو د کمیونيتي European Coal and Steel

Community (ECSC) په نوم منځته راوړ. د کمیونیتی بریالیتوبونو شپږ هیوادونه دې ته وهڅول چې ونورو برخو ته هم د تجارتي اسانتیاوو د برابرولو لپاره د اروپا اقتصادي کمیونیتی European Economic Community (EEC) تاسیس کړي.

د لا زیاتو او دوامدارو اقتصادي بریالیتوبونو له امله دې شپږو هیوادونو، په ۱۹۶۷ کال کې، د اروپایي کمیونیتی European Communities (EC) یو پرمختللی سازمان تاسیس کړ. وروسته په ۱۹۹۳ کال کې، د اروپایي اتحاديې (EU) European Union نوم ورته غوره سو، خو دا نوم وکولای سي پر موجوده پرمختللي اتحاد سربېره د یو واحد اقتصادي یونیت په توګه د اروپایي اتحاديې د منځته راتلو له هدف سره تطابق وکړي.

تر ټولو مهمه پېښه په ۲۰۰۲ کال کې د اروپایي اتحاديې د زیاتو هیوادو له خوا د یوې واحدې سیکې، یورو، منځته راوړل دي. څرنګه چې د اروپایي اتحاديې د غړو هیوادو تر منځ مالي راکړه ورکړه په ډېره چټکي سره مخ پر زیاتېدو وه، نو د اسعارو تبادلې چندان مفهوم نه درلودی. ځکه نو د ۱۹۹۰ کال په لومړیو کلونو کې، اروپایي اتحاديې د یوې مشترکې سیکې [پیسې] currency د منځته راوړلو سره موافقه وکړه. کله چې نوې سیکه د په کار اچولو لپاره آماده سوه، یوازي هغو هیوادونو چې ښه مالي کنټرول او منیجمنټ (لکه محدود پولې بحران او د بودجې کسر) یې درلود، یورو د خپلې نوي سیکې په توګه په کار اچولای سوای. په ۲۰۰۲ کال کې، په هغو هیوادو کې چې یورو یې د خپلې سیکې په توګه منلې وه، دوران ته ولوېدله او د هغوی عنعنوي سیکه د قانوني سیکې په توګه له منځه ولاړه. په ۲۰۰۸ کال کې، د اروپایي اتحاديې ۱۵ هیوادو د یورو څخه کار اخیستی، او یو لږ شمېر هیوادونو چې د اروپایي اتحاديې غړي نه وه،

لکه موناکو، هم یورو د خپلي سیکې په توګه ومنله. د اروپايي اتحاديې ځینې پخواني غړي هیوادونه، لکه برتانیه، ډنمارک او سویډن، تر اوسه هم د خپلو خاصو دلایلو له امله له یورو څخه کار نه اخلي.

د یورو منځته راوړل هم د اقتصادي پلوه او هم د سیاسي لحاظه مهم ګام وو. په اقتصادي لحاظ، یورو د اروپايي اتحاديې غړي هیوادونه نور هم سره نژدې کړل. ملي سیکه، چې د یو مستقل اقتصاد نښانه ده، له منځه ولاړه. د یوې مشترکې سیکې پر اقتصادي اهمیت سربیره، د جرمني د مارک، د فرانسې د فرانک، او د ایټالېي د لیرې تعویض په یورو باندې ډېر مهم سیاسي سیمبولیزم هم ښیي.

لس نوي هیوادونه په ۲۰۰۴ کال کې د اروپايي اتحاديې غړي سول او دوه نور په ۲۰۰۷ کال کې پر زیات سول. اوس د اروپايي اتحاديې غړي ۲۷ ته رسېږي. درو نورو هیوادو هم د غړیتوب درخواستي ورکړي ده. د اروپايي اتحاديې هدف دا دی چې بالاخره د سیمې ټول هیوادونه په ځان راګڼیږي. تقریباً دېرش کاله کېږي چې اروپايي اتحاد و اقتصاد ته متوجه دی. د کلونو په تېرېدلو سره، د اروپايي کمیونیتې European Community (EC) غړي هیوادونه د اقتصادي یووالي پر خوا په حرکت کې ول. ګمرکي تعرفې پر هغو مالونو چې په غږو هیوادو کې تولیدېدل ټول له منځه یووړل سوې، د خارجي هیوادو په مقابل کې مشترکه خارجي تعرفه منځته راغله، او د نورو هیوادو سره تجارتي مذاکرات د اروپايي کمیونیتې له لارې سر ته رسېږي.

داسې وخت رارسېږي چې نور نو اقتصادي یووالی integration بې له سیاسي یووالي دوام نه سي موندلای. علت یې دا دی چې د مستقلو دولتونو تر مینځ اقتصادي یووالی، چې داخلي او خارجي سیاسي پالیسي ګاني یې ځینې وختونه سره په تضاد کې وي، ممکن نه دی. پر دې سربېره،

کله چې خلک په اقتصادي لحاظ سره متحد سي، نو بيا د سياسي وحدت فکر هم ورته پيدا کېږي.

دا وخت په ۱۹۹۰ کلونو کې راوړسېدی او د اروپايي کمیونيتي غړي هیوادونه په ۱۹۹۳ کال کې د اروپايي اتحاديې پر معاهده موافقې ته سره ورسېدل. دې معاهدې، چې د ماستريخت د معاهدې Maastricht Treaty په نامه هم یادېږي، د اروپايي اتحاديې د سياسي بشپړتوب تهداب کښېښود. په دې لار کې د لومړي ګام په توګه، اروپايي تابعیت پراختیا وموندله. اوس خلک کولای سي د اروپايي اتحاديې او هم پخپل ملي پاسپورټ سفر وکړي. د اروپايي اتحاديې د هر هیواد تبعه که د اروپايي اتحاديې په کوم بل هیواد کې اوسېږي، کولای سي چې اروپايي پارلمان ته رایه ورکړي او یا هم کولای سي د هغه هیواد په محلي انتخاباتو کې رایه ورکړي کوم چې پکښې اوسېږي.

اروپايي اتحاديې همدارنګه د دولت سمبولونه هم ټاکلي دي. ځانته بیرغ لري او اروپايي سرود European Anthem [د ملي سرود په شان] یې هم ځانته غوره کړی دی. د اروپايي هیوادو د ژبني تنوع له امله، په اروپايي سرود کې الفاظ نه دي کارول سوي. اروپايي اتحاديې د نوي اروپايي اساسي قانون د منځته راوړلو له پاره هم رایه ورکړې ده.

د اروپايي اتحاديې اداري طرز:

د اروپايي اتحاديې سازماني جوړښت پرله پیچلی دی، مګر موږ به یې په یوه لنډه کتنه کې د حکومتي سازمان سره په مقایسه کې تشریح کړو. د یو بین الدولتي سازمان په توګه، د اروپايي اتحاديې اداري طرز او جوړښت د یوه حکومت په شان نه دی، مګر ویلای سو، چې پر همدې خوا ور روان دی او د حکومت ځیني سازماني مشخصات په ځان کې لري. د

تحليل او څيړني لپاره موږ کولای سو اروپايي اتحاديې اداره پر سياسي رهبري، بيوروکراسي، نظارت، قانون گذاري او قضايي برخو ووبشو.

سياسي رهبري:

سياسي تصميم نيول د اروپايي اتحاديې په شورا Council of the European Union کي، چي پنخوا د وزيرانو شورا بلل کېدله، متمرکز دی. د دې شورا په غونډو کي د غړو هيوادو وزيران (لکه د ماليې وزيران) برخه اخلي. د اروپايي اتحاديې شورا پخپل واک، او يا هم د اروپايي پارلمان سره په ګډه، د اروپايي اتحاديې د مهمو پاليسيو په هکله تصميم نيسي. د شورا عمومي منشي په بين المللي چارو کي د شورا په نماينده ګي خبري کوي او همدارنگه نوري مهمي چاري سر ته رسوي. اروپايي شورا د غړو هيوادو د صدراعظمانو او نورو دولتي مشرانو په ګډون په کال کي دوه ځلي غونډې کوي.

د شورا اکثره غونډې د بلجيم په پايتخت بروکسل کي، چي د اروپايي اتحاديې عمده اداري ارکان پکښي مېشت دي، جوړېږي. د تصميم نيولو لپاره د رايي ورکولو درې ډوله پلانونه وجود لري. د ورځني چارو په هکله تصميم نيول د رايو په اکثريت سره سر ته رسېږي. بل د صلاحيت لرونکي اکثريت پلان دی چي د اکثر و تصاميمو لپاره کار ځني اخيستل کېږي. د دې پلان له مخي، ۳۴۵ رايي وجود لري. څلور هيوادونه (فرانسه، جرمني، برتانيه، او ايټاليه) هر يو ۲۹ رايي لري. د نورو ۲۳ غړو هيوادو د رايو شمېر يو له بله توپير لري؛ د مثال په توګه، اسپانيا او پولنډ ۲۷ رايي او مالټا بيا ۳ رايي لري. د رايي ورکولو پروسه پرله پيچلې ده، مګر د صلاحيت لرونکي اکثريت معني دا ده چي درې معيارونه پوره کړي: (الف) اکثريت (۱۴) هيوادونه، (ب) ۲۵۵ يا تر هغه زياتي رايي، (ج) دهغو هيوادو رايي چي د اروپايي اتحاديې د نفوس د لږ تر لږه په سلو

کي ۶۲ نمایندگي وکړي. دریم د اتفاق آراء پلان دئ چي د مالیاتي، دفاعي، او خارجي چارو په هکله د تصمیم نیولو پر وخت کار ځني اخیستل کېږي. د دې ډول رایي گیری د سیستم ګټه دا ده چي د پالیسیو په هکله د اروپایي اتحادیې د غړو زیات توافق پکښي موجود وي او د یوه یا څو هیوادو مخالفت د پالیسیو مخه نه سي نیولای.

اداري چاري:

د اروپایي اتحادیې اداره bureaucracy د اروپایي کمیسیون European Commission تر واک لاندې سازمان سوې ده، چي د شورا او پارلمان له خوا وضع سوې پالیسی عملی کوي، او هم شورا او پارلمان ته د قوانینو وړاندیز کوي. اروپایي کمیسیون ۲۷ کمیشنران لري چي د هر غړي هیواد څخه یو کمیشنر ورته ټاکل سوی وي. د دوی د خدمت دوره پنځه کاله ده او د اروپایي اتحادیې د کابینې په توګه عمل کوي. یو له کمیشنرانو څخه د اروپایي اتحادیې د شورا له خوا د کمیسیون د رئیس په توګه ټاکل کېږي. دا عالیرتبه مامور د اروپایي اتحادیې د اداري مشر په توګه د اروپایي اتحادیې د اداري چارو مسؤلیت پر غاړه لري. د اروپایي اتحادیې اداري مرکزي دفتر په بروکسل کي دئ. د پاته ۲۶ کمیشنرانو څخه هر یو یي د یوه وزارت نظارت او سرپرستي پر غاړه لري.

د اروپایي اتحادیې اداري کارمندان نن ورځ ۲۵۰۰۰ تنو ته رسېږي چي د ۱۹۷۰ کال راهیسي څلور چنده سوي دي. د اروپایي اتحادیې د ۲۰۰۷ کال بودجه ۱۲۶,۵ بلیونه یورو وه، د ۲۰۰۹ کال پیشنهادي بودجه یې ۱۳۴,۴ بلیونه یورو ټاکل سوې ده. د دې بودجې په سلو کي ۷۰ د غړو هیوادو له خوا ورته ورکول کېږي، او په سلو کي ۳۰ پاته برخه یې د اروپایي اتحادیې د ګمرکي عوایدو او [د اروپایي اتحادیې] یو خاص ډول مالیاتو څخه تمویلېږي.

د نظارت سازمانونه:

اروپايي اتحاديه د نظارت او مراقبت دوه ساختارونه structures لري. يويې اروپايي شکایت اورېدونکی European Ombudsman دئ چې د اروپايي پارلمان له خوا ټاکل کېږي. د اروپايي اتحاديې هغه اوسيدونکي او سازمانونه چې فکر کوي د اروپايي اتحاديې د چارواکو له خوا غیر عادلانه چلند ورسره سوی دئ، د شکایت اورېدونکي له دفتر څخه د تحقیقاتو غوښتنه کولای سي. که د شکایت اورېدونکي دفتر په دې باور سي چې بې عدالتي سر ته رسيدلې ده، نو کولای سي د اروپايي اتحاديې اړوندو ایجنسیو ته د حقوقي جبران سپارښتنه وکړي.

د نظارت بله مؤسسه د پلټنې او څارنې محکمه Court of Auditor ده چې د اروپايي اتحاديې هر غړی هیواد یو نماینده پکښې لري. دا محکمه د اروپايي اتحاديې د بودجې او په قانوني او سالمه توګه د هغه د مصرف او مدیریت management څارنه کوي. دا محکمه مستقل اصلاحي واک نه لري، مګر کولای سي شورا او پارلمان ته سپارښتونه وړاندې کړي.

مقننه قوه:

اروپايي پارلمان European Parliament (EP) د اروپايي اتحاديې د مقننه قوې په توګه عمل کوي چې د فرانسې په سټراسبرګ کې سره راغونډېږي. دا پارلمان ۷۸۵ غړي لري چې د اروپايي اتحاديې د ۲۷ غړو هیوادو له خوا د نفوس د تناسب پر اساس د پنځو کلونو لپاره انتخابېږي. د جرمني هیواد چې تر ټولو بې نفوس ډېر دئ، ۹۹ چوکۍ لري، او د مالټا هیواد چې تر ټولو بې نفوس لږ دئ، ۵ چوکۍ لري. ډېر وخت د بین الدولتي سازمانو د اسامبلې غړي د حکومتونو له خوا ټاکل کېږي، مګر د اروپايي

پارلمان غړي د هر هیواد د خلکو له خوا د رایي ور کولو له لاري انتخابېږي.

قضائیه قوه:

د عدالت محکمه The Court of Justice د اروپایي اتحادیې عمده قضائیه څانګه تشکیلوي. دا محکمه چې د ۲۷ قاضیانو - د هر غړی هیواد څخه یو قاضي - څخه جوړه ده په لکسمبورګ کې غونډې کوي. د غړو دولتو او یا د اروپایي اتحادیې د نورو مؤسساتو دعوې تر غور لاندې نیسي. ډېر لږ پېښېږي چې د محکمې ټول قاضیان پر یوه دعوه باندې سره غونډ شي. تقریباً په سلو کې ۹۰ دعوې د ۳ یا ۵ قاضیانو په جرګه کې تر غور لاندې نیول کېږي. په دې کار سره محکمه کولای شي ډېرې دعوې ګاني (۴۰۰ څخه تر ۵۰۰ پورې) تر غور لاندې ونیسي.

د اروپایي اتحادیې د معاهداتو مجموعه، د رسمي اساسي قانون پر ځای، د اروپایي اتحادیې د اساسي قانون په توګه پېژندل شوې ده. محکمه کولای شي د اروپایي اتحادیې او د غړو هیوادو هغه قوانین او مقررات چې د اروپایي اتحادیې د اساسي معاهداتو سره په ټکر کې وي، لغوه کړي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۶ کال کې محکمې د اروپایي اتحادیې او د امریکې د متحده ایالاتو تر مینځ هغه قرارداد چې د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر تر یوولسمې وروسته امضاء سوی وو، لغوه کړ. د هغه قرارداد له مخې اروپایي اتحادیې باید د امریکې متحده ایالاتو مامورینو ته د هغو هوايي مسافرینو شخصي معلومات ورکړي وای چې د اروپایي اتحادیې د هوايي ډګرونو څخه د امریکې پر لوري خوځېدل.

اتم فصل

بین المللي قانون اوبشري حقوق

International Law and Human Rights

په دې فصل کي په نړيوال سياست کي د بین المللي قانون او عدالت په هکله بحث کېږي. همدارنگه بشري حقوق او له بین المللي حقوقي سیستم سره د هغوی روابط تر څېړني لاندې نیول کېږي. دا به ساده ګي وي که موږ پر دې حقیقت سترګي پټي کړو چي په نړيوال سياست کي ډېر وخت پر شخصي ګټو ټینګار کېږي. مګر دا خبره په داخلي سیستمونو کي [یعنی د یو مملکت په داخل کي] هم صدق کوي. د نړيوال او داخلي سیستمونو تر منځ توپیر په دې کي دی چي په داخلي سیستمونو کي پر هغو کسانو چي په شخصي ګټو پسي ګرزي زیات [قانوني] ممانعتونه وضع سوي وي.

حقوقي سیستم د یوه هیواد په دننه کي د شخصي ګټو په مقابل کي یو ممانعت دی. ښکاره خبره ده چي په هر داخلي سیستم کي زورور افراد او ګروپونه امتیازات لري. له قوانینو څخه سرغړوني کېږي او متهم کسان، په تېره بیا هغه کسان چي د یوه چالاکه مدافع وکیل attorney د استخدامولو توان ورسره وي، ځيني وختونه کولای سي د قانون له منګولو وتبتي. مګر بیا هم د امریکې په متحده ایالاتو کي، د اساسي قانون د خورلسمي ضمیمې پر اساس، د خلکو په وړاندې ښکاره تبعیض نه سي

کېدای. د مثال په توګه، غریب متهم ته د محکمې له خوا مدافع وکیل په وړیا توګه ټاکل کېږي.

که په داخلي سیستم [يعني د يوه هیواد په دننه] کې داسې حقوقي او قضایي سیستم منځته راتلای شي چې د قدرت سیاست power politics په کنټرولېدای شي، نو په تیوري کې لحاظ دا هم ممکنه ده چې په بین المللي سیستم کې هم د شخصي ګټو د مخنیوي له پاره حقوقي سیستمونه منځته راوړل شي.

د بین المللي قانون او عدالت اساسات

Fundamentals of International Law and Justice

ټول حقوقي سیستمونو، داخلي دي که بین المللي، د یوه ابتدایي حالت څخه ئې و موږن او پرېچلي حالت ته تکامل کړی دی. ځکه نو هر حقوقي سیستم په یو تکاملي سیر کې، د ابتدایي څخه بیا تر موږن پورې، مطالعه کولای سو. دې ته باید پام وسي چې موږن [عصري] د تکمیل معنی نه لري؛ راتلونکو نسلونو ته ښايي زموږ اوسنی حقوقي سیستم بدوي ښکاره شي. د ابتدایي مګر تکاملي حقوقي سیستم مفهوم مهم دی ځکه چې زموږ سره د بین المللي قانون په پوهه کې مرسته کولای شي.

اوسنی بین المللي حقوقي سیستم د تکامل په ابتدایي مرحله کې قرار لري. لومړی دا چې، اوسنی بین المللي حقوقي سیستم، د نورو پرمختللو سیستمو په مقایسه، د قانون جوړولو (مقننه) یوه رسمي پروسه نه لري. د سیاسي لوبغاړو [اکټرانو] سلوک او رفتار پر بین المللي عنعناتو او یا هم د دوی تر منځ پر توافقاتو ولاړ وي. دوهم، له قانون څخه د سرغړونې په صورت کې د قضاوت او یا مجازات له پاره ډېر لږ او یا هیڅ مستقر

واکمن مقام وجود نه لري. بدوي ټولني، داخلي دي که بين المللي، پوليس او محکمې نه لري. دوی د شخړو او مناقشاتو د حل له پاره کله د خبرو اترو، کله بيا د تشدد او ځينی وخت د میانگړتوب څخه کار اخلي. مگر بيا هم، بين المللي قانون که څه هم په ابتدايي حالت کي دی، په واقعيت کي وجود لري. همدارنگه، بين المللي ټولنه او قوانين ئې هم بنيادي په راتلونکي کي ويوې لوړې مرحلې ته تکامل وکړي.

د بين المللي قانون انکشاف:

د بين المللي قانون سرچينه له هغه وخته راپيل سوې ده چي دولتونو د خپلو چارو د تنظيم له پاره اړتيا پيدا کړه. د بين المللي قانون په منځته راتلو کي يو شمېر تيوريستانو مهم رول لوبولی دی. تر ټولومشهور يي د هالنډ هوگو گروتیوس Hugo Grotius (۱۵۸۳ - ۱۶۴۵ع) دی چي د جنگ او سولي د قانون په باب (On the Law of War and Peace) اثر ئې وليکي او د بين المللي قانون لومړنی محقق بلل کېږي. گروتیوس او نورو پوهانو د بين المللي قانون او د دولتونو تر منځ په روابطو کي د هغه د رول په هکله نظريات پسي پراخ کړل. د بين المللي ټولني د اړتياوو او توقعاتو د پرله پېچلي کېدو او د دولتونو تر منځ د فعل او انفعال په زياتېدو سره بين المللي قانون هم په تدريجي توگه تکامل وموند.

بين المللي قانون په عمل کي:

هغه کسان چي له بين المللي قانون څخه ناراضه دي دا خبره کوي چي بين المللي قانون يوازي په تيوري کي وجود لري نه په عمل کي. د خپلي ادعا د ثبوت له پاره دوی جنگونه، د بشري حقوقو څخه سرغړوني او

بې قانونۍ او نورو مثالونو ته اشاره کوي. مګر د دوی په استدلال کې دا خبره ورکه ده چې بين المللي قانون، سره له دې چې ځيني خلاوي لري، بيا هم په ډېرو ساحو کې مؤثر موجوديت لري. داسې ډېر شواهد سته چې دولتونه «بين المللي قانون ته د قانون په سترګه ګوري. تر ټولو مهمه دا ده چې په اکثريت حالاتو کې دولتونه بين المللي قانون ته غاړه اېږدي». پر دې سربېره، که يو قانون هر وخت نه مراعاتېږي معنی ئې دا نه ده چې وجود هم نه لري. د مثال په توګه، د امريکې په متحده ايالاتو او هم په ډېرو نورو هيوادو کې ډېر زيات جرايم وجود لري، مګر د دې معنی دا نه ده چې داهيوادونه ګواکي ياغي او بې قانونه دي.

بين المللي قانون او سياست:

بين المللي قانون په کښته سياست low politics کې ډېر مؤثريت لري. کښته سياست يوه اصطلاح ده چې د تجارت، ډيپلوماټيک مناسباتو او مذاکراتو له پاره استعمالېږي. بين المللي قانون د ملي امنيت په شان مسايلو، يعني لوړ سياست high-politics، کې لږ مؤثريت لري. کله چې د حياتي منافعو خبره منځته راشي، دولتونه اوس هم بين المللي قانون د ځان په ګټه کېږوي او يا بالکل سترګې پر پټوي. سربېره پر دې هم، بين المللي معيارونه د دولتونو پر ستراتيژيکو سياسي تصاميمو اثر لري. بين المللي قانون او نړيوال ارزښتونه، د مثال په توګه، د هغو دولتو پر ضد دي چې، بې له د ځان څخه د دفاع په صورت کې، په جګړه لاس پوري کوي. د عراق له خوا پر کويټ باندې د يرغل په شان سرغړوني او تخلفات اوس هم پېښېږي، مګر د سخت نړيوال عکس العمل سره مخامخ کېږي، او حتی پر ضد ئې د نظامي قوې څخه هم کار اخيستل کېږي. اوس حتی د امريکې د متحده ايالاتو په شان قدرتمن هيوادونه هم په ۲۰۰۱ کال کې د افغانستان

او په ۲۰۰۳ کال کې د عراق په شان حالاتو کې د ملګرو ملتو د تصویب لاسته راوړلو هڅې کوي. په داسې حال کې چې ډېر لږ وخت مخکې به دوی په خپل سر هر څه چې ئې غوښتلای کړي وای. دا یو واقعیت دی چې د امریکې متحده ایالاتو او برتانیې بالاخره، بې له د ملګرو ملتو له ملاتړ څخه، په کال ۲۰۰۳ پر عراق یرغل وکړ، مګر د دې معنی بیا هم دا نه ده چې د یو اړخیزه یرغل پر ضد معیارونه وجود نه لري. په بین المللي سویه د عراق د یرغل پراخ محکومیت په خپله دا ښيي چې بین المللي معیارونه وجود لري.

بین المللي حقوقي سیستم

The International Legal System

بین المللي قانون، د هر بل حقوقي سیستم په شان، پر څلورو مهمو اساساتو ولاړ دی: د قانون فلسفي ریښې، قانون څرنگه منځته راځي، په کوم وخت کې او ولې د قانون اطاعت کېږي او د حقوقي جنجالو د حل په هکله تصمیم څرنگه نیول کېږي.

د قانون فلسفي ریښې:

قانون له کومه ځایه راځي؟ په دې هکله درې عمده نظریات وجود لري. لومړی نظر دا دی چې د قانون منبع تر بشري ټولنې خارج د ایډیالوجي یا الهیاتو theology څخه سرچینه اخیستې ده.

د مثال په توګه، د بین المللي حقوقو د تیورۍ زیاته برخه عیسوي تعلیماتو ته رسېږي؛ سینټ اګوستین Saint Augustine او سینټ توماس اکویناس Saint Thomas Aquinas چې عیسوي روحانیون دي د جنګ د قانون په هکله لیکني کړي دي. همدارنګه، په اسلامي، بودايي او

نورو ديني قوانينو او تحقيقاتو کي هم د بين المللي عدالت عناصر وجود لري.

دوهم نظر، چي د قانون طبيعي مکتب naturalist school of law ته منسوب دی، هم د قانون پر خارجي منبع ولاړ دی. د دې نظريي له مخي انسانان، په طبيعي توگه، ټاکلي حقوق او مکلفيتونه لري. انگرېزي فيلسوف جان لاک John Lock په خپل اثر، د حکومت دوه قراردادونه (۱۶۹۰)، کي استدلال کوي چي د (طبيعت يو قانون) وجود لري چي: "د هغه پر اساس ټول خلک په طبيعي حالت کي مساوي او آزاد دي، هيڅ څوک بايد د بل چا ژوند، صحت، آزادۍ او ملکيت ته تاوان ونه رسوي". څرنگه چي هيوادونه د افرادو مجموعه ده، او نړيواله ټولنه بيا د دولتونو او افرادو مجموعه ده، د طبيعت د قانون حقوق او مکلفيتونه په جهاني سطحه کي په کار لوېږي او په دې توگه د بين المللي قانون اساس تشکيلوي.

درېم نظر بيا د قانون ريښې د ټولني په عرف او رواج کي لټوي. دې ته د قانون د مثبتيت مکتب positivist school of law وايي. د دې مکتب په عقیده قانون د ټولني او د ټولني د ادارې په هکله د خلکو د غوښتنو انعکاس دی. ځکه نو، د مثبتيت د اصولو له مخي، قانون بايد د ټولني د معيارونو د تدوين [يعني په رسمي تو او قانوني شکل د معيارونو تنظيم او تصويب] محصول وي.

دا درې سره مکتبونه خپل ځانته مخالفين او موافقين لري. هغه کسان چي د قانون د خارجي منابعو نظريه ردوي په دې عقیده دي چي پر الهي اتواو ايډيالوجي باندي ولاړ معيارونه ډيموکراتيک نه دي، ځکه چي قانون د ديني علماوو له خوا جوړېږي او تفسير ئې هم د ديني علماوو له خوا سر ته رسېږي. همدارنگه، پر ايډيالوجي باندي ولاړ قانون بيا د کمونست

ځيوند د مامورينو په شان تنگ نظرو کسانو له خوا جوړېږي او تفسيرېږي. د طبيعي قانون انتقاد کوونکي بيا دا تور لگوي چي د طبيعي قانون نظريه له يوې خوا مبهمه ده او له بلې خوا پر فردي حقوقو ډېر ټينگار کوي. د مثال په توگه، جان لاک په دې عقیده وو چي ملکيت د خلکو طبيعي حق دی. که دا رشتيا وي چي د يوه شخص ملکيت د طبيعيت د قانون له مخي محفوظ دی، نو بيا که حکومت د يوه شخص ملکيت [بې له د شخص له موافقې څخه] د وضع سويو مالياتو په عوض کي ځني واخلي، [يعني که يو څوک د دولت مالیه تاديه نه کړي او دولت ئې په عوض کي ملکيت ځني واخلي] ايا دا کار د هغه شخص پر بشري حقوقو تېری دی؟ انتقاديون د مثبتيت نظريه غير اخلاقي بولي او په کلکه ئې ځکه ردوی چي د ټولني او يا د ټولني د حاکمه طبقې غير اخلاقي سلوک ته مشروعيت وربخښي. دا انتقاديون وايي، د مثال په توگه، غلامي يو وخت عامه او منل سوې پديده وه، مگر هيڅکله اخلاقي يا قانوني پديده نه وه.

بين المللي قانون څرنگه جوړېږي؟

په يوه هيواد کي داخلي قوانين عموماً د اساسي قانون مطابق د مقننه هيئت له خوا وضع کېږي. تقنيني فرمانونه او مقررات بيا د حکومت د هغو ادارو له خوا منځته راځي چي قانوني واک ورکړه سوی وي. په اوسني عصر کي، د داخلي قانون جوړولو د پروسې په مقايسه، د بين المللي قانون جوړولو پروسه ډېر وخت مرکزيت نه لري. د عدالت د بين المللي محکمې د اساسنامې له مخي د بين المللي قانون له پاره The Statute of the International Court of Justice ځيني منابع وجود لري چی عمده ئې: بين المللي معاهدات، بين المللي عرف، او د قانون عمومي پرنسپونه دي. د بين المللي قانون ځيني پوهان بيا يوه بله منبع هم پر زياتوي چي د

ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې تصویبونه او اعلاميې دي.

د قانون منابع:

بین المللي معاهدات د بین المللي قانون تر ټولو مهمه منبع تشکیلوي. د معاهداتو عمده ښېګڼه دا ده چې په هغوی کې قانون تدوین سوی وي، یعنې په لیکلې بڼه منځته راغلی وي. ټول معاهدات پر هغو هیوادو چې معاهده ئې امضا کړې او تصویب کړې وي لازم الاجراء دي. سربېره پر دې، داسې استدلال کېدای سي چې ځینې معاهدات پر هغو دولتو چې معاهده ئې امضا کړې هم نه وي د تطبیق وړ دي. کله چې زیات شمېر هیوادونه پر یوه پرنسیپ موافقې ته سره ورسېږي، پراخ مشروعیت پر بناء کېږي. د قتل عام د جرایمو د مخنیوي او مجازات پیمان (۱۹۴۸)، The Convention on the Prevention and Punishment of the crime of Genocide، د مثال په توګه، د ۱۴۰ هیوادو له خوا تصویب سوی دی. ځکه نو، داسې استدلال کېدای سي چې قتل عام تر بین المللي قانون لاندې راځي او دا معیار پر ټولو دولتو، چې د معاهدې غړی وي ګڼه، لازم الاجراء دی. له دې امله دی چې اوس خلګ، حتی که ئې دولتونو د قتل عام پر ضد معاهده تصویب کړې هم نه وي، د قتل عام په جرم محاکمې ته راکش سوي، محکوم سوي او مجازات سوي دي.

بین المللي عرف د بین المللي قانون دوهمه درجه ډېره مهمه منبع تشکیلوي. یو ډېر پخوانی عرفي قانون د بحري اوبو د قلمرو قانون دی چې د یوه هیواد د ساحل څخه تر درې میله پوري غزېږي او دا هغه فاصله ده چې د توپ ګولۍ ورسېږي. که د وچې څخه د توپ ویشتل سوي ګولۍ تر تاسی ونه رسېږي، نو تاسې په بین المللي اوبو کې قرار لری. په بحر کې د بېړي چلولو مقررات او د ډیپلوماټیکو مناسباتو مقررات له عرف څخه

رازېږېدلي دي. ځيني وخت، دوامداره عرف په معاهداتو کې تدوينېږي. د بين المللي قانون دريمه منبع د قانون عمومي پرنسپيونه دي. د لرغوني روم د (خلکو قانون) د دې پرنسپيونو اساس تشکيلوي او د عدالت بين المللي محکمې دا پرنسپيونه د «د متمدنو ملتونو له خوا د قانون عمومي منل سوي پرنسپيونه» بللي دي. تر هر څه مخکې، دا پرنسپيونه له بشري حقوقو څخه د سرغړونې له پاره په کار لوېږي. د دې پرنسپيونو له مخې د لايبيريا پخوانی جمهور رئيس چارلز ټېلر Charles Taylor په هالنډ کې د بين المللي محکمې له خوا په کال ۲۰۰۸ کې محاکمې ته راکش سو. پر ده باندي د جنسي غلامۍ او نورو جنسي تېريو تورونه لگول سوي دي. د بين المللي بشري قانون څخه بله سرغړونه دا وه چې تر ۱۵ کالو کښته عمر کوچنيان ټي په نظامي قواوو کې جلبول.

د قانون اطاعت کول:

و قانون ته غاړه ايښوول په هر ډول حقوقي سيستم کې - که بين المللي سيستم وي که داخلي، ساده وي که پرله پېچلې - پر رضا کارانه [خپلي خوښي] اطاعت او اجبار coercion ولاړ دی. رضاکارانه اطاعت هغه وخت منځته راځي چې تر واک لاندې خلک ځکه قانون ته غاړه اېږدي چې د هغه مشروعيت مني؛ يعني خلک قوانينو ته غاړه ځکه اېږدي چې هغه سياسي چارواکي مني چې قوانين ټي جوړ کړي دي اويا/هم د هغو قوانينو سره موافق دي. اجبار د تهديد، بندي کولو، اقتصادي تعزيراتو او نورو جزاگانو له لاري اطاعت ته د خلکو د مجبورولو پروسه ده.

رضاکارانه اطاعت عموماً ډېر مهم دی، مگر ټولني يو له بله ډېر توپير لري. امريکايان د قانون رضاکارانه اطاعت ته ميلان لري؛ په ميانمر (برما) کې بيا د قانون اطاعت کول د نظاميانو له خوا د قوې په زور تر سره

کېږي.

د بین المللي قانون اطاعت زیاتره رضاکارانه دی. عملي مشروعیت د بین المللي اطاعت کیلي تشکیلوي. هیوادونه ځکه بین المللي قانون ته غاړه ایږدي چي د نورو هیوادو له خوا د قانون اطاعت کول د دوی په ګټه دی. تعرض، د بشري حقوقو څخه سرغړونه، او نور داسي اعمال اوس هم سر ته رسېږي، مګر دا ډول اعمال له ډېرو پراخو اعتراضونو سره مخامخ کېږي. لکه د امریکې د متحده ایالاتو په مشري د عراق یرغل له ډېرو بین المللي اعتراضونو سره مخامخ سو. د امریکې د متحده ایالاتو په شان یو زورور هیواد کولای سي پر بین المللي مخالفت باندې څه موده سترګي پټي کړي، مګر په وروسته کي به د خپل عمل قیمت تادیه کړي. د بوش اداره د عراق تر یرغل وروسته په دې ونه توانېدله چي د عراق د اشغال او بیا ودانولو په برخه کي د نورو هیوادو مالي او نظامي مرستي راجلبي کړي.

د قانون اجرا [عملي] کول:

په ټولو حقوقي سیستمونو کي، د قانون اجرا کول د خپلمنځي همکارۍ او یا هم د مرکزي واک له لاري تر سره کېږي. په ابتدایي ټولنو کي د قوانینو او معیارونو عملي کول په خپل منځ کي یو له بله سره د همکارۍ څخه راپیل کېږي، وروسته په تدریج سره د قانون د عملي کولو مرکزي سیستم ته تکامل کوي. د باثباتو هیوادو په شان پرمختللي حقوقي سیستمونه، د دې له پاره چي خلک د قانون اطاعت ته مجبور کړي، د قانون د عملي کولو پر رسمي سازمانونو (لکه پولیس) او تعزیراتو (لکه جرمه او بندي خانه) باندې تکیه کوي.

د ابتدایي ټولنو په شان، نړیواله کمیونیتي هم د قانون د عملي کولو له پاره پر خپلمنځي همکارۍ تکیه کوي، او تر اوسه هم په بین المللي سویه

د قانون د عملي کولو سازمانونو انکشاف نه دی موندلی. مگر سره له دې هم، د یو مرکزي سیستم پر خوا د قانون عملي کولو حرکت لیدل کېږي. د مثال په توګه، تر دوهمې عمومي جګړې وروسته جنګي مجرمین په سزا ورسېدل. په دې نژدې وختونو کې د بوسنیا او نورو ځایو جنګي مجرمین محاکمې ته راکش سول. ډیپلوماټیک او اقتصادي تعزیرات هم مخ پر زیاتېدو دي چې ځینې وخت اغېزمن هم دي. په ۱۹۹۱ کال کې د ملګرو ملتو له خوا د عراق په مقابل کې د نظامي عمل تصویب او په ۱۹۹۹ کال کې د ناټو مداخله په کوسوو کې، دا ښيي چې د بین المللي قانون عملي کول د یو مرکزي سیستم پر لور ګامونه اخلي.

د قانون په اړوند قضاوت کول [فتوا ورکول]:

په اوسنۍ نړۍ کې یو شمیر بین المللي محکمې وجود لري. د دې محکمو پیدایښت د بین المللي حکمیت دایمي محکمې Permanent Court of International Arbitration ته رسېږي چې اساس یې د دې پېړۍ په پیل کې د هاګ د کنفرانس له خوا ایښودل سوی دی. په کال ۱۹۲۲ کې د بین المللي حکمیت دایمي محکمه د ملتونو د اتحادیې League of Nations د یوې برخې په توګه رامنځته سوه. په کال ۱۹۴۶ کې اوسنۍ د عدالت بین المللي محکمه International Court of Justice، چې د ملګرو ملتو سره تړاو لري، جوړه سوه. د عدالت بین المللي محکمې د بین المللي حکمیت د دایمي محکمې څخه تکامل راګړی دی. د عدالت بین المللي محکمه، چې ځینې وخت نړیواله محکمه هم بلل کېږي، د هالنډ د هاګ په ښار کې موقعیت لري، او ۱۵ قاضیان لري. دا قاضیان د ملګرو ملتو له خوا د یوه پرله پېچلي سیستم له مخې د ۹ کلنو دورو له پاره انتخابېږي. د ملګرو ملتو د امنیت شورا پنځه دایمي غړي هر

یو ئې یو قاضي د عدالت په بین المللي محکمه کي لري، او نور قاضیان ئې داسي انتخابېږي چي سیمه ییز انډول پکښې وساتل سي.

د عدالت پر بین المللي محکمې سرېږه، یو شمېر نوري سیمه یيزي محکمې هم وجود لري: د اروپا د عدالت محکمه او د بشري حقوقو اروپايي محکمه، د بشري حقوقو بین الامریکائي محکمه [دلته مطلب د امریکا د لویي وچي هیوادونه دي] او د مرکزي امریکا د عدالت محکمه [دلته هم مطلب د امریکا د لویي وچي هیوادونه دي]. یو له دې محاکمو څخه هم د داخلي محاکمو په اندازه قدرت نه لري، مگر د عدالت د بین المللي محکمې په شان د دې سیمه ییزو محاکمو اعتبار مخ پر زیاتېدو دی.

د بین المللي محاکمو صلاحیت:

له تیوريکي پلوه، د عدالت د بین المللي محکمې واک او صلاحیت ټولي بین المللي حقوقي منازعې په بر کي نیسي. حقوقي دعوې پر دوو لارو د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کېږي. یوه دا چي دولتونه د نورو دولتو سره خپلي حقوقي منازعې و محکمې ته د قضاوت له پاره وړاندي کوي. بله داچي، د ملګرو ملتو یو اورګان یا یوه ایجنسي د کومي حقوقي مسألې په هکله د عدالت د بین المللي محکمې مشوره وغواړي.

د کال ۱۹۴۶ څخه بیا تر کال ۲۰۰۵ پوري، د عدالت بین المللي محکمې ته په اوسط ډول په یوه کال کي دوې دعوې وړاندي سوي دي. که څه هم چي په دې وروستیو کلونو کي دا شمېر یو څه زیات سوی دی، مگر بیا هم د عدالت د بین المللي محکمې د پراخ صلاحیت په تناسب، دا شمېره ډېره لږ ده. د عدالت بین المللي محکمې ته د دومره لږ شمېر قضیو د وړاندي کولو یو فکتور دا دی چي دولتونه باید په خپله خوښه قضیې [دعوې] د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کړي، او دا ومني چي د

دغې محکمې قضاوت او تصميم ته به ئې غاړه اېږدي.

د بين المللي قانون او عدالت کارول

Applying International Law and Justice

د قانون او عدالت ملاتړ په مجرد او انتزاعي توگه اسانه دی، مگر په عمل کې ئې په کار اچول ډېر گران کار دی. موږ به د بين المللي قانون او د عدالت معيارونه د دولت او همدارنگه د افرادو په سطح کې تر څېړنې لاندې ونيسو.

د بين المللي قانون په اړوند زياتره پخوانۍ ليکنې د جگړې د قانون په باب سوي دي. دا موضوع اوس هم د حقوق پوهانوله پاره عمده اهميت لري، مگر د دولت او دولت تر منځ د جگړې پر موضوعاتو سربېره، اوس بين المللي قانون هڅه کوي چي د انقلاب او داخلي جگړې او هم تېروريزم موضوعات په تنظيم راکښېباسي.

د عادلانه جنگ تيوري:

د (عادلانه جنگ) تيوري دوې برخې لري: د جنگ علت او د جنگ پرمخ بېول. غربي عنعنې پر دې ولاړه ده چي د جنگ علت هغه وخت عادلانه دی چي بې له جنگه بله لار پاته نه وي، او له ځان څخه د دفاع په خاطر وي. همدارنگه، (عادلانه جنگ) د تناسب او تبعيض معيارونه هم په بر کې نيسي. د تناسب معنی دا ده چي د قوي اندازه بايد د تهديد سره متناسبه وي. د تبعيض معنی بيا دا ده چي غير محارب [هغه کسان چي په جنگ کې داخل نه وي] بايد د قوي د استعمال هدف ونه گرزوي.

د جنگ عادلانه علت:

د جنگ د عادلانه علت مفهوم اوس يوازي يوه تيوري نه ده. تر دوهمي عمومي جگړې وروسته، د نورنبرگ او ټوکیو د جنګي جرايمو محاکمو [tribunals] د جرمني او جاپان لیدران د تعرضي جنگ مسئل وبلل. په دې نژدې وختونو کې، د ملګرو ملتو محاکمو [tribunals] هغو کسانو ته چې په بالکان او رواندا کې په جنګي جرايمو محکوم وه، جزا ورکړه. همدارنګه، هغه معاهده چې د جرايمو بين المللي محکمه International Criminal Court ئې تاسيس کړه و همدې محکمې ته د (تعرض د جرم) په هکله صلاحيت ورکړی دی. د تعرض جرم، د تعريف له مخې، هغه جنګي اعمالو ته ويل کېږي چې د ملګرو ملتو د منشور سره سر نه خوري. منشور پر دې ټينګار کوي چې د قوې تر استعمال مخکې بايد د سوله ييز حل له پاره ټولي هڅې په کار ولوېږي. د دې له پاره چې عادلانه وي، د جنگ څخه بايد د وروستۍ چارې په توګه کار واخيستل سي، د مشروع قدرت له خوا اعلان سي، بايد د ځان څخه د دفاع په خاطر وي، عدالت منځته راوړي، او د سولي د منځته راوړلو له پاره وي.

څرنګه چې، د تيورۍ په مقايسه، په عمل کې د صحيح او غلط سره بېلول ګران کار دی، نو ښه به دا وي چې په ۲۰۰۳ کال کې د امريکا د متحده ايالاتو له خوا د عراق يرغل د مثال په توګه وڅېړو څو د جنگ د عادلانه علت د مفهوم په پرله پېچلتوب پوه سو.

ايا جنگ وروستۍ چاره وه؟ د امريکا جمهور رئيس جورج ډبيلو بوش په دې عقیده وو چې بې له جنګه بله لار پاته نه وه. ده د امريکا خلګو ته وويل: "تريوي لسيزي زيات، د امريکا متحده ايالاتو او نورو هيوادو په حوصله مندی او عزتمندی سره هڅې وکړې چې د عراق رژيم بې له جگړې بې وسلې کړي ... د جگړې څخه د مخنيوي له پاره د ټولو لارو

چارو څخه کار واخیستل سو". د فرانسې جمهور رئیس جاک شیراک بیا د بوش سره په مخالفت کې خبرنگارانو ته وویل چې د ده په عقیده د عراق «بې وسلې کول» د سولې له لارې کېدلای سوای. "جنگ هر وخت بدترین حل دی او هر وخت ناکامه لار ده. د جنگ د مخنیوي له پاره باید له هر څه څخه کار واخیستل سي".

ایا جنگ له ځان څخه د دفاع په خاطر وو؟ بوش استدلال کاوه چې د امریکا متحده ایالات تر تهدیدلاندې وو. د ده په عقیده، د دې امکان موجود وو چې ښایي عراق به د عامه تباهی وسلې ترور یستانونو ته ورکړي او یا ښایي په خپله ئې استعمال کړي. جمهور رئیس اعلام کړه چې: "خطر ښکاره دی. د یوه مستقل هیواد په توګه د امریکا متحده ایالات چې د خپل ملي امنیت د تضمین له پاره د قوې څخه کار واخلي. او خطر به مخکې له دې چې د عمل له پاره ډېر ناوخته سي له منځه یووړل سي". مګر د شپېتو عیسوي سازمانو مشرانو په یوه خپره سوې اعلامیه کې د دې کار سره خپل مخالفت اعلان کړ. د دوی استدلال دا وو چې د عادلانه جنگ د تیوري له مخې "د پېش بینی کېدونکي خطر په وړاندې د ځان دفاع په اخلاقي لحاظ پر حق ده، مګر د جنگ د مخنیوي له پاره جنگ کول په اخلاقي لحاظ منع دی". د عراق په هکله، د دې ګروپ مشر وویل چې: "زه د عراق له خوا د امریکا متحده ایالاتو ته قریب الوقوع خطر او تهدید نه وینم، ... له دې امله د عراق په مقابل کې نظامي عمل نامناسب دی".

د جنگ عادلانه سلوک:

د هاګ کنفرانس (۱۸۹۹-۱۹۰۷ع) او هم د جینیوا پیمان د ممنوعه وسلو، د جنگ د بندیانو سره سلوک او داسې نورو مسایلو په هکله یو لړ

مقررات وضع کړي دي. په نورو معاهداتو کې بیا د بیالوجیکي او کیمیاوي وسلو لرل او کارول منع سوي دي. په دې نژدې وختو کې د جرایمو بین المللي محکمې د جنګي جرایمو یو پراخ لیست منځته راوړي دی. مګر سربېره پر دې هم، د جنګ د عادلانه سلوک په هکله ابهامات وجود لري. د جنګي بنديانوسره رفتار د دې ابهام یو ښه مثال وړاندې کوي. د عراق د ابو غریب په بندي خانه او د عراق په نورو سیمو کې له جنګي بندیانو سره د امریکا اردو او هم د سې آی اې د کارکوونکو چلند، د عادلانه جنګ د معیارونو څخه ښکاره تېری وو. مګر په دې هکله چې پر طالبانو او القاعده باندي هم د جینوا کانوینشن مواد تطبیقېدای سي کنه، ابهام وجود لري. د طالبانو او القاعده جنګیالي چې امریکایانو په افغانستان او عراق کې ونیول، په کیوبا کې د ګوانتانامو بې په بحري اډه کې بنديان کړل. د امریکا متحده ایالاتو بالاخره دا موضع ګیري وکړه چې د طالبانو پر بنديانو د جینوا د کانوینشن مواد تطبیقېږي، مګر د القاعدې غړي جنګېدونکي دښمنان دي. دوی د یوه ملت په نظامي سازمان پورې اړه نه لري، ځکه نو جنګي بنديان نه دي.

پر افرادو باندي د بین المللي قانون او عدالت اجرا کول:

بین المللي قانون اوس د انفرادي افرادو د اعمالو سره هم سروکار لري. کولای سو دا نوی انکشاف پر درو موضوعاتو سره ووېشو: تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې [tribunals]، اوسنۍ بین المللي محکمې [tribunals] او د جرایمو بین المللي محکمه.

تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې:

د لومړي ځل له پاره تر دوهمي عمومي جګړې وروسته انفرادي افراد

۲۰۷

تر بین المللي قانون لاندي محاکمه سول. د نورنبرگ او ټوکیو په بین المللي محکمو کي د جرمني او جاپان نظامي او ملکي لیډران د تعرضي جنگ، جنگي جرایمو او بشري جنایاتو په جرم محاکمه سول. دوولس جرمنیان او اووه جاپانیان په اعدام محکوم سول او همدارنگه ډېر جرمنیان او جاپانیان بنديان کړل سول. درې مهم قضایي اساسات رامنځته سول:

- لیډران د هغو جنگي جنایاتو مسؤل دي چي د دوی په امر سر ته رسېدلي دي.
- لیډران د هغو جنگي جنایاتو مسؤل دي کوم چي د دوی تر لاس لاندي کسان ئې سر ته رسوي. مگر که لیډرانو د هغو جنایاتو د مخنیوي هڅه کړې وي او یا ئې جنایت کوونکو ته جزا ورکړي وي، نو بیا د دوی مسؤلیت نه گڼل کېږي.
- د اوامرو اطاعت کول د جنایاتو د سر ته رسولو له پاره معتبره دفاع نه ده. [یعني یو څوک په دې له مسؤلیته نه خلاصېږي چي ووايي ما ته امر سوی وو].

اوسنۍ بین المللي محکمې:

تر ۵۰ کاله غیابت وروسته، په ۱۹۹۰ کلونو کي بین المللي محکمې بیرته راژوندۍ سوې. د ۱۹۹۰ کلونو په دوران کي په بوسنیا Bosnia او رواندا Rwanda کي د بېساري بېرحميو سر ته رسېدل د دې محکمو د منځته راتلو اړتیا رامنځته کړه. په دواړو ځایونو کي، پر خلکو تجاوزونه وسول، زخمي او ووژل سول؛ په بوسنیا کي مسلمانان د دې وحشتونو عمده قربانیان وه او سربیانو د ۱۹۹۰ او ۱۹۹۵ کلونو تر منځ ډېر مسلمانان بې عزته او وژل. په رواندا کي په ۱۹۹۴ کال کي، هوتویان Hutus متعرض قاتلین او توتسیان Tutsis د قتل عامونو قربانیان وه.

په بوسنیا او رواندا کي دې وحشتونو د نړۍ وجدان سره ولړزاوله او د دې لړزوونکي واقعیت په نتیجه کي، په کال ۱۹۹۴ کي، یوه محکمه د بوسنیا او بله درواندا له پاره تأسیس سوه شو هغه کسان چي دا ډول وحشیانه ظلمونه ئې کړي دي محاکمې ته راکش کړي. د بوسنیا له پاره محکمه [د بالکان محکمه] د هالنډ د هاګ په ښار کي او د رواندا له پاره محکمه د تانزانیا هیواد د اروشا په ښار کي موقعیت لري. په کال ۱۹۹۹ کي د بالکان د محکمې واک پر مخ سوځو د کوسوو جنګي جنايات هم په بر کي ونیسی.

د هاګ محکمې تر اوسه ۱۶۰ کسان د جنګي جناياتو په جرم تورن کړي دي، چي په سلو کي ۹۵ ئې بنديان سوي دي. د هغو کسانو څخه چي د ۲۰۰۵ کال تر نیمایي پوري ئې محاکمه تکمیل سوې ده، په سل کي ۹۰ ئې محکوم سوي دي [یعني مجرم ثابت سوي دي] او تر ۴۰ کالو پوري قيد پر راوتلی دی؛ دا کسان د اروپا نورو هیوادو ته لېږدول سوي دي خو خپل د بندي توب دوره پوره کړي. تر ټولو مهمه محاکمه د سلوبدان ملاسويچ Slobodan Milosevic وه، ځکه چي هغه د پخوانۍ یوګوسلاویا جمهور رئیس وو. مګر ملاسويچ په کال ۲۰۰۶ کي د زړه د ناروغۍ له امله مړ سو او محاکمه ئې تکمیل نه سوه.

د رواندا محکمه د توکیو د جنګي مجرمینو تر محکمې، چي د دوهمي عمومي جګړې په پای کي تشکیل سوه، راوروسته لومړنۍ محکمه ده چي د یو حکومت مشر ته ئې جزا ورکړه. په کال ۱۹۹۸ کي د رواندا پخواني صدراعظم، جین کامبانا، پر قتل عام اعتراف وکړ او د محکمې له خوا په عمري بند محکوم سو. تر ۲۰۰۷ کال پوري، دې محکمې د ۳۶ کسانو محاکمه تکمیل کړه چي ۵ کسانو نور ټول ئې په جزا محکوم سول.

بین المللي جنايي محکمه:

په کال ۱۹۹۸ کې د ملګرو ملتونو له خوا د بین المللي جنايي محکمې د منځته راوړلو له پاره یو نړیوال کنفرانس دایر سو. د کنفرانس په جریان کې ډېرو هیوادو غوښتل چې یوه داسې محکمه منځته راسي چې پراخ او مستقل قضایي قدرت ولري. د امریکا د متحده ایالاتو په شمول، یو لږ شمېر هیوادونو یوه کمزورې بین المللي جنايي محکمه (ICC) غوښتل. د قوې بین المللي جنايي محکمې سره د امریکا د متحده ایالاتو د مخالفت دلیل دا وو چې ښایي د امریکا د متحده ایالاتو لیدپران او نظامي پرسونل به د سیاسي تحریکاتو له امله د محاکمې هدف وګرزي. د امریکا د متحده ایالاتو دې موقف سخت انتقادونه راوپارول. د مثال په توګه، یوه ایټالوي ډیپلوماټ خپل نظر داسې څرګند کړ: "زه باور نه سم کولای چې یو ستر ډیموکراټیک هیواد پر دې خبره ټینګار کوي چې د دوی عسکر دې نه محاکمه کېږي".

د امریکا د متحده ایالاتو ځینی غوښتني ومنل سوې، مګر بیا هم د حاضر و ۱۴۸ هیوادو له ډلې څخه په سلو کې ۸۰ هیوادونو د یوې نسبتاً قوې محکمې د منځته راوړلو په طرفداري رایې ورکړې.

نهم فصل

د امنیت لټول

Pursuing Security

انسانان هر وخت د امنیت په لټه کې دي، مګر امنیت په اسانۍ سره لاس ته نه راځي. ښایي یو علت ېې دا وي چې موږ انسانان د امنیت د لاس ته راوړلو په برخه کې پر غلطه لار روان یو. د امنیت عنعنوي لار پر دې تاکید کوي چې د ملي دفاع او د یرغل د مخنیوي له پاره باید ډېرې وسلې ذخیره سي. د مثال په توګه، د ۱۹۴۸ څخه بیا تر ۲۰۰۷ع کال پورې دنړۍ هیوادونو تقریباً ۴۳ تریلیونه ډالره په خپلو ملي نظامي عملیاتو او ملګرو ملتونو تقریباً ۴۹ بلیونه ډالره په سوله ساتونکو عملیاتو لګولي دي. یعنې د سوله ساتونکو عملیاتو په مقایسه ۸۷۸ واره زیاتي پیسې د ملي امنیت په عملیاتو مصرف سوي دي. ښائې د ملګرو ملتونو د لومړني سرمنشي خبره رشتیا وي چې ویلي ې دي: "جګړې ځکه پېښېږي چې خلګ د سولي پر ځای د شخړو له پاره تیاری نیسي".

جنگ د بشریت له ابتدا څخه وجود درلود. د یوې ډېټا (احصائیې) له مخې، په تېره زرمه کې تقریباً ۱۰۰۰ جنگونه پېښ سوي دي. ډېټا همدارنګه ښیې چې د تېرې زرمې له پیل څخه د هیوادونو تر منځ جګړې زیاتي سوي دي چې په سلو کې ۳۰ ېې د ۱۸۰۰ کال راهیسي پېښې سوي دي. همدارنګه، ډېټا ښیي چې د ۱۰۰۰ میلادي کال راهسي یو سل او

پنځوس ملیونه انسانان په جگړو کې مړه سوي دي چې په سلو کې ۷۵ ئې په شلمه پېړۍ کې مړه سوي دي. موږ نه یوازې ډېر زیات عسکر وژلي دي، بلکې ډېر زیات شمېر ملکي کسان مو هم وژلي دي. (د لومړۍ عمومي جگړې په دوران کې ۸,۴ ملیونه عسکر او ۱,۴ ملیونه ملکي کسان وژل سوي دي.) ناوړه خبرونه به لا ښايي په مخ کې وي. د امریکې جمهور رئیس جان کینيډي په کال ۱۹۶۱ کې د راتلونکي زروي جگړې په هکله اخطار ورکړ چې: "بشریت باید جنگ ته خاتمه ورکړي، کنه نو جنگ به بشریت ته خاتمه ورکړي".

د جنگ علتونه:

ولي باید جنگ وسي؟ دا هغه پوښتنه ده چې د پېړیو راهیسي محققین ورسره مخامخ دي. فیلسوفانو د نړۍ لیدورانو او د اجتماعي علومو پوهانو د جنگ د علت په باب بېلابېلي تیورۍ رامنځته کړي دي، مګر ډېر داسې ښکاري چې د انسانانو د جنگ کولو له پاره یو واحد علت وجود نه لري. کېدای شي چې د جنگ د علتونو په باب بحث پر درو کټه ګوريو ووېشو:

۱. د سیستم په سطحه کې تحلیل

۲. د دولت په سطحه کې تحلیل

۳. د فرد په سطحه کې تحلیل

د سیستم په سطحه کې د جنگ علتونه:

د جنگ علتونه ښايي یو لړ داسې فکتورونه وي چې د نړیوال سیاسي سیستم په خټه کې اخیښل سوي دي. د سیستم په سطحه کې د تشریح له پاره له درو فکتورونو سره تماس نیسو.

۱. د قدرت وېش (توزیع) : The Distribution of Power

ځینې تحلیل کوونکي په دې عقیده دي چې د بین المللي سیستم ثبات د قطبونو په شمېر (یعني دا چې څومره شمېر لوی قدرتونه موجود دي)، د دوی په نسبتي قوت او هم د قطبونو د قدرت په ثبات پورې اړه لري. شخړه ښايي هغه وخت منځته راشي چې، د مثال په توګه، سیستم د قدرت د انتقال او تحول سره مخامخ سي، یعني چې ځینې قدرتونه له صعود او ځینې له نزول سره مخامخ سي. تر یو حده، د مثال په توګه ویلای سو، چې لومړۍ عمومي جګړه ځکه پیل سوه چې استرو-هنګري امپراتوری Austro-Hungarian Empire، چې یو وخت ډېره قدرتمنده وه، غوښتل د خپل منځ پر څوړه مقام ساتنه وکړي.

۲. د سیستم انارشیستي طبیعت:

په یوه حساب، جنګونه ځکه پېښېږي چې د مخنیوی له پاره ئې کوم مرکزي قدرت وجود نه لري. د داخلي ټولنو پر خلاف، په بین المللي سیستم کې د قوانینو د جوړولو، عملي کولو او فتوی صادرولو منظمه او مؤثره پروسه وجود نه لري. د مثال په توګه، کله چې عراق د امریکې غوښتنې ونه منلې، په بین المللي سیستم کې داسې محکمې وجود نه درلود چې عراق او یا امریکا محکمې ته احضار subpoena کړي. په پایله کې ئې جنګ رامنځته سو. دا ډول سیستم چې په هغه کې هر څوک د خپل ځان د ساتنې په فکر کې وي، نا امنيتي منځته راوړي. له دې امله، هیوادونه ځکه وسلې لاس ته راوړي چې نور هیوادونه هم دا کار کوي.

۳. د سیستم په سطحه کې اقتصادي فکتورونه:

توليدات او د طبیعي موادو استعمال هغه اقتصادي فکتورونه دي چې شخړې او جګړې منځته راوړي. د مثال په توګه، کله چې عراق په کال ۱۹۹۰ کې پر کویت باندي په حملې کولو سره د پترولې تولیداتو مهمو

منابعو ته خطر او سعودي عربستان ته تهديد پېښ کړ، د امريکې په مشرۍ هغو هيوادونو چي پر پترولو باندي متکي وه د سعودي عربستان د دفاع او د کويټ (او د تېلو) د آزادولو له پاره په بېړه وروډانگل. د ثروتمندو او غريبو هيوادو تر منځ خلا هم د سيستم په سطحه کي يو فکتور گڼل کېدای سي. ځيني تحليل کوونکي په دې عقیده دي چي د پروريزم رېښې ځکه په جنوب يعني غريبو هيوادو کي دي چي د ثروت دا ډول خلا وجود لري.

د دولت په سطحه کي د جنگ علتونه:

جنگ کېدای سي چي د ځينو دولتونو په خټه کي اخبلي وي. ځيني وختونه دولتونه د داخلي جرياناتو او شرايطو له امله په جنگونو لاس پوري کوي. داسي کېدای سي چي يو لږزنده حکومت، د دې له پاره چي پر قدرت پاته سي يو خارجي بحران منځ ته راوړي. په داسي حالت کي د خلکو توجه د داخل څخه و خارج ته اوړي او خلک د لږزنده حکومت پر شاوخوا راټولېږي. پوهان دې عمل ته د داخلي بحران خارجي کول وايي. داسي شواهد وجود لري، چي د مثال په توگه، انقلابي رژيمونه د دې له پاره چي خپل قدرت ټينگ کړي، د نورو هيوادو سره شخړي منځته راوړي. ډېر کسان په دې باور دي چي د ارجنتاين نظامي رژيم په کال ۱۹۸۲ کي د فاکلينډ پر جزایرو باندي د حملې تصميم ځکه ونيوی چی غوښتل ئې د ارجنتاين د خلکو توجه د داخلي اقتصادي مشکلاتو څخه واړوي.

په فردي سطحه کي د جنگ علتونه:

کېدای سي چي د جنگ علتونه د انفرادي ليډرانو په کرکټر پوري اړه ولري او د ليډرانو شخصي خصوصيات د جنگ په رامنځته کولو کي رول

ولوبوي. یو لیدر ښایي د داسي پر سونالیتۍ (شخصیت) خاوند وي چي له احتیاط څخه د کار اخیستلو پر ځای د احتمالي خطر د ناوړو عواقبو risk منلو ته تیاروي او یا هم له روحیاتي پلوه د قدرت د لاسته راوړلو تنده ورسره زیاته وي. د پرسونالیتي زیات تحلیل کوونکي په دې باور دي چي صدام حسین د زیات قدرت او زیات تسلط په لټه کي وو. د دې ډول کرکټر په لرلو سره د ده له پاره مشکله وه چي د ملګرو ملتو د زروي وسلو د مبصرینو سره همکاري وکړي. انفرادي تجربې او احساسات هم عمده رول لرلای سي. دا احمقانه پوښتنه نه ده چي مثلاً پر جمهور رئیس بوش باندي به په کال ۱۹۹۳ کي د عراق له خوا په کویت کي د ده د پلار (مشر بوش) د وژلو هڅي څومره اثر درلودلی وي.

د جنګ علتونه چي به هر څه وي، دا مهمه خبره باید په پام کي ولرو چي جنګ به د یوې سیاسي وسیلې په توګه دوام ځکه ولري چي دا وسیله کار ورکوي. هیوادونه، چي بل هیواد تهدید کړي او یا حمله پر وکړي، ځنی وختونه خپل هدف لاسته راوړي. لوی قدرتونه، که دوی په خپله جنګ پیل کړي او یا پر دوی حمله وسي، زیاتره وخت جنګ د دوی په ګټه ختمېږي.

ټروریزم:

کله چي په کال ۱۹۹۹ کي په یوه سروې کي د امریکې له خلکو څخه وپوښتل سوه چي د دوی په نظر د امریکې د خارجي پالیسۍ مهمه موضوع به څه وي، یوازي په سلو کي ۱۲ ټروریزم ته ګوته ونيول. څلور کاله وروسته، یعنی د سپتمبر د یوولسمي تر پېښي وروسته، په سلو کي ۷۵ امریکایانو ټروریزم د امریکې له پاره تر ټولو خطرناکه تهدید وباله. د ټروریزم په هکله د څېړني یو لوی مشکل دا دی چي په پراخه توګه

منل سوی تعریف ئې وجود نه لري. دا یوازې د ټروریزم د معنی مشکل نه دی. مشکل دا دی چې په پراخه توګه د منل سوي تعریف نه موجودیت له ټروریزم سره د مبارزې په لار کې د بین المللي قراردادونو منځته راوړل او هم نوري بین المللي هڅې متاثرې کړي دي. په خاصه توګه، ملګرو ملتونو د زیاتو کلونو راهیسې وخت ناوخت هڅه کړې ده چې د ټروریزم له پاره یو جامع بین المللي قرارداد رامنځته کړي، مګر د ټروریزم پر تعریف باندې یو عمومي توافق وجود نه لري. د مثال په توګه، لږ پرمختللي هیوادونه غواړي د اشغال پر ضد او د آزادۍ له پاره مبارزه ټروریزم ونه بلل سي. په ملګرو ملتونو کې یوه ډیپلومات، وروسته له ډېرو مباحثو څخه، دا خبره وکړه چې: "ساده حقیقت دا دی چې ټروریزم و بېلو اولسونو ته بېلې معنای لري. سره له دې چې ټوله نړۍ د بین المللي ټروریزم سره اخته ده، بیا هم د ټروریزم په هکله پر یو شمېر موضوعاتو توافق وجود نه لري".

سره له دې چې د ټروریزم د تعریف په هکله توافق وجود نه لري، موږ په دې کتاب کې د ټروریزم لغت په لاندې تعریف سره کارولی دی.

۱. ټروریزم تشدد violence دی
۲. د انفرادي اشخاصو، غیر دولتي سازمانو او مخفي دولتي ایجنټانو له خوا سر ته رسېږي.
۳. په خاصه توګه ئې هدف ملکي خلګ وي.
۴. د حملې له پاره د مخفي میتودونو څخه کار اخلي، لکه په موټر کې بم ایښوول او یا الوتکه اختطاف کول.
۵. هڅه کوي چې پر سیاست اثر وښندي.

د دې تعریف له مخې، ټروریزم د ملکي خلګو او ملکي تاسیساتو په نښه کولو سره یوې ډلې خلګو ته تاوان په دې موخه رسوي چې په بله ډله کې بېره ایجاد کړي. د ترورستانو هدف یوازې د خلګو وژل، زخمي کول

او نور مادي تخریب نه دئ. بلکي اصلي موخه ئې دا ده چي په هغو کسانو کي بېره او مایوسي ایجاد کړي چي د دوی ترورېستي عمل ويني او يا د هغه په باب [د ميډيا له لاري] خبرېږي. که څه هم چي تاکتيکونه ئې سره ورته دي، د داخلي تروريزم او بين المللي تروريزم تر منځ توپير موجود دي. داخلي تروريزم د داخلي خلکو له خوا د داخلي اهدافو له پاره د داخلي خلکو په نښه کول دي. بين المللي تروريزم بيا د خارجي هدف، که په خارج کي وي او که په داخل کي وي، په نښه کول دي. په کال ۱۹۹۵ کي د امريکې د اوکلاهاما د ښار پر فډرالي بلډينگ باندې د تيموتي مک وې Timothy McVeigh حمله، چي په هغه کي ۱۶۰ کسان مړه او ۸۰۰ کسان زخمي سول، داخلي تروريزم وو. د سپټمبر د يوولسمي حمله بيا د بين المللي تروريزم يو مثال دئ.

د تروريزم د پورتنني تعريف له مخي موږ دا استدلال، چي ګواکي د تروريزم له لاري د شريفانه اهدافو لاسته راوړل جواز لري، ردوو. د دې ادعا يو مثال په عراق کي د القاعده د عملياتو مشر، ابومصاّب زرقاوي وو، چي په وروسته کي د امريکې په هوائي حمله کي ووژل سو. ده ادعا کول چي: "د ټولو کفارو وژل په هر هغه وسلو چي موږ ئې په لاس کي لرو... جايز دي. حتی که بې وسلې کفار او بې وسه قربانيان، لکه ښځي او کوچنيان، ټول يو ځای ورسره مړه سي".

ځيني کسانو ته به دا پوښتنه پيدا سي چي ولي، د مثال په توګه، که يو ملکي مخالف په يو لوی مارکېټ کي د موټري بم په چاودلو سره زيات شمېر اولسي خلګ ووژني تروريست بلل کېږي، او که چيري بيا د يو نظامي پيلوټ د بمبارۍ په نتيجه کي اولسي خلګ مړه سي تروريست نه بلل کېږي؟ د دې سوال يو جواب دا دئ چي نيت [اراده] intention ډېر مهم دئ. د تروريستانو نيت او اراده د غير محاربو خلګو وژل دي. که څه

هم چي ځيني استثنائت وجود لري، نظامي پرسونل پر نظامي اهدافو حمله کوي. غير محارب کسان به بنيادي په سهوه کي مړه او يا زخميان سي، مگر غير محاربين د حملې هدف نه وي.

د دې طرز تفکر معنی دانه ده چي دا ډول نظامي عمليات د منلو وړ دي. دا ډول عمليات د جنگي جرايمو په ډله کي راځي چي عاملين ئې بايد ملي او بين المللي محاکمو ته راکش کړل سي. دې خبري ته هم بايد پام وسي چي ټولي هغه حملې چي د امريکې د متحده ايالاتو له خوا د ټروريزم په توگه طبقه بندي سوي دي، د ټروريزم د پورته ذکر سوي تعريف له مخي د ټروريزم په کټه گوري کي نه راځي. د مثال په توگه، په ۲۰۰۰ کال کي په عدن کي د امريکې پر تخريبي بېړۍ USS Cole باندي حمله د واشنگتن له خوا د ټروريزم په توگه اعلام او وغندل سوه. مگر بيا هم، سره له دې چي دا يو ځانمرگي عمل وو، چي د منفجره موادو ډکي وړوکي کښتۍ په وسيله سر ته ورسېدې او ۱۷ کسه د کښتۍ کارگران پکښي مړه سول، زموږ د ټروريزم د تعريف له مخي ټروريزم ځکه نه سي بلل کېدای چي هدف ئې يوه نظامي بېړۍ وه. [يعني د دې ټروريستي عمل هدف اولسي خلگ نه وو، بلکي هدف ئې لويه امريکايي جنگي بېړۍ وه چي عدن ته د تېلو د اخيستلو له پاره راغلې وه].

د ټروريزم سرچينې:

دلته موږ د سياسي ټروريزم د دوو سرچينو سره سروکار لرو. يو ئې دولتي ټروريزم او بل بيا د ترانسېشنل گروپونو څخه جوړ ټروريزم دئ. موږ به دلته وگورو چي دا دواړه يو له بله سره نژدې اړيکي لري. دولتي ټروريزم هغه دئ چي د مخفي دولتي عاملينو له خوا په مستقيمه توگه سر ته رسېږي او يا دهغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي

د يوه دولت تشويق او مالي ملاتړ ورسره وي. د امريکې د متحده ايالاتو د خارجه چارو وزارت پرله پسې پر کيوبا، ايران، سوډان او سورئې باندي د دولتي تېروريزم تور لگوي. عراق او شمالي کوريا ئې له دې ليست څخه وايستل او لیبیا هم په هغه هیواد کي د ریفورم له امله د لیست څخه ووتله. هر یو له دې هیوادو څخه د تېروريزم تورونه په کلکه ردوي، او د امريکې د متحده ايالاتو ځيني تورونه د تېروريزم له هغه تعريف سره چي موږ ئې دلته کاروو، سر نه خوري. د دولتي تېروريزم تورونه د امريکې پر متحده ايالاتو باندي هم لگول سوي دي. د سعودي عربستان د علماوو يو ۱۲۶ کسيز گروپ په يوه مشترکه اعلاميه کي ليکي: "موږ د امريکې متحده ايالات او د هغه اوسنی حکومت، د اسرائيلو په شمول، د بين المللي تېروريزم اوله درجه مسؤلین بولو".

ترانسېشنل تروريستي گروپونه، چي د بين المللي غيردولتي سازمانو څخه جوړ دي، د شمېر له مخي ډېر زيات سوي دي او ترانسېشنل تروريستي اعمال سر ته رسوي. د امريکې د متحده ايالاتو خارجه وزارت، د القاعدې په شمول، ۴۰ دا ډول سازمانونه مشخص کړي دي.

د القاعدې سازمان يقيناً چي د دې ډول سازمانو په ډله کي تر ټولو مشهور سازمان دئ، چي عمليات ئې د ترانسېشنل تېروريزم په هکله موږ ته يو نظر راکوي. د امريکايي منابعو په قول، د القاعده سازمان په ۱۹۸۰ کلونو کي د اسامه بن لادن له خوا، چي په يوې بډايي سعودي کورنۍ کي زېږېدلي دئ، د هغو عربو سره د مرستي له پاره تاسيس سو چي په افغانستان کي د شوروي اتحاد پر ضد جنگېدل. کله چي شورويان په کال ۱۹۸۹ کي له افغانستان څخه وايستل سول، د بن لادن توجه د امريکې خوا ته واوښتله. بن لادن د سعودي عربستان دوو مقدسو ښارو، يعني مکې [معظمې] او مدينې [منورې]، ته نژدې د امريکايي قواوو موجوديت او هم د

امريکا له خوا د اسرائيلو ملاتړ ډېر سخت په قهر کړی وو. ده په کال ۱۹۹۸ کي د (يهودو او صليبيانو پر ضد جهاد) تر عنوان لاندي يوه فتوی صادره کړه چي په هغه کي اعلان سوي دي چي: "د امريکايانو او دهغوی د متحدينو د ملکي او نظامي کسانو وژل د هر مسلمان، په هر ځای او هره وسيله چي ممکنه وي، وظيفه ده". په راوروسته کي، د امريکايي مقاماتو په قول، بن لادن او د ده پيروانو يولم تروريستي حملې پلان او عملي کړې چي تر ټولو ويجاړوونکې ئې د سپټمبر د يوولسمي حمله وه.

د ټروريزم علتونه:

که څه هم چي د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر د يوولسمي حملو ټروريزم په بين المللي اجندا کي رامنځته کړ، مگر ټروريزم له ډېر پخوا څخه وجود درلود. د ټروريزم په علتونو باندي پوهېدل د ټروريزم سره د مبارزې مهم اړخ تشکيلوي.

د سيستم په سطحه کي تحليل system-level analysis ښايي دا استدلال رامنځته کړي چي سياسي خشونت violence تر يوه حده د ثروت د غير مساويانه توزيع محصول دئ. داسي له ډېر پخوا څخه موجود وو، مگر گلوبلايزېشن د ثروت خلا ته ډېره ښکاره توجه واړوله. کله چي په کال ۲۰۰۲ کي د نړۍ ليډران په مکسيکو کي د گلوبلايزېشن او اقتصادي پرمختگ په اړه د بحث له پاره راټول سوي وه، ډېرو وينا کوونکو د غربت او خشونت د ارتباط په هکله خبري وکړي. د ملگرو ملتو د عمومي اسامبلې مشر غربت د (خشونت او نااميدۍ مورينه) وبلله.

د دولت په سطحه کي تحليل د سپټمبر د يوولسمي د حملې په هکله ښايي استدلال وکړي چي د ټروريزم علت تر يوه حده د اسرائيلو او فلسطينيانو تر منځ ويني تويونه او له اسرائيلو څخه د امريکې طرفداري

ده. نور ممکنه فکتورونه په منځني ختيځ، په تېره بيا په عراق کي، د امريکې د متحده ايالاتو د نظامي قواوو موجوديت او د امريکايانو له خوا په سعودي عربستان او نورو ځايونو کي د ديکتاتوري رژيمونو حمايه بلل کېدای سي.

په عملي سطحه کي ويلای سو چي تروريزم ځکه منځته راځي چي مؤثريت لرلای سي. لکه يو کارپوه چي وايي: "تروريزم د تروريست د تاکتيکي اهدافو د لاس ته راوړلو له پاره د يوې ارزاني، کم خطرې او مؤثري وسيلې په توگه ثابت سوی دی". د دې ډول استدلال له مخي، تروريزم د يو څو لېونیو متعصبينو نامعقول عمل نه دی. بلکي، تروريستي عمل د هغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي د خپلو مخالفينو د له منځه وړلو له پاره دا کار ضروري، مشروع او مؤثر بولي. د دوی پلويان استدلال کوي چي دا عمل ضروري ځکه دی چي ښايي د يو مسلح دولت په مقابل کي د مقابلي يوازنی لار وي.

د تروريستي عملياتو له پاره د اوسني عصر شرايط هم برابر دي. لومړی دا چي، اوسنی تکنالوجی د تروريستانو د وسلو قدرت زيات کړی دی. منفجره مواد تر پخوا زيات مرگياني سوي دي، د لويو الوتکو څخه د ميزايل په توگه کار اخيستل کېدای سي، او د دې خطر زيات سوی دی چي تروريستان داسي موادو او وسايلو ته لاره ومومي چي بيالوجيکي، کيمياوي او راډيولوجيکي حملې سر ته په ورسوي. دوهم دا چي، مخ پرزياتېدونکي ښاري کېدلو دا زمينه برابره کړې ده چي خلگ يو له بله نژدې سره واوسي او د تروريستي حملو له پاره اسانه هدف وگرزي. په تېره بيا په لويو او لوړ پوړو تعميراتو او د سپورت په سټيډيمونو کي د زياتو خلگو راټولېدل د تروريستانو کار اسانه کوي. دريم دا چي، عصري کميونيکېشن هم د تروريزم مؤثريت ځکه زيات کړی دی چي د

ټرويسټانو هدف د خلکو وژل او زخمي کول نه دی. بلکې د ټرويزم هدف دا دی چې خپلو غوښتنې او داعيې له پاره توجه راجلب کړي، او يا داسې تشویش خلق کړي چې پر حکومتونو باندې دومره فشار وارد کړي خو د تروريستانو سره مذاکرې ته حاضر سي. که چیرې میډيا د ټروريستي اعمالو خبرونه خپاره نه کړي، نو د دوی د حملو مؤثریت به په نژدې قربانیانو کې محدود پاته سي چې ښايي د تروريستانو اهداف سر ته ونه رسېږي.

لسم فصل

د ملي اقتصاد رقابت

National Economic Competition

د تېرو فصلونو د لوستلو څخه به ښايي، تر ډېره حده، دې نتيجه ته رسېدلي ياست چي اقتصاد سياست او سياست اقتصاد دى. په دې او راتلونكي فصل كي بين المللي سياسي اقتصاد او هم دا چي اقتصاد او سياست څرنگه يو په بل كي سره اڅښلي دي، څېړل كېږي.

د موضوع تر څېړلو مخكي، دا خبره ډېره مهمه ده چي تاسي په هغو اقتصادي اصطلاحاتو او مفاهيمو، چي تاسي په وروسته كي ورسره مخامخ كېږئ، ځانونه ښه پوه كړئ او تفاوتونه ئي وپېژنئ. ناخالص ملي توليد Gross National Product (GNP)، چي ناخالص ملي عايد Gross National Income (GNI) هم بلل كېږي، د يوه هيواد د اتباعو او بزنسونو د ټولو داخلي او بين المللي اقتصادي فعاليتونو مجموعي ارزښت دى. ناخالص داخلي توليد Gross Domestic Product (GDP) د يوه هيواد په دننه كي د ټولو داخلي او خارجي افرادو او كمپنيو د اقتصادي فعاليتونو مجموعي ارزښت دى. ځيني منابع په خپل راپور كي د GNP او GDP اومه اعداد كاروي؛ ځيني نور منابع بيا دا دوې اندازه گيرى د خريد د قوې د تساوي [مساوي والي] purchasing power parity (PPP) سره عياروي او د GNP/PPP او GDP/PPP [يعني GNP تقسيم پر PPP او GDP تقسيم پر PPP] څخه كار اخلي. دغه پروسه GNP او GDP د

غذايي موادو او نورو خريداريو د قيمت د تفاوت د په نظر کي نيولو سره د امريکايي ډالر له نسبي ارزښت سره عياروي. د مثال په توگه، په کال ۲۰۰۵ کي د مکسيکو د نفر پر سر ناخالص ملي توليد per capita GNP (۷۳۲۰ ډالره) وو. مگر د ژوند د اړتياوو د ارزښتوالي له امله ئې GNP/PPP ۱۰۳۰ ډالره، يعنې تر GNP په سل کي ۳۷ زيات وو. په مقابل کي بيا د جاپان د نفر پر سر GNP ۳۸۹۸۰ ډالره او د ژوند د اړتياوو د گرانوالي له امله يې GNP/PPP په سل کي ۱۹ لږ (۳۱۴۱۰ ډالره) وو.

د دين المللي سياسي اقتصاد تيوري گاني:

ډېر پوليټيکل ساینټسټان په دې باور دي چي اقتصادي شرايط په نړيوال سياست کي تعينونکی عامل دی. هغه بېلابېلي تيوريگاني چي پوهانو د سياست او اقتصاد تر منځ د فعل او انفعال د تشریح کولو له پاره وړاندي کړي دي پر اقتصادي نېشنليزم، اقتصادي انټرنېشنليزم او اقتصادي ساختار باندي وېشل کېدای سي.

اقتصادي نېشنليزم:

اقتصادي نېشنليزم د عملي سياست realpolitik پر دې عقیده ولاړ دی چي دولت بايد خپل اقتصادي قدرت د ملي گټو د پر مخ بېولو له پاره په کار واچوي. اقتصادي نېشنليستان په دې باور دي چي د اقتصاد د تقويه کولو لپاره بايد د دولت د قدرت څخه کار واخيستل سي. جرمني اقتصادپوه جورج لیست George List په خپل مهم او اغېزمن اثر کي، چي د سياسي اقتصاد ملي سيستم $\text{National System of Political Economy}$ (۱۸۴۱) نومېږي، استدلال کوي چي د افرادو سعادت او نېکمرغي د هغوی له ملت او د هغه په سياسي څرگندوی يعنې ملي - دولت

سره تړاو لري. له دې امله، لیست د داخلي صنایعو د انکشاف او ساتنې له پاره د حکومت د قوي عمل پلوي کوله. ده د آزاد تجارت ایډیا رد کړه او په عوض کې یې د داخلي صنایعو پر حفاظت او نورو داسې تجارتی پالیسیو عقیده درلوده چې د داخلي اقتصاد له پاره ګټور وي. لیست همدارنګه د حکومت له خوا و صنایعو ته د مرستې [سبسیدي] ورکولو طرفدار وو او غوښتل یې چې حکومت په حمل او نقل transportation، تعلیم او نورو زېربنايي سکتورونو کې، چې د اقتصاد په پرمختګ کې مرسته کوي، سرمایه ګذاري وکړي. د اقتصادي نېشنلیستانو له نظره، سیاسي اهداف باید اقتصادي پالیسي اداره کړي ځکه چې منظور او هدف د دولت د قدرت زیاتېدل دي.

دې هدف ته د رسېدلو لپاره، اقتصادي نېشنلیستان د یو لړ سیاسي ستراتیژي ګانو څخه کار اخلي، چې د کمزورو هیوادو استثمارول یوه له دغو ستراتیژي ګانو څخه شمېرل کېږي. کلونیالیزم، یا امپریالیزم، د نورو هیوادو او خلکو د مستقیم کنټرول له لارې خپلې ملي اقتصادي ګټې لاسته راوړي. د همدې محرکه قوې له مخې، اروپایانو د نورو هیوادو یرغل ته ملا وتړله او ستري استعماري امپراتورۍ یې جوړې کړې. کلاسیک کلونیالیزم تر ډېره حده له منځه تللی دی، مګر کتونکي په دې باور دي چې نیو کلونیالیزم (نوی امپریالیزم، غیر مستقیم کنټرول) اوس هم دوام لري؛ له اقتصادي پلوه پر مخ تللي شمالي هیوادونه له اقتصادي پلوه لږ پر مخ تللي جنوبي هیوادونه استثماروي. اقتصادي ملاتړ protectionism یوه بله وسیله ده چې د اقتصادي نېشنلیستانو خوښه ده؛ ګمرکي تعرفې، د صادراتي مالونو تولیدونکو ته د مالیاتي امتیازاتو د ورکولو له لارې د داخلي صنایعو ملاتړ د دې ډول وسایلو مثالونه دي. اقتصادي نېشنلیستان پر آزاد تجارت او اقتصادي ګلوبالیزېشن ځکه بدګومانه دي چې د یوه

هيواد خڅه اقتصادي برلاسي اخلي او استقلال ئې کمزوری کوي.

اقتصادي انټرنېشنلېزم:

اقتصادي انټرنېشنلېزم، چي اقتصادي ليبرالېزم هم ورته ويل کېږي، د بين المللي سياسي اقتصاد يو بل تيوريکي روش دی. د اقتصادي ليبرالېزم نور اړوند اصطلاحات سرمايه داري capitalism، لېسې laissez-faire او آزاد تجارت free trade دي. اقتصادي انټرنېشنلېستان ليبرالېستان دي. دوی په دې عقیده دي چي بين المللي اقتصادي روابط بايد پر همکاري ولاړ وي، ځکه چي په بين المللي اقتصاد کي د نېکمرغۍ او برياليتوب امکانات د ټولو له پاره وجود لري. د دې لپاره چي نېکمرغي پراخه سي، اقتصادي انټرنېشنلېستان د آزاد تجارت پلوي کوي او په دې عقیده دي چي اقتصادي مناسبات بايد له سياسي بنديزونو خڅه خلاص وي. ځکه نو اقتصادي انټرنېشنلېستان (د اقتصادي نېشنلېستانو بر خلاف) د هر هغه څه پر ضد دي چي د آزاد تجارت، آزادي سرمايه گذارۍ او د پيسو د آزادي راکړه ورکړي مخه نيسي؛ ګمرکي تعرفات، د داخلي صنايعو سره مرسته [سبسېډي]، او د تعزيراتو وضع کول ئې څو مثالونه دي.

د اقتصادي ليبرالېزم منشاء د سرمايه دارۍ capitalism په ريښو کي پرته ده. د کاپيټاليستي تيوري يو ډېر پخوانی پلوي، آدم سميت Adam Smith، په کال ۱۷۷۶ کي، د ملتونو ثروت Wealth of Nations The په نوم مهم اثر کي ليکي: "خلګ د نېکمرغۍ په پلټنه کي خپلي انفرادي ګټي په نظر کي نيسي" او دې عمل [په خپلو انفرادي ګټو پسي تلل] د «رقابت يو نامريي» لاس منځته راوړی دی چي په نتيجه کي ئې ډېر اغېزمن اقتصاد [کاپيټالېزم] خلق کړی دی. له دې امله، آدم سميت

په تجارت کي د هر ډول سياسي مداخلې مخالف وو. ده استدلال کاوه چي که «که یو خارجی هیواد یو مال تر هغه څه چي موږ ئې تولیدوو ارزانه تهیه کولای سي، ښه دا ده چي موږ هغه مال رانیسو...».

د هغه سوچه کاپیټالیزم طرفداران چي آدم سمیت ئې دفاع کوله، اوس ډېر لږ دي. پر ځای ئې، زیاتره اوسني اقتصادي لیبرالان د یوداسي مرکب اقتصاد غوښتونکي دي چي په هغه کي د دولت له لاري د انحصاراتو د جوړېدلو مخه نیول کېږي او د ظالمانه رقابت د اغېزې د کمولو لپاره ګامونه اخیستل کېږي. په بین المللي سطحه کي، لیبرالان په کاپیټالیزم کي د ریفورم طرفدار دي او په کپیټالیزم افراطي تغیر نه غواړي.

اقتصادي جوړښت:

د اقتصادي جوړښت پلویان په دې باور دي چي اقتصادي جوړښت پالیسي ګاني ټاکي. د دوی په عقیده، دا چي نړیوال سیاست څرنګه څرخي د نړۍ په اقتصادي جوړښت structure پوري اړه لري. د اقتصادي جوړښت د تیورۍ له مخي، نړۍ پر لرونکو او نه لرونکو هیوادونو باندي وېشل سوې ده. [haves and have nots]. لرونکي هیوادونه هڅه کوي نه لرونکي هیوادونه کمزوري او غریب وساتي څو په اسانۍ سره ئې استثمار کړای سي. د ثروت او قدرت د نامتوازن وېش د له منځه وړلو لپاره، د اقتصادي جوړښت پلویان په اقتصادي سیستم کي د عمیق او افراطي بیاجوړوني restructuring غوښته کوي. د اقتصادي جوړښت د نظريې یو لږ فرعي تیوري ګاني په لاندې ډول دي:

مارکسستي تیوري په دې لړۍ کي تر ټولو مخکي ده. دا تیوري د کارل مارکس او فریدریک اینګلز پر نظریاتو ولاړه ده. دوی په کال

۱۸۴۸ کي په خپله مشهور اعلامیه، کمونیست مانیفست Communist Manifesto، کي دا تشرېح کړه چي د ثروت د توزیع پر سر د ملکیت لرونکي بورژوازي او غریبي پرولتاریا تر منځ مبارزه د سیاست جوهر تشکیلوي. د شوروي د کمونیست ګوند لومړي مشر، ولادیمیر ایلیچ لینن، د مارکسیزم څخه په بین المللي سیاست کي کار واخیست. د امپریالیزم د کپیټالیزم د لوړتریني مرحلې په توګه (۱۹۱۶)، مشهور اثر کي لینن استدلال کاوه چي بورژوازي لیډرانو خپل پرولتاري کارګران داسي غولولي دي چي د امپریالیزم له لاري د نورو پرولتاري خلکو د استثمار ملاتړ وکړي. له دې امله نو طبقاتي مبارزه د بورژوازي او پرولتاري هیوادو او خلکو تر منځ بین المللي طبقاتي مبارزه هم په برکي نیسي.

د وابستګۍ dependency تیوري، د مارکسیزم په شان، پر دې ولاړه ده چي په لږ، پرمختللو هیوادو کي وروسته پاته والی او فقر د پرمختلو هیوادو له خوا د دوی د استثمار نتیجه ده. سره له دې هم، د وابستګۍ تیوري پر ملي هڅو تکیه کوي او د مارکسیزم په خلاف، په دې باور نه ده چي که د نړۍ پرولتاریا د بورژوازي له یوګه آزاده سي نو ټول به سره متحد سي. د وابستګۍ د تیوري پلویان په دې باور دي چي پرمختللي هیوادونه وروسته پاته هیوادونه ځکه استثماروي چي پرمختللي هیوادونه ارزانه اولیه تولیداتو (لکه تېل) ته اړتیا لري، د خپلو پخوتو لیداتو له پاره پراخو بازارونو او د کار ارزانه قوې ته اړتیا لري. څرنګه چي دا ډول اقتصادي جوړښت پرمختللي هیوادونه نور هم بډای او وروسته پاته هیوادونه غریب ساتي، د وابستګۍ د تیوري پلویان استدلال کوي چي پرمختللي هیوادونه داسي پالیسي ګاني رامنځته کوي چي وروسته پاته هیوادونه وابسته dependent وساتي. پر پرمختللو هیوادو باندي د وروسته پاتو هیوادو وابستګي پر څو لارو ساتل کېږي. یوه لار ئې

دا ده چي بډای هیوادو ته د بین المللي وجهي صندوق IMF په شان په بین دولتي سازمانو کي د ډیرو رایو حق ورکول کېږي، چي په دې توگه پرمختللي هیوادونه کولای سي د نړۍ اقتصاد په خپله گټه وڅرخوي. بله لار ئې بیا دا ده چي پرمختللي هیوادونه د وروسته پاتو هیوادو نڅه گانو elite ته د فساد او شخصي ثروت د راغونډولو زمینه برابروي، چي دوی بیا په مقابل کي خپل هیوادونه د پرمختللو هیوادو په گټه اداره کوي. د نڅه گانو د سرغړوني په صورت کي، د نظامي قوې له لاري هغوي له پښو غورځوي او پر ځای ئې پرمختللي هیوادو ته وفاداره کسان پر قدرت کښېښوي.

د نړیوال سیستم تیوري World systems theory د اوسني نړیوال اقتصادي عدم مساوات څرک د لوېدیځ په سیاسي او اقتصادي تسلط، په تېره بیا د ۱۷۰۰ کلونو په نیمايي کي د لوېدیځ له خوا پیل سوي صنعتي انقلاب، کي پلټي. د دې تیورۍ پلویان په دې عقیده دي چي د کپیټالیستي سیستم تکامل د پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادو تر منځ پراخ اقتصادي، اجتماعي او سیاسي نانډولي رامنځته کړې ده. دوی د لوېدیځ په مسلط کپیټالیستي اقتصادي نظام کي د جدي تغیراتو پلوي کوي. خو د مارکسیزم برخلاف، د نړیوال سیستم د تیورۍ پلویان د کپیټالیستي نظام له منځه تلل نه غواړي. د دوی په عقیده، داسي جدي ریفورمونه باید رامنځته سي چي استثماری کپیټالیزم د همکارۍ په داسی کپیټالیزم تبدیل سي چي په هغه کي د ټولو خلکو لپاره د حداقل اجتماعي او اقتصادي هوساینی شرایط برابر سي.

تیوريکي اساس چي به ئې هر څه وي، اقتصادي افراطیون استدلال کوي، چي د دوهمي عمومي جگړې راهیسي د فارس د خلیج په سیمه کي د امریکې د متحده ایالاتو رول په نیوامپریالیزم کي خلاصه کېږي. د اقتصادي جوړښت د عقیدې د پلویانو په عقیده، د امریکې متحده ایالات

هڅه کوي چي د سعودي عربستان او کويټ په شان تېل لرونکو هيوادونو تر حد زيات ثروتمند او غير ډيموکراتيک رهبران وساتي؛ لکه په کال ۱۹۹۱ کي چي د کويټ هيواد مرستي ته وروډانگل. د دې په بدل کي، د سعودي عربستان پاچا او د کويټ امير د تېلو بيه کښته ساتي، چي دا کار د امريکي متحده ايالاتو او همدارنگه د تيلو د نورو واردوونکو هيوادو اقتصاد ته گټه رسوي. په کال ۱۹۹۰ کي د يو بېلر (چي ۴۲ گېلنه کېږي) اومو تېلو بيه ۲۰ ډالره وه چي د فارس د خليج تر جگړې وروسته تر ۱۹۹۹ کلونو پوري د يوه گېلن بيه ۱۷ ډالرو ته راکښته سوه چي د امريکي او نورو تېل واردوونکو هيوادو ته ئې ډېره اقتصادي گټه ورسوله. کله چي د ۲۰۰۰ کال څخه د تېلو بيه مخ پر لوړېدو سوه، د اقتصادي افراط د تيوري پلويان شکمن دي چي په ۲۰۰۳ کال پر عراق باندې د امريکي د متحده ايالاتو د حملې، لږ تر لږه يو علت، د تېلو د بيبي راکښته کول وو.

نړيوال اقتصاد: گلوبلايزېشن او متقابل تړاو:

تر سياسي سرحداتو په هاخوا د اقتصادي راکړي ورکړي تاريخ ډېر لرغونی دی. د تجارت تاريخچه تر ميلاد ۳۰۰۰ کاله پخوا ته رسېږي، او لرغون پوهانو archaeologists داسي شواهد موندلي دي چي د تجارت سابقه تر ميلاد ۸۰۰۰-۹۰۰۰ کلونو ته رسوي. له هماغه وخت راهيسي، د اقتصاد علم د بين المللي روابطو ډېر مهم اړخ تشکيلوي. د نړيوال تجارت پراختيا او په نتيجه کي ئې د بين المللي اقتصاد او داخلي اقتصاد تر منځ زياتېدونکي روابط په بين المللي روابطو کي د اقتصاد د علم د اهميت ښکارندوی دی. موږ به دلته پر تجارت، بين المللي سرمايه گذاري او پولي تبادلې باندې وږغېږو.

تجارت:

د مالونو او خدماتو جریان د ټولو دولتو لپاره حیاتي اهمیت لري. د مالونو تجارت زیات وخت د وارداتو او صادراتو سره تړلی وی. تجارتي مالونه محسوس اقلام دي چي پر دوو عمده کټه گوريو وېشل کېږي: اوليه مالونه (اومه مواد) او توليد سوي مالونه (پاخه مواد). د خدماتو تجارت، چي چندان شهرت نه لری هم ډېر مهم دی. خدمات هغه شيان په بر کي نيسي چي تاسي ئې د بل چا لپاره کوئ. کله چي د امريکې د متحده ايالاتو د بيمې کمپنياني تر امريکې دباندې د ملکيتونو او خلگو د بيمه کولو له لاري پيسې گټي، او يا کله چي امريکايي فلمونه په خارجي هيوادونو کي د حق الامتياز پيسې لاسته راوړي، دا کار خدماتي صادرات بلل کېږي. دې خبري ته هم بايد پام وسي چي خدماتي صادرات حتمي نه ده چي په خارجي هيوادو کي سر ته ورسېږي؛ امريکايي کالجونه او پوهنتونونه، د مثال په توگه، د دې هيواد د صادراتي خدماتو يو غټ قلم تشکيلوي. په کال ۲۰۰۶ کي، ۵۹۱۰۵۰ خارجي محصلينو په امريکا کي په تحصيل بوخت وه چي ۱۴ بليونه ډالره ئې پر تدريسي فيس، د اوسېدنې د خای پر کرايه، کتابونو، او په تحصيل پوري نور اړونده شيانو مصرف کړي دي.

د تجارت پراختيا:

د مالونو او هم د خدماتو تجارت ورځ په ورځ پراختيا مومي. په ۱۹۰۰ کي د امريکې د متحده ايالاتو په اقتصاد کي د تجارت ونډه څه زيات ۲ بليونه ډالره وه، مگر په ۲۰۰۷ کال کي ئې څه زيات ۳ ټريليونه ډالرو ته پراختيا وموندله. په نورو صنعتي هيوادو کي هم تجارت په مشابه ډول

پراخ سوی دی. حتی که پولي تورم inflation هم په نظر کي ونیسو، نړیوال تجارت بېساري پراختیا موندلې ده. تجارت په خاصه توګه تر دوهمي عمومي جګړې راوروسته، چي په ګمرکي تعرفاتو کي زیات کموالی رامنځته سو، ډېره پراختیا وموندله.

د تجارت د پراختیا عوامل (فکتورونه):

د عرضي او تقاضیو شمېر فکتورونو د تجارت زیاتوالی تسریع کړی دی. د تولیدي تکنالوجی انکشاف د مالونو د عرضي د زیاتوالي یو فکتور دی. صنعتي انقلاب، چي په ۱۸ پېړۍ کي په اروپا کي پیل سو، د پراخ تولید له پاره زمینه برابره کړه. د تولید د سرعت د زیاتېدلو سره، تولیدونکي مجبور وه چي د خپلو تولیداتو لپاره نوي او تر ملي سرحدونو په هاخوا بازارونه ولټوي. دې کار، په خپل وار سره، د نوو منابعو اړتیا رامنځته کړه خو د تولیدي فابریکو له پاره اومه مواد برابر سي. د اروپایي صنعتي هیوادو له خوا د اومو موادو د واردولو تجارت په نونسمه پېړۍ کي اوج ته ورسېدی.

د آزاد تجارت فلسفې هم د تجارت د پراختیا سره مرسته وکړه. د ۱۹۳۰ کلونو د اقتصادي رکود او د ۱۹۴۰ کلونو په اوایلو کی د دوهمي عمومي جګړې په دوران کي د ادم سمیت د آزاد تجارت د نظریاتو ملاتړ ډېر رواج سو. داسي فکر کېدی چي د دې ټولو بدمرغیو یو علت لوړ ګمرکي تعرفات وه چي تجارت ئې محدود کړی او ملتونه ئې سره وېشلي وه. د داسي حالت د تکرار څخه د مخنیوي له پاره، د امریکې متحده ایالات په بین المللي تجارت کي د موانعو د له منځه وړلو رهبري پر غاړه واخیستله. په امریکا کي پر وارداتو ګمرکي محصول چي په کال ۱۹۳۴ کي په اوسط ډول په سلو کي ۶۰ وو، اوس په سلو کي ۴ ته راکښته سوی

دئ. په نورو پرمختللو هیوادو کې هم ګمرکي تعرفات راټیټ سوي دي، مګر په لږ پرمختللو هیوادو کې ګمرکي تعرفات لوړې خوا ته میلان لري. د نړیوالو ګمرکي تعرفاتو اوسط اوس په سلو کې ۱۵ ته رسېږي.

بین المللي سرمایه گذاري:

د بین المللي سرمایه گذارۍ پراختیا هم د هیوادونو په متقابل تړاو interdependence کې زیات رول لوبولی دئ. د مثال په توګه، په کال ۲۰۰۷ کې د امریکایانو مستقیمه سرمایه گذاري په دېلاندیو هیوادو کې ۲.۸ تریلیونه ډالره وه، چې نه یوازې د انفرادي امریکایانو بلکې د ټولې امریکا اقتصاد ئې د نوري نړۍ په اقتصاد پوري تړلی دئ. له بلې خوا، د امریکې په متحده ایالاتو کې د خارجیانو مستقیمه سرمایه گذاري هم څه د پاسه ۲ تریلیونو ډالرو ته رسېدلې وه چې د امریکې او نوري نړۍ د تړاو مهم فکتور تشکیلوي.

کله چې امریکایان په برتانیه او یا نایجریا کې سرمایه گذاري وکړي، او یا کله چې کاناډایان د امریکې په متحده ایالاتو کې سرمایه گذاري وکړي، نو یو لږ مالي تړاوونه رامنځته کېږي. دوه ډوله خارجي سرمایه گذاري وجود لري: یوه مستقیمه خارجي سرمایه گذاري ده چې په خارجي شرکتو کې د یوې برخې رانیول او یا هم په خارجي هیواد کې د جایداد رانیول په بر کې نیسي. بل ډول ئې بیا خارجي سهامی سرمایه گذاري ده [یعنې چې یو څوک د یوه خارجي هیواد په سهامی شرکتو کې اسهام رانیسي]. انفرادي امریکایانو او امریکایي شرکتونو په کال ۲۰۰۵ کې ۲.۱ تریلیونه مستقیمه سرمایه گذاري او ۴ تریلیونه سهامی سرمایه گذاري په خارجي هیوادونو کې کړې وه.

بین المللي سرمايه گذاري او خو ملتي شرکتونه:

خو ملتي شرکتونه په نړۍ کې د مستقيمي خارجي سرمايه گذارۍ لويه برخه تشکیلوي. خو ملتي شرکتونه هغه بزنسونه دي چي په خو هیوادونو کې فعالیت کوي. دا فعالیتونه د تجارتي مالونو خرڅلاو، د معدنیاتو او طبیعي منابعو استخراج، تولیدي فابریکې، بانکي خدمات او داسې نور په بر کې نیسي. د خو ملتي شرکتو تاریخ د ۱۶۰۲ کال و هالینډۍ شرق الهند کمپنۍ ته رسېږي، مگر تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ئې په شمېر او پراخوالي کې زیات او چټک پرمختګ منځته راغی. اوس په نړۍ کې تر ۶۰۰۰۰ زیات خو ملتي شرکتونه وجود لري. یوازی د لومړني مقام ۵۰۰ شرکتونو مجموعي ناخالص شرکتي تولید gross corporate product په کال ۲۰۰۵ کې ۱۸،۹ تریلیونه ډالره وو. اکسان موبیل ExxonMobil د نړۍ تر ټولو لوی شرکت وو چي په کال ۲۰۰۵ کې ئې ۳۷۷ بلیونه ډالره عاید درلودی. د دې شرکت ناخالص شرکتي تولید په نړۍ کې د ډېرو هیوادو تر ناخالص ملي تولید gross national product زیات دی.

پولي روابط:

د تجارت او سرمايه گذارۍ جهاني کېدل دا معنی لري چي پولي روابط په بین المللي او هم په داخلي اقتصاد کې ډېر عمده فکتور تشکیلوي. د یوه کال په جریان کې په نړۍ کې ۷۰۰ تریلیونه ډالره په دوران کې وي. د دې پولي دوران ډېره برخه د هیوادونو تر منځ د اسعارو تبادله په بر کې نیسي، چي د تبادلې نرخ exchange rate زیاتېدونکي اهمیت ښيي. د تبادلې نرخ د یوه هیواد په وړاندې د بل هیواد د اسعارو ارزښت دی - د مثال په توګه، یو امریکایي ډالر خو جاپاني ینه او یا خو

یورو ارزښت لري. د تبادلې نرخ ډېر مهم ځکه دی چې د تجارت او سرمایه‌گذاری پر جریان ډېر اثر لري.

کمزورې او قوي پیسه (currency) د ښه او بد سره مساوي نه ده، ځکه چې د تبادلې نرخ د دوه څوګي توري په شان دی. د مثال په توګه، قوي ډالر د امریکایانو لپاره دا ګټه لري چې ډېر خارجي اسعار په رانیولای سي، او کمزوری ډالر بیا دا توان لري چې لږ خارجي اسعار په رانیولای سي. د امریکا لپاره د قوي او کمزوري ډالر ګټې او تاوانونه په لاندې ډول دي:

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر ګټې:

- د خارجي مالونو او خدماتو ټیټه بیه.
- د خارجي مالونو او خدماتو ټیټه بیه د پولي بحران inflation مخنیوی کوي.
- خارجي هیوادونو ته سفر کول ارزانه وي.
- خارجي اسهام ارزانه وي.

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر تاوانونه:

- د امریکې صادرات خارجي بازارونو ته ګران وي.
- امریکايي شرکتونه مجبورېږي چې د ارزان بیو وارداتو سره رقابت وکړي.
- د خارجیانو له پاره په امریکا کې تحصیل او امریکې ته مسافرت ګران وي.
- امریکايي اسهام په خارج کې ګران وي چې امریکې ته د سرمائې جریان محدودېږي.

د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر ګټې:

- د امریکايي شرکتونو لپاره اسانه ده چې خپل مالونه او خدمات په خارج کې خرڅ کړي.

- د خارجیانو له پاره امریکې ته سیاحت کول ارزانه وي.
- خارجي سرمایه گذارانو لپاره په امریکا کې سرمایه گذاري کول په زړه پوري وي.

د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر تاوانونه:

- د خارجي مالونو او خدماتو بیه لوړه وي.
 - و خارجي هیوادونو ته مسافرت او سیاحت گران وي.
 - په خارج کې سرمایه گذاري کول گرانه وي.
- د پیسو د گلوبلایزېشن سره متناسب د مالي خدماتو گلوبلایزېشن، لکه د بانکدارۍ سیستم هم په موازي توگه منځته راغی. په دې وروستیو لسیزو کې، بانکونو د محلي څخه ملي او څو ملتي موسساتو ته انکشاف کړی دی چې په زیاتو هیوادو کې په فعالیت بوخت دي. د دې بانکونو د پور ورکولو – او یا پور نه ورکولو – قدرت دوی ته ډېر زیات برلاسی ورکړی دی. په کال ۲۰۰۶ کې تر ټولو لویو لسو څو ملتي multinational بانکونو ۱۵ تریلیونه ډالره سرمایه په کنټرول کې درلوده چې په نړیوال اقتصاد کې ئې دوی ته بېساری قدرت ځکه ور په برخه کړی وو چې پر پورونو، سرمایه گذاریو او نورو مالي معاملاتو باندې ئې زیات اثر درلودی. د مثال په توگه، په کال ۲۰۰۶ کال کې څو ملتي بانکونو د ۲۵،۶ تریلیونو ډالرو په اندازه خارجي پورونه، خارجي اسعار او نوري خارجي دارایی په واک کې درلودې. امریکایي بانکونو په یوازی سر ۵،۸ تریلیونه ډالره دا ډول دارایی درلوده.

د پولې روابطو بل اړخ د پیسو لپاره بین المللي تنظیم دی. د شلمې پېړۍ په دوران کې د تجارت او نورو بین المللي اقتصادي روابطو د زیاتېدو سره دا ضرورت منځته راغی چې د اسعارو پراخه او بین المللي تبادله په یو تنظیم راکبني ایستل سي. تر ټولو عاجل مشکل دا وو، او تر

اوسه هم دئ، چي د اسعارو د ارزښت ثبات څرنګه منځته راوړل سي. د دې لپاره چي د اقتصادي فعاليتونو په لار کي خنډ پېښ نه سي، د اسعارو د تبادلوي ارزښت د ثبات له پاره نړيوال او سيمه ييز کونښنونه سوي دي. په نړيواله سطحه کي، د پولې ثبات له پاره د هڅي کولو عمده مسؤليت د بين المللي وجهي صندوق (IMF) International Monetary Fund پر غاړه دئ. په سيمه ييزه سطحه کي، تر ټولو پرمختللي هڅي اروپايي اتحاديې European Union د اروپايي مرکزي بانک European Central Bank له لاري سر ته رسولي دي، چي اوس مشترکه پيسه، يورو هم لري.

عملي اقتصادي نېشنليزم

Applied Economic Nationalism

اقتصادي نېشنليزم يوازي يوه تيوري نه ده. اقتصادي نېشنليزم د نړۍ د مستقلو دولتونو د اقتصادي او سياسي پاليسي ګانو په ټاکلو کي ډېر قوي رول لوبوي. اقتصادي نېشنلستان په دې عقیده دي چي د يوه دولت سياسي، نظامي او اقتصادي قدرتونه يو له بله نه بېلېدونکي دي. دوی په بين المللي سياسي اقتصاد کي پر درو لارو د مداخلې پيروي کوي. لومړی، د سياسي اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د يوهيواد د اقتصادي قدرت په کار اچول دي. دوهم، د يوه هيواد په بين المللي اقتصادي پاليسي کي داسي مهارتونه وکارول سي چي په نتيجه کي ئې ملي اقتصاد تقويه سي. درېم، د هيواد نظامي قدرت او نور غير نظامي منابع د اقتصادي اهدافو د په لاس راوړلو له پاره په کار واچول سي. په دې فصل کي به پر دوهمه او دريمه لار وږغېږو.

د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي وسايلو څخه کار اخيستل:

ګلوبلايزېشن د ټولو هيوادونو اقتصاد يو له بله سره نښلوي، او داسي استدلال کېږي چي د هر يوه هيواد د برياليتوب چانس هغه وخت زياتېږي چي ټول هيوادونه سالم اقتصاد ولري. مګر خبره دا ده چي ټول هيوادونه اقتصادي پاليسي ګاني اوس هم تر هر څه مخکي د خپل ځان د نېکمرغۍ په ګټه پر مخ بيايي، او د نړۍ نېکمرغي و دوی ته دوهمه درجه اهميت لري. د خپلو ځاني ګټو د لاسته راوړلو لپاره ټول دولتونه تر يوې اندازې د داخلي توليداتو د حمايي protectionism د پاليسۍ څخه کار اخلي. د خپل ځان په ګټه په تجارت، سرمايه ګذارۍ او نورو اقتصادي مبادلاتو کي لاس وهنه هغه وسايل دي چي کار ځني اخستل کېږي. هيوادونه د وارداتو او خارجي سرمايه ګذارۍ د محدودولو لپاره بېلابېل ممانعتونه منځته راوړي. ګمرکي تعرفات (تعرفې)، غير ګمرکي تعرفات، د پولي مهارتو څخه کار اخيستل او په سرمايه ګذاريو کي محدوديتونه د دې ممانعتونو ځيني مثالونه دي.

د ګمرکي تعرفاتو ممانعتونه:

د داخلي توليداتو د حمايي ډېر شناخته شکل دا دی چي پر تجارت او سرمايه ګذارۍ باندي محدوديتونه ولګول سي. ګمرکي تعرفات يعني هيواد ته د خارجي مالونو پر وارداتو باندي ماليات وضع کول ډېر عموميت لري. ګمرکي تعرفات اوس د پخوا په شان زيات نه دي خو په پر مختللو هيوادو کي ګمرکي تعرفات د مخ پر انکشافو هيوادو په تناسب لږ وي. د مثال په توګه، د امريکې په متحده ايالاتو کي ګمرکي تعرفات په اوسط ډول ۴٪ دي، په داسی حال کي چي ګمرکي تعرفات په چين کي ۱۰٪ په

برازیل کي ۳۱٪ او په هندوستان کي ۵۰٪ دي.

غیر گمرکي ممانعتونه:

د غیر گمرکي ممانعتونو یو شکل سهمیه quota ده چي د وارداتو شمېر په محدودېږي. اروپايي اتحادې د چین د نساجي مالونو لپاره سهمیه ټاکلې وه چي تر ۲۰۰۸ کال پوري ئې د اروپايي اتحادې د وارداتو کلنۍ وده په سلو کي ۱۰ محدوده کړې وه. د امریکې متحده ایالاتو د بورې پر وارداتو باندي سهمیه لگولې ده.

پولي ممانعتونه:

د داخلي محصولاتو د تقويې او حفاظت بل شکل د پیسو د تبادلې په نرخ کي د لاس وهني له لاري د صادراتو تقويه او د وارداتو محدودیت دی. دا کار په داسي توگه سر ته رسېږي چي خپله پیسه د نورو پیسو په مقابل کې په مصنوعي توگه کښته ساتل کېږي. د امریکې متحده ایالات دا تور لگوي (او چین ئې نه مني) چي چین دیوان yuan ارزښت د امریکې د ډالر په مقابل کي په مصنوعي توگه کښته ساتلی دی. د ۲۰۰۵ کال تر نیمايي پوري چین وکولای سوای د یوه ډالر ارزښت ۸,۳ یوانه وساتي، مگر د تر ۲۰۰۸ کال پوري د ډالر ارزښت نور هم (د یوه ډالر په مقابل کي ۶,۸ یوانه) راکښته سو. د اسعارو د تبادلې په ارزښت کي د دا ډول لاس وهني یوه نتیجه دا ده چي د امریکې متحده ایالات د چین څخه زیات محصولات وارد کړي او د چین په مقابل کي د امریکې د متحده ایالاتو تجارتي کسر زیات سي.

د سرمایه‌گذاری ممانعتونه:

ډېر هیوادونه غواړي چې بین‌المللي سرمایه‌گذاری راجلب کړي ځکه چې دا کار و ملي اقتصاد ته خارجي سرمایه راوړي. سربېره پر دې هم هیوادونه د خارجیانو له خوا د خپل اقتصاد د کنټرول څخه په تشویش کې وي. د سرمایه‌گذاری ممانعت ډېر عام شکل دا دی چې د خارجیانو له خوا د داخلي شرکتونو ملکیت محدود کړي. ټول هیوادونه دا ډول محدودیتونه لري. د مثال په توګه، په اروپایي اتحادیه، کاناډا او د امریکې په متحده ایالتو کې خارجیان نه سي کولای د هوايي چلند شرکتونه کنټرول کړي.

د ملتپالې اقتصادي پالیسۍ راتلونکې:

جهاني اقتصاد په تېره نیمه پېړۍ کې په عمده توګه دوه مشخصات درلودلي دي. لومړۍ مشخصه ئې پر نورو اقتصادي سیستمونو، په تېره بیا مارکسیزم او شوشیالیزم، باندې د کاپیټالیزم یعنې سرمایه‌دارۍ د اقتصادي سیستم مکمل بریالیتوب وو. حتی د هغو څلورو هیوادو څخه چې په رسمي توګه کمونستي پاته دي دوو هیوادو (چین او ویتنام) تر ډېره حده کاپیټالیزم ته مخ کړی دی، یوازي کیوبا او شمالي کوریا تر اوسه هم د مارکسستي موډل پېروي کوي.

بله مشخصه ئې د اقتصاد زیاتېدونکې متقابلې وابستګي interdependence ده چې پر آزاد تجارت، آزادي سرمایه‌گذاری او نورو مالي فعالیتونو باندې ولاړه ده. احصائېې ښيي چې په مالونو، خدماتو، سرمایه‌گذاریو او اسعارو پورې اړوند حرکتونه او فعالیتونه ډېر زیات سوي او تر ملي سرحداتو وراوښتي دي. پر دې سربېره، لکه چې په راتلونکي فصل کې به ئې ولولو، بین‌المللي سیستم اروپایي اتحادیه EU،

بین المللي وجهي صندوق IMF، جهاني بانک او زیات شمېر نور نړیوال او سیمه ییز سازمانونه رامنځته کړي دي چي د بین المللي اقتصادي تبادلې په برخه کي ئې زیاتي اسانتیاوي منځته راوړي دی.

پر دې ټولو شواهدو سربېره، دا به درسته نه وي چي موږ داسي نتیجه گیری وکړو چي ګواکي نړۍ په حتمي توګه د اقتصادي توحید integration او همکارۍ پر لار روانه ده او اقتصادي نېشنلیزم له منځه تلونکی دی. اقتصادي نېشنلیزم بې له شکه کمزوری سوی دی، مګر تر اوسه هم د بین المللي سیاسي اقتصاد د مسلط روش په توګه پاته دی. د اقتصادي نېشنلیزم د ټینګار او پایداری تر ټولو مهم علت دا دی چي اوس هم په بین المللي سیستم کي مستقل دولتونه مسلط رول لري او نېشنلیزم اوس هم د سیاسي هویت په توګه په ډېر قوت سره پاته دی. یو مثال ئې دا دی چي په کال ۲۰۰۵ کي فرانسې او هم هالنډ د اروپايي اتحادیې نوی اساسي قانون رد کړ. دا کار په خپله د بین المللي وحدت او همکارۍ سره د ملت پالو مخالفت ښيي. د داخلي صنایعو د حمایتي احساسات یوازي په اروپا کي نه بلکي د امریکې په متحده ایالاتو کي هم په قوت سره پاته دي. په غیرمستقیم ډول، د ګلوبالیزېشن په هکله د بدګومانو منځته راتلو هم د اقتصادي نېشنلیزم په تقویه کي رول لوبولی دی. په پرمختللو او بډایو هیوادو کي خلګ په دې فکر دي چي د دوی نېکمرغي او رفاه ځکه تر تهدید لاندې ده چي تولیدي کارونه د دوی له هیواد څخه وهڅو هیوادو ته لېږدول کېږي چي هلته د کار قوه ارزانه ده [یعني خلګ په لږو پیسو کار کوي]. او له بلې خوا، له وروسته پاته هیوادو څخه راغلي ارزان بیه مهاجرین د دوی کارونه ځني اخلي. لږ پرمختللي او غریب هیوادونه بیا ګلوبالیزېشن یوه داسي پروسه ګڼي چي په هغه کي پرمختللي او بډای هیوادونه نور هم بډای سوی اولږ پرمختللي او غریب هیوادونه نور هم پسي

غریب سوی دی. یو تحلیلگر د نن ورځي د ګلوبالیزېشن په هکله وایي:
"موږ د دې آیدیا سره عادت نیولی دی چي ګلوبالیزیشن په خامخا بریالی
کېږي، مګر نور زه په دې خبره باور نه لرم".

یوولسم فصل

بین المللي اقتصاد International Economics

د اقتصادي نیشنلیزم ارزښتونه د دولتونو پر بین المللي اقتصادي پالیسی باندې مسلط دي، مگر اعتراضونه ئې هم په وړاندې موجود دي. اقتصادي ملتپالونکي economic internationalists په دې عقیده دي چې که هیوادونه په اقتصادي لحاظ همکاري سره وکړي جهاني اقتصاد به ډېر ښه سي. په دې فصل کې به د پراخي بین المللي همکارۍ لاره تر څیړني لاندې ونيول سي.

د اقتصادي همکارۍ سرچینه:

د جهاني متقابل تړاو interdependence د منځه راتلو مفکوره، چې پر آزاد اقتصاد او همکارۍ باندې تکیه ولري، د څو سوو کلونو راهیسي وجود درلود. مگر حرکت ئې ډېر پخ وو او په پراخه توګه بین المللي اقتصادي روابطو تر ۱۹۳۰ او ۱۹۴۰ کلونو پوري لا شکل نه وو نیولي. دوو نړیوالو جګړو او د ۱۹۳۰ کلونو د ستر بحران Great Depression په وخت کې د اقتصادي بېنظمیو منځته راتلو د نړۍ مشران دې ته وهڅول چې د هغه وخت د پالیسیو په هکله دوباره فکر [تجدید نظر] وکړي. دوی پر دې نظر سره موافق وه چې بې بندوباره اقتصادي نیشنلیزم د نړۍ د دې

فاجعو [دوې نړيوالي جگړې او ستر اقتصادي بحران] په منځته راتللو کي رول ولوباوه. په آينده کي د دې ډول مصيبت د مخنيوي له پاره، د امريکا متحده ايالاتو نور پرمختللي هيوادونه د محور [د دوهمي عمومي جگړې په وخت کي د المان، ايټاليې او جاپان اتحاد محور بلل کېدې] پر ضد اتحاد او په وروسته کي ئې د لوېديځي نړۍ هيوادونه د کمونيزم پر ضد اتحاد ته وهڅول. د دې کار څخه ئې هدف دا وو چي په نړۍ کي د يوه نوي اقتصادي نظم ته داب کښېږدي. د ۱۹۴۳ څخه بيا تر ۱۹۴۸ کلونو پوري، د اقتصادي ثبات او د هيوادونو تر منځ د تجارت او سرمائې د آزاد جريان په منظور، پر مختللو هيوادونو (EDC) يو شمېر جهاني او سيمه ييز بين الحکومتي سازمانونه منځته راوړل. د دې بين الحکومتي سازمانونو په ډله کي نړيوال بانک، بين المللي وجهي صندوق (IMF) او د نړۍ د تجارت سازمان World Trade Organization ئې عمده دي. د ملګرو ملتو مؤسسه، چي اوس يو شمېر اقتصادي ايجنسي ګاني لري، هم په همدې وخت کي منځته راغله.

تر دوهمي عمومي جگړې وروسته سمدستي د لومړي ځل له پاره د خارجي مرستو عمده پروګرامونه پيل سول. د امريکا متحده ايالاتو د اروپا د اعاده کولو پروګرام European Recovery Program (چي د مارشال د پلان په نوم شهرت لري) پيل کړ. د دې پروګرام له مخي، د ۱۹۴۸ او ۱۹۵۱ کلونو تر منځ، د امريکا متحده ايالاتو د لوېديځي اروپا هيوادونو ته ۱۳ بليون ډالره (چي په اوسني وخت کي د ۱۰۰ بليون ډالرو سره برابر دي) ورکړل. يقين دئ چي په امريکا کي د اروپا د ستونزمن حالت سره يوه اندازه بشردوستانه اندېښنه موجوده وه، مګر د امريکا د متحده ايالاتو اصلي انگېزه سياسي ځاني ګټه (چي لوېديځه اروپا د کمونيزم په مقابل کي تقويه کړي) او همدارنګه اقتصادي

ځاني گټه وه (چې خپل عمده تجارتي شريکان بيرته راژوندي کړي چې دوی د امريکا د متحده ايالاتو د صادراتي مالونو د رانيولو توان پيدا کړي).

تجارتي همکاري او پرمختيا: د نړيوال تجارت سازمان:

په داسي حال کې چې ملګري ملتونه په پراخ ډول د جهاني اقتصادي مسايلو سره سروکار لري، يو شمېر بين الحکومتي سازمانونه بيا د اقتصادي راکړه ورکړې د مشخصو اړخونو سره سروکار لري. په دې لړ کې يو مهم سازمان د نړيوال تجارت سازمان World Trade Organization (WTO) دی. دا سازمان په کال ۱۹۴۷ کې تاسيس سو چې تر کال ۱۹۹۵ پورې د تعرفاتو او تجارت عمومي معاهدې General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) په نوم يادېدې. په لومړي سر کې ئې د غړو شمېر ۲۳ هيوادو ته رسېدې چې اوس ئې ۱۵۳ هيوادونه غړيتوب لري.

د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) وظيفه دا ده چې د غړو هيوادو تر منځ تجارتي مناقشې د تعرفاتو او تجارت د عمومي معاهدې له مخې حل کړي. د WTO د سازمان مرکزي دفتر د سويتزرلينډ د جينيوا په ښار کې موقعيت لري. هيوادونه کولای سي دې سازمان ته د GATT څخه د سرغړونې په تړاو يو د بل په مقابل کې شکايت وړاندي کړي. د نړيوال تجارت سازمان (WTO) د قاضيانو د شکايتونو د اورېدلو يو درې کسيز هيات لري چې پر شکاياتو باندې غور کوي. که هيات سرغړونه پيدا کړي نو بيا د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) کولای سي هغه هيواد ته چې تاوان ورته رسېدلی وی اجازه ورکړي چې پر هغه هيواد چې تاوان ئې

پېښ کړی وی، تعزیرات وضع کړي. د نړیوال تجارت په سازمان WTO کې هر هیواد یوه رایه لري، او پر یوه هیواد باندې د تعزیراتو وضع کول د غړو هیوادو دوه پر درې برخې رایو ته اړتیا لري. هر غړی هیواد، د شپږ میاشتې مخکې خبر ورکولو وروسته، کولای سي د سازمان غړیتوب پرېږدي. که چېرې کوم هیواد دا کار وکړي نو به له زیاتو اقتصادي ستونزو سره ځکه مخامخ سي چې تجارتي مالونه به یې د کښته گمرکي محصولاتو او نورو هغو امتیازاتو څخه چې د نړیوال تجارت سازمان یې غړي هیوادو ته وړاندې کوي بې برخې پاته سي.

بین المللي وجهي صندوق:

د تجارت او نورو بین المللي مالي راکړه ورکړې د زیاتېدو سره دا ضرورت راپیدا سو چې د ډالر، یورو، ین، پونډ او نورو اسعارو د تبادلوي جریان د ثبات له پاره بین المللي همکاري رامنځته سي. د دې اړتیا د پوره کولو له پاره یو شمېر سازمانونه، چې بین المللي وجهي صندوق یې یو له مهمو سازمانو څخه دی، منځته راغلل.

د بین المللي وجهي صندوق (IMF) پیدایښت او وده په ۱۹۴۰ کلونو کې راپیل سوه. د امریکا متحده ایالاتو د پولې ثبات او د اسعاري تبادلې له پاره د اسانتیاوو د منځته راتلو اهمیت تشخیص کړ، او د دوهمې عمومي جگړې د متحدینو په گډون یې په کال ۱۹۴۴ کې د امریکا د متحده ایالاتو د نیوهمپشایر په ایالت کې یو کنفرانس دایر کړ. د دې کنفرانس هیأتونو بین المللي وجهي صندوق (IMF) منځته راوړ. په دې توگه، د نړیوال تجارت د سازمان (WTO) پشان، بین المللي وجهي صندوق (IMF) د امریکا د متحده ایالاتو په مشرۍ، د لوېدیځو هیوادو له خوا په بین المللي اقتصاد کې د آزادۍ liberalization د منځته راوړلو په هدف جوړ سو. د

بین المللي وجهي صندوق (IMF) په کال ۱۹۴۷ کې په کار پیل وکړ چې ۴۴ هیوادونو یې غړیتوب درلود. په کال ۲۰۰۸ کې یې د غړو هیوادو شمېر ۱۸۵ ته ورسېدی. عمومي اداري مرکز یې د امریکا د متحده ایالاتو په پایتخت واشنگټن ډي سي کې موقعیت لري. په لومړي سر کې د بین المللي وجهي صندوق (IMF) د داسې یو سیستم پېروي کول چې په هغه کې د خارجي اسعارو تبادله د ډالر په مقابل کې په یو ثابت نرخ، چې د سرو زرو د نرخ سره تړلی وو، سر ته رسېدل. مګر په ۱۹۷۰ کلونو کې یو نوی سیستم رامنځته سو چې په هغه کې د خارجي اسعارو نرخ خپل سر ته پرېښوول سو. په دې سیستم کې عرضه او تقاضا د خارجي اسعارو د نرخ د ټاکلو عمده مشخصات وګرځېدل.

بین المللي وجهي صندوق (IMF) د خپلو مصارفو له پاره د هغو اسعارو د ذخیرې څخه چې د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په اختیار کې ورکړي دي استفاده کوي (همدا اوس دا ذخیره اسعار ۳۴۱ بلیونه ډالرو ته رسېږي). بین المللي وجهي صندوق (IMF) دا پیسې نورو هیوادو ته په پور ورکوي او له هغو څخه سود اخلي.

د نړیوال بانک ګروپ:

نن ورځ تر ټولو مهمه پرمختیايي ایجنسي، چې لږ پرمختللو هیوادونو ته پرمختیايي پوړونه او مرستې ورکوي، د نړیوال بانک ګروپ دی چې یوازې د نړیوال بانک په نوم شهرت لري. د «ګروپ» کلمه ځکه ورسره اضافه سوې ده چې نړیوال بانک د یو شمېر مشخصو ایجنسیو څخه جوړ دی. د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په شان، نړیوال بانک هم تر دوهمې عمومي جګړې وروسته د امریکا د متحده ایالاتو او د هغه د

متحدینو د اقتصادي رونق له پاره منځته راغی. مگر، د IMF په شان، د نړیوال بانک په اولویتونو کې هم تغیرات راغلل. اوس د نړیوال بانک بېلابېلي ایجنسۍ د لږ ډېر مختلفو هیواد سره پرمختیایي اقتصادي مرستې کوي. تقریباً ټول هیوادونه د نړیوال بانک د ګروپ د هرې ایجنسۍ غړیتوب لري.

د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک:

د بیا رغونې او پراختیا بین المللي بانک (IBRD) په کال ۱۹۴۶ کې تاسیس سوی دی او د پور ورکولو پالیسۍ یې عادي تجارتي بانکونو ته ورته دي. د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک د هغو پروژو د مالي ارزښت تحلیل او څېړنه سر ته رسوي کوم چې بانک یې تمویلوي او هم یو څه سود باندي اچوي. په کال ۲۰۰۸ کې د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک په ۳۴ هیوادو کې د ۹۹ پروژو له پاره د ۱۳.۵ بلیونه ډالرو په اندازه نوي پوړونه ورکړي دي. تر ۲۰۰۸ کال پورې د بیا رغونې او پرمختیا بین المللي بانک په مجموعي توګه ۱۳۰ هیوادونو ته ۴۴۶ بلیونه ډالره پور ورکړې دي. د دې بانک شتمني پر هغه ۱۱۰ بلیونه ډالره ولاړه ده چې غږو هیوادو ورکړي دي، او هم هغه سود او ګټه چې بانک یې پر هغو پیسواخلي چې په پور کې هیوادو ته ورکوي د دې بانک دارايي تشکیلوي. چین، برازیل، مکسیکو، هندوستان او ترکیه هغه هیوادونه دي چې د بیا رغونې او پرمختیا د بین المللي بانک څخه یې زیات پور اخیستی دی.

د بین المللي پراختیا ټولنه:

د بین المللي پراختیا ټولنه (IDA) په کال ۱۹۶۰ کې منځته راغلې ده او ډېرو غړیو هیوادو ته یې له ګټې پور ورکوي؛ خو دا ډېر غریب هیوادونه

وکولای سي خپلو خلکو ته اوليه بشري خدمات (لکه تعليم، روغتيايي خدمات او پاکي د څښلو اوبه) برابر کړي. همدارنگه د دې ډول پوړونو هدف دا دی چې غريب هيوادونه وکولای سي په اقتصادي توليد کي انکشاف راولي او خلکو ته کار پيدا کړي. د بين المللي پراختيا د ټولني ټول پوړونه گټه (سود) نه لري او تر لسو کالو پوري د پور بيرته ادا کول هم نه غواړي. لس کاله وروسته د ۱۵ څخه تر ۳۰ کالو پوري د پور د بيرته ادا کولو پروگرام ورته جوړېږي. په ۲۰۰۸ کال کي، د بين المللي پراختيا ټولني په ۷۲ هيوادو کي د ۱۹۹ پروژو له پاره د ۱۱,۲ بليونو ډالرو په اندازه پوړونه ورکړي دي. د شمېر څخه هم ښکاري چي د پوړونو اندازه وږه ده. د منځته راتلو له وخته بيا تر اوسه پوري د بين المللي پراختيا ټولني ۱۹۳ بليونو ډالره کريدټ او بلاعوضه مرستي grants کړي دي چي نيمي ئې افريقا ته ورکول سوي دي. د بين المللي پراختيا د ټولني يوه اندازه پيسې د بيا رغوني او پرمختيا د بين المللي بانک څخه ورکول کېږي، مگر زياته برخه پيسې ئې د غړو هيوادو د مرستو څخه لاسته راځي.

بين المللي مالي ټولنه:

بين المللي مالي ټولنه (IFC) په کال ۱۹۵۶ کي منځته راغلې ده چي په لږ پرمختللو هيوادو کي شرکتونو ته پور ورکوي او همدارنگه په پرمختيايي پروژو کي د شخصي سرمايه گزاريو تضمين کوي. دا ټولنه د IDA او IBRD په خلاف، چي د ولسي پروژو د تمويل له پاره حکومتونو ته پور ورکوي، انفرادي شرکتونو ته پور ورکوي. په کال ۲۰۰۸ کي، بين المللي مالي ټولني په ۸۵ هيوادو کي د ۳۷۲ شخصي سرمايه گزاريو له پاره ۱۱,۴ بليونو ډالره پوړونه ورکړي دي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library